ANADOLU'NUN GİZLİ İNANCI

NUSAYRÎLİK

İNANÇ SİSTEMLERİ VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

HÜSEYİN TÜRK

kaknüs
antropoloji

Doç. Dr. HÜSEYİN TÜRK

1961 yılında Sivas'ın Divriği ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Ankara'da tamamladı. Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümünden 1984 yılında mezun oldu. 1990 yılında aynı bölümde sosyal antropoloji alanında yüksek lisans eğitimini tamamladı. Aynı yıl Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümünde ikinci yüksek lisans derecesini elde etti. 1994 yılında Dil Tarih ve Coğrafya Antropoloji Bölümü Paleoantropoloji alanında doktora eğitimini tamamladı. "İnsanın Biyokültürel Evrimi" konusundaki doktora çalışmasını kitap olarak yayınladı. Ders vermek ve alan araştırması yapmanın en büyük tutkusu olduğunu belirten Dr. Türk'ün Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaptığı alan araştırmaları ve kültürel evrim konusundaki kuramsal çalışmaları makaleler halinde yayınlandı. 2003 yılında Sosyal ve Kültürel Antropoloji alanında doçentlik ünvanını elde etti. Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji bölüm başkanlığı, Antropoloji bölüm başkanlığı, dekan yardımcılığı ve dekan vekilliği gibi idari görevlerde bulundu. Evrim düşünceleri konusundaki doktora çalışmasından sonra akademik ilgi alanını Nusayrilik (Arap Aleviliği) konusundaki araştırmalara yönlendiren yazar, bu konuda yazdığı ilk kitabında "Nusayrilerde Hızır Kültü" konusunu ele aldı. Elinizdeki kitap ise yazarın Nusayrilik konusundaki yaklaşık üç yıllık alan araştırmalarının sonucunda yazılmışur. Evrim düşünceleri, Alevilik-Bektaşilik, Nusayrilik ve dil antropolojisi gibi akademik ilgi alanlarında çalışmaları devam eden yazar, halen Mustafa Kemal Üniversitesi Antropoloji Bölüm Başkanlığı görevini sürdürmektedir.

kaknûs yayınları: 244
antropoloji: 4

ısbn: 975-256-034-2

1. basım;
2005, istanbul

kitabın özgün adı: anadolu'nun gizli inancı nusayrîlik
yazarı: hüseyin türk

redaksiyon ve tashîh: mehmet ali özkan
tashih: saadet yaldız
teknik hazırlık: kaknûs ajans
kapak düzeni: kemal serkan söğüt
iç baskı: alemdar ofset
kapak baskı: milsan
cilt: dilek mücellit

kaknûs yayınları
kızkulesi yayıncılık ve tanıtım hiz.
merkez: selman aga mah., selami ali efendi cad., no: 11, üsküdar, istanbul
tel: (0 216) 341 08 65 - 492 59 74/75 faks: 334 61 48
dağıtım: çatalçeşme sk., defne han, no: 27/3, cağaloğlu, istanbul
tel: (0 212) 520 49 27 faks: 520 49 28
e-mail: kizkulesi@tt.net.net.tr

ANADOLU'NUN GİZLİ İNANCI

NUSAYRÎLİK

İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri

HÜSEYİN TÜRK

Bu kitap yayımlanmadan
çok kısa bir süre önce rahmetli olan
annemin anısına...

İçindekiler

Önsöz 7

Bölüm 1: Giriş 11
1.1. Din Antropolojisi 11
1.2. Alevîlik ve Bektâşîlik Araştırmaları 15
1.3. Araştırma Alanı 22
1.4. Hatay Tarihi 23
1.5. Hatay'da Etnik Yapı 30

Bölüm 2: Nusayrîlik: Genel Özellikleri 31
2.1. Etnik Köken 33
2.2. Nusayrîliğin Kolları 37
2.3. Nusayrîliğin Tarihi 41
2.4. Ali İnancı 48
2.5. Nusayrî Din Adamları 56
2.6. Kutsal Kişiler 59
2.7. Tabu ve Kutsal Yiyecekler 61
2.8. İbadet 65
2.9. Yağmur Duası 68

Bölüm 3: Sosyal Organizasyon ve Dayanışma Örüntüsü 71
3.1. Aile ve Akrabalık İlişkileri 71
3.2. Evlilik Tercihleri 73
3.3. Evlenme Gelenekleri 75

Bölüm 4: Amcalık Geleneği 81
4.1. Bâtınîlik ve Gizlilik 84
4.2. Gizli İbadet 86
4.3. Ayin-i Cem ve Kökeni 87
4.4. Toplu Namaz Ritüeli 89
4.4.1. Ritüelin İlk Aşaması 91
4.4.2. Ritüelin İkinci Aşaması 96
4.4.3. Ritüelin Son Aşaması 97
4.5. Nusayrî Kutsal Metinleri 100

Bölüm 5: Bayramlar 119
5.1. Nusayrîlerde Bayramlar 120
5.1.1. Gadir Bayramı 139
5.1.2. Bayram Yemekleri 146

Bölüm 6: Türbe İnancı ve Hızır Kültü 153
6.1. Nusayrîlerde Türbe İnancı 159
6.2. Türbelerin Özellikleri 176
6.3. Türbelerin Yapılma Nedenleri 180
6.4. Türbelerin Yerlerinin Belirlenmesi ve İsimlendirilmesi .. 184
6.5. İnanç ve Uygulamalar 185
6.6. Hızır Kültü ve Hıdrellez 200
6.6.1. Hızır Söylenceleri 216
6.6.2. Hızır Türbelerinde Bulunan Eşyalar 226
6.7. Hıdrellez 227
6.7.1. Nusayrîlerde Hıdrellez 232
6.7.1.1. Evvel Temmuz Bayramı 233
6.7.1.2. Sabataj Bayramı 236
6.7.1.3. St. Georges Günü 238

Bölüm 7: Ölüm ve Reenkarnasyon 243
7.1. Nusayrîlerde Ölüm Gelenekleri 243
7.2. Reenkarnasyon (Tenasüh) 247
7.3. Nusayrîlerde Reenkarnasyon 256

Sonsöz 279
Kaynakça 291
Görsel Malzeme 303

Önsöz

Hatay, coğrafi olarak Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü konumundadır ve insanoğlunun atalarının göç yolları üzerinde yer alan önemli merkezlerden biridir. Antik çağlarda yaşamış olan Hurriler, Hititler, Arâmîler, Fenikeliler gibi tarihe damgasını vurmuş kültürler Hatay'da yaşamıştır. Ayrıca Hatay, Helenistik dönemin Grek ve Roma kültürlerinin de etkisinde kalmıştır. Sınırları doğuda Semerkant, batıda Sardis'e kadar uzanan bir krallığa da başkentlik yapmıştır. Hatay, bu konumuyla doğu ve batı kültürlerinin etkilerini bir arada taşımakta ve bu etkiyi bugün de yansıtmaktadır. Bugün de farklı kültürlerden insanların bir arada barış içinde yaşadığı Hatay, büyük bir kültürel zenginlik sergilemektedir. Bu nedenle kültürel antropoloji konusundaki araştırmalar için geniş bir kültür laboratuarı oluşturmaktadır. Bu kültür zenginliği içerisinde Nusayrîler de önemli bir yer işgal etmektedir. Yaygın ve köklü bir inanç sistemi olan Nusayrîlik (Arap Alevîliği), yıllardan beri sosyal bilimcilerin ilgisini çekmiş olmasına karşın, konuyla ilgili alan araştırmasına dayanan bilimsel bir çalışma yapılmamıştır. Konuyla ilgili yerli

ve yabancı yayınların yetersiz olmasının yanı sıra, yazılanların da inancı aşağılayan, spekülatif ve yanlı yazılar olması, bu konuda çalışma yapmayı bir gereklilik haline getirmiştir.

Hatay'da yaşayan Alevîleri (Nusayrîler) araştırmaya karar vermemiz, genel anlamda türbelerle ilgilenmemizle doğrudan bağlantılıdır. Hatay'da türbe sayısının fazla olması ve mimarisinin farklı olması, bizi türbeler konusunda araştırma yapmaya yöneltti. Araştırmanın derinleştirilmesiyle türbelerin sadece mimari bakımdan değil, aynı zamanda inanç ve uygulamalar bakımından da farklı olduğu ortaya çıktı. Türbelerin büyük bir çoğunluğunun Alevîlere ait olması, türbe inancının Alevî Nusayrîlerde çok güçlü olduğunun bir göstergesiydi. Türbeler içerisinde Hızır türbelerinin sayıca fazla olması ve Hızır hakkında çok sayıda söylencenin anlatılması, bu inançla daha yakından ilgilenmemize neden oldu. Genel olarak türbe inancını ve Hızır kültünü araştırırken aynı zamanda Hatay Alevîlerinin, Anadolu Alevîlerinden oldukça farklı olduklarını ilgiyle gözlemledim. Böylece birbiriyle iç içe geçmiş olan türbe inancı, Hızır inancı ve Nusayrîlik hakkında araştırma yapmaya başladım. Bizim için uzun, yorucu ve aynı zamanda oldukça keyifli bir araştırma maratonu başlamış oldu. Çalışmalarımın ilk ürünü, "Nusayrîlik (Arap Alevîliği) ve Nusayrîlerde Hızır İnancı" isminde bir kitap olarak yayımlandı. Bu çalışma ise 1989'dan beri süren araştırmaların ikinci ürünü olarak karşınıza çıkmaktadır. Nusayrîliğin bir bütün olarak, hem inanç sistemleri hem de kültürel özellikleri bakımından tarihî ve din dışı antropolojik bir yaklaşımla ele alındığı bu çalışma, yorucu ve uzun bir alan araştırmasında elde edilen bulgulara dayanarak kaleme alınmıştır.

Araştırmanın yapılması sürecinde karşılaşılan zorluklar o kadar çoktu ki, bunların içinde en önemlisi, Nusayrîliğin gizlilik esasına dayalı bir inanç sistemi olması nedeniyle, bilginin saklanması veya yanlış bilgi verilmesiydi. Ancak bu güçlük, karşılıklı

güvenin zamanla artması ve inancın doğru ve yansız olarak yazılması gerektiğine inananların yardımıyla aşıldı. Araştırmada yardımcı olanların sayısı o kadar fazla ki; aslında hepsine bir sayfa ayırıp öyle teşekkür etmeliyim. Onlarla çalışmak benim için büyük bir zevkti. Öncelikle bu konuda çalışmamı tavsiye eden, araştırmayla ilgili her konuda bana yol gösteren Prof. Dr. Gürbüz Erginer'e teşekkür etmeden geçemeyeceğim. Alan araştırması ve kitabın yazılması sırasında yardımcı olan ve manevi desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen araştırma görevlisi Kadriye Şahin'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca öğrencim Aylin Özkaya'ya da yardımlarından dolayı teşekkür ederim. Alan araştırması sırasında hem Arapça konuşarak ilişkileri sağlayan hem de karşılaştığımız her sorunda özveriyle çözümler üreten Yusuf Günay'a minnet borçlu olduğumu belirtmek isterim. Sevgili dostlarım Naci Mansuroğlu ve Muhsin Karaali'ye, çalışmamın en zor safhasında beni yalnız bırakmayıp "Türbe inancı ve Hızır Kültü" konusundaki görüşme sorularının ziyaretçilere uygulanmasında büyük bir özveriyle çalışan öğrencilerime teşekkür ederim. Yine araştırmanın bazı önemli eksiklerinin giderilmesinde yardımcı olan sevgili öğrencim Özlem Oflazoğlu'na ve ailesine, bayramlar konusunda her türlü bilgiyi benimle paylaşmaktan çekinmeyen Dr. Abdülhay Abdülhayoğlu'na, bazı Arapça metinlerin aslına yakın ve akıcı bir Türkçe ile çevirisini yapan merhum Abdullah İskifoğlu'na teşekkürü borç bilirim.

Editörün Notu: Metindeki parantez içerisinde, verilen bilgilere kaynak olarak gösterilen yazarların soyadları, bilginin geçtiği eserin yayın tarihi ve sayfa numarası belirtilmiştir. (bkz. Tylor, 1920 (1871): 26-27, 32, 37) gibi.

BÖLÜM 1
Giriş

İnsan kültürünü zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın araştırmayı amaçlayan kültürel antropolojiyi, dar anlamda, "ötekinin bilimi" olarak tanımlayabiliriz. Bu nedenle, çeşitli dini ve etnik toplulukların yüzyıllardır birlikte ve hoşgörü içinde yaşadığı Anadolu'da bu ortamın sürekliliğini sağlamanın en iyi yolu, farklı kültürel kimlikleri iyi tanımaktan geçer. Bu anlamda farklı gelenek, görenek, inanç ve uygulamaları sergileyen insanları tanımak amacıyla, bilimsel nitelikli araştırmaların yapılması gereklidir. Halkı siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda geliştirmek; halkın tutumlarının, davranışlarının, inanç ve uygulamalarının temelinde yatan nedenleri bilmekle mümkündür. Bu konuda en önemli görev ise kültürel antropolojiye düşmektedir.

1.1. Din Antropolojisi

Dinin herkes tarafından kabul edilen geçerli bir tanımını yapmak oldukça güçtür. Şimdiye kadar dinin çok fazla tanımı yapılmıştır ve bunların hepsi de en doğru tanım olma iddiasındadır. Ancak dinsel yaşantının temel öğelerini göz önünde bulun-

durarak din, "İnsanın, duygusal ya da bilinçli olarak bağlı bulunduğu birtakım doğaüstü kudretlere ya da varlıklara inanması ve bunlara ibadet etmesi" olarak tanımlanabilir (Örnek, 1988:127). Din antropolojisi ise dinin fonksiyonlarını, kökenini ve evrimini inceleyen bir disiplindir. Kültürler arası karşılaştırmalara dayalı olarak dini inanç, gelenek ve ritüelleri araştıran bu disiplin, insanlığın inanç dünyasını aydınlatmaya çalışmaktadır. Genel anlamda din-kültür ilişkisini araştıran sosyo-kültürel antropolojinin önemli bir alt disiplini olan din antropolojisi, yakın dönemlere kadar özellikle dinin kökeni ve evrimi üzerine yoğunlaşmıştır. Son dönemlerde ise ilkel toplumların inanç sistemleri konusunda yapılan çalışmaların yanı sıra, dinin sosyal yapı içindeki önemi ve işlevleri ile dinin çeşitli görüngüleri (ibadet, ritüel, etkileşim) üzerine yapılan çalışmalar dikkati çekmektedir. Din antropolojisindeki *en son gelişme ise İslâm toplumlarını daha iyi* anlamak amacına yönelik olarak İslâmî antropoloji adı altında yeni bir alt disiplinin oluşmasıdır.

Dinin kökeni konusunda çalışanlardan ilki olan De Brosses (1760), fetişizmin dinin ilk formu olduğunu ileri sürdü. Hint kültürünün kutsal Veda metinlerini, dinin ilk ve en ideal biçimi olarak ele alan Müller (1873), tanrısal olana ilişkin inancın, evrensel olduğunu ve dil ile birlikte etnik kimliğin temelini oluşturduğunu kabul etti. Onun din kuramının özü, Tanrı düşüncesinin, duyusal deneyimlerden çıktığı biçimindedir. İlk dinsel kavramlaştırmalar, doğal olguların kişiselleştirilmesinden kaynaklanmıştır. Spencer'e göre ise (1876), atalara tapma (manizm), bütün dinlerin kökenidir. Ölü ruhlar düşüncesi, saygın ataların kutsal varlığıyla, ataların mezarlarına konulan adaklar da ritüellerin temeli olmasıyla tanrılar düşüncesini geliştirmiştir (bkz. Morris, 2004: 149-162).

Dinin kökeni ve evrimi konusunda en önde gelen teori, E.B. Tylor'a (1832-1917) aittir. Kültürel antropolojinin de kurucusu

sayılan Tylor, *Primitive Cultures* (İlkel Kültürler) (1871) adlı eserinde, ilkellikten uygarlığa doğru gelişmeyi ortaya koyarak ilkel insanı tanımlamaya çalıştı. Kültürel evrimi, dinin ve animizmin evrimi olarak açıklayan Tylor, dinin altı safhadan geçerek bugüne ulaştığını savunmuştur (bkz. Tylor, 1920 (1871): 26-27, 32, 37).

Tylor'a göre ilkel insan, rüya ve ölümler dışında kendinden geçme, ateşli hastalıklar gibi ruhsal ve fizyolojik yaşantılarla ruh kavramına varmış ve ruhun bedenden ayrı ve canlı bir ilke olduğunu düşünmüştür. Animizmin hâkim olduğu bir sonraki aşamada, sadece insanların değil, eşyanın ve doğa varlıklarının da ruhu olduğuna inanılmıştır. Bundan sonra, insanların öldükten sonra da ruhları aracılığıyla yaşamlarını sürdürmeleri inancı, manizmi doğurmuştur. Tylor'a göre manizm inancından cin, peri ve dev inancına geçilmiş; birtakım iyi ya da kötü, yararlı ya da zararlı ruhların belli yerleri, örneğin ağaç kovuklarını ve bazı eşyaları işgal ettiklerine inanılarak fetişizme varılmıştır. Doğal öğelerin (su, deniz, ay, yıldız, orman, gökyüzü vb.) yukarıdaki basamakları aşarak önem kazanmaları, politeizmi ortaya çıkartmıştır. Zamanla bu çok sayıdaki tanrılardan birinin, ötekileri ikinci planda bırakarak en öne geçmesi, monoteizmi meydana getirmiştir (bkz. Türk, 1996:182-185; Örnek, 1971:23, 87; 1988: 25). Tylor, sadece vahşetten barbarlık yoluyla uygarlığa ulaşan tek çizgili (*unilinear*) evrimi değil, aynı zamanda ilerlemeci bir evrim görüşünü de benimsemiştir. Dinin ve kültürün evrimi için ileri sürdüğü bu safhaların, tüm toplumlar için geçerli olduğunu savunmaktadır. Tylor'un evrimci kuramının odak noktasını oluşturan animizm görüşü, bugün artık kabul edilmemektedir. Bu kuramın en önemli katkısı, ilkel insanın ruh kavramına varışını çok güzel açıklamasıdır.

Dinin kökeni tartışmalarına J.G. Frazer (1890), bütün dinlerin kaynağının büyü olduğunu, Mc. Lennan (1869) ve R. Smith (1885) ise totemizmin dinin en erken formu olduğunu söyleye-

rek katılmışlardır (bkz. Morris, 2004: 163-198). J. Lubbock'a göre (1870), dinin ilk biçimi ateizm, A. Lang'a göre ise (1898), "Yaratıcı Tanrı Baba"dır (bkz. Örnek, 1988: 129).

Şimdiye kadar dinin evrimi ve kökenini açıklamaya çalışan birçok teori ortaya atılmıştır. Bu teorilerde fetişizm, doğa kültleri, animizm, totemizm, dinamizm, manizm, büyü, politeizm, monoteizm ve çeşitli psişik durumlar, evrimsel safhalar olarak öne sürülmüştür (Evans-Pritchard, 1998: 124). Bu teorilerin tümü, "ilerlemeci" ve/veya tek çizgili (*unilinear*) bir bakış açısına sahiptir. Toplumların ilkellik, barbarlık ve uygarlık aşamalarından geçtiğini savunan bu bakış açısına göre, din de birbirini izleyen belirli aşamalardan geçerek bugüne ulaşmıştır. Kaçınılmaz olarak tek bir gelişme çizgisi vardır ve tüm toplumlar, aynı evrimsel safhalardan geçmek zorundadır.

Dinin kökeni ve evrimi konusunda birçok teori ortaya atılmasına karşın, bu konuda henüz yeterli ve güvenilir bir teori bulunmamaktadır. Önerilen evrimsel safhalarla ilgili ilkel topluluklar üzerinde son zamanlarda yapılan araştırmalardan elde edilen veriler, dinin evrimi konusundaki tek çizgili teorilerin başarısız olmasında önemli bir rol oynamış gibi görünmektedir. Tylor'un ve genel olarak evrimsel din kuramlarının reddedilmesinde, Andrew Lang'ın görüşleri oldukça etkili olmuştur. Lang, bir yüce Tanrı kavramlaştırmasının pek çok kabilede (Tazmanyalılar, Andaman yerlileri) bulunduğunu belirterek tartışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır (bkz. Morris, 2004:167).

İlkel toplumlarda bile yaratıcı ve koruyucu tek Tanrı inancının varlığının bilinmesi, evrimsel görüşlerin reddedilmesinde etkili olmuştur (Evans-Pritchard, 1998: 122). Din konusunda çalışan çağdaş antropologlardan Radcliffe-Brown'a göre, artık dinin kökeni konusunda çalışmak yararsızdır. Onun yerine, dinin toplumsal düzenin oluşumuna ve sürekliliğine yaptığı katkıya, yani işlevine bakmamız gereklidir (bkz. Morris, 2004: 205).

Türkiye'de din antropolojisiyle ilişkili çalışmalar ise daha çok türbe inancı (bkz. Tanyu, 1967; Başar, 1972; Bursalı, 1986 vb.) ve eski Türk inançları (bkz. İnan, 1986; Kalafat, 1999; Ocak, 2000 vb.) konusunda yapılmıştır. Örnek'in din antropolojisine giriş niteliğindeki çalışmasını (1988) ve Türkiye'nin geleneksel kültüründeki belirli safhalarla ilgili büyü ve dini işlemler konusundaki araştırmalarını (1966, 1971) ayrıca belirtmek gereklidir. Son yıllarda tarihî bir bakış açısının ön plana çıkartıldığı bazı önemli çalışmalar da yapılmıştır. Bunlardan Ocak (1990; 2000), Özbudun (1997 ve 2004) ve Erginer (1997) tarafından yapılanlardan özellikle bahsetmek gereklidir. Ayrıca dışa kapalı ve bu yüzden de bilinmeyen İslâmî inanç biçimlerinden Nakşibendîler (Atay, 1996) ve Nusayrîler (Türk, 2002) konusunda, alan araştırmasına dayalı iki araştırma daha yapılmıştır. En çok yayın ise Alevîlik-Bektâşîlik konusunda yapılmıştır.

1.2. Alevîlik ve Bektâşîlik Araştırmaları

Yakın zamanlara kadar Alevîlik ve Bektâşîlik hakkında pek fazla şey bilinmiyordu. Çağımızda her inanç, kitap ve yayınlarla desteklenmiş, çağa ve koşullara uygun yorum ve düşüncelerle beslenmiştir. Alevîlik ise bu evrimi yaşamamıştır. Yakın geçmişe kadar Alevîlik üzerine bilimsel tartışma yapılamamış, yapılan araştırmalar geniş kitlelere ulaşamamıştır. 1990 sonrasında Alevîlik-Bektâşîlik hakkında bir yayın patlaması olmuş (bkz. Bozkurt, 2000: 71, 72), cem törenleri bile halka açık olarak yapılmaya başlanmış ve ritüeller, çok sayıdaki yazılı kaynakta ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Alevîlikteki bu yayın patlaması, aynı zamanda birbiriyle pek örtüşmeyen ve kafa karıştıran farklı görüşlerin de ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yayınlarda Alevîliğin kökeniyle ilgili birçok görüş savunulmuştur. Bu görüşlerin içerisinde Alevîliğin, Şiîlikten doğan Anadolu'ya özgü İslâmî bir mezhep olduğunu savunanlar (Fığlalı, 1980; Selçuk ve ark., 1991; Avcıoğ-

lu, 1981; Kehl-Bodragi, 1991) olduğu gibi, Alevîliğin Anadolu'ya özgü bir din olduğunu (Bozkurt, 1990), Alevîliğin Anadolu halk Müslümanlığı olduğunu (Burhan, 1990) veya Alevîliğin Hz. Ali'nin tarafını tutanların dünya görüşü ve siyasi bir tavır olduğunu (Zelyut, 1990) savunanlar da bulunmaktadır. Ancak bu görüşleri savunanların da genellikle katıldıkları ve yaygın olarak kabul edilen görüş, "Alevîliğin bir inançlar karışımı (*senkretizm*) olduğu" şeklindedir. Bu görüş, konuyla ilgili ciddi bilimsel araştırmalar yapan bilim adamları tarafından da savunulmaktadır (bkz. Melikoff, 1994; Ocak, 1990; Şener, 1997).

Bu görüşü savunanlardan Şener'e göre Alevîlik, bir yaşam biçimidir; dini ve ırksal değil, sosyal bir akım ve yaşam biçimidir. Alevîliğin üç kaynağı vardır: Bunlar; 1-İslâm tarihinde halife olarak kabul edilmemesi suretiyle Hz. Ali'ye yapılan haksızlık, 2-Eski Türk inançları, 3- Eski Anadolu medeniyetleri (1997: 38-40). Ocak'a göre ise; Alevîlik, Türklerin en eski devirlerine kadar uzanan, zaman ve mekân boyutunda çok çeşitli dini, siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel birtakım etkenlerin oluşturduğu bir *senkretizm*'dir (1990: 20-25; 1983). Alevîliğin, Türk-Oğuz inançları ile İslâm'ın karışımı, başlı başına özgün bir inanç ve yaşam biçimi olduğunu savunan Birdoğan'a göre, eski Türk boylarının Şamanist inançları ve törenleri ile Alevîlerinki arasında şaşılacak derecede benzerlikler vardır (1995: 449-487). Alevîliğin bir inançlar karışımı olduğunu açık bir şekilde söyleyen, Alevîlik konusundaki çalışmalarıyla ünlü Melikoff'a göre (bkz. 1994: 17, 24, 31, 37, 43, 44, 129, 118-119), Türkler yüzyıllar boyunca yeryüzü dinlerinin birçoğunu tanıdılar: Manicilik, Budhacılık, Nesturîlik, Ortodoks veya Katolik Hıristiyanlık, hatta Musevîlik. Günümüzde, Orta Asya'da Budhacılığa bağlı Sarı Uygurlar, Türk'tür. Moldovya'lı Gagauzlar, hatta Karamanlılar Ortodokstur. Karaitler de Musevîdir. Fakat başlangıçta Türkler, Şamanisttiler. Bugün de Sibirya'da ve Orta Asya'da Şamanist Türkler var-

dır. Şamanist Türkler, Gökyüzü Tanrısı ve doğa güçlerine tapıyorlardı. Alevîlik ile Türklerin eski inançları arasında yakın benzerlikler gören Melikoff'a göre, bu inançlar mozaiği Alevîliğin ve Bektâşîliğin temellerini biçimlendirir. Alevîler tarafından aşırı derecede sevilen Hz. Ali, gerçekte, Türklerin Gökyüzü Tanrısı'ndan başka biri değildir. Alevîlik bir mezhep değil, bir mozaik gibi birbirine karışmış, bazen çok eskiye dayalı, farklı öğelerden oluşmuş dini bir sistemdir. Bu dini sistemle ortak noktalar bulunduran bütün öbür *gnose*'lar (bilinç birikimleri) gibi, başlı başına bir din olmaktan çok, zaman içinde değişik ve sayısız etkilere uğramış ve bâtınî bir tarzda yorumlanmış, dini bir gelenek karşısında bulunmaktayız. Alevîlik ve Bektâşîlik, Şiî eğilimli bir Müslümanlıkla örtülü, Şamanizme özgü kalıntılar, Sûfîlik yoluyla sızmış agnostik ve yeni Eflâtuncu, hatta Manici ve Budhacı öğeler, bunun yanında Yahudi-Hıristiyan öğeler gibi değişik birçok etkiyi içinde barındıran eklektik (karma-karışık) bir inançlar sistemidir.

Türkiye'deki Alevî gruplardan sadece Nusayrîlerde gizlilik ve kapalı cemaat yaşamı sürdürülmektedir. Bu nedenle Nusayrîlik hakkında çok az yayın yapılmıştır. Bu konuyla ilgili kaynaklar daha çok Arapça el yazmalarından oluşmaktadır. Bu eserler, lehçe özelliklerinin yanı sıra edebî olmayan başka özellikler de içeren belli bir *sosyolekt*'le yazılmışlardır. Bu *sosyolekt*, daha çok bu metinlerin bâtınî yapısıyla ilgilidir. Nusayrîlerin öğretiye ve ritüele ilişkin bâtınî sözlü geleneklerinden alınmış belli anahtar kelimeler ve jestler, birbirini tanımaya yarayan şifreler gibi kullanılmaktadır. Bu metinlerden en önemlisi, Hamdân el-Hasibî tarafından yazılan *Kitabu'l Mecmu*'dur. *Kitâbu'l- Mecmu*'da yer alan dualar, Turan (1996) tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Yola kabul edilenlere bu kitapta bulunan sureler, sözlü ya da yazılı olarak öğretilir. Bunun dışında el yazması olmayan birkaç çalışma vardır. Bunlardan en önemlisi Nusayrîlerle ilgili Avrupa dillerin-

de yayımlanmış tek monografi olan Rene Dussaud'un kitabı *Histoire et religion des Nosairis* (1900)'dir (bkz. Olsson, 1999a: 219, 231). Nusayrîler hakkında en fazla eser, Fransızcada kaleme alınmıştır. Fransızlar, Suriye'yi işgalleri sırasında bu toplumu dini, siyasi ve kültürel olarak araştırmış ve buna uygun politikalar belirlemişlerdir. İngilizce ve Arapça kaynaklar da vardır. Massignon, bu kaynakları değerlendirmiş ve özetlemiştir[1]. Bu çalışmaların içerisinde Turan tarafından Sorbon Üniversitesi'nde yapılan doktora tezi (1973), oldukça önemlidir.

Nusayrîlik hakkındaki Türkçe yayınların büyük çoğunluğu, alan araştırmasına dayanmayan masa başı çalışmaları veya spekülatif yayınlardır[2]. Bunların içinde sadece Uluçay (1999), topluluğun içinde bulunmuş, onların söyledikleri ve onlar hakkında söylenenleri tarafsız bir şekilde nakletmiştir. Ancak farklı bir bilimsel formasyondan olması nedeniyle bilimsel yöntem ve yaklaşım ile alan araştırmasının tekniklerini çalışmasına yansıtamamış, sadece Nusayrî şeyhleriyle (şıhlarıyla) yaptığı görüşmeleri ve bu konuyla ilgili daha önceden yazılmış bilgileri, olduğu gibi okuyucuya aktarmıştır. Ancak bu bilgiler, şeyhlerin izin verdiği ölçüde aktarılmıştır. Alan araştırmasına dayalı olarak yakın zamanda yapılan iki araştırma ise (Türk, 2002; Keser, 2002), Nusayrîlik hakkındaki sırların büyük bir kısmını açığa çıkarmıştır.

İnançlarının öteki gruplarınkinden farklı karakterde olmasından dolayı, Nusayrîler hakkında objektif olmayan ve aleyhte dini içerikli çok sayıda yayın yapılmıştır. Bunlardan ilki Fâtımî veziri olan Hamza bin Ali tarafından yazılan ve Nusayrîler hakkındaki suçlamaların yer aldığı kitaptır. Bunun yanında İbn Teymiyye'nin Nusayrîlerin katline izin veren fetvası ünlüdür. Nusayrîler aleyhindeki bir başka önemli eser ise, geçmişte Nusayrî

[1] Bu konuda bkz. Massignon, "Nusayrîler", *İslâm Ansiklopedisi*, C.9, s. 365-370.

[2] Bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uluçay, 1999.

olduğu halde sonradan Hıristiyan olan Süleyman Üzenî tarafından Beyrut'ta yayımlanan *Kitâbü'l-Bakura* adlı kitaptır[3]. Bu kitap, daha sonra Nusayrîler aleyhinde yazılan birçok Türkçe kitapta kaynak olarak kullanılmıştır. Bu kitabın büyük bir kısmı, Sinanoğlu (1997) tarafından Türkçe olarak yayınlanmıştır. Üzenî, daha sonra İslâm'a dönerek Tarsus'a gitmiş ve burada öldürülmüştür. Ancak Nusayrîler aleyhinde yazılmış olan kitabındaki sözleri, sonradan yazılan birçok Türkçe kitapta tekrarlanmıştır.[4] Nusayrîlik hakkındaki yazılı literatürün ikinci grubu ise Nusayrîlerin kendilerini anlattıkları, lehte yazılan dini içerikli yazılardır[5]. Bu kişiler kendileri Nusayrî olmaları ve inançlarının gizliliği nedeniyle, önemli sırları açıklayamayıp "takiyye" yapmak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla bilimsel yansızlıktan uzaktırlar.

Elinizdeki çalışmada yanlı kaleme alınan kaynaklardan uzak durulmuş, Nusayrîler hakkında bilgi edinmek için Hatay Nusayrîleri arasında bulunarak katılımlı gözlemler ve görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca, yabancı literatür ve konuyla ilgili objektif bir yaklaşım sergileyen bilimsel çalışmalardan yararlanılmıştır. Çalışmada, alan araştırması (*field work*) tekniği temel alınmıştır. Çalışmanın bütününde özellikle katılımlı gözleme ağırlık verilmiş, bunun yanı sıra yüz yüze görüşmeler yapılmış ve teknik kayıt araçlarından yararlanılmıştır. Ancak Alevî Nusayrîlerin, gizlilik esasına dayalı kapalı bir cemaat oluşturmaları ve araştırılan konunun Nusayrîliğin açıklanmaması gereken sırlarını içermesi ne-

[3] Nusayrîlik hakkındaki yazılan bu ilk eserler için bkz. Uluçay, 1999: 44-45.

[4] bkz. Çağatay-Çubukçu, 1985; Yetik, 1990; Gölpınarlı, 1997; Şapolyo, 1964; Tankut, 1938; Fığlalı, 1980; Gülşehri-Tosun, 1982; Ener, 1993; Sinanoğlu, 1997; Erk, 1954 ;Öz,1999.

[5] bkz. İbrahim, 1992; Mullaoğlu, 1995; 2000; 1998; 1999; Özezen, 1992; Rende, 1994; 1999; Güler, 1994; Reyhani, 1997a; 1997b; 1997c; Serin, 1995; Sönmez, 1994; Serin 1999; Eskiocak, 1998 ; es-Semavî, 1998a; 1998b.

deniyle, bazı konularda katılımlı gözlem yapmamıza izin verilmediği gibi, görüşme yaptığımız kişiler de soruları yanıtlama konusunda güçlük çıkartmışlardır. Bu tür sorunlar, bu inanç biçiminin artık açıkça tanıtılması ve gizliliğin ortadan kalkması gerektiğine inanan Nusayrî aydınları ve din adamlarının, isimlerinin açıklanmaması kaydıyla yaptıkları yardımlarla aşılmıştır. Bu sorunların en çok yaşandığı konu ise amcalık geleneği ve bu gelenek içerisinde yer alan toplu namaz ve Nusayrî kutsal metinleriyle ilgili bilgilerin elde edilmesiydi. Şeyhlerin, amcalık geleneği ve bu geleneğin uygulanmasıyla ilgili aşamaların varlığını bile inkâr etmelerine karşın, cemaatin toplu namaz ritüelini ayrıntılı olarak hatırlamamaları ve öğretilen duaların Türkçe anlamlarını bilmemeleri, başlı başına bir meseleydi. Bu durumda, yazılı kaynaklar (Keser, 2002; Turan, 1996) ve kılavuz kişilerden elde edilen bilgilerin kritik edilerek karşılaştırılması yoluna başvuruldu. Söz konusu kılavuz kişiler, araştırmaya yardımcı olmak için amcalık için yapılan ritüele katılıp ritüel sonrasında ise gördüklerini araştırmacıya anlattılar. Ayrıca ritüele önceden katılmış, bilgili ve deneyimli kişilerle de görüşme yapılıp elde edilen bilgiler, kaynak taraması ve kılavuzlardan elde edilen bilgilerle karşılaştırılarak doğrulandı.

Nusayrî bayramları ve türbe inancı temelinde ele alınan Hızır kültü konusunda da benzer sorunlarla karşılaşıldı. Nusayrî bayramlarından bazılarına katılmamıza karşın, toplu namaza girmemize izin verilmedi. Yine bayramların listelerinin alınması konusunda da güçlük yaşandı. Ancak araştırmacının güven veren, sabırlı tutumu sonucunda istenilen bilgilerin tümü elde edildi. Türbe inancıyla ilgili olarak da Nusayrî türbelerinin çok fazla sayıda olması, araştırma zamanı ve olanakları açısından sorun yarattı. Yine de bütün türbelere gidildi. Bir ön araştırma yapılıp araştırmanın hangi yolla yürütüleceğine karar verildi. Ön araştırmanın başlangıcında, araştırma alanı ve toplulukla ilişkilerin ku-

rulmasında bize yardımcı olabilecek nitelikte kılavuz kişiler belirlendi ve onlardan Nusayrîlik ve türbe inancı hakkında bilgi alındı. Araştırma planı oluşturulurken, Nusayrî türbelerinin tümünün mü yoksa bazı önemli görülenlerinin mi araştırma kapsamına alınacağı konusunda bir ikilem yaşadık. Her bir türbenin kendine özgü bazı özelliklerinin olabileceği göz önünde bulundurup tüm Nusayrî türbelerine gitmeye karar verdik. Ancak, Hatay'da bulunan türbelerin tam bir listesi olmadığından, türbelerin tespitinde zorluklarla karşılaştık. Araştırmalar sonunda "Hatay Türbe ve Ziyaret Yerleri Koruma ve Geliştirme Derneği" tarafından hazırlanmış bir liste elde ettik. Bu listeyi temel alıp başladığımız alan araştırması sırasında, söz konusu listenin eksikliklerini saptayıp, bazı düzeltme ve eklemeler yaptık. Böylece araştırmaya konu olan türbeler, tam sayımla ele alındığından, temsil yeterliliği endişesi ortadan kalkmış oldu. Araştırma, Antakya merkez ilçe, ona bağlı belde ve köyler, Samandağ, Yayladağı, Altınözü, Reyhanlı, Serinyol ilçelerine bağlı belde ve köyleriyle İskenderun ilçelerine bağlı belde ve köyleri kapsamaktadır.

Belirlenen türbelerin bulunduğu bölgelere sık sık giderek; türbe bakıcıları, dini liderler ve halkla yüz yüze ilişkiler kurup onlara güven vermeye çalıştık. Görüşmeye katılan Nusayrî inancına sahip toplam 150 ziyaretçiye (75 kadın, 75 erkek) sorulan sorulardan yanıt alabildiklerimizden elde edilen bilgiler, çeşitli başlıklar altında kullanılmıştır. Ziyaretçilerin geçici bir topluluk olması, konunun dini inançlarla ilgili olması, Hatay'da yaşayan Alevî Nusayrîlerin kapalı bir cemaat oluşturmaları ve anadillerinin Arapça olması, topluluğun güvenini kazanmada ve bilgi elde etmede, gerek ön araştırma gerekse alan araştırması sırasında bazı zorluklarla karşılaşmamıza neden oldu. Bazı sorulara yanıt alamadık ve çoğu ziyaretçi, görüşmeye katılmayı reddetti. Görüşmeye katılmayanların gerekçesi, gizli bilgilerin açığa vurulmaması gerektiğine inanmalarıydı. Bu sorunu da türbe bakıcıları,

türbenin bulunduğu bölgede söz sahibi şeyhler ile Arapça bilen kılavuzların yardımıyla ve araştırmanın amaçlarının açıkça anlatılmasıyla aşmaya çalıştık. Her hafta belirli günlerde bazı türbelere gittik ve bazı geceler de türbelerde kaldık. Görüşmeye katılanlar, zaman zaman yanıltıcı bilgiler verdiler ya da hiçbir bilgi vermediler; ön araştırma ve kaynak taramayla kazanılan birikimlerimiz sayesinde, bu bilgilerin yanlış olduğunu anlayıp doğru bilgiyi elde etmek için aynı kişiyle derinlemesine görüşmeler yaptık. Yüz yüze ilişkiler yoluyla sağlanan karşılıklı güvenle, doğru bilgilere ulaştık.

Nusayrîlik konusundaki gözlem ve özellikle katılımlı gözlemlere dayanılarak yapılan alan araştırması, yaklaşık dört buçuk yıllık sürede gerçekleşti. Gözlem ve araştırmalarımızı, özellikle yaz aylarında yoğun olarak sürdürdük. Görüşme sorularının uygulanması bir "sorgu" biçiminde değil, daha çok sohbet havasında gerçekleşti. Görüşme soruları açık uçlu olarak hazırlanmış olup kesinlikle bir anket niteliğinde değildi. Ziyaretçilere sorulan bazı sorularda, belli seçenekler belirtildi ancak, ziyaretçinin bu seçeneklerle sınırlı kalması engellendi.

1.3. Araştırma Alanı

Nusayrîler (Arap Alevîleri) Lübnan, Suriye ve Türkiye'nin güneyinde Adana, Mersin ve Hatay'da yaşamaktadır (Olsson, 1999: 216). Nusayrîlerin nüfus olarak en yoğun bulundukları yaşam alanı Hatay'dır. Hatay, coğrafi olarak Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü konumunda ve göç yolları üzerinde yer alan önemli merkezlerden biridir. Antik çağlarda yaşamış olan Hurrîler, Hititler, Âramîler, Fenikeliler gibi tarihe damgasını vurmuş kültürler Hatay'da yaşamıştır. Ayrıca Hatay'da Hellenistik dönemin, Grek ve Roma kültürlerinin de izlerine rastlanmaktadır. Sınırları doğuda Semerkant, batıda Sardis'e kadar uzanan bir krallığa da başkentlik yapmıştır. Bu konumuyla doğu ve

batı kültürlerinin etkilerini bir arada taşımakta ve bu etkiyi bugüne de yansıtmaktadır. Bugün farklı kültürlerden insanların bir arada barış içinde yaşadığı Hatay'da, büyük bir kültürel zenginlik vardır.

1.4. Hatay Tarihi

Coğrafi konumu nedeniyle Asya, Afrika ve Avrupa arasında bir köprü konumunda olmasından dolayı Hatay, insanın hem sosyolojik hem de kültürel gelişiminde rol oynayan önemli merkezlerden biri olmuştur. Bu önemli merkez, çok uzun bir tarihî geçmişe sahip olması ile birlikte, çok farklı uygarlıklara da beşiklik etmiştir. Bölgede yapılan araştırmalar, Hatay'daki yerleşimlerin tarihinin Orta Paleolitik döneme kadar uzandığını, Üst Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik ve Bronz çağlarında da yerleşimlerin sürdüğünü göstermektedir. Bölgedeki birçok mağara yerleşmesi, kazı yerleri ve çok sayıdaki höyük[6], bu sürekliliği göstermektedir.

Tarih boyunca çeşitli topluluklara yurtluk etmiş olan Hatay'ın, yerleşmek için tercih edilen önemli yerlerden biri olduğu gerçektir. Bunda Hatay'ın ve özellikle de Amik ovasının sulak ve verimli olmasının etkisi büyüktür. Hatay bu özelliği ile Bronz çağının sonlarında Mezopotamya'dan gelen Akadların egemenliği altına girdi; fakat M.Ö. 1800-1600 yılları arasında Bâbil Krallığının etkisi altında olan Yamhad Krallığı'na bağlı bir beyliğin topraklan arasına katıldı. Bu dönemde Orta Anadolu'da Hitit Krallığı ortaya çıktı, Hatay da Hitit egemenliğine girdi. Daha sonra, Hitit kralı Murşil'in ölümüyle birlikte, Hatay'daki ve Kuzey Suriye'deki prenslikler, Hitit egemenliğine baş kaldırdılar. Sonraki dönemde Hurrî-Mitannî ve Mısır, bölgede egemenliğini sürdürdü ve bu arada imparatorluk boyutlarına ulaşan Hitit devleti, ye-

[6] Amik ovasında toplam 237 höyük belirlenmiştir.

niden Hatay'ı ele geçirdi. Bu durum, M.Ö. 1300'e kadar devam etti ve bu tarihte Hitit İmparatorluğu zayıflayıp bölge, Asurluların egemenliği altına girdi (Tekin, 1999: 14-18).

M.Ö. 1200'de Güney ve Güneydoğu Anadolu'da, çok sayıda küçük devlet kuruldu. Bunlardan en etkili olanı, M.Ö. 2000'lerden beri akın akın Anadolu'ya gelen Sâmî-Ârâmîler oldu. Hatay yöresinde bulunan Sâmî-Ârâmîler, kendi aralarında birleşerek "Hattena" adıyla bir krallık kurdular. M.Ö. 900-800 yılları arasında, zengin maden yataklarını ele geçirmek isteyen Asurlular, Hatay bölgesine yeni seferler düzenleyip, Hattena Krallığını da denetimleri altına alarak bölgede geçici bir birlik oluşturdular. Asurluların zayıfladığı dönemde bundan yararlanan Van yöresindeki Urartular, geç Hitit prensliklerinin Asur egemenliğinden kurtulmasından sonra, bunları teker teker kendi egemenlikleri altına aldılar. Sonraki yıllarda, geç Hitit prenslikleri üzerine Asurlular tarafından katı bir asimilasyon politikası uygulanarak prenslikler yok edildi ve halk zorla başka bölgelere yerleştirildi. M.Ö. 721-705 yılları arasında Asur Krallığı bölgede egemen oldu. M.Ö. 654 yılında Oğuz Han, Türklerin "Batak Şehir" dediği ve 301 kapısı bulunan Antakya şehrini kuşattı (Tekin, 1999: 14-18).

M.Ö. 540 sonrasında ise bölgede Pers Krallığı hüküm sürdü. Bu dönemde Hatay, Tarsus'taki Kilikya Straplığının içinde yer aldı ve Pers İmparatorluğuna vergi ödedi (Tekin, 1999: 14-18). Kent, ilk olarak 256 yılında I. Şapur tarafından işgal edildi. Daha sonra 260 yılında kenti ikinci kere ele geçiren Persler, Antakya'yı yağma ederek yakıp yıktılar ve bir harabe haline getirdiler. 458'deki deprem, 542'deki veba salgını, 551'deki bir dizi deprem, 557'deki bir başka deprem ve 560'daki ikinci veba salgını, felaketler zincirinin diğer halkalarını oluşturdu. 573 yılında Antakya varoşlarının Pers süvarileri tarafından yıkılmasının ardından, 577 yılındaki bir başka depremde Daphne yerle bir oldu. 588 yı-

lındaki bir dizi depremden büyük zarar gören kent, tekrar Perslerin işgaline uğradı. İmparatorluğun doğu topraklarının 628'de Bizans'a iade edilmesine kadar Pers işgali devam etti (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:7).

Bu arada Pers egemenliğinin son dönemlerinde Yunanistan'dan Hindistan'a, Karadeniz'den Mısır'a kadar yayılan Makedonyalılar, M.Ö. 333-30 yılları arasındaki Hellenistik döneme damgalarını vurdular (Zubarî, 1998:28) ve M.Ö. 334-333 yıllarında Anadolu'nun fethini tamamlayan İskender, Myriandros'ta yani bugünkü İskenderun'da kamp kurdu. Bu dönemde İskenderun, birçok geminin demir atıp beklediği ve Fenikelilerin oturduğu bir şehir oldu. Pers İmparatoru III. Dareios'un Amonos dağlarını aşıp Dörtyol ovasına inmesiyle, İskender ve III. Dareios'un orduları M.Ö 333 Issos civarında karşılaştılar ve İskender, Pers ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Zaferinin anısı olarak Myriandros şehrinin adını "Aleksandria" olarak değiştirdi (Tekin, 1999: 20).

İskender'in ölümünden sonra, komutanları arasında çıkan mücadeleden Antigonos mağlup ayrıldı ve Suriye ile Mezopotamya, Seleukos yönetimine geçti. Bu krallığın merkezi, Dicle kenarındaki Seleukeia kenti oldu ve bölgede Seleukoslar dönemi böylelikle başladı. Daha sonra da krallığın merkezi, Samandağ Çevlik mevkiinde bulunan, deniz kenarındaki Seleukęia Pieria'ya taşındı (Demir, 1996: 23). Bu şehir, Antakya'nın iskelesi oldu ve Mezopotamya bölgesinde etkisini hissettirdi. I. Seleucus, M.Ö. 301'de Ipsos savaşında Antigonos'u yenerek kuzeybatı Suriye'deki "Seleucus" diye bilinen yerde, dört kardeş şehir kurdu: Antioch (Antakya), Seleucia Pieria (Samandağ), Apamea ve Laodicea. Seleucia Pieria, Kuzeybatı Suriye'nin başkenti oldu (Downey, 1963: 27); Seleukeia kenti de Seleukos Devleti'nin merkezi haline geldi; I. Seleukos kenti, babasının adı olan "Antiochos" olarak isimlendirildi (Tekin, 1999: 20-21; Karasu, 1997: 6).

Rivayete göre, Antigonia'yı yeniden imar ederek şehre ne isim vereceği konusunda karar veremeyen I. Seleucus, Zeus'tan kendisine yardım etmesini dilemiş ve Zeus için bir kurban kesmiştir. Ancak bir kartal, kurban etini kaparak Antigonia'dan başka bir yere konmuş. Bu olay sonrasında, Zeus'un yeni kurulmasını istediği kentin yerinin burası olduğuna inanılmış ve M.Ö. 300 yılında 22 Mayıs'ta, Iopolis'in karşısında, Silpius eteğinde yeni kentin temelleri atılmış ve kente Seleucus'un babası Antiochus'un adı verilmiştir: Antiochia. Kentin planı belirli bir disiplin halinde, birbirine dik, paralel cadde ve sokaklardan oluşan ızgara planıdır (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:6). Seleucus Nikator, daha önce kurulmuş olan Daphne'de (Harbiye) yeni caddeler, tiyatro ve tapınak kurmuş; caddeleri heykellerle süslemiştir. M.Ö. 195 yılında III. Antiochus zamanında kent; sanat, eğlence, ticaret ve din merkezi olarak geliştirilmiştir. Kentte şölenler ve olimpiyatlar düzenlenmiştir. Defne ise villalarıyla, caddeleriyle, tiyatro, han, hamam, tapınaklar ve eğlenceleriyle tam bir mesire yeri olmuştur (Tekin, 1999: 23). Nikator tarafından kente dikilen anıtların en ünlüsü Antakya Tychesi'dir. Antakya'nın ilk sakinleri, yerli Suriyeliler, Makedonlar, Atinalılar, Giritliler, Kıbrıslılar, Antigonia'nın eski sakinleri olan Argiveler ve Haraclidler, bir kısım Yahudi ve emekli askerlerden oluşan heterojen bir topluluktu (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:6). Kentin Roma hâkimiyetine girmesinden önce, M.Ö. 83 yılında Suriye'yi ve bu arada Antakya'yı 14 yıl süreyle işgal eden Ermeni Kralı Tigranes (M.Ö. 83-69) zamanında ilk olarak Antakya isminin kullanıldığı ve arka yüzünde Antakya Tychesi bulunan paralar basıldığı bilinmektedir (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:6).

Kent, M.Ö. 64 yılında Roma İmparatorluğuna katılmış ve Suriye eyaletinin başkenti olmuştur. Hıristiyanlık, Kudüs'ten sonra ilk kez burada yayılmaya başlamıştır. Dünyada ilk defa sokak aydınlatmasının Antakya'nın ortasından geçen, iki tarafı mermer

sütunlu muhteşem caddede uygulandığı, kaynaklarda geçmektedir. Bu cadde, Herod Caddesi olarak bilinen bugünkü Kurtuluş Caddesi'nin bulunduğu yerdedir. Antakya'yı özellikle 19. yüzyılda ziyaret eden seyyahlar, bu bölgenin tarihi, mimari, coğrafi ve sosyoekonomik yapısı hakkında bilgiler vermektedir (bkz. Demir 1996: 114-195).

Hıristiyanlığın M.S. 34-36 yıllarında ilk defa Antakya'dan yayıldığı söylenir. St. Paul, St. Barnabas ve St. Pierre, Hıristiyanlığı yaymak için Antakya'da yerleşmişler ve "Hıristiyan" adını ilk defa burada kullanmışlar (Tekin, 1999: 23). Antakya'nın Kudüs'e yakın, büyük ve zengin bir yerleşim merkezi olması, Anadolu ve Yunanistan'a ulaşan yolların kavşağında bulunması nedeniyle, Kudüs'ten gönderilen havariler burada toplanırlardı. Hıristiyanlığı yaymak için Anadolu ve Yunanistan'a gittikten sonra, dönüş yolunda yeniden buraya uğrarlardı. Kent, Kudüs'ün tahribinden sonra Hıristiyanlığın merkezi oldu. En ihtişamlı dönemini Romalılar zamanında yaşayan Antakya, M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılmasına kadar, görkemli çağını yaşamaya devam etti. Kent, Bizans dönemi ve sonrasında İran seferleri için üs olarak kullanıldı (Temiz 2002: 11).

İmparator Septimus Severus (M.Ö. 193-211), imparatorluk mücadelesinde rakibi Niger'i desteklediği için Antakya'yı cezalandırdı, özellikle tiyatrolar ve diğer toplumsal yapıları yerle bir ederek kenti köy haline getirdi, kentin unvanlarını geri aldı, yönetimini Suriye'nin metropolisi haline getirdiği Laodiceia'ya bağladı. Bir süre sonra tekrar İmparator'un sevgisini kazanan kentte, Severianum ve Livianum zamanında, üzerinde Antakya ilâhesi bulunan paralar basıldı. Ayrıca İmparator Caracalla (M.Ö. 211-217) döneminde, olimpiyat oyunlarının tekrar Antakya'da yapılması sağlandı. Antakya, antik çağda "Doğu'nun Kraliçesi" (Orientis Apicem Pulcrum) lâkabıyla anıldı (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:7).

Hatay, M.S. 638 yılında Halep'i fetheden İslâm orduları komutanı Ebû Übeyde tarafından alındı ve kent daha sonra M.S. 944-969 yılları arasında Halep'te kurulan Alevî Hamdânîler Devleti'nin egemenliğine girdi (Karasu, 1997: 8). Asırlar boyu Roma ve Bizans kültürü yanında Hıristiyanlık ile yoğrulmuş yerel özellikler, İslâm medeniyetiyle bir araya gelince, Antakya'nın bugünkü "İslâm Kenti" karakterinin oluşmasına neden oldu (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:8).

Bizans İmparatoru Nikephorus Phokas, M.S. 968 yılında kenti ikinci kez ele geçirdi ve bu dönem, 1084 yılına kadar sürdü. 971 yılında Halife Muiz-Lidnillah döneminde Antakya'yı kuşatan Fâtımîler, kenti ele geçiremediler. 997 yılında Dukas Domaticus ile giriştikleri savaşı kazanan Araplar, Antakya'yı yağma ederek ahalisini öldürdüler ve civardaki köyleri yakarak bölgeden çekildiler (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:8)

Selçuklu Sultanı Melikşah döneminde (1072-1092), Kutalmışoğlu Süleyman Bey, 1074 yılında Antakya'yı kuşattı. Bizans valisi Isaakios Kommenos'un yenilgisiyle sonuçlanan savaştan sonra yapılan anlaşmaya göre, Antakya ve çevresinin yağmacı akınlarından korunması karşılığı olarak Bizans'ın her yıl belirli bir miktarda altın vermesi koşuluyla kuşatma kaldırıldı. Selçuklu ordusuna Mencekoğlu adlı bir Türkmen beyinin atlı askerlerinin de katılımıyla 1085 yılında Süleyman Bey, Antakya'yı tamamen ele geçirdi. 1086 yılında Halep'e gelen Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah, Yağı Sıyan'ı Antakya'ya vali tayin ederek kenti doğrudan imparatorluğa bağladı (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:9).

1098 yılında Haçlıların kente egemen olduğu biliniyor. Selçuklu Devleti'nin başına geçen I. Kılıçarslan zamanında (1092-1107), Bizans İmparatoru'nun da teşvikiyle Haçlı seferleri başlatıldı, 1097'de Haçlılar Antakya önlerine geldiler, kuşatmanın 7. ayında Antakya'yı ele geçirdiler. Antakya, kuşatma sırasında ba-

şan gösteren "Bohemond"a verildi. Daha sonra Hatay, Antakya Haçlı Kontluğu ile Kilikya Ermeni Krallığı arasında birkaç kez el değiştirdi (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:9).

1268 yılında Memlük Sultanı Melik Zahir Baybars'ın kenti ele geçirmesiyle, Antakya bir kez daha İslâm hâkimiyetine girdi. Memlüklüler devrinde Antakya, sadece Türklerle meskûn olduğu ve Sultan Baybars devrinde Antakya-Gazze arasındaki bölgede yaşamakta olan kırk bin haneden fazla nüfusa sahip olan Türkmenlerin de Antakya Prensliği'nin sona erdirilmesinde Baybars'a yardımcı olduğu bildirilir (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:10).

1526 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sonunda Hatay, Osmanlı egemenliği altına girdi (Tekin,1999: 42-55). Antakya, dört asır Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında kaldı. Ancak tarih kitaplarında "Osmanlı Antakya'sı" hakkında geniş ve ayrıntılı bilgiye rastlanmaz. Bunun nedeni, Antakya'nın eski dönemlerdeki ihtişamını yitirerek büyük bir kentten küçük bir kasaba haline dönüşmüş olmasıdır. 1876 yılında Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında topraklarından atılan Çerkez göçmenler için Asi nehrinin karşı tarafında "Muhâcirîn Osmaniye" ya da daha sonra "Yeni Mahalle" adıyla yeni bir yerleşim alanı kurulduğu biliniyor (A'dan Z'ye Hatay Rehberi, 2004:10).

1918'deki Mondros Mütarekesi'nin ardından kent, Fransız işgali altına girdi. 1921 yılında Fransa ile anlaşma imzalanarak savaş sona erdi. 1937 yılında Türkiye, Hatay sorununu Milletler Cemiyetine götürdü ve İskenderun sancağına bağımsızlık verildi. 1938 yılında Türk askerinin Hatay'a girmesiyle aynı yıl seçime gidilerek, Bağımsız Hatay Devleti kuruldu ve devlet reisliğine Tayfun Sökmen seçildi. 23 Haziran 1939 yılında Fransa ile Türkiye arasında Hatay Anlaşması imzalandı ve Hatay, resmen Türkiye Cumhuriyeti'ne katıldı (Sahillioğlu, 1991: 232).

1.5. Hatay'da Etnik Yapı

Hatay'da nüfusça en kalabalık etnik grup Türk Sünnîlerdir. Nusayrîler (Arap Alevîler) ise nüfus oranı itibariyle ikinci etnik grubu oluştururlar. Arap Sünnîler ve Arap Hıristiyanlar da nüfusça azımsanmayacak sayıdadırlar. Türk Sünnîlerin ana dilleri Türkçe'dir. Bu grubun dışında kalan Arap Alevî, Arap Sünnî ve Arap Hıristiyanların ana dilleri Arapça'dır. Yaşlı kuşak arasında, Arapçayı okuma ve yazma dili olarak kullananların sayısı daha fazladır. Günümüzde Arapça, çoğunlukla konuşma dili olarak kullanılmaktadır. Ancak son yıllarda gençler arasında Arapça bilenlerin sayısı giderek azalmaktadır. Bugün bölgede konuşulan Arapça, bozuk bir diyalekt olup, içerisinde Türkçe sözcükler de kullanılmaktadır. Türkçe, genellikle, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasından sonra (1939) doğmuş olan genç nesil tarafından konuşulur. Halk içinde, Türkçeyi birinci dil konumuna yükseltme yönünde bir eğilim gözlenmektedir.

Hatay'da nüfus, esas itibarıyla bu dört etnik gruptan oluşur. Bunların dışında bir köy veya mahallede toplanmış durumda olan Çerkezler, Süryânîler, Ermeniler, Afganlar ve Özbekler gibi küçük azınlık gruplar da vardır.

BÖLÜM 2:
Nusayrîlik: Genel Özellikleri

Hatay bölgesinde yaşayan Nusayrîler (Arap Alevîleri), diğer etnik gruplara göre, daha gizli bir örgütlenmeye sahiptir. Halk arasında "Fellah" ve "Arap Uşağı" olarak bilinirler. "Fellah" Arapça'da çiftçi anlamına gelir. Fellah denmesinin nedeni, bu insanların yüzyıllarca büyük toprak ağalarının yanında ırgat ya da yanaşma olarak çalışarak çiftçilik yapmalarıdır. "Arap Uşağı" ifadesi, onların Arap etnik kökenlerinin vurgulanması anlamında kullanılır. "Nusayrî" kelimesi ise halk tarafından bilinmez, sadece bilimsel literatürde kullanılır. Melikoff (1994: 26, 34), Nusayrî sözcüğünün Suriye'de geleneksel olarak kullanılmaktayken sonradan bu sözcüğün yerini "Alavî" (Alaouite) deyiminin aldığını ve Türkiye'de kullanılan "Alevî" sözcüğünün de Suriye'deki Nusayrîlere "Alavîler" denmeye başlandıktan sonra yaygınlaşmış olabileceğini ileri sürer. Nusayrî sözcüğünün kökeniyle ilgili olarak Massignon, temelde beş kaynak öne sürer (bkz. İslâm Ansiklopedisi, Cilt 9, s.365): 1) Latince "nazerinî" kelimesinin bozul-

muş şekli, 2) Kufe'deki Nâşurâya köyü, 3) Naşrânî (Hıristiyan) kelimesi, 4) Uydurma Şiî şehitlerinden biri olan "Nuşayr" ismi (Hz. Ali'nin oğlu veya azatlısı), 5) Nusayrîliğin de kurucusu sayılan *Muhammed bin Nusayr* ismi. *Massingnon, bunların içinde* en güçlü olasılığın son maddedeki gibi Muhammed bin Nusayr ismi olduğunu belirttiği halde, et-Tavil'e göre (2000:81), Nusayrî kelimesi Nusayra Dağı'ndan gelmektedir: "Halife Ömer'in Suriye'yi fethi sırasında İslâm orduları zor duruma düştüğünde, Ensâr'dan 450 mücahidi aşkın bir Alevî topluluğu yardıma yetişti ve ordu başarılı oldu. Bu küçük kuvvete "Nusayra" (küçük yardım) denildi. Cihadın kurallarından biri, fethedilen toprakların fetheden orduya verilmesiydi. Nusayra grubunun aldığı topraklara Nusayra Dağı[7] denildi. Burası, Hulu Dağı'yla şimdiki Ümraniye bucağının bir kısmından oluşuyordu. Sonradan bu ad, Lübnan Dağı'ndan Antakya'ya kadar, Alevîlerin yaşadığı bütün dağların özel adı oldu. Buraya yerleşen Alevîlerin, Nusayrîlerin ataları olduğu düşünülür."

Lübnan, Suriye ve Türkiye'nin güneyinde; Adana, Mersin ve özellikle de Hatay'da yaşamakta olan (Olsson, 1999a: 216) Nusayrîler, diğer etnik gruplara göre, daha kapalı ve daha gizli bir cemaat örgütlenmesine sahiptirler. Nusayrîlik, bâtınî ve Alevî öğretilere dayalı olan kendine özgü bir mezheptir. Bâtınîliğin temel ilkesi olan bâtınî-zahirî ilişkisi, Nusayrîlerin bütün inanç dünyalarında etkili olmaktadır. Hz. Ali'nin tanrılaştırılması, Hızır inancı ve türbe inancının güçlülüğü, tecelli ve tenâsüh, tevil ve takiyye, Hıristiyan bayram ve törenlerinden etkilenme ve amcalık geleneği, Nusayrîliğin en belirgin özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Türk, 2001).

[7] Cebelu'n-Nusayrîye de denilmektedir

2.1. Etnik Köken

Etnik grup veya basitçe "etnik" kavramı oldukça farklı ve yanlış anlamlarda kullanılmıştır. Bu konuda çalışma yapan Aydın'a göre (1998: 54-55) "etnik" kavramı daha çok "soy", "kandaşlık" veya "aynı dili konuşmak"la doğrudan ilişkili görülmüştür. Oysa *ethnie* kavramı, yer ve zamana bağlı olarak, bütün bunları, bunlardan birini veya birkaçını içerebileceği gibi, aslında bir grubun kendisini farklı olarak algılamasına bağlı olarak kültürel kimliğe bitişik, ayrı bir "halk olma", ayrı bir "kültürel varlık" olma bilinciyle, bu bilincin simetrik algısı olan "öteki" ile araya bir çizginin çekildiği noktada başlar. Bu nedenle, kavrama yapılan bütün süreklilik ve doğallık atıfları, bilim dışı ve ideolojiktir. Bir grubu diğer gruplardan ya da çoğunluktan ayırt etmek için kullanılan kritik unsurlar vardır. Grup üyelerinin farklı gruplardan olanlarla evlenmelerinin yasak oluşu, grubun kaçınamayacağı bir baskı ya da tehcirle karşılaşması; dinsel farklılık, ekonomik etkinlik ve yerleşme örüntüleri bakımından diğerlerinden açık bir biçimde farklı oluşu; dışarıdan gelen bir tehdide karşı bir tepki olarak kendi kimliğini vurgulama ihtiyacının ortaya çıkması; diğer gruplarla veya çoğunlukla ortaklıkları olmakla birlikte, çoğunluktan onları ayırt eden belirgin kültürel özelliklerin bulunması ya da kendilerini çoğunluğun paylaştığı kültürden saymalarına karşın, çoğunluğun onları ırksal ya da dinsel özellikleri nedeniyle dışlamaları, bu kritik unsurlar arasında sayılabilir.

Etnikliğin bu özelliklerinden büyük bir çoğunluğu Nusayrîler için geçerli olduğu için, onları belirgin bir etnik grup olarak algılamak gerekmektedir. Ancak aşağıda görüleceği gibi Nusayrîlikle ilgili etnik kıstaslar, yanlış seçilmiş ve yanlış değerlendirilmiştir. Nusayrîlerin tarihiyle ilgili birçok kaynakta kısa bilgiler verilmesine karşın, bunların çoğu da birbirleriyle tutarlı olan bilgiler değildir. Aslında Nusayrîlerin tarihi konusunda olduğu gibi, etnik kökenleri konusunda da bir belirsizlik vardır. Nusayrî-

lerin etnik kökenleri üzerinde duranların başında Tankut gelir. Tankut (1938: 8-10), eski Türk topluluklarının inançlarından iz taşıdıklarından hareketle, Nusayrîlerin Türk soyundan geldiklerini savunmaktadır. Antropolog Felix Von Luschan'ın araştırmalarına dayanarak, Nusayrîlerin Anadolu Alevîleri ile aynı etnografik özelliklere sahip olduklarını ve kafatası modellerinin "Tahtacı" olarak isimlendirilen Türkmen Alevîleriyle aynı olduğunu söylemektedir. Tankut, Nusayrîleri Anadolu'nun ilk Türk toplumları arasında gösterir ve kökenlerini Eti Türklerine bağlar. Kullandıkları Arapçada Alpinlere özgü bir fonemin hâkim olmasının, dil özellikleri bakımından da Arap olmadıklarına işaret ettiğini belirtir. Hatta, Suriye'nin yerli halkının Arap olduğu görüşünü de reddeder.

Bu görüşü destekleyenlerden Türkmen (1939: 177-219), Hatay Alevîleri olarak isimlendirdiği Nusayrîlerin Türk olduğunu ve sadece Arapça konuşmalarının farklı bir etnik kökenden olduklarını kanıtlamak için yeterli olmadığını savunur. Ona göre geçmişte haksız hücumlara ve iftiralara uğrayan Nusayrîler, 1517'de Yavuz Sultan Selim'in Hatay'ı işgalinden sonra Arapça konuşmaya başladılar. Asıl dilleri Türkçedir. Arapçayı tamamen hazmedemedikleri için Türkçenin tamamen silinememiş izlerini içeren noksan bir Arapça ile konuşurlar. Şiî bir Türk cemaati olan Hatay Alevîleri ile Hatay'ın Sünnî Türkleri arasında çok önemli bir fark yoktur. Onların arasındaki en önemli farklılık, Şiîlerin Ali'yi ifrad derecesinde sevmeleridir. Ayrıca Nusayrîler, eski Türk inançlarını da yaşatırlar. Örneğin, Nusayrîlerdeki güneşin kutsallığı inancı, eski Türklerden gelmektedir.

Nusayrîlerin Türk oldukları görüşünü Önder de desteklemektedir (1999: 215-221). Önder, yerli ve yabancı antropologların Nusayrîlerden elde ettikleri kafatası modelleriyle dil ve kültürel özelliklerine dayanarak, bu grubun Türk olduğunu iddia etmektedir. Hatay'da yaşayan Sünnîlerle yakın kafatası modellerine

sahip olan Nusayrîlerin, Arapların kafatası modeli ortalamasına hiç uymadığını, bu nedenle de Nusayrîlerin Türk olduğunu ve Arap ırkından olmalarının mümkün olmadığını söyler. Önder, "6'sı yabancı 1'i Türk olan 7 antropologun 10 farklı kafatası ölçümüne göre Nusayrîlerin, Türk kafatasına sahip oldukları kanıtlanmıştır" diyerek, Nusayrîlerin antropolojik verilere göre Arap olduklarını düşünmenin imkânsız olduğunu belirtmektedir. Nusayrîler, Abbâsîler döneminde (9. yüzyıl) Hatay, Adana, Tarsus ve Mersin'e yerleştirilmiş Oğuz-Horasan Türklerindendir. Dahası, endogamik evlilik konusunda öteki Alevî gruplardan daha katı oldukları için, Türklüklerini daha iyi muhafaza etmiş bir gruptur.

Andrews (1992: 214-218) ise Nusayrîlerin Arap etnik kökenine sahip olduklarını savunmaktadırlar. Dillerini Suriye'deki Gebel ve Ansariye bağlı Süryânî/Lübnan Arapça lehçesi olarak niteleyen Andrews, Nusayrîlerin dini bilgi bakımından Türkiye'de yaşayan öteki Alevî gruplardan daha aydınlanmış oldukları inancındadır. İbrahim Paşa zamanında, bugün Suriye ve Ürdün'e ait olan topraklardan gelip, yeni yerleşim bölgeleri kurmuşlardır. Aynı dil ve din kategorisinde bir alt grup oluşturmuşlardır.

Nusayrîliğin kökenini Fenikelilere ve onların dini olan paganizme dayandıran Aringberg-Laanatza (1999: 195-197) ise, Nusayrî isminin yanı sıra "Suriye Alevîleri" ismini de kullanmaktadır. Ona göre, Türkiye'de yaşayan Nusayrîleri de kapsayan Suriye Alevîlerinin kökeni, türdeş bir Arap aşiretine dayanmaktadır. Arapça konuşan Alevîler, mezhep yönelişlerinin kôklerinin Arap manevi önderleri yoluyla katışıksız bir Arap-İslâm bağlamında bulunduğunu ve başka etnik ya da dini bağlamlarda bulunmadığını söylemektedirler. Bu nedenle, Türkiye ve Suriye Alevîliği arasında kurulan nihai bağlantı da kesin olarak reddedilmektedir. Türkiye'de yaşayan yaklaşık 1 milyon Arap'ın çoğunluğu Alevîdir, Hatay'da yaşayan bu Araplardan birçoğu Nusayrî'dir ve Suriye'deki Alevîlerle bağlarını sürdürmektedir.

Aringberg-Laanatza (1999: 199), Alevîliğin etnik ve dilsel açıdan farklı parçalar içerdiğini ve etnik kimliğin belirlenmesinin her grubun anadiliyle derinden ilgili olduğunu söylemektedir. Alevîler arasında dört farklı dil grubuna rastlanmaktadır: Türkçe, Arapça, Zazaca ve Kurmançi. Bu bakımdan Türkiye Alevîleriyle Suriye Alevîleri arasında hiçbir bağlantı yoktur; ama belli bir ortak geçmişleri de vardır. Gerek Türkiye gerekse Suriye Alevîlerinin kimlik tanımlamaları, bir zamanlar içlerine dahil edildikleri ya da kökenlerinin dayandığı Arap, Türk veya Kürt geçmişinin jeopolitik aşiret bağlamlarıyla yakından ilgilidir. Bu etnik-dinsel kimlikler, bölücü ve tecrit edici etkenler olarak işlev görmektedir.

Suriye'de yaşayan Nusayrîler hakkındaki araştırmalarıyla tanınan Olsson da (1999: 215), Nusayrîlerin etnik kimliği konusunda Aringberg-Laanatza ile aynı görüştedir. O da Suriye'de ve Türkiye'nin güney kıyı şeridinde (Hatay, Adana ve Mersin) yaşayan ve Arapça konuşan Alevîleri, Suriye Alevîleri ve Nusayrî olarak tanımlamakta ve onların Arap kökenli olduklarını söylemektedir.

Hatay'da yaşayan ve Nusayrîlik hakkında yazan Nusayrî din adamları ve Nusayrî önde gelenleri, kendilerini Arap Alevîsi olarak tanımlamaktadır (Güler, 1994; Sönmez, 1994; Rende, 1994 ve Reyhani, 1997a: 174). Nusayrîliğin tarihî kökeni hakkında araştırma yapan et-Tavil (2000:47), Nusayrîlerin etnik kökenini İslâm öncesine kadar indirmekte ve Gassanoğulları, Tenûhîler, Fenikeliler, Kahtunoğulları, Mehâriızeler, Mudarîler, Adnamîlerden Rabiâoğulları ve Çerkezler ile Türklerin bir bölümüne dayandırmaktadır. Nusayrîlik hakkında çalışan yazarlardan Karasu'ya göre (2003: 8), Akdeniz bölgesinin en eski sakinleri olan Nusayrîler Lübnan, Suriye ve Türkiye'de yaşamakta; aynı dili konuşmakta ve aynı inancı paylaşmaktadırlar, Arap etnik kökenlidirler. Türkiye'de yaşayan Nusayrîlerin Eti Türkü olduğu ve Suriye'dekilerden farklı bir yapıda oldukları savlarının tümü dayanaksızdır. Nusayrîleri Arap Alevîleri olarak isimlendiren Uluçay

(2003: 11) da, onların Arap etnik kökenli olduklarını vurgulamaktadır. Ona göre: "Türkiye ve başka ülkelerde yaşayan Nusayrîler arasında dini inanç bakımından hiçbir fark yoktur. Sonuçta Nusayrîler; farklı siyasal sistemleri olan, gelişmişlik düzeyleri ve idealleri farklı olan, fakat halkın Müslüman olduğu devletlerin vatandaşlarıdır."

Bu konuda üzerinde durulması gereken asıl nokta, Nusayrî halkının kendilerini nasıl tanımladıkları gerçeğidir. Nusayrî halkının büyük bir çoğunluğu da kendilerini tanımlarken öncelikle Alevî olduklarını ve Arap kökenli olduklarını kabul etmektedir. Sadece siyasi donanımlı bazı Nusayrî aydınları, "Nusayrî" kelimesinin kendilerini tanımlamadığını, kendilerine "Alevî" denmesinin daha doğru olduğunu ve etnik kökenlerinin Eti Türklerine dayandığını belirtmektedir.

2.2. Nusayrîliğin Kolları

Nusayrîlik, geçmişten bugüne çok basit nedenler veya olaylardan dolayı birçok kola bölünmüştür. et-Tavil[8] (2000: 232-333), Nusayrîliğin yedi kola ayrıldığını belirtir:

1) el-Cerrâneler (Kurnacılar): Kayaları kurna şeklinde oyarak su içmek için kullananlar.
2) el-Gaybîyye (Gaybîler): Allah'a inanarak gayb aleminde kendilerine takdir ettiğine razı olanlar.
3) el-Kilâzîye (Kilâzîler): Antakya'nın Kilâzî köyünden Şeyh Muhammed b. Kilâzî yandaşları.
4) el-Haydârîyye (Haydârîler): Antakya'dan Şeyh Ali Haydar taraftarları.
5) el-Mâhusiyye (Mâhusîler): Şeyh Ali Mahûs'ün izinden gidenler.

[8] Suriye, Fransız hâkimiyeti altındayken Nusayrîlerin lideri ve tanınmış kişiliklerindendi.

6) en-Neyâsıfa (Neysâfîler): Neysâf köyünde büyüyen Şeyh Nâsır el-Hasûrî taraftarları.
7) ez-Zuhûrâtiyye (Zuhûrâtiler): "Zuhur" adı verilen Şeyh Yusuf b. İbrahim el-Abidin'in izinden gidenler.

Ancak Nusayrîliğin bu alt kolları arasında, birbirinden çok farklı görüşler söz konusu değildir. Farklı aşiretler ve şeyhlere göre verilen adlar dikkate alındığında Nusayrîlerin asıl iki kola bölündüğü görülür: 1-Haydârîler, 2-Kilâzîler. Sadece Haydârîler ile Kilâzîler arasındaki ayrılık tatsız olaylara yol açmıştır. Bu nedenle iki görüş ünlenmiştir. Kilâzîlerin çoğu güneyde oturdukları için onlara el-Kıbliyye (güneyliler), Haydârîlerin çoğu ise kuzeyde yerleştikleri için onlara da eş-Şimaliyye (kuzeyliler) denilmiştir. Kilâzîlik, Hicrî 1011'de Antakya'nın Kilâzî köyünde Cerrânelerden Şeyh Muhammed bin Kilâzî tarafından kurulmuştur. Haydârîlik ise, yine Antakya'da yaşayan Şeyh Ali Haydar tarafından kurulmuştur. Bunlar, daha çok tevekkül ve kaderciliğe bağlılıkları ile ön plana çıkan Gaybîlerin erdemlerini savunuyorlardı (et-Tavil, 2000:333).

Alanda yapılan görüşmelerde Haydârî ve Kilâzî ayrımını yaratanların kardeş oldukları ve kendi aralarındaki kıskançlık ve anlaşmazlıklar yüzünden ayrı ayrı örgütlenmeyi seçtikleri söylenmektedir: "Haydar ve Kelez, kardeş şeyhlerdir. Namaza katıldıklarında Haydar şeyh, Kelez ise nakip oluyormuş. Bir gün komşuları bir adak yapmış. Ancak namaz saatinde Haydar'ın işi çıkmış ve çarşıya gitmiş. Namaz saati geçmiş ama Haydar bir türlü gelmemiş. Gelmeyince cemaat, ev sahibine, 'ya namazınızı kıldırın ya da biz gidiyoruz' demişler. O zaman adak sahibi, Kelez'den namazı kıldırmasını istemiş. Kelez, mecburen kabul etmiş ve namazı kıldırmış. Namaz bittikten sonra Haydar gelmiş. Durumu öğrenince kendisi olmadan namazı kıldırdığı için kardeşine kızmış. Böylece aralarında muhalefet doğmuş. İki karde-

şin taraftarları kendi aralarında Haydârî ve Kilâzî olarak ikiye bölünmüşler." (Hikmet Oflazoğlu, 53 yaşında, lise mezunu, Çekmece)

Ancak geçmişten günümüze kadar sürdürülen böyle bir anlaşmazlığın dinsel boyutlarının da olması gereklidir. Çünkü günümüzde bile, özellikle kırsal bölgelerde, bu iki kola mensup Nusayrîler arasında evlenme yasağı sürdürülmektedir. Farklı kollardan Nusayrîler arasında evlilikler yapıldığı ve hâlâ yapılmakta olduğu söylenmesine karşın, bu evliliklerin olaylı bir şekilde gerçekleştiği de özellikle belirtilmektedir. Ancak bu konuda Haydârîlerin, Kilâzîlere göre kız vermede daha katı bir tutum sergiledikleri bilinmektedir. Ayrıca iki kola mensup Nusayrîlerin ayrı köylerde veya ayrı mahallelerde oturmaları da bu durumu doğrulamaktadır. Her ne kadar Keser (2003: 26); İçel, Adana ve Hatay'ı içine alan Nusayrî yerleşim bölgesinin kuzeyinde Haydârîlerin, güneyinde ise Kilâzîlerin çoğunlukta olduğunu söylemekteyse de aslında Hatay için durumun biraz daha karışık olduğu söylenebilir. Elde edilen bulgulara göre Samandağ, Harbiye, Aknehir, Yaylıca ve Karaçay'da Haydârîler çoğunluktadır. Antakya, Serinyol, Döver ve İskenderun'da ise Kilâzîler çoğunluktadırlar. Bu yerleşimlerin içinde Harbiye'de Haydârîler, Serinyol'da ise Kilâzîler nüfus olarak büyük bir çoğunluk sağlamışlardır.

İki kol arasındaki dini farklılıkların ilki, Hz. Ali'nin makamının nerede olduğu konusundaki fikir ayrılığıdır. Şemsîler veya "Güneşçiler" ismiyle de anılan Haydârîlere göre Ali b. Ebû Tâlib'in makamı güneştedir. Nuru bütün varlıkları kapsayan Ali ile yine bütün gök varlıklarını kapsayan gökyüzü arasında da bir özdeşlik kurulmaktadır. Kamerciler veya "Aycılar" olarak da anılan Kilâzîlere göre ise Ali b. Ebû Tâlib'in makamı aydır. Kilâzîler ayın, Tanrı'nın makamı olduğuna ilişkin olarak Kur'ân-ı Kerim'den Rahmân suresinin 29. ayetini delil göstermektedirler. Bu ayetteki "O her gün başka bir durumdadır" ifadesi, Kilâzîlere gö-

re ayın, Tanrı'nın makamı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (bkz. Keser, 2003: 26-27). Melikoff'a göre (1994: 44), Alevîlik ve Bektâşîlik'te de var olan Ali'nin güneşle veya gökyüzüyle özdeşleştilmesi inancı, eski Türklerdeki Gökyüzü Tanrısı (Gök-Tengri) inancına benzerlik göstermektedir.

Nusayrîliğin iki kolu arasında, dinsel geleneklerin uygulanması bakımından da bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, amcalık geleneği, Haydârî ve Kilâzîler arasında farklı uygulanmaktadır. Aslında çocuğun amca evine gitmesinden önceki toplu namaz ritüeli, geçmişte üç aşamalı olarak gerçekleştirilmekteydi. Ancak günümüzde Haydârîlerde namazın süresi daha uzun olduğu gibi ritüel de orijinaline uygun olarak üç aşamalı olarak uygulanmaktadır. Kilâzîlerde ise namazın süresi kısadır ve ritüelin kendisi de tek aşamada yapılmaktadır. Bu, Haydârîlerin daha gelenekçi, Kilâzîlerin ise değişmeye daha açık olduklarını göstermektedir. Haydârîler, Kilâzîlerin gerçek Nusayrî olmadıklarını da söylemektedirler.

Ayrıca Keser'in de belirttiği gibi (2003: 30), toplu namazda "İşarâ" suresinin okunması sırasında Haydârîler ve Kilâzîler farklı el işaretleri yaparlar. Bu işaretler, kimin hangi koldan olduğunu belirginleştirir. Haydârîler sağ ellerini; baş parmağı, bitişik duruma getirdikleri dört parmaktan orta parmağa değecek şekilde tutarak göğsün üzerine koyarlarken Kilâzîler, baş parmağı, bitişik haldeki dört parmaktan ayrı duracak şekilde göğsün üzerine koyarlar. Kilâzîlere göre elin bu şekilde duruşu Arapçadaki "ayn" harfine benzediği için Ali b. Ebû Tâlib'i ve ayın hilâl durumundaki görünümünü simgelemektedir.

Haydârî ve Kilâzî şeyhlerinin sakal tıraşları da farklıdır. Kilâzî şeyhleri, hiç sakal uzatmaz veya kısa ve düzeltilmiş bir sakal bırakırken Haydârî şeyhleri, uzun ve düzeltilmemiş bir sakal bırakırlar. Ayrıca Haydârî şeyhlerinin dolar bazında önceden belirlenmiş miktarda zekât aldıkları, Kilâzî şeyhlerinin ise kendisine

ne verilirse zekât olarak onu kabul ettikleri ve fakirlerden para almadıkları belirtilmiştir.

2.3. Nusayrîliğin Tarihi

Nusayrîliğin tarihi hakkındaki en önemli eser, 1920'de et-Tavil tarafından yazılmıştır. Bazı bölümlerinde değer yargıları olmasına karşın, kitapta Nusayrîlerin tarihî kökenleri, kaynaklara dayalı olarak açıklanmıştır. Türkçeye de çevrilen bu eserinde et-Tavil (2000: 59-105), Nusayrîliğin bir mezhep olarak ortaya çıkmasında ve Müslümanların ikiye bölünmesinde Gadir Humm ve Kerbelâ olayının önemli olduğunu ileri sürmektedir. Bilindiği gibi Gadir Humm olayı, hicretin onuncu yılında Gadir Humm denilen yerde gerçekleşmişti. Bugün Nusayrîlerin en önemli günü ve en büyük bayramıdır. Nusarîlere göre, Hz. Muhammed, Allah'ın emriyle kendisinden sonra Hz. Ali'nin vâsi ve veli olduğunu ilan etti. Hz. Muhammed'in vasiyetine uyulmaması ve Hz. Ali'ye düşmanlıklarıyla bilinen Emevîlerin halife olarak Ebû Bekir'i tanımaları sonucunda Alevîler, Ebû Bekir'e biat etmeyi reddettiler. Halifelik, Emevîler üzerinden devam ederken, Alevîler de Ehl-i beytten olan imamlara biat ettiler. İmam Ali ve onun oğlu Hasan'dan sonra üçüncü imam olan (Hz. Ali'nin oğlu) Hüseyin, yanındaki kendine inanan 70 kişiyle birlikte, Emevî Sultanı Muâviye tarafından Kerbelâ denen yerde şehit edildi. Soyundan Zeynülâbidin dışında kimse kalmadı. Bu olaydan sonra Müslümanlar, Alevîler ve Sünnîler diye ikiye bölündü (et-Tavil, 2000: 59-105).

Gadir Humm ve Kerbelâ olayından sonra Alevîler, Emevî ve daha sonra da Abbasî halifelerine biat etmemişler, Ehl-i beyt soyundan olan On iki İmamlara biat etmişlerdir. Bu imamlardan altıncısı olan İmam Câfer es-Sâdık'ın (699-766) ölümünden sonra, Alevîlerin bir kısmı imamlığın Câfer es-Sâdık'ın büyük oğlu İsmâil'in hakkı olduğuna, diğerleri ise öteki oğlu Mûsâ el-Kâzım'ın hakkı olduğuna inanıyorlardı. İsmâil'in imamlığına inananlar İs-

mâilîler olarak, öteki Alevîlerden ayrıldılar. Alevîlerin büyük çoğunluğu ise Mûsâ el-Kâzım'ın imamlığını tanıyarak "On iki İmamcılar" olarak isimlendirildiler. Nusayrîler de bunların arasında yer almaktaydı (et-Tavil, 2000: 120-122).

"On iki İmamcılar", on ikinci imam Muhammed el-Mehdî'nin gıyâbından sonra imamlığın son bulduğuna, Mehdî'nin ölmediğine ve beklenen kişi olduğuna inanmışlardır. Nusayrîler onu "Hüccet" (kanıt) ve "Muntazar" (beklenen) adlarıyla anarlar. Mehdî, 11 yaşındayken, sıcak havalarda sığınılan bir yer altı odasına girerek gözden kaybolmuştur. Ancak onun diri kaldığına ve zamanı gelince kurtarıcı olarak geri döneceğine inanmaktadırlar. Ne var ki, Mehdî'nin gıyâbıyla birlikte, Hz. Muhammed'in "Ben ilmin şehriyim, Ali de kapısı" sözünden yola çıkarak on iki imamın her birinin bir bâbı (kapı) olduğu ve dini inancın bu bâblar yoluyla yürütülmesi gerektiğine inanmaya başladılar. On ikicilere göre imamlar, peygamberlerin vâsileri oldukları için, geleneğe uyarak her biri kendine bir bâb edinmişti. İmamlar ve bâbların sırası şöyledir (et-Tavil, 2000: 150):

İmamlar	Bâbı
1. İmam Ali b. Ebû Tâlib	Selmân el-Fârisî
2. İmam Hasan el-Mûctebâ	Kays b. Varaka
3. İmam Hüseyin eş-Şehîd	Ruşeyd el-Hecerî
4. İmam Ali Zeynülâbıdîn	Abdullah el-Gâlib el Kâbilî
5. İmam Muhammed el-Bâkır	Yahyâ b. Muammer b. Ümmittavil es-Sumâlî
6. İmam Câfer es-Sâdık	Câbir b. Yezid el-Cu'fî
7. İmam Mûsâ el-Kâzım	Muhammed b. Ebî Zeyneb el-Kâhilî
8. İmam Ali er-Rıdâel	Mufaddal b. Ömer
9. İmam Muhammed el-Cevâd	Muhammed b. Mufaddal b. Ömer
10. İmam Ali el-Hadî	Ömer b. el-Furât

11. İmam Hasan el-Askeri	Muhammed b. Nusayr el-Basrî en-Nümeyrî
12. İmam Muhammed el-Mehdî	_____

Alevîler, imamlardan sonra bâbı yetkili bildiler; ne var ki bu konuda uzlaşamadıkları için üç temel gruba ayrıldılar. Daha sonra bu üç grup da pek çok kola ayrıldı (et-Tavîl, 2003: 7):

— Nusayrîyye: Seyyid Ebû Şuâyib Muhammed b. Nusayr'e bağlı olanlar.

— İshâkîler: İmam Hasan el-Askerî'nin ashâbı olan Ebû Ya'kûp İshâk en-Nahî'ye bağlı olanlar. Hasan el-Askerî'nin ashâbından olan bu kişi, Askerî'nin asıl bâbının kendisi olduğunu iddia etmiştir.

— Câferiyye: Bâb'a bağlanmadan altıncı imam Câfer es-Sâdık'ın kitaplarını rehber bilenler.

— Nusayrîler, 1048 yılına kadar bâb ve ardılları tarafından dini yetkili olarak yönetildiler. Halep, Lazkiye ve Bağdat dini merkez oldu (Uluçay: 2003: 7). On birinci imam olan Hasan el-Askerî'nin (846-784) bâbı olan Muhammed bin Nusayr, Nusayrîliğin de kurucusu sayılır. 873 yılında vefat eden Nusayr, Askerî'nin adamı ve meclisinde eksik olmayan sadık bir müridiydi (Reyhani, 1995'ten Uluçay, 1999:107).

— On birinci imam Hasan el-Askerî'den sonra, onun bâbı olan Muhammed bin Nusayr, Sâmerra'ya yerleşerek Nusayrîlere yol gösterdi. Ondan sonra, bâb ardılları, yani dini önderler, bu görevi üstlendi. Bunlardan Muhammed el-Cennân el-Cünbulânî, dini başkanlık görevini yürüttü. Bu üçünün döneminde Alevî Nusayrîler ve İslâm âlemi için dini bir anarşi ortamı yaşandı. Öyle ki, bir mezhebin üyeleri, ötekinin üyelerinin kanlarını dökmeyi mübah saymaya başladı. Bu dönemde, Mısırlı büyük Alevî Nusayrî Hüseyin bin Hamdân el-Hasîbî ortaya çıktı. Alevîlere bağımsızlık ve hâkimiyet fikrini aşıladı. Bu nedenle, Mu-

hammed bin Nusayr'dan sonra, bu mezhebin öncülerinden en önemlisinin Hasîbî olduğu düşünülmektedir (et-Tavil, 2000: 140-152).

Aslında Muhammed bin Nusayr, mezhebin kurucusu değildi. Kendisi, Ehl-i beyt ahlâk ve kültürüne uygun öğrenciler yetiştirmişti. Bunlardan biri de Hasîbî idi. Mezhebin asıl kurucusunun Hasîbî olduğu düşünülmektedir. Büveyh ve Hamdanî devletinin kurucuları bile onun öğrencileriydi. Hasîbî'yi tarikata alan, Irak'ta yaşayan ve Alevî-Cünbülâni tarikatını kuran Muhammed el-Cennân el-Cünbulânî idi (Reyhani1997a: 41-43). Irak'ın Cenbela kasabasında doğan ve bu nedenle doğduğu yerin ismini alan Cünbülânî, Nusayr'ın öğrencilerine katılarak, Ehl-i beytin ilim ve fıkhı konusunda önemli çalışmalar yaptı. Zamanın en büyük âlimlerinden sayılırdı. Bu nedenle Nusayr, kendisinden sonra yerine onu tayin etmişti. Cünbülânî, bir yandan çalışmalarını sürdürdü, bir yandan da öğrenciler yetiştirdi. Evi, adeta bir üniversiteyi andırıyordu. Yetiştirdiği öğrencileri, çevre ülkelere dağılarak Ehl-i beyt inancından kaynaklanan Alevîliği tanıtıyorlardı (İstanbullu, 2001: 176).

Bu öğrencilerden biri de Hasîbî idi. Cünbülânî'nin şöhretini duyan ve ondan ders almak isteyen Hasîbî, bu amaçla Mısır'dan göç ederek Cenbela kasabasına yerleşti. Başarılı çalışmalarıyla Cünbülânî'nin gözüne girdi. Cünbülânî'nin ölümü ve vasiyeti üzerine de Alevî-Nusayrîlerin başkanı oldu ve din işlerini yürüteceği Halep'e yerleşti. O da elliden fazla öğrenci yetiştirdi (İstanbullu, 2001: 177). Onun zamanında bağımsızlığını ilan eden bütün Alevî-Nusayrî hükümdarlıklar, onun dini egemenliği altındaydı. Ayrıca Hasîbî'nin Şam'da vekilleri; hükümdarlardan ve emirlerden de öğrencileri vardı. Bunlar, Büveyhoğulları, Hamdanoğulları ve Fâtımîlerdendi. Ona, "dinin şeyhi" (Şeyhüddin) diyorlardı. Hasîbî, Hicrî 346'da Halep'te öldü. Mezarı, "Şeyh Yaprak" olarak bilinir ve hâlâ ziyaret edilmektedir (et-Tavil, 2000: 154).

Hasîbî'nin ölümünden sonra, iki dini merkez ortaya çıktı. Bunlardan biri Seyyid Muhammed b. Ali el-Cillî'nin yürüttüğü Halep'teki merkez, öteki ise başkanlığını Seyyid Ali el-Cisrî'nin yürüttüğü Bağdat'taki merkezdi. El-Cillî, Hasîbî'nin öğrencilerinden biriydi. Nusayrîlerin başına geçtikten sonra, öğrencilerine tarikatın ahlâk ve kültürünü aktarmaya devam etti. El-Cillî'nin ölümünden sonra Halep'teki merkez, Lazkiye'ye taşındı (Istanbullu, 2001: 181). Buranın başkanlığını ise Ebû Said el-Meymûn Sürûr b. Kasım et-Tebârânî yürütüyordu. Kilikya Nusayrîlerinin önde gelen ismi ise Ebû'l Hasan et-Târsûsî el-Kebîr idi. et-Tebârânî (965-1035), bugünkü Nusayrî halkını oluşturmuş olan Hasîbî'nin kurduğu "Cünbülânî" tarikatının son genel şeyhiydi (et-Tavil, 2000: 155-158). Cillî'nin öğrencisi olan Tebârânî, Hasîbî'ni yöntemini izleyerek onun ilim ve felsefesini yaymaya çalıştı. Tebârânî, Nusayrîlerin büyük şeyhlerindendi (Istanbullu, 2001: 183).

Ondan sonra tarikat önderliğine kimse geçmedi. Her şeyh, kendi bulunduğu bölgede bağımsız olarak şeyhliğini sürdürdü. Çünkü Alevî-Nusayrîler, Halep'teki Hamdanoğullarının himayesi altındaydılar. Ebû-Said et-Tebârânî zamanında Cebelu'n-Nusayrîyye'de (Nusayrîlerin dağı), birçok emirlik ve bu emirliklerin komşularından korunmak için kaleleri vardı (et-Tavil, 2000: 155-158).

Nusayrî tarihindeki son dönem, bölgesel şeyhlerin önderliğinde birçok Alevî Nusayrî devletinin, bağımsızlıklarını ilan etmeleriydi (et-Tavil, 2000: 177-212). Bunlar: Fâtımîler Devleti (Mısır), Büveyhoğulları Devleti (Hazar Denizi Bölgesi), Hamdanoğulları Devleti (Musul, Halep), Aridoğulları Devleti (Şam, Trablus, Teberiye), Tenuhîler Hükümeti (Laskiye), Hammudoğulları Devleti (Kurtuba, Malka), Ahmeroğulları Devleti (Zaragoza), Muhrizoğulları Hâkimiyeti.

Alevîlerin geçmişinde, Emevîlerin ve Abbâsîlerin dışında, iki büyük zulüm ve baskı dönemi vardır. Bunlardan birincisi, Haçlı

Seferleri dönemi, ikincisi ise Osmanlı Yavuz Sultan Selim dönemidir. 5. ve 6. yüzyıllarda gerçekleşen Haçlı Seferleri döneminde Alevî-Nusayrîler geniş bir coğrafyada (Horasan, Hazar sahilleri, Musul, Diyarbakır, Halep, Tarsus, Adana, Misis, Lazkiye, Cebele, Banyas, Tartus, Trâblus, Hama Yöresi, Humus, Sur ve el-Mağrîbu'l-Aksa) yerleşmişlerdi. Haçlıların baskıları sonucunda Nusayrîlerin büyük çoğunluğu, Antakya ve çevresine kadar çekilmişlerdir. Haçlıların uzun süren bir kuşatması sonucunda Antakya ele geçirilmişti. Bu olayda Antakya, yaklaşık iki yıl Haçlıların kuşatması altında kalmıştı (bkz. et Tavil, 2000: 213-226).

Nusayrîler, Memlük Sultanı Baybars (1277) zamanında Sünnî olmaları yönünde baskı görmüşlerdir. Her beldeye cami yaptırılarak masrafların bölge halkı tarafından karşılanması istenmiştir. Bu baskılar, Sultan Klavun zamanında da (1277-1290) sürdürülmüştür. İbn Teymiyye'nin Nusayrîler hakkında çeşitli hakaretler ve karalamalar içeren fetvası da Sultan Klavun zamanında çıkartılmıştır. Teymiye'nin bu fetvasını, başka fetvalar izledi. Bu fetvalar yüzünden Nusayrîlerin malları yağma edildi, kadınları hakkında uygun düşmeyen yakıştırmalar yapıldı ve on binlerce Nusayrî öldürüldü (bkz. Uluçay, 2003: 9-10).

Yavuz Sultan Selim döneminde (1470-1520), bütün Alevî Nusayrîler, büyük baskılarla karşı karşıya kaldıklarını ileri sürerler. Bu dönemde, Sultan Selim'in Alevî illerini istila etmesi, bölgedeki Alevî egemenliğinin de yıkılmasına neden oldu. Sultan Selim, Mısır-Anadolu yolunun güvenliğini sağlamak için Türkleri, Alevî Nusayrîlerin bölgelerine yerleştirdi. Bu dönemde, Nusayra dağlarına yaklaşık yarım milyon Türk yerleştirildi. Bugün onlardan yalnızca Bayır, Bucak ve bazıları da sahil tarafında olmak üzere on beş bin kişi kalmıştır. Bunlar, Türk kimliklerini koruyabilmişlerdir (et-Tavil, 2000: 227-275).

Bu baskı dönemi sonunda, Nusayrîler, kendi içlerinde savunmaya yönelik ve gizliliğin esas alındığı örgütlenmeler oluş-

turdular. Kabile ve aşiretlere bölündüler.[9] Baskılar nedeniyle, Antakya'dan ayrılan Nusayrîler, Kanuni Sultan Süleyman zamanında (Hicrî 1115) bu bölgeye dönmeye başladılar. Geri dönenler, Antakya'dan Süveydiye'ye, Adana çevresi ve Tarsus'a kadar uzanan bölgeye yerleştiler (bkz. et-Tavil, 2000: 227-275). Bugün de bu bölgelerde varlıklarını sürdürmektedirler. II. Abdülhamid zamanında, toplumsal bütünlüğün korunması amaçlanarak Nusayrîlere karşı Sünnîleştirme politikaları izlenmiştir. Bu dönemde, Nusayrîlerin bölgelerine camiler yaptırılmıştır (Uluçay, 2003: 9).

Nusayrîlerin geçmişte sürekli olarak çeşitli baskılara ve iftiralara maruz kaldıkları inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Hatay'ın Türkiye Cumhuriyeti'ne katılması (1939) ve Türkiye'nin Atatürk tarafından lâikleştirilmesiyle birlikte, Nusayrîler ilk defa kendi toplumsal konumlarını düzeltme fırsatı elde etmişlerdir. Ancak bu dönemde, geçmişe kıyasla az da olsa, baskıyla karşılaştıkları bir gerçektir. 1950'li yıllarda Antakya'da yaşayan yaşlı Nusayrîlerin anlattıklarına göre; Nusayrîler, kaldırımlardan yürüyemezler, hayvanlar için yapılan arklardan yürürlermiş. Münferit olaylar olsa bile Nusayrî şeyhleri, kalabalık caddelerde yürürken sakallarını yolunur ve şalvarları çekilirmiş. Bu dönemde Nusayrîler, Sünnî ağaların marabası olarak onların topraklarında çalışmışlar. Kendi içlerindeki dayanışmanın güçlü olması ve çalışkan olmaları nedeniyle, para biriktirerek çalıştıkları toprakların büyük bir çoğunluğunu Sünnîlerden satın almayı başarmışlardır (kaynak: Salih Oflazoğlu, 54 yaşında, ilkokul mezunu, Küçük Karaçay). Ancak Nusayrîler, sahip oldukları bugünkü konumlarını, Atatürk Cumhuriyeti'nin sağladığı özgürlük ortamında elde etmişlerdir. Bu nedenle, büyük oranda Atatürk'ü desteklemişlerdir (Aringberg-Laanatza, 1999: 200-201). Aynı şekilde, Suriyeli Nu-

[9] Bu kabile ve aşiretlerin listesi için bkz. et-Tavil, 2000: 259-261.

sayrîlerin de iktidarın kendi ellerine geçmesine (1966) kadar, Şiî ve Sünnî Müslümanlar tarafından baskı gördükleri belirtilmektedir (bkz. Kramer, 1993: 51).

2.4. Ali İnancı

Bu inanç sisteminde, genel olarak Alevî-Bektâşî inancında olduğu gibi, insanları birbirine bağlayan tek güç, sevgidir. Bu sevgi, Ali'den kaynaklanır. Ali, Tanrısal bir varlıktır. Âdem'den beri bütün peygamberlerde görünen ve kişilik kazandıran Ali'dir. Nusayrîlikte Mana-İsim-Bâb (kapı) birbirini tamamlar. Mana gizli anlamındadır. Onun kendisini anlatması için bir isim gereklidir. İsim, dile gelendir; konuşandır, Manayı, yani bilinmeyeni, yapılmayanı ve görülmeyeni anlatır. Gizlilik esasına dayanan bu inancı herkes anlayamaz. Sır âlemi, etrafı surlarla çevrili bir kaleye benzemektedir. Buraya girmenin yolu, kapıdan girebilmektir. Bâb (kapı), mana ve isme ait bilgiye giden yoldur. Mana-İsim-Bâb, Nusayrîlik inancının kavranmasında ve anlaşılmasında temel ilke olarak kabul edilmektedir. Bunun vurgulanması için özel anlamda, Ayn-Mim-Sin (AMS) üçlü kavramlaştırma kullanılır. Ayn (mana), gözdür. Allah'ın tecellisini gören ve anlayandır. Ayn, yücedir, ulaşılamayandır ve esastır, yani Ali'dir. Mim, isimdir yani Hz. Muhammed'dir. Muhammed, Allah'ın görünen bir peçesi ve peygamberidir. Bu örtünün arkasında "mana"nın yüceliği ve sırları gizlidir. İnsanlığın din serüveninin özü, Hz. Muhammed'dir. Bâb ise Selmân-ı Fârisî'dir. Yahudilik ve Hıristiyanlığı bildiği hâlde, Müslümanlığı bekleyen, Hz. Muhammed'i arayıp bulan, onun sahâbesi olandır. Dine döndürendir. Bilgili, örnek kişi, rehber ve öğretmendir. Hıristiyanlıktaki Baba-Oğul-Ruh biçimindeki teslis (üçleme) inancı, Alevî-Bektâşîlikte, Hakk-Muhammed-Ali, Nusayrîlikte ise Ayn-Mim-Sin (AMS) üçlemesi olarak görülmektedir.

Nusayrî inancına göre, Tanrı'nın farklı isimlerle yedi kez ilahi tecellisi vardır. Her ilahi tecellide ise isim ve bâb denilen diğer iki şahıs, Tanrı'nın yanında yer alarak ona yardım etmiştir. Tanrı'nın yedi ayrı ilahi tecellisi şöyledir (Massignon, "Nusayrîler", İslâm Ansiklopedisi, C.9: 365-370):[10]

Mana	İsim	Bâb
Hâbil	Âdem	Cebrâil
Şît	Nûh	Yayil b. Fatin
Yûsuf	Yakup	Ham b. Kuş
Yûşa	Mûsâ	Dan b. Aşbavût
Asaf	Süleyman	Abdullah b. Sim'an
Şem'un Al-Safa	İsâ	Rüzbih bin Satr al'a'imma
Ali	Muhammed	Salmân-ı Fârisî

Bu inanca göre Tanrı, her yüzyılda farklı bir yüzle dünyaya gelir. Hâbil, Şît, Yûsuf, Yûşa, Asaf, Şem'un ve Ali, Tanrı'nın yüzleridir. Nusayrîler; "Hz. Ali, zahirde Hz. Muhammed'le beraber görünür, bâtında ise Tanrı'nın kendisidir." "Hz. Ali, nur ehline nur, beşere beşer olarak görünür" ya da "Hz. Ali, yerde imam, gökte nurdur" diyerek, Hz. Ali ile ilgili inançlarını açığa vururlar.

Tanrı'nın insan bedeninde belirli dönemlerde tecelli ettiği inancı, Anadolu Alevîliğinde de vardır. Alevî-Bektâşîlerde, Allah'ın Hz. Âdem'in ya da Hz. Ali'nin bedenine hulûl ettiği (girdiği) düşüncesine ve Hz. Ali'nin zuhur ettiği her kalıpta gerçekte Allah'ın bulunduğuna inanılmaktadır. Aynı ruhun, Âdem peygamberden Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin bedeninde şekillendiği, kalıp değişik olmakla birlikte hepsinde tek ruhun yaşayıp geldiği anlatılmaktadır. Hz. Muhammed'den Hz.

[10] Tanrı'nın yedi ilahi tecellisinden başka kaynaklarda da bahsedilmektedir. Bu konuda bkz. Serin, 1999: 87, 109; Karasu, 1997:69.

Ali'ye, ondan evlâdına hulûl eden Allah, daha sonra Şiîlik tarihinin büyük isimlerini dolaşmış ve Hacı Bektaş'a gelmiştir. Hacı Bektaş'tan sonra da Bektâşîliğin bütün büyük evliyalarının vücutlarına hulûl etmiştir (Ocak, 2000: 168-169, 183). Bu tek ruh, Tanrı olduğuna inanılan Hz. Ali'nin ruhudur.

Viranî'nin aşağıdaki manzumesi, Ali'nin gerçek kimliğini oldukça açık bir şekilde yansıtmaktadır (Ocak, 2000:182-184, 168-169):

Evvel O'dur Ahir O'dur
Bâtın O'dur Zahir O'dur
Tayyip Ol'dur Tâhir Ol
Ali Ali Ali Ali.

Bu inanca göre Hz. Ali, farklı suretlerde her devirde mutlaka yeryüzünde zuhur etmiştir. Ünlü Bektâşî şairi Muhiyiddin Abdal'ın aşağıdaki manzûmesi, bu inancı açık bir şekilde ifade etmektedir (bkz. Ocak, 2000: 168-169, 182-184):

Âdem'in sulbünden Şît olup geldim
Nûh ile beraber tufana girdim
Bir zaman bu milke İbrahim oldum
Yaptım Beytullah'ı taş taşıdım ben.

Tanrı'nın insan bedenine hulûl etmesi inancının (tecelli), Budizm ve Zerdüştlükle yakın ilgisinin bulunduğu bilinmektedir. Ocak'a göre (2000: 179, 180) Budist menkıbeler, Buda'nın insan olmadan, yahut insan kılığında doğmadan önce, Veda panteonunu teşkil eden otuz üç tanrıdan biri olarak semada yaşadığını, sonra bir ara kendisini bildirmek için yeryüzüne inmek istediğini, bunun için de insan kılığında doğmaya karar verdiğini naklederler. Zerdüştlükte de buna benzer bir durum vardır. Zerdüşt hakkındaki eski metinler, O'nun doğuşunu anlatan sahnelerle doludur. Zerdüştlük, Budist inanç unsurlarından bir kısmını geliştirerek kendi sistemi içine almıştır.

Nusayrîlerin Hz. Ali inançları, kendilerinin doğru olduğuna inandıkları kimi hadislere ve Hz. Ali'nin mucizelerine dayan-

maktadır. Bu hadisler içinde Nusayrîler tarafından en sık tekrarlananlar şunlardır (bkz. et-Tavil, 2000: 69)[11]:

"Ben çağırılmak ve gitmek üzereyim. Size iki ağırlık bırakıyorum: Allah'ın kitabı ve ailem, Ehl-i beytim. Rabbim adına onları nasıl koruyacağınızı düşünün."

"Ali bendendir, ben Ali'denim ve O, her mü'minin velisidir."

"Ali, dinin kapısıdır; oradan giren mümin, çıkan kâfirdir."

"Ali bendendir, ben Ali'denim; eti etim, kanı kanımdır."

"Ey Ali, seni seven beni sevmiş olur, sana kin duyan bana kin duymuş olur; senin kinlin, Allah'ın kinlisidir."

"Ben ve Ali, Arş'ın sağında ulu ve yüce olan Allah'ın huzurunda bir nur idik. Bu nur, Âdem yaratılmadan önce Allah'ı tesbih ve takdis ediyordu. Bu hâl üzere tek bir şey olarak süregeldik, tâ ki Abdülmüttalib'in sulbünde ayrılıncaya dek; bir parçası ben oldum, diğeri Ali. Ali bendendir, ben Ali'denim; eti etim, kanı kanımdır".

Hz. Ali hakkındaki hadislerin dışında, Nusayrîlere göre, Hz. Ali'nin kendisinin de sayısız faziletleri vardır. Bunlardan biri, Hz. Ali'nin kendi cenazesinde "Tabuttakinin Ali, devenin kendisinin Ali ve deveyi çekenin Ali olduğuna" inanılır. Hz. Ali'nin yüceliği ayrıca "Ali Kur'ân'la, Kur'ân Ali'de/ Hak Ali ile, Ali Hak iledir /Ali konuşan Kur'ân'dır." sözüyle anlatılır (Rende, 1999: 26-27).

Nusayrîlikte, "Ali evvel (ilk) ve ahir (son) varlıktır, Ali zahirdir (görünen) ve bâtındır (gizli, iç yüz) (Olsson, 1999: 223). Onlara göre Yaradan, tarihsel bir kişilik olan Ali'de tecelli etmiştir. Hz. Ali, Tanrı'nın yüzüdür, dilidir. Nusayrîler Kur'ân okunurken "Sadak Allah Aliyen ve azim" diyerek, Hz. Ali'nin yüceliğini dile getirirler. Nusayrîler, Ali'nin tanrısal vasıfları konusunda tartışıldığında, Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inden "Nat-ı Ali" bölümünü

[11] Ali'nin tanrısal vasıfları hakkında bkz. Reyhani, 1997b:29-32, 45, 55, 61, 71; Serin, 1999; Uluçay, 1997:98; Olsson, 1999: 219-227.

delil olarak gösterirler. Gerçekten de burada, Ali'nin vasıfları tanrısallaştırılmıştır (bkz. Mevlânâ, 1989: 3-7):

"O açıklayıcı imam, O tanrı velisi, safâ ehlinin vücut güneşidir. Yerde, gökte, mekânda Hak'la duran o imamın zâtı, iç ve dış temizliğiyle vasıflanmak vaciptir. Çünkü küfürden, ikiyüzlülükten kurtulmuştur, temizdir... O'nun hareketi, kendinden diri olan ezelî varlıktandır. Bekâ çevresinde döner dolaşır, yaratıkları Yaradan'ın zâtı gibi O bâkidir. Hakk'ın yüksek sıfatları Ali'nin vasfıdır. Hakk'ın sıfatları zaten ayrı değildir. O, Tanrı'nın zâtına yapışmış, O olmuştur... Çünkü O, Hak'tan Hak'la görünmüştür. O hazinenin nakti, tükenmez ilimdi. İşte o ilimden maksût, yüce Ali'dir. Hakk'ın hikmetini ondan başka kimse bilmez. Zira O hâkimdir, her şeyin bilginidir... İbdidasız evvel O idi, sonsuz ahir de O'dur. Peygamberlere yardım eden O idi, velîlerin gören gözü *de hakikaten O'dur. Yüzünün nurlu pırıltısı, kendi ziyâsından bir* güneş yarattı. O, Hak iledir, Hak O'ndan görünür. Hatta ki, O Hak ile ebedîdir... Âdem'in toprağı O'nun nurundan idi. O sebeple meleklerin tâcı oldu; Allah'ın isimleri ondan belirdi... Şît, kendinde Ali'nin nurunu gördü ve yüksek âlemi öğrendi. Nûh, kendini yüksek menzile ulaştırıncaya kadar, istediğini hep O'ndan buldu. Halil peygamber dostlukla O'nu andı... Gene O idi ki, keyfiyle kendi koyununu İsmail'e kurban etti. Yûsuf kuyuda O'nu andı... Yakup, O'nun önünde birçok inledi de Yûsuf'un kokusunu alıp gözleri açıldı. İmran'ın oğlu Mûsâ, O'nun nurunu gördü ve uzun geceler hayran kaldı... Hak, O'na işte Yed-i Beyza (nurlu eli) verdim, dedi. Gene Ali'nin vergisidir ki, Meryem'e arkadaş oldu da İsâ vücûda geldi... O, şeriatte ilim şehrinin kapısıdır, hakikatte ise iki cihânın beyidir. İki cihânın sultanı Muhammed, Hakk'a yakınlık gecesinde, Allah'a kavuşmanın harem yerinde onun sırrını gördü. Ali'nin nutkunu, Ali'den dinledi. Ali ile birleşen o yerde Ali'den başka bulunmaz... Allah yolunda Ali, sizin kılavuzunuzdur. Allah için doğru olanlar, yüzlerini O'na çevir-

mişlerdir. Zira O şahtır, doğru yolu gösterendir, efendidir... Ey efendi! Benimle boşuna kavga etme. Bu böyledir. Hakikat budur ki, biz hepimiz zerreyiz, güneş O'dur. Biz hepimiz damlayız, deniz O'dur. "

Onlara göre, Ali'nin kendisinin açıkladığı hutbesi de başka bir delildir (bkz. Uluçay, 1997: 32-39):

"Bende gayb âlemin anahtarları vardır ki, onları Peygamber'den sonra benden başkası bilemez! Benim, Dâvûd'un oğlu Süleyman'ın yüzük sahibi! Benim, güzel işlerin velisi; benim, sıratın ve kıyamet gününde durulacak yerin sahibi! Benim, cennet ve cehennemi bölen; benim, ilk Âdem, benim, ilk Nûh; benim, Cabbarın ayeti; benim, hakikatin esrarı; benim ağaçları yeşillendiren; benim meyveleri kuvvetlendirip yetiştiren; benim suları yerden çıkaran; benim nehirleri akıtan; benim ilimleri bir arada tutan... Benim, yerleri sarsan yıldırım ve zelzele. Benim, içinde hiçbir şüphe olmayan kitap; benim, Allah'ın insanlarla dua etmelerini emretmiş olduğu güzel isimler. Benim, O nur ki Mûsâ ondan iktibas eyledi; benim, Sûr'un sahibi; benim, her mezarlarda yatanları kabrinden çıkaran; benim, kıyamet gününde dirilişin sahibi; benim, Nûh'un kurtarıcısı ve sahibi olan; benim, Mûsâ'ya konuşanın sırrı; benim, gayb âleminde ruhlara konuşan; benim, dâim ve bâki olan emir; benim, Hakk'ın velisi olan... Benim, yükselen dağları sabit kılan ve suları yerden çıkarıp yeryüzünde akıtan... Benim, ölüleri dirilten; benim, yağmuru indiren; benim, güneşi, ayı ve yıldızları nurlandıran; benim, kıyamet gününün başkanı olan; benim, kıyamet gününü başlatan. Benim, Allah tarafından ona itaat vâcip kılınan; benim, hayattaki bâki olup ölmeyen ve ölsem de hiçbir zaman ölü olmayan; benim, saklı olan İlah'ın sırrı; benim, olan ve olacak her şeyden haberdar olan... Benim, güneş tutulmasının ve yere çöküşün sahibi; benim, firavunların kanını bu kılıcım ile yere akıtan... Benim, nurların nuru... Benim, önceki kitapların sahibi; benim, Allah'ın kapısı, kim

bunu inkâr ederse o kapıdan cennete giremeyecektir... Benim, güneşin onun için iki kere geri döndüğü... Benim, Resûlullah ile iki kıble ve beyatta bulunan; benim, Huneyn ve Bedir savaşlarının sahibi... Benim, Beytu'l-Ma'mûr (yedinci gökte bulunan en yüce yer); benim, Allah'ın ona itaat etmeleri için çağrıda bulunduğu; bir kısmı bu çağrıyı inkâr etti ve hayvanlara dönüştürüldü... Benim, cennetin ve cehennemim anahtarları elinde olan; benim, Resûlullah ile yer ve gökte beraber olan; benim, ilk sırların sahibi; benim, susan; nâtık olan ise Muhammed'dir... Benim, ilk zamanlarda zuhûr eden ve son zamanda zuhûr edecek olan... Benim, her lisan ile konuşan; benim, Muhammed olan ve Muhammed'dir ben olan; ben, o mânâyım ki, ona ne bir isim ne de bir şüphe düşer; benim, kurtuluş kapısı ve benim, 'Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-Ali'ul-azîm' olan!!!"

Nusayrîlerin "Ali inancı", şiirlerine de yansımıştır (Uluçay, 1999: 248). Kendisi de Nusayrî kökenli olan Alevî ozanlardan Viranî'nin şiiri, bu konuda oldukça açıklayıcıdır:

Ali'dir âlem-ül-gaybın sıfâtı
Ki gösterdi sıfât içinde zâtı
Dilersen içersin âb-ı hayâtı
Bu sırra kim erer görmez memât
Nusayrîyem Nusayrîyem Nusayrî

Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı
Ali'dir var eden arz-ı semâyı
Dahi hem nur-i şemsi günü âyı
Koma zikret Hasan Hulgı Rızâ'yı
Dilersen yâh Huseyn'i Kerbelâ'yı
Nusayrîyem Nusayrîyem Nusayrî

Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı
Ali'dir kün deyüp var etti cânı

Eğer cism ile cânı dû cihânı
Bakâ odur şehâ ser cümle fâni
Yürü insan isen sen şâh'ı tanı
Nusayrîyem Nusayrîyem Nusayrî
Ne ölmüşem, ne hod sağım ne sayrı

Ali'dir Bâ-i Bismillah Ali'dir
Ali'dir Hak Resûlullah Ali'dir
Ali'dir fakr-i fahrullah Ali'dir
Nusayrîyem Nusayrîyem Nusayrî
Ne ölmüşem ne hod sağım ne sayrı

İslâm anlayışında nur önemlidir. Çünkü nur, Allah'ın isimlerinden birisidir. "Allah, göklerin ve yerin ışığıdır, nuru'l nurdur ve nur âlâ nurdur". Bu nedenle Nusayrîlikte nur inancı çok güçlüdür. Ancak nur inancı konusunda da Nusayrîlikte çelişkili açıklamalar yapılmaktadır. Uluçay'ın iki farklı eserinde bu çelişkili açıklamalar açıkça görülmektedir. Uluçay bir eserinde (1999: 26), "Nusayrîllikte bütün ruhların Muhammedî nurdan yaratıldığı inancı vardır" derken, dört yıl sonra yayımlanan bir başka eserinde (2003: 15) "Hz. Âdem'in alnındaki nur, devam ederek Abdulmuttâlib'e geldi; burdan ikiye ayrıldı. Bir parçası Hz. Muhammed'de, diğer parçası Hz. Ali'de belirdi. Hz. Ali'nin Hz. Fatma ile evlenmesinden sonra nurun iki parçası Ehl-i beytte birleşti" demektedir. Nusayrî şeyhlerinden Mullaoğlu'nun konuyla ilgili sözleri daha açıklayıcıdır: "Hz. Muhammed'in ruhu, ilk yaratılan nurdandır. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberler, bu ilk nurdandırlar. Allah'ın nuru ikiye bölünmüş ve bir kısmı Hz. Muhammed'e, bir kısmı ise Hz. Ali'ye gitmiştir. Hz. Ali'nin nurundan melekler yaratılmıştır. Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hasan, Hüseyin, Fâtıma aynı nurdur. Hz. Muhammed'in nuru, ilk nurdur ve çok önemlidir. Tıpkı elektriğin dağıtıldığı sant-

ral gibidir. Her şeyin beynidir (kaynak: Mehmet Mullaoğlu, 56 yaşında, lise mezunu, Antakya). Aslında Tanrı'nın nur (ışık) halinde olması, âlemde ve insanda nur olarak tezahür etmesi inancına, Yunan felsefesinde ve çok eski şark dinlerinde de yaygın olarak rastlanmaktadır (Hatmer ve Boer, 1946).

Nusayrîlerde Ali inancı o kadar güçlüdür ki, Hz. Ali'ye ve Ehl-i beyte kötülük edenlere lânet okurlar. Hatta bu lânetlemenin onların dualarında yer aldığı söylenmekte ise de bunu doğrulayan bilgiler elde edilememiştir. Ancak Nusayrî yazarlardan et-Tavîl'in söyledikleri, bu lânetlemeyi doğrulamaktadır (2000: 104):

"Hasan'ın ölümünden sonra Emevîler döneminde Medine'ye vali olarak atanan Mervân, her cuma camilerde minbere çıkıp alenen Ali'ye sövüyordu. Ali'ye sövmek dini bir vecibe haline getirildi. Bu durum, uzun yıllar sürdürüldü. Gerekçeleri ise bu lânet yerine getirilmedikçe namazın kabul edilmeyeceğiydi. Karşılık olarak Nusayrîler'de Peygamber ve Ehl-i beyte kötülük edenlere sövmeyi kıyamete kadar sürecek bir farz edindiler. Onlar bu sövgüyü, sonradan İslâm'a girmiş olsalar bile Peygamber'e düşmanlık etmiş herkese, Peygamber'in ashâbından olsa bile Ali'ye düşmanlık eden herkese, Ali'nin dostu olsa bile Fâtıma'ya düşmanlık eden herkese, atalarına dostluk etmiş olsa bile Hasan ve Hüseyin'e ve On iki İmam'ın diğerlerine düşmanlık eden herkese ederler."

2.5. Nusayrî Din Adamları

Yüzeysel araştırmalara dayalı olarak yazılan kimi kaynaklarda Nusayrî din adamlarının dört sınıftan oluştuğu belirtilmektedir. Bunlardan kaynak eser veya kaynak kişi belirtmeyen Bulut'a göre (2002: 68-69), din işlerini yürüten bu dört sınıfın en tepesinde olan "büyük şeyh"in otoritesi tartışılmaz. İnsan üstü bir kudrete sahiptirler; şeyh ve imam adaylarını seçerler. Her bölgenin bir büyük şeyhi vardır. Onlardan sonra çok sayıda ikinci de-

rece şeyhler vardır. Bunlar da dini vecibeleri yerine getirip, cemaatin ihtiyaçlarına cevap verirler; törenleri yönetir, Kur'ân-ı Kerim'den dualar okur, öğüt ve nasihatler verirler. Deva, şifa ve çözüm arayan ziyaretçileri için dua ederler. Kapıları herkese açıktır. Nüveb sıfatı taşıyanlar, alt tabaka şeyhleridir. Bunlar şeyhlerin yardımcısı ve talebesi konumunda olup iyi bir eğitim gördükten sonra şeyhliklerine karar verilir. İmamlar (hocalar), Sultan Abdülhamid'in Alevîleri Sünnîleştirme ve köylerine cami yaptırma siyaseti çerçevesinde ihdas edilen bir sınıftır. Bunlara fahri imam denilebilir.

Hatay Nusayrîleri arasında yapılan alan araştırmalarında, yukarıda yazıldığı gibi dört sınıfın varlığı, özellikle de bir baş şeyh ya da büyük şeyhin varlığı araştırılmış, görüşülen Nusayrîlerin hemen hepsi tereddüt etmeksizin büyük şeyh olarak bilinen birinin varlığını reddetmişlerdir. Ancak, Bulut'un da söylediği gibi (2002: 69), her bölgede bazı şeyhlerin ön plana çıkığı ve daha fazla otorite sahibi olduğu da bir gerçektir. Samandağ'da Şeyh Ali Yazıcı, Harbiye'de Şeyh Nasreddin Eskiocak ve İskenderun'da Şeyh Mahmut Reyhani daha çok tanınmakta ve ziyaret edilmektedirler. Şeyhler, dini ve toplumsal olarak önderlik yapan kişilerdir. Nusayrîlerin temel ibadeti olan toplu namaz, şeyh tarafından yönetilir. Yanında ise nakipler[12] ve necip oturur. Nakipler, şeyh soyundan gelen kimselerdir. Töreni yöneten şeyhe duaların okunmasında ve törenin yürütülmesinde yardımcı olmakla görevlidirler. Şeyh adayı olan bu kişiler, törene katılarak pratik eğitimlerini tamamlarlar. Necip ise cemaat içinde dürüst, güvenilir ve toplu namaz konusunda bilgili yaşlı erkeklerden biri olabilir. Ayrıca günlük ve sıradan dini uygulamalarda (cenaze, dini nikâh vb.), Kur'ân-ı Kerim'den dualar okuyan ve Nusayrîler tarafından

[12] Alevî-Bektaşîlerde bir tekkede mürşide yardım eden, onun buyruğu üzerine yerine geçen, onun adına iş gören derviş ya da dedeye nakip denilmektedir (Korkmaz, 2000: 475).

sevilen bazı kişilerin de imam olarak tanındığı söylenebilir. Bu kişilerden bir kısmı, 1980 sonrasında bazı bölgelere zorlamayla yapılan camilerde görev yapmışlardır. Nusayrî törenlerinde bulunan cemaat ile Nusayrîliğe kabul edilmiş olan herkes "ahvad" olarak isimlendirilir.

Şeyhler hem dini konularda hem de toplumsal sorunların çözümlenmesinde önderlik yaparlar. Şeyhler halkın, Ehl-i beyt yolundan çıkmaması ve ortaya çıkan sorunların kendi içlerinde çözümlenmesi için başvuru makamı olarak görev üstlenirler. Eskiden şeyhlerin bilgisi olmaksızın hiçbir dini tören veya toplumsal eylem yapılamazdı. Son zamanlarda kentleşmenin getirdiği değişim sonucunda, şeyhlerin otoritesinin sarsıldığı gözlenmektedir. Hatta genç kuşak ile bazı Nusayrî aydınlarının şeyhlere ve şeyhlik kurumuna karşı oldukları da bilinmektedir. Şeyhlik makamının otorite bakımından kayba uğramasında, bazı şeyhlerin çeşitli sorunları çözmek için para karşılığında büyü yapmaları, yıldız falına bakmaları, akıl hastalıkları ve başka hastalıkları tedavi etmeleri, her katıldıkları dini törenden zekât adı altında para almalarının etkili olduğu söylenebilir. Ancak kırsal yerleşim alanlarında, Nusayrîlerin kapalı cemaat örgütlenmesinin sürdürülmesi nedeniyle, özellikle dini konularda şeyhlerin otoritelerinin hâlâ sürdüğü inkâr edilemez bir gerçektir.

Şeyh ailesi bir ocaktır; bu makam, babadan oğula geçer. Ancak bunda bir zorunluluk yoktur. Şeyh ailesinden olan oğul, yaşamını şeyh olarak sürdürmek istemeyebilir. Şeyh ailesinden olmayan biri de gerekli eğitimden geçtikten sonra şeyh olabilir. Şeyh olma kıstasları dürüstlük, Ehl-i beyte bağlılık, dini eğitimi tamamlamış olma, disiplin, yetkinlik ve liyakattir. Her Nusayrî şeyhi, bulunduğu makama layık olmak için çaba sarf eder. Şeyhin yetim hakkı yememesi, zina yapmaması, cinayet işlememesi, günah işlememesi, bilgisi ve ahlâkıyla örnek ve önder olması gereklidir. Eski Türk şamanlarıyla Alevî şeyhleri, dedeleri veya ba-

baları arasında, gerek yetiştirilme süreçleri gerekse görevleri bakımından bir benzerlik bulunmaktadır. Bilindiği gibi (bkz. Eliade, 1999: 31-32) Şamanlık, ya kalıtsal olarak babadan oğula aktarılmakta ya da kendiliğinden gelen bir "iç çağrısı" yoluyla seçilerek gerçekleşmektedir. Altaylarda kişinin kendi isteğiyle, Tunguzlarda ise klanın isteğiyle şaman olan bireylere rastlanmaktadır. Seçilme yöntemi ne olursa olsun, şamanın esrime deneyimi ve eğitimi önemlidir. Rühlar ve eski usta şamanlar tarafından verilen bu eğitim, bir "sırra erme" süreci niteliğindedir. Şaman adaylarının, bazı "sırra erme sınavları"ndan geçmeleri ve çok karmaşık olabilen bir eğitimi almaları gereklidir.

2.6. Kutsal Kişiler

Nusayrîlikte kutsiyet kavramının yelpazesi oldukça geniştir. İslâmiyet, ilk ve son din olduğu için önceki peygamberlerin söyledikleri de saygıyla karşılanır. Onlar için bütün peygamberler ve bütün kitaplar kutsaldır. Çünkü hepsini tek ve aynı Tanrı göndermiştir. Nusayrî inancına göre tek Tanrı vardır ve peygamberler aynı Tanrı tarafından farklı zamanlarda gönderilmişlerdir. Bu nedenle, bütün peygamberlere inanırlar ve saygı duyarlar: "Bütün peygamberler, bütün kitaplar kutsaldır. Bütün peygamberler aynı nurdandır. Dört kitaba bağlı olan bütün insanlar, tek ve aynı Tanrı'ya inanırlar. Dört kutsal kitap, aslında tek kitaptır. Sonradan tahrip edildiği için Allah tekrar kitap indirmiştir. Kur'ân-ı Kerim son kitaptır ve Allah'ın kelâmı onda tamamlanmıştır" (Mehmet Mullaoğlu, 56 yaşında, lise mezunu, Antakya).

Ancak Nusayrîlikteki öncelik sıralaması şöyledir: Ehl-i beyt, On iki İmam, imamların bâbları ve beş eytam (yetim). İmamların her birinin bir bâbı ve beş eytamı bulunmaktadır. Peygamber'in sülâlesini içine alan Ehl-i beytin içinde Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma (Fatır), Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Muhsin merkezdedir. Hz. Muhammed'in bâbı olan Selmân-ı Fârisî akta-

randır. Selmân-ı Fârisî aynı zamanda birinci imam olarak Hz. Ali'nin de bâbıdır. Beş eytam ise Ebû Zer el-Gıfârî, Abdullah b. Revâha, Mikdâd b. Amr, Osman b. Maz'ûn, Kamber el-Devsî olmak üzere Peygamber'in önde gelen sahâbelerinden oluşmaktadır. İsimleri sayılan kişiler, aynı zamanda İmam Hz. Ali'nin de eytamlarıdır[13]. On birinci İmam Askerî'nin bâbı olan Muhammed bin Nusayr, Nusayrîliğin temelini atan önde gelen isimlerdendir. Nusayr'in yetiştirdiği Hüseyin bin Hamdân el-Hasîbî ise mezhebin asıl kurucusu olarak saygı görmektedir (bkz. Uluçay, 1999: 33-34; 2008: 28-29).

Uluçay'a göre (2003: 16-17) Nusayrîler, gökte olduğu yıldızlar gibi, yerde de yıldızların bulunduğuna inanmaktadırlar. İyilik, hizmet ve sevgi bakımından önde gelen kişiler her zaman olacaktır ve bunlar birer yıldızdırlar. Bu yıldızlar, mükemmel, yetkili, bilgili, davranışlarıyla örnek, öğreten-eğiten, dünyanın nimetlerinden vazgeçmiş, yetim, maldan, gösterişten sıyrılmış, AMS (Ayn, Mim, Sin) sıtkıyla topluma hizmet eden, rehberlik yapan sahâbelerdir. Beş eytamın her birinin ayrı görevleri vardır. Beş seçkinin hareketlerinin merkezinde Allah, Kur'ân, Hz. Muhammed ve Ehl-i beyt ile On iki İmam vardır. Dolayısıyla bu kişiler, Nusayrîlik akidesinde, yerdeki ve gökteki yıldızlar olarak insanlara yol göstereceklerdir. Bu nedenle, beş örnek sahâbeye ayrı bir önem verilmektedir. Hz. Muhammed'in "Benim sahâbem gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız sizi menzile ulaştırır. Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısı" sözleri, sahâbelerin birer yıldız olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Yerdeki bu yıldızlar; zaman, mekân ve devir değişince kutsal yıldızları mesken edinirler. Böylece tüm insanlara kılavuz olurlar.

[13] Nusayrîlikte kutsal kişiler olarak görülen yukarıda ismi belirtilen kişilerden büyük bir çoğunluğu, Alevî-Bektaşîlerde de kutsal sayılan kişilerdir (bkz. Korkmaz, 2000: 378).

Nusayrîler, İslâm tarihinde yaşamış ve Peygamber'in ölümü sonrasında verilen mücadelede Hz. Ali'nin yanında yer alan bütün kişileri melek olarak kabul etmektedirler. Nusayrî inancında beş eytam da melek olarak görülmektedir. Bu melekler, İslâm inancında yer alan dört büyük melek ile aynı görevleri yaparlar. Ayrıca Nusayrî inancında, Ali b. Ebû Tâlib'in eşi ve çocuklarından insan değil, tanrısal varlıklar olarak bahsedilmektedir. Tanrısal nurdan birer parça olan bu varlıklar, insan görünümüne sahip olmalarına karşın tanrısal kaynaklı olmalarından dolayı, insan sayılamaz ve insanî özelliklerle anılamazlar. Çünkü onlar da Tanrı'dan sudûr etmişlerdir (bkz. Keser, 2003: 46-47).

Nusayrîlikte bilime katkı yapanlar da kutsiyet yelpazesinin içinde yer alırlar: Aristo, Eflâtun, El Megzun, İbn-i Sînâ, İbn-i Arabî. Nusayrîliğin ve bayramlarının anlatıldığı *Kitâbu'l- Mecmu*, onların Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ikinci derecede önemli gördükleri kitaptır. Yazarı ise Ebû Saîd İbn-i el-Kasım Tebârânî'dir.

2.7. Tabu ve Kutsal Yiyecekler[14]

Nusayrîlikte tabu olan yiyecekler bulunduğu gibi, kutsal sayılan bazı yiyecekler de bulunmaktadır. Domuz etinin yenmesi, dini kurallarca kesin olarak yasaklanmıştır. Tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar, domuz etiyle ilgili bir tabu vardır ve bugün de kesin kurallarla belirlenmiş bu yasak sürdürülmektedir. Bu yasağın nedeni, değişik toplumlarda farklı şekillerde ifade edilir. Domuz eti yeme yasağı, Kuzey Afrika'dan Orta Doğu'ya ve Orta Asya'ya uzanan eski dünyanın her yerinde kendini gös-

[14] Bu başlık altındaki bilgilerin büyük bir çoğunluğu danışmanlığımda Kadriye Şahin tarafından "Antakya Yemek Kültürü" konusunda yapılan (2003) yüksek lisans çalışmasından alınmıştır.

termektedir (Harris 1994: 203)[15]. Antakya, dinsel inançlar açısından oldukça zengin bir yerleşim alanıdır. Burada yaşayan Sünnîler, Alevîler ve Musevîlerde de domuz eti yemek yasak ve günahtır. Bu konuda görüştüğümüz kişiler, bunun nedenini, bu hayvanın kendi pisliği ile beslenmesi ve etinde hastalık olması olduğunu söylemektedirler[16]. Murdar hayvan eti ve leş yiyen hayvanlar Alevîler, Sünnîler ve Musevîler tarafından da yenmemektedir. Leş yiyen hayvanlar, çakal, kurt, yırtıcı kuşlar gibi hayvanlardır. Murdar hayvan ise birileri tarafından, kurallara uygun bir şekilde kesilmeyip kendiliğinden ölen hayvanlardır. Bunlar koyun, dana gibi normalde yenilebildiği halde, ölüm şekillerinden dolayı yenmesi günah sayılmaktadır. Kurbanlık hayvan, Fatiha suresi okunup yönü kıbleye döndürülerek kesildiği zaman helâl sayılmaktadır. Kurbanın abdest almış bir erkek tarafından kesilmesi de gereklidir.

15 Harris, yaptığı çalışmasında domuz etinin yasaklanmasının nedenlerini tarihsel süreç içerisinde ekolojik dengelerin değişmesi ve domuzun yaşam alanının daralmasının bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Yaklaşık M.Ö. 7000 yıllarında evcilleştirilen domuzun o dönemdeki yaşam alanı çok genişti. M.Ö 1200'lerde Filistin'e gelen İsrailliler, daha önce işlenen dağlık araziyi ele geçirirler. Bunun sonucunda burada doğal yem ile domuz besleme sahası daralır. Domuzlar, üretim ile elde edilen yemlerle beslenmeye başlanır. Bu da maliyeti artırır. (bkz. Harris., 1994: 197-198).

16 Bazı kimseler, domuzun insan dışkısı yiyen ve kendi idrar ve dışkısı içinde yuvarlanmayı seven, bu nedenle iştah kesen bir yaratık olduğunu ileri sürerler. *Bu yetersiz bir tezdir. Gerçekten iştah kesici olsaydı, domuz evcilleştirilmez ve dünyanın birçok yerinde zevkle yenilmezdi.* Domuz sadece neme ihtiyacı olduğu zaman kendi dışkısı içerinde yuvarlanmaktadır. Yine etinde trişinos hastalığı olduğu görüşü de günümüz için geçerli değildir (bkz. Harris, 1994:199). Harris burada yaptığı açıklamalar ile domuz yasağının temelinde dinsel kuralların değil bu kurala yön veren ekolojik dengenin önemini vurgulamak istemektedir.

Alevî Nusayrîler, geçmiş yıllarda deniz ürünlerinden kalamar, karides, midye ve pulsuz balığı da inançları gereği yememekteydiler. Günümüzde bu inanç, özellikle yaşlılar arasında devam etmektedir. Gençler arasında ve Samandağ, İskenderun ve Arsuz gibi kıyı bölgelerinde ise deniz ürünlerine karşı olan bu tutum daha esnektir. Pulsuz balığın yenmemesinin nedeni, pulsuz olduğu için yıkanmış olsa bile temizlendiğine inanılmamasıdır. Yılan balığı, şekli yılana benzediği için yenmemektedir. Musevîlerde de Alevîlerde olduğu gibi pulsuz balık, karides, kalamar gibi suda yaşayan pulsuz canlıları yemek yasaktır. Yine Musevîlerde, et ve süt ürünlerini birbirine karıştırarak yemek, inançları gereği yasaktır.

Alevîlerde alkol ile ilgili tutumlarda bir karmaşa söz konusudur. Bu konuyla ilgili görüşme yapılan insanlardan az bir kısmı, alkollü içeceklerin dini açıdan yasak olduğunu dile getirirken büyük bir çoğunluk, alkol kullanmanın yasak olmadığını belirtmektedir. Antakya merkezde ve özellikle de Samandağ'ın Alevî köylerinde halkın büyük çoğunluğu, evde boğma rakı üretmekte ve bu yolla geçimlerini sağlamaktadır. Boğma rakı yapımı, çok eski yıllardan bu yana süregelen bir gelenektir. Adak ve bayramlarda kesilen kurbanların eti ile birlikte alkol alınmaktadır. Adaklar ve bayramlar önemli kutsal günlerdendir ve bu günlerde bile alkol alınması yasak olmadığına göre, Alevîlerde alkolün yasak olduğuna dair bir yargı yoktur.

Tavşan, âdet gördüğü için Nusayrîler tarafından yenilmeyen hayvanlardan birisidir. Tavşanın, dudak yapısı kediye benzediği ve eti çok kanlı olduğu için yenmediği söylenmektedir. Anlatıldığına göre, tavşanın derisi yüzülüp bir ağaca asıldığı zaman, kanı iki gün boyunca hep akarmış. Alevîler adak ve bayramlarda kestikleri kurbanların etini, öncelikle suda bekleterek kanının iyice çıkmasını sağlarlar.

Dişi hayvan eti yemek de, Alevîler ve bir kısım Sünnîlerce yasak olarak kabul edilmektedir. Bazı Hıristiyanlar da bu inançtan

etkilendikleri için, adaklarında dişi hayvan kesmezler. Dişi hayvan eti yenmesine dair yasak, özellikle Nusayrîler arasında, geçmişte olduğu kadar bugün de geçerliliğini koruyan, katı bir kuraldır. Dişi keçi, koyun ve inek eti yemek yasaktır. Dişi hayvanların, doğurganlık özelliğinden dolayı yenmesinin yasak olduğu belirtilmiştir. Geçmişte, tarımın ve özellikle de hayvancılığın yaygın olduğu dönemlerde, dişi hayvanların kesilmesinin hayvan sayısının azalmasına yol açacağı düşünüldüğünde, bu yasağın temelinde ekonomik bir gerekçenin yattığı söylenebilir.

Dini inanışlar, bazı yiyeceklerin yenmesinin yasaklanmasına neden olurken, bazı yiyeceklerin de kutsal olarak kabul edilmesine neden olmaktadır. Hırisi, özellikle Alevî Nusayrîlerde geçmişten günümüze üstlendiği işlev nedeniyle kutsallık kazanmıştır. Bayram ve adakların baş yemeği olan hırisi'yi yapan kişiler, erkek olmalı ve hırisi yapılacak mutfak, eşyaları dua okunarak yıkanmalıdır. Hırisi yapan kişinin ahlâki ve dini açıdan toplumca iyi tanınan, temiz insanlardan olması gerekmektedir. Âdet gören kadınların hırisi'ye yaklaşması kesinlikle yasaktır. Hırisi, bir yemek olmasının yanında, gerek yapım aşamasında gerekse simgesel yönlerden kutsal olarak kabul edilmektedir.

Nakfi, Alevî Nusayrîlerde namaz esnasında cemaate dağıtılan bir içecektir. Her namazda mutlaka hazır bulundurulmalıdır. Erkekler tarafından hazırlanan nakfi, kuru veya yaş üzümden yapılmaktadır. Genelde kuru üzümle yapılan ve Nusayrîlerin bayram, adak ve amcalık merasimlerinde kılınan toplu namazda törensel içecek olarak kullanılan nakfinin yapılma biçimi ve törenlerdeki işlevi şöyledir: Kuru üzüm suyla ıslatılır. Sonra tülbendin içine üzüm taneleri konur ve elle preslenerek üzüm suyu elde edilir. Eskiden üzüm suyu testiye konulurdu ve bir süre mayalanmaya bırakılırdı. Nakfi, buhurlandıktan sonra bir bardağa doldurulur daha sonra toplu namazda şeyh tarafından sağ ele alınarak dualanır ve kutsanmış olur. Kutsanma işlemi yapıldıktan sonra üç ay-

n bardağa doldurulur. Daha sonra şeyhin sağında ve solunda bulunan nakip ve necibe verilir. Onlar birer yudum aldıktan sonra cemaate dağıtılır. Herkes birer yudum alır. Nakfiyi içen, " Allah seni Kevser nehrinden içirdi" diyerek içeceğin kutsallığını dile getirir. Alevî Nusayrîler tarafından kutsal sayılan ve namaz esnasında önemli bir işlevi olan bu üzüm suyu, kırklar ceminde de yer almaktadır.

Alevî Nusayrîlerin kutsal yiyecekleri arasında ceysiltib (hint cevizi), önemli bir yere sahiptir. Fındık büyüklüğündeki bu ceviz, tek başına bir anlam ifade etmeyebilir ama işlevi açısından kutsallık kazanmıştır. Cevizler öncelikle yıkanır. Bıçakla kesilir ve küçük parçalar şeklinde ufalanır. Suyun içine atılırak karıştırılır. Toplu namaza girerken veya herkes namaz kılınacak yerde oturunca cemaatten biri, herkesin avucuna bir damla bu sudan dağıtır, sonra cemaat, (tib) duası okuyarak suyu içer.

Alevî Nusayrîlerin kutsal olarak nitelendirdiği bir başka yiyecek de ekmektir. Ekmek, Antakya'da yaşayan Hıristiyan, Musevî ve Sünnî inançlarda olduğu gibi Alevîlerde de kutsal bir yiyecektir.

Kutsal ve tabu olarak kabul edilen yiyecekler konusunda Alevî Nusayrîler ile Musevîler arasındaki benzerlik, diğer din ve mezheplerle olan benzerlikten daha fazladır. Buradan yola çıkarak bu iki toplumun inançları ve gelenekleri arasında bir etkileşim olduğunu söyleyebiliriz.

2.8. İbadet

Alevî Nusayrîlerde ibadet, zahirî olarak değil ama bâtınî yorumu bakımından Sünnîlerinkinden oldukça farklıdır. İslâm'ın beş şartının bâtınî yorumu ve uygulaması söz konusudur. Alevîlikte şahadet farklıdır. Şahadette "Lâ ilâhe illâllah, Muhammeden resûlullah" diyenin, "Aliyyün veliyullah" yani "Ali Tanrı'nın velîsidir" demesi gerekir (bkz. Korkmaz, 1997: 117). Çünkü Ali, insanların en büyüğü ve en yücesidir.

Namaz beş vakittir, Caferî mezhebine uygun şekilde ve evlerde gizli olarak kılınmaktadır. Biçime, yere ve zamana önem verilmez. Her yerde ve zamanda; yürürken, çalışırken, otururken namaz kılınabilir. Önemli olan, Allah'ın adını zikretmek ve O'nunla baş başa kalarak O'nun için dua etmektir. Ferdî namazın isimlendirmeleri ve rekât sayısı Sünnîlerinkinden farklıdır. Ayrıca bayramlarda, adaklarda, cenazenin yedinci gününde, "ölü yemeği" sırasında ve amcalık geleneğinde, bir şeyhin önderliğinde "toplu namaz" kılınmaktadır. Buna "cem" adı verilmektedir. Cemin gizliliği katı bir kuraldır. Ceme Nusayrî olmayanlar alınmadığı gibi, cemdeki inanç ve uygulamalar açıklanamaz (Türk, 2002: 63-65).

Cenaze töreni, kurban seçimi ve kurban kesilmesi, İslâmî kurallara uygun olarak yapılmaktadır. Kurbanlık hayvanın, dişi olmamasına itina gösterilir. Kur'ân okumak, çocuklardan yaşlılara herkesin başarıyla uyguladığı bir ibadettir. Nusayrîlerde İslâm'ın beş şartının kabulü yanında, ek dini zorunluluklar ve sorumluluklar da vardır.

Sünnîler tarafından Ramazan ayında tutulan oruç, Nusayrîlerin ibadetleri arasında yer almaktadır. Bilinen tarihten iki gün önce başlayan oruç, Ramazan ve Fatır bayramı ile son bulmaktadır. Ayrıca Ramazan ayı içerisinde 1., 13., 17., 19., 21., 23. ve 27. günler, Kur'ân-ı Kerim' in ayetlerinin indiği günler olduğu için bayram olarak kutlanmaktadır. Nusayrîlerde oruç, İslâmî geleneklere göre yerine getirilmektedir. İslâmiyette oruç, güneşin doğmasından (şafak vakti) batmasına kadar geçen sürede her türlü yiyecek, içecek ve cinsel ilişkiden uzak durmak, hiçbir şey yiyip içmemek yolu ile yerine getirilen İslâm'ın beş şartından birisidir. Oruçta amaç, Hıristiyanlıkta olduğu gibi, özellikle sağlık açısından vücudun dinlendirilmesi ve dini açıdan bir şartın yerine getirilmesidir. Oruç zamanı, diğer aylardan farklı olarak Sünnîlerdeki gibi, Nusayrîlerde de akşam (iftar) ve gece yarısın-

dan sonra (sahur) olmak üzere iki öğün yemek yenmektedir. Akşam ezanının okunması ile birlikte sona eren günlük orucun açılması ve gün boyu aç kalan insanların bir şölen havasında geçirdikleri iftar zamanı oldukça önemlidir. Diğer aylardan farklı olarak Ramazan ayında özellikle iftara misafir çağırma, sıkça görülmekte ve yapılan yemekler komşular ile paylaşılmaktadır. İftar vaktinde genellikle evin bütün bireylerinin birlikte olmasına dikkat edilir. Zekât, Nusayrîlerin arasında en yaygın olarak uygulanan ibadettir. Yılın belirli zamanlarında ihtiyacı olanlara yapılan yardımların dışında, zekâtın en çok uygulandığı zaman, bayramlar ve adaklardır. Bayramların kutlandığı ve adakların kesildiği mekân ise çoğunlukla türbelerdir. Türbe ziyareti, her Nusayrînin yerine getirdiği dini bir yükümlülüktür. Bu nedenle bayramlar ve adaklar ile birlikte türbe ziyareti, Nusayrîlerin ibadetleri içinde önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 1: Sık Uygulanan İbadet Çeşitleri.

	Kadın		Erkek		Genel	
İbadet Çeşitleri	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Türbeleri Ziyaret Etmek	29	38,6	3	4	32	21,3
Türbe Ziyareti ve Namaz Kılmak	4	5,3	17	22,7	21	14
Türbe Ziyareti ve Zekât Vermek	15	20	7	9,3	22	14,6
Türbe Ziyareti ve Oruç Tutmak	19	25,3	-	0	19	12,6
Türbe Ziyareti ve Kur'ân Okumak	2	2,6	5	6,7	7	4,6
Türbe Ziyareti, Oruç Tutmak ve Namaz Kılmak	3	4	9	12	12	8
Namaz Kılmak ve Zekât Vermek	3	4	25	33,3	28	18,6
Namaz Kılmak, Oruç Tutmak ve Zekât Vermek	-	0	7	9,3	7	4,6
Hepsi	-	0	2	2,7	2	1,3
Toplam	74	100	71	100	145	100

Nusayrîler arasında sık uygulanan ibadet biçimlerinin (namaz kılmak, oruç tutmak, Kur'ân-ı Kerim okumak, zekât ver-

mek, türbe ziyareti ve hacca gitmek) saptanmasına yönelik sorulan sorunun yanıtları değerlendirildiğinde, türbe ziyaretini tek başına bir ibadet olarak kabul edenlerin hiç de azımsanmayacak bir sayıda (32 kişi) olduğu görülmektedir. Elde edilen verilere göre Nusayrîler tarafından en sık uygulanan ibadetlerin sırasıyla türbe ziyareti, namaz kılmak ve zekât vermek olduğu görülmektedir (bkz. Tablo17). Ayrıca türbe ziyaretinin sık uygulanan bir ibadet biçimi olmasının, türbelerin camiye alternatif bir ibadet mekânı olarak tercih edilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. En az uygulanan ibadetin ise hacca gitmek olduğu görülmektedir. Ancak bu konuda Nusayrîlerin hacca gitmeye karşı olduklarını sonucunu çıkarmak da yanlış olacaktır. Çünkü, Arabistan'da çalışmakta olan çok sayıdaki Nusayrî'nin hacca gittiğine ilişkin bilgiler elde edilmiştir.

2.9. Yağmur Duası

Türkiye genelinde yaygın olarak uygulanan yağmur duası ritüelinin farklı bir uygulamasına, Alevî Nusayrîlerde rastlamak mümkündür. Arsuz'un Madenli beldesinde, her yıl genellikle Ekim ayında veya bahar aylarında "Hasnı" (adak) adı altında bereket duası yapılır. Bu ritüel uygulama, yağmur duasını da içermektedir. Hasnı'nın hazırlık aşamasında muhtar ve azaları, evleri tek tek dolaşıp bulgur, yağ veya para toplarlar. Toplanan paralarla boğa veya koç alınarak bütün köye yetecek kadar kurban kesilir. Erkekler kurbanın kesilmesi ve pişirilmesiyle ilgilenirken, kadınlar haşlanmış etin ayıklanıp, sofraların kurulmasıyla görevlidirler. Geniş bir meydanda bütün köy halkı toplanır. Burada kurulan ocaklarda, büyük kazanların içinde yemekler pişirilir. Bütün dinsel ritüellerde olduğu gibi, bereket duasının da özel yemeği hırisi'dir. Hırisi'nin dışında, etli bulgur pilavı ve fasulye pişirilir. Daha sonra kapalı bir mekânda (türbe veya önceden hazırlanmış bir evde), Nusayrîlerin en önemli dinsel ritüel-

lerinden biri olan "toplu namaz" ritüeli yapılır. Bu ritüelde en bilgili ve önde gelen şeyhin yanı sıra, en az on iki imam bulunur. Toplu namaza, köyde bulunan tüm erkekler katılırlar. Toplu namazda Kur'ân-ı Kerim'den çeşitli sureler ile sağlık, bereket, kötülüklerden, sel ve deprem gibi felaketlerden korunma ve dengeli yağmur yağması isteklerinin dile getirildiği dua okunur. Sofralar kurularak herkesin katıldığı bir yemek ziyafeti yapılır. Artan yemeklerin bir kısmı toprağa, bir kısmı da denize atılır. İnanca göre "hayır günü" olarak da adlandırılan bu ritüelde yapılan yemeklerden, insan dışındaki tüm canlıların yemesi gereklidir.

Samandağ ilçesinde ise kuraklık yaşandığında Nusayrîlerin yağmur duasına çıktıkları belirtilmiştir. Ritüel, Samandağ Deniz Mahallesi'nde bulunan Hızır türbesinde yapılır. Ritüele, isteyen erkekler katılırlar. Toplu namaz bitiminde herkes, hep bir ağızdan, "Allah'ım bize rahmet ver, senin rahmetinden bize mükâfatını yap" diyerek yağmur için dua ederler ve türbenin makamını öperek etrafında üç kez dolaşırlar. Bu sırada "ya Ali, ya Hıdır" diye yüksek sesle dua ederler. Dua edilirken niyet olarak yağmur istendiği için, yağmur yağınca kurban kesilerek topluca yemek yenir (kaynak: Şeyh Said Dönmez, 83 yaşında, Samandağ).

Hatay'ın Harbiye ilçesinde Nusayrîler tarafından yapılan yağmur duasında bazı farklılıklar söz konusudur. Şeyh önderliğinde sadece "inanç ve iman sahibi" erkekler, bir evin bahçesinde toplanırlar. Fatiha suresinden sonra yağmur duası okunur. Cemaat "Amin!" diyerek niyaz eder. Dua sonrasında istenirse kurban kesilir. Ziyafet aşamasında kurban kesilmişse yemekler yenir (kaynak: Şeyh Nasır Eskiocak, 35 yaşında, Harbiye).

BÖLÜM 3:
Sosyal Organizasyon ve Dayanışma Örüntüsü

Nusayrîler, kapalı cemaat örgütlenmesine sahip bir topluluktur. Nusayrîlik ise gizlilik esasına dayalı bâtınî bir mezheptir. Nusayrî inanç sistemi ile sosyal yaşam arasında çok yakın ilişkiler vardır. Gizlilik ve sır saklamaya dayalı olan Nusayrî inanç sisteminin, sosyal yaşamda da dışa kapalı bir yapısı vardır.

3.1. Aile ve Akrabalık İlişkileri[17]

Nusayrîler için aile ve akrabalık ilişkileri ön planda gelmektedir. Aile kavramının kapsamı oldukça geniştir. Nusayrîlere göre aile, anne-baba ve kardeşlerin dışında nine, dede, amcalar, halalar, onların eşleri ve çocuklarından oluşmaktadır. Teyzeler ve dayılar, aile dışında tutulmaktadır. Akraba ise "kan bağı olan ve aynı soyadını taşıyan herkes" olarak tanımlanmaktadır. İslâm

[17] Bu bölümdeki aile ve akrabalık ilişkileri ile evlilik tercihleri konusundaki bilgiler, danışmanlığımda Aylin Özkaya tarafından "Hatay'da Akraba Evlilikleri" konusunda yapılan (2003) yüksek lisans tezinden alınmıştır.

inanışında akrabalık ilişkilerine önem verilir. İslâmiyette akrabalık ilişkilerini teşvik eden birçok hadis vardır. Geleneksel Türk toplumunda olduğu gibi Nusayrîler arasında da akrabalık ilişkileri ve akraba dayanışması oldukça yüksek düzeydedir.

En çok önem verilen akrabalar, amca ve amca çocuklarıdır. Aile içindeki sorunlar, erkek kardeşler ve onların oğulları bir araya gelerek çözümlenir. Erkek kardeşler ve amca çocukları arasındaki ilişki, karşılıklılık ilkesine göre düzenlenir. İlkel toplumlarda da sosyal ilişkiler, "karşılıklılık" ilkesi ve hizmetlerin ödenmesi üzerine kuruludur (bkz. Malinowski, 1998: 37). Hatta doğaüstü varlıklarla ilişkilerde de bu "karşılıklılık" ilkesi söz konusudur (bkz. Erginer, 1997: 24).

Akrabalar arasında herkes, birbirinden sorumludur. Özellikle amcalar, babadan sonra çocuklar üzerinde yaptırım gücüne sahiptir. Birey, akrabalarıyla bütünleşmiştir. İfadelerinde ve davranışlarında "biz" duygusu egemendir. Akraba dayanışmasının en önemli nedenlerinden biri de politik ve ekonomik, ortak güç oluşturma isteğidir. Bu dayanışma örüntüsünün sürdürülmesi ve güçlendirilmesi için iç evlilik (endogami) veya akraba evliliği yapılması gereklidir. Aile ve akrabalık ilişkilerinin bu denli güçlü olması, "yabancı" kavramının da belirginleşmesine yol açmıştır. Nusayrîlere göre aileden olmayan veya Nusayrî olmayan herkes yabancıdır.

Akrabalık ilişkilerine uygun olarak Nusayrîlerde baba soylu (patrilineal) akrabalık sistemi geçerlidir. Bu akrabalık sisteminde bir erkek ya da kadın, baba tarafındaki akrabalarına bağlantılandırılır ve soy, ailedeki erkekler üzerinden yürütülür. Evlenen kadın, babanın soyundan çıkarılarak kocasının soyuna dahil edilir ve kocanın evine yerleşir. Soy içi evliliklerde kadının akrabalık statüsü değişmez. Baba soyunun izlenmesine karşın, yaygın aile biçimi çekirdek ailedir.

3.2. Evlilik Tercihleri

Nusayrîlerde ve genel olarak öteki Arap kökenli etnik gruplarda, en yaygın olarak görülen evlilik tipleri akraba evliliği (kuzen evliliği) ve *berder* evliliktir. Bu iki evlilik tipinin yanı sıra, nadir de olsa çok eşli evlilik, *levirat* (kayınbiraderle evlilik) ve *sorarat* (baldızla evlilik) türleri de görülmektedir. *Berder* evlilik (değiş tokuş), evlenecek iki erkeğin evlilik çağındaki kız kardeşlerini birbirleriyle değiştirmeleri biçiminde gerçekleşir. Nusayrîlerde "mıkayda" olarak isimlendirilen bu evlilik, yaygın olarak görülse de uğursuzluk getirdiğine inanılmaktadır. Bu evlilik, genellikle ekonomik durumu iyi olmayan ailelerin tercih ettiği bir evlilik türüdür. Nusayrîlerde en yaygın görülen evlilik biçimi ise akraba evliliğidir.

Ülkemizde özellikle Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde sık rastlanan (bkz. Tunçbilek ve Ulusoy, 1987) bu evlilik, Hatay'da da çok yaygın görülen bir evlilik türüdür. Akraba evliliği, farklı cinsten kardeş çocuklarının evliliği (çapraz kuzen evliliği) ya da aynı cinsten kardeşlerin çocuklarının evliliği (paralel kuzen evliliği) şeklinde yapılmaktadır. Nusayrîler arasında amca kızı-amca oğlu, teyze kızı-teyze oğlu (paralel kuzenler) ve hala kızı-dayı oğlu, dayı kızı-hala oğlu (çapraz kuzenler) arasında evlilikler yaygın olarak yapılmaktadır. Ancak bunlar arasında en yaygın akraba evliliği, amca kızı-amca oğlu evliliğidir. Patai ve Bates gibi bazı araştırmacıların söz ettiği "amca oğlu hakkı" uygulaması[18] (bkz. Altuntek, 1993: 29), Nusayrîler arasında da üstü kapalı olarak uygulanmaktadır. Nusayrîlerde akraba evliliklerinin tercih edilmesinin bazı nedenleri vardır. Aile ve

[18] Bu uygulama, kız herhangi biri tarafından istendiğinde, kız babasının erkek kardeşiyle görüşerek kızını oğluna düşünüp düşünmediğini sorması ve onun onayını alması şeklindedir. Hatay'da yaşayan Arap Sünnîlerde amca oğlu isterse, amca kızını attan indirme hakkına sahiptir.

akrabalık dayanışmasının güçlendirilmesi, akraba gelinin eve uyum sağlayacağı ve kötü günde aileye destek olacağı inancı, toprağın ve mal varlığının bölünmeyerek aile içinde kalmasının sağlanması, politik anlamda güç kaybetmeme isteği ve kız çocuğunun güvence altına alındığının düşünülmesi, bu nedenler arasında sayılabilir.

Yasalara göre cinsiyet gözetmeksizin tüm çocuklar, ebeveynlerinin mülkiyeti üzerinde ortak ve eşit haklara sahiptirler. Kadın ise eşinin mirasından hak sahibi olmaktadır. Ancak kırsal yerleşim bölgelerinde genellikle miras, İslâm hukukuna göre pay edilmektedir. Buna göre kız çocuğu, babasının mirasından 1/3 oranında, erkek çocuk ise 2/3 oranında pay almaktadır. Eğer kız evlenmişse mirastan düşen pay, toprak bütünlüğünü korumak için elden geldiğince büyük ağabeye devredilmeye çalışılır. Kıza çeyiz, erkeğe mal verilmesi uygun ve yaygındır. Ayrıca erkek tarafı kıza güvence sağlamak için evlilik kuralı olarak kıza toprak veya ev gibi hediyeler vermek zorundadır.

Kottak'a göre (2001: 425-426) amca çocuklarıyla yapılan evlilik, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın Müslüman toplumları arasında, özellikle de Araplar arasında görülür. Arapların bu evliliği tercih etme nedenleri ise soy birliğinin sürdürülmesi ve toprağın bölünmemesidir. Altuntek'e göre (1993:17-18); Murphy ve Kasdan, Arap Bedevî toplumunda amca çocukları arasındaki evliliklerin yaygın olma nedenleri konusunda yapısal-işlevsel bir çözüm denemesi yapmışlardır. Arap evlenme geleneklerinde, amca çocuklarının evliliğinin öncelikle tercih edildiğini belirten Tezcan (2000: 50), ülkemizde de akraba evlilikleri arasında en yüksek oranın (%24) amca çocukları arasındaki evliliklerde görüldüğünü belirtmektedir. Hatay'da Nusayrîler arasında ve öteki etnik ve dini gruplar arasında, bu tür evliliklerin yaygın olmasında, Orta Doğu ve Arap kültürünün etkisinin ağır bastığı düşünülebilir. Ancak kuzen evliliklerinin geleneksel Türk kültüründe ve genel

olarak ilkel-geleneksel topluluklar[19] ile antik topluluklarda tercih edildiği de bilinen bir gerçektir. Hz. Muhammed'in, amcasının kızıyla evlilik yapması, bu evlilik tipinin İslâmî kesimde dinen kabul görmesini ve ensest olarak değerlendirilmemesini sağlamıştır.

3.3. Evlenme Gelenekleri

Nusayrî toplumundaki akraba evliliğinin yaygın olmasının görüngülerinden biri de evlilik yaşının oldukça küçük olmasıdır. Erken yaşta evlilik, akraba evliliğinin tercih edilmesinde alt yapıyı oluşturan temel taşlardan biridir. Evlilik yaşının küçük olmasında, namus kavramına aşırı önem verilmesi de etkilidir. Aslında bireyin eğitim veya iş olanağı gibi çeşitli nedenlerle kent dışına gidip gözünün açılmasını ve başına buyruk davranmasını engellemek için erken yaşta evlilik, ebeveynlerin aldıkları bir önlemdir. İç evlilik ve akraba evliliği, kapalı toplum yapısının sürdürülmesinde en önemli araçlardan biri olarak işlev görmektedir. Geleneksel kültürde evlenme çağına gelen gençlere, evlenecekleri kişinin öncelikle Nusayrî veya akraba olması gerektiği, küçük yaşlardan itibaren empoze edilir. Nusayrî genç kızları arasında 10-15 yaşlarında evlendirilenler bile vardır. Yaygın ortalama evlenme yaşı, 16-20 arasındadır. Antakya adliyesinde erken yaşta evlenmek için yapılan "evlenme izni başvuru" sayısı, yıl içinde 25-30 arasında değişmektedir. Ancak son yıllarda gençlerin eğitime öncelik vermeleri nedeniyle evlilik yaşı oldukça yükselmiştir.

Evlilik, çiftin toplumsal olarak birlikteliğinin resmi ve dini olarak onaylanmasıyla ve ilan edilmesiyle gerçekleşir. Kırsal kesimde yaşayan Nusayrîlerde evlilik, hem dini nikâh, hem de res-

[19] Venezuela ve Brezilya'da yaşayan Yanomamiler arasında erkekler "kan" olarak adlandırdıkları bir çapraz kuzenle er geç evlenirler. Kadınlar ise erkek çapraz kuzenlerini "koca" olarak adlandırırlar (bkz. Kottak, 2001: 419).

mi nikâh yapılarak onaylanır. İmam nikâhının resmi nikâh kadar vazgeçilmez bir koşul olarak görülmesi, bu nikâh türünün gelecekte de varlığını sürdüreceğini göstermektedir. Dini nikâh, şeyh tarafından kıyılır. Nikâh için evli çiftle birlikte yakın akrabaları, şeyhin evine giderler. Kızın yerine babası veya ağabeyinin gitmesi de yeterli olabilir. Çiftlerin resmi nikâhı olsa da, dini nikâh yapılmadan evlilik toplumsal geçerlilik kazanmaz.

Nusayrîlerde evlenme gelenekleri, Hatay genelinde ve Türkiye genelindeki uygulamalarla benzerlik göstermektedir. Sosyal ilişkilerin kapalı yaşandığı geleneksel toplumlarda evliliğin ilk aşaması, "kız bakma"dır. Komşu gezmeleri, hamamlar, çarşı-pazar, düğün ve bayram gibi sosyal etkinlikler, kız bakmak için uygun ortamlardır. Gelin adayında vücut ve yüz güzelliğinin yanı sıra namuslu olması, çalışkan olması ve büyüklerine karşı saygılı olması gibi özellikler aranır. Bunların dışında en önemli özellik ise tarafların etnik ve dinsel olarak birbirine denk olmasıdır.

Aranılan özelliklere uygun bir gelin adayı bulunduktan sonra, kız isteme aşamasına gelinir. Kızı istenen aile, büyüklerine danıştıktan sonra karar verir. Eğer akrabalardan birinin oğlu kızla evlenmek isterse, öncelikle o tercih edilir. Ailenin büyükleri evliliği onayladıktan sonra söz kesilir. "Söz kesilmesi" kızın artık bir erkeğe bağlı olduğunun törensel kanıtıdır. Söz kesme, iki ailenin yakınları arasında küçük bir kutlama olarak yapılır. Sonraki aşama olan "nişan", daha geniş çaplı bir eğlencedir. Nişan masrafları, oğlan evi tarafından karşılanır. Nusayrîlerde nişan, mutlaka kız evinde yapılır. Bunun nedeni, kızın hâlâ baba evine bağlı olduğunun vurgulanmasıdır. Erkek tarafı, kız evine yiyecek ve elbise gibi hediyeler götürür. Kızın çeyizinin sergilenmesi, düğün öncesinde kız evinde yapılır. Günümüzde genellikle düğün salonu tercih edilmektedir. Köylerde bile kapalı veya açık düğün salonu bulunmaktadır.

Antakya merkezdeki bazı semtlerde gelin hamamı, düğün öncesi uygulanan bir gelenektir. Bu, Türk Sünnîlerde köklü bir gelenektir. Kentte yaşayan bazı Nusayrîlerin, Türk Sünnîlerden etkilenerek bu geleneği uyguladıkları düşünülebilir. Köylerde gelin hamamı geleneğine rastlanmamaktadır. Gelin, yengeleri, teyzeleri, halaları ve diğer yakın akraba kadınlarla birlikte yaklaşık bir hafta hamama götürülür. Vücuduna bal ve baharatlı bir karışım sürülür. Hamamın yedi kapısında, ayrı ayrı başına su dökülür. Bu sırada yemekler yenir, çalgılar çalınarak eğlenilir. Masrafların tamamı, oğlan evi tarafından karşılanır. İçki de içilen güvey hamamında, eğlence daha şatafatlıdır. Gelin hamamının amacı, gelinin cildinin yumuşayarak kocasına daha güzel görünmesi olarak bilinmesine karşın, asıl amaç suyun arındırıcı özelliğinden yararlanarak günahlardan arındırma ve yeni bir yaşama tertemiz girmektir. Bu amaca yönelik olarak gelin ve damadın düğün öncesinde kutsal bir suyla yıkanması, Anadolu'da çok eskilerden beri uygulanmakta olan bir gelenektir (bkz. Çetin, 2001).

Düğünden önceki en önemli aşama, "kına gecesi"dir. Kızın, baba evinde geçireceği son gün olması nedeniyle kız evinde hüzün, oğlan evinde ise sevinç vardır. Kına gecesi, kız ve erkek evinde ayrı ayrı düzenlenir. Kız evinde gelinin eline kına yakılır, çalgılar eşliğinde eğlenilir ve kına türküleri söylenir:

Kız anası kız anası
Başında mumlar yanası
İşte koyup gidiyorum
Hani bunun öz anası
Atlı geldi gözeneğe düzüldü
Uyku geldi elâ gözler süzüldü
Ezdiler vurmadılar kınamı
Ağlatmayın benim sunamı

Gelinin eline kına yakılması, gecenin en önemli seremonisidir. Kına yakılması sırasında Türkçe okunan kına türkülerinin yanı sıra, çoğunlukla Arapça olarak söylenen ve "haha" denilen kinayeli atışma manileri de söylenir. Türkçeye çevirisi yapıldığında pek anlamlı olmayan "haha" örneklerinde çoğunlukla, erkek tarafı, gelini övücü sözler söyleyerek kızın ailesine kızlarını aldıklarını ve onları yalnız bıraktıklarını ima ederler:

Haha Antakya köşe köşe
Haha elinde bellur şişe
Haha kim bizim gelinimize nazar ederse
Haha dili dibinden düşe

Haha bizde var pırasa
Haha sizde var pırasa
Haha gelinle damadı sevmeyene
Haha Allah göndersin bela

Kına, yeşilden kırmızıya dönüşen rengi ile bereketi, çoğalmayı ve kutsallığı simgeler (bkz. Yıldırım, 2001). Seremoni sırasında kına yoğrulur; üzeri çiçekler ve mumlarla süslenerek tepsiye dizilir. Genç kızlar, bu tepsiyi gelinin başında çevirerek oynarlar. Kına yakılırken gelin, kaynana ve kayın babadan hediye aldıktan sonra, elini verir. Gelinin eline yakılan kınanın içine bazen bozuk para konur. Kız evinde, damadın serçe parmağına da kına yakılır. Öteki etnik ve dini gruplardan farklı olarak Nusayrîlerde, geçmişten beri, kına gecesinde kadın ve erkekler birlikte eğlenirler. Burada çalgılar eşliğinde, içkili eğlence vardır. Kına gecesinde eğlenceye eşlik eden çalgılar davul, zurna, darbuka, def ve sazdır. Çifte telli biçimindeki bireysel oyunların yanı sıra, Hatay'a özgü halaylar da (arcı, yedili halay) çekilir.

Düğün, evlenme geleneklerinin en önemli ve aynı zamanda en eğlenceli aşamasıdır. Genç kızın baba evinden alınarak yeni

evine getirilmesi sırasında yapılan her şey, düğün merasiminin bir parçasıdır. Düğünde kız evinde hüzün varken, oğlan evinde davul zurna eşliğinde içkili ziyafet ve eğlence vardır. Gelinin evden gideceği gün, yağda pişirilen yedi tane yumurta geline yedirilir. Bunun nedeni, yumurtanın bereketin ve doğurganlığın simgesi olduğuna inanılmasıdır. Aynı zamanda bu bir veda yemeğidir ve geline, "evinden çık git, yeni evinde kal ve bir daha buraya dönme" mesajını da vermektedir. "Gelin çıkarma" sırasında damat bulunmaz; gelini almaya akrabaları, komşuları ve arkadaşları giderler. Gelinin baba evinden çıkarılmasında, gelinin erkek kardeşi, geline kırmızı bir kuşak bağlar. Kırmızı, eski çağlardan beri bekâretin simgesi olarak bilinmektedir. Gelin, anne babasının ellerini öper, kardeşleriyle vedalaşır ve ağlayarak baba evini terk eder. Kız evinden çeyizin çıkarılması ise çalgılar ve oyunlar eşliğinde gerçekleşir. Kızın erkek kardeşlerinden biri, çeyiz sandığına oturur ve hediye alana kadar üzerinden kalkmaz. Buhurlar yakılıp zılgıtlar çekilir ve "haha" denilen atışmalar eşliğinde çeyiz, erkek evine taşınır. Erkek evinde ise eğlence sürmekte ve gelinin eve gelmesi beklenmektedir. Kız tarafının gençleri, gelin arabasının önünü keserek erkek tarafından para veya hediye isterler.

Eve girişinin kutsanması için gelinin başının üzerinden para, çerez, buğday, pirinç, çiçek, şeker gibi bereketi simgeleyen bazı maddeler atarlar. "Saçı" adı verilen bu geleneğin eski Türklerde de uygulandığı belirtilmektedir. Şamanist ve Müslüman Türklerin evlenme törenlerindeki ortak motiflerden biri de gelinin geldiği gün başına saçı saçmaktır. Bu saçı, her dönemde topluluğun ürettiği en önemli mahsüllerden seçilmiştir. Avcılığın yoğun olduğu dönemlerde avın kanı, yağı ve eti; çobanlığın yoğun olduğu dönemlerde süt, kımız ve hayvanların yağı, çiftçiliğin yoğun olduğu dönemlerde ise darı, buğday ve belirli meyveler, saçı olarak kullanılmıştır. Saçı, yeni gelinin kocasının ataları ve koruyucu ruhları

tarafından kabul edilmesi için yapılan kansız bir kurban ayinin kalıntısıdır. Bu geleneğin kökeni ne olursa olsun, kesinlikle eski Şamanizm inançlarıyla ilişkilidir (bkz. İnan, 1986: 167).

Gelin eve girerken ayrıca silah atmak, geline kaşık fırlatmak; gelinin ayağının altında testi, çömlek, bardak, tabak veya nar, elma gibi meyveleri kırdırmak; geline evin eşiğine çivi çaktırmak, evin girişine hamur yapıştırmak gibi büyü benzeri bazı geleneksel uygulamalar yapılmaktadır. Düğün sırasında davetlilerin gelin ve damada para, altın veya hediye vermesi, "şaboş" olarak isimlendirilir. Şaboşa katılan kişilerin isimleri söylenir, verdikleri hediyeler bir kağıda yazılır. Düğün bir imecedir ve verilen hediyeler, "karşılıklılık" ilkesi gözetilerek verilir. Düğün yemeğinde dolma, içli köfte (oruk), kaytaz böreği, humus ve pilav çeşitleri gibi, bölgeye özgü geleneksel yiyecekler ile birlikte ayran, kola ve rakı sunulmaktadır. Düğün evinde pişirilen yemeğe ek olarak komşular, düğün evine yardım olsun diye, yemek hazırlayıp sofra kurarlar. Kurban eti et ve tahılla düğün yemeği hazırlanması, Anadolu'da uygulanan eski bir gelenektir (bkz. Çetin, 2001). Gerdek gecesinde kız tarafından bir karı koca, yeni evlilerin kaldığı evde kalır ve kızın bakire olduğunun kanıtı olan kanlı çarşafı erkeğin ailesine gösterdikten sonra, kızın ailesine götürür. Kız bakire değilse baba evine geri gönderilir. "İsbahi" günü, düğün ertesinde evli çiftin büyüklerin ellerini öptükleri ve kendilerini kutlamak için ziyarete gelen ve hediye getiren misafirleri kabul ettikleri gündür.

Akraba evliliği yapmış çiftler, mutsuz olsalar bile bu duruma katlanarak yaşamlarını sürdürmek zorunda kalırlar. Çünkü amca oğlu, amca kızını boşayamaz. Eşi, ona amcası tarafından verilmiş bir emanettir; mutsuz da olsa emanete hıyanet edip amca kızını yüzüstü bırakamaz. Boşanmaya teşebbüs edildiği durumlarda ise amcalar ve yakın akrabaların yakın ilgisi ve yoğun baskısı nedeniyle boşanmanın ertelenmesine sık sık rastlanmaktadır.

BÖLÜM 4:
Amcalık Geleneği

Aile ve akrabaların "ötekilere" karşı korunması ve ailenin sorunlarının çözülmesi, erkeklerin görevidir. Toplumsal yaşamda kadınlar, erkeklerle aynı ortamları paylaşırlar. Birlikte çalışır ve ailenin geçimini ortaklaşa karşılarlar. Kadınlar, geleneksel Türk kültüründeki "kaçınma" davranışını sergilemezler. Kadın-erkek eşitliğinin savunulmasına karşın, ataerkil yapının yansıması sonucunda, kadınlar ikinci planda kalmaktadır. Kadınların hiçbir dini sorumluluğu ve zorunluluğu yoktur. Kadınlara dini bilgiler aktarılmaz. Çünkü kadın, evlenince yabancı bir erkekle yaşayacağı için sırları açığa vurabilir. Bayram kutlamalarında hizmet eden kadının, nikâhlı olması birinci koşuldur. Bunun dışında aybaşı olmaması, kötü yola düşmemiş olması, dul olmaması, doğumdan sonra kırk günü doldurmuş olması ve yeni doğum yapan bir kadına dokunmamış olması gereklidir.

Kan akrabalığı, iç evlilik ve akraba evliliği yoluyla aile ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde gerçekleşen dayanışma örüntüsü, sanal akrabalıklar yoluyla, neredeyse yaşanılan bütün topluluğu

içine alacak şekilde genişletilmiştir. Amcalık geleneğinde, aday olan genç erkeğe dini bilgileri aktaran "amca"lar ailede, babanın gerçek kardeşi olan amcayla aynı derecede yakın kabul edilmektedir. Hatta bazı durumlarda sanal amca ile aday çocuk arasındaki ilişki, gerçek amcayla olan ilişkiden daha yakın ve daha samimi olabilmektedir. Dini bilgiler genç erkeklere "amcalar" aracılığıyla aktarılırken, genç kızların böyle bir yükümlülüğü bulunmaz. "Amcalık kurumu", en geniş anlamda bir "kültürlenme" örneği olarak sürdürülmekte, dini ve toplumsal bilginin genç erkeklere aktarılması biçiminde işlev görmektedir. Bununla bağlantılı olarak geleneklerin ve inançların genç kuşaktan erkeklere aktarılmasını sağlayan "amcalık", bir tür "yola giriş ritüeli" olarak kabul edilebilir. Amcalık geleneği, ergenlik çağına gelen, anne ve babası Nusayrî olan erkek çocuklara, önceden belirlenen amca veya şeyh yanında bir süre kalarak dinsel geleneklerin, özellikle de bâtınî öğretilerin aktarılması anlamına gelir. Amca yanına gönderilecek çocuğun saf ve temiz olması, verilen bilgiyi öğrenebilecek ve öğretilen sırları saklayabilecek kapasitede olmasına dikkat edilir. "Amcalar" aracılığıyla genç erkeklere Nusayrî inancının temel kuralları, kutsal kişilerin isimleri, namaz ve duaları, toplumsal gelenek ve görenekleri "gizli tutulmak" şartıyla aktarılmaktadır. Gizli bilgiyi açıklayanlar, toplumdan dışlanarak cezalandırılırlar. Törensel uygulamaların da yer aldığı bu öğrenimi başarıyla tamamlayan bireyler, şeyhlerin şecere defterine kaydedilirler ve böylece yola girmiş kabul edilirler. Genç birey, kendisine bu bilgileri öğreten kişiyi "amca", onun çocuklarını da "kardeşleri" olarak görür. Aralarında evlilik gerçekleşmez ve mirastan yararlanmazlar. Amcalık, bir tür sanal akrabalık biçimi olmasının yanı sıra güçlü bir denetim mekanizması, dayanışma ve yardımlaşma kurumudur.

Bu ritüeller sonrasında çocuk, yeni bir statüyle topluma dönüş yapmaktadır. O, artık ergin bir Nusayrî birey olarak kabul

edilmekte, hatta dini ritüellere katılabilmektedir. Eskiden amcalık eğitimi almayan erkeğe, kız verilmezdi. Bugün bu kurala çok önem verilmemektedir. Bu özellikleri bakımından amcalık geleneği, çoğu yaşayan ilkel toplulukta da varlığını sürdüren (bkz. Kottak, 2001: 469-470) erginleme ritüellerine de benzetilebilir. Her iki cinsiyet için de yapılan bu erginleme ritüelleri, "Ergin yaşa giren çocukları topluma kazandırmak için, onları dinsel ve dünyasal bilgilerle eğitmek ve bu amaçla yapılan törenler" olarak tanımlanmaktadır (Örnek, 1971: 75-76). Bu eğitim sürecinde çocuk, gözden uzak bir yere götürülür, orada din adamı veya yaşlı erkekler, çocuğa gerekli bilgileri verir ve eğitim sonucunda çocuğun acı çektiği bazı ritüeller yapılır. Bütün bunlardan sonra çocuk, ergin kişi olarak topluma kabul edilir.

Bu, ilkokul sonrasında, 10-14 yaşlarındaki erkek çocuklar için zorunlu kılınan bir uygulamadır. Genç kızlar, âdet görmeye başladıkları zaman, kısa bir eğitim görürler. Annenin dışındaki yaşlı bir kadın, genç kıza boy abdestinin nasıl alınacağını ve abdest alırken okunacak duayı öğretir. Bayram ve adaklarda görevli olan kadınların, öğretilen bu duayı okuyarak abdest almaları zorunludur. Bunun dışında kadınlar, dini uygulamaların tamamıyla dışında tutulurlar. Bu geleneğin dışında tutuldukları gibi, gelenekle ilgili ritüelin yapıldığı odaya bile yaklaşamazlar. Sadece yemeklerin hazırlanmasında hizmet ederler. Hatta, ritüelin yapıldığı odaya yakın olan kadınların, söylenenleri duymasınlar diye, kulaklarına pamuk tıkamaları istenir.

Amcalık geleneğinde, çocuğun olduğu kadar, bu eğitimi verecek kişinin de bazı niteliklere sahip olması gereklidir. Amca olarak belirlenen kişinin toplumda sevilen, iyi ahlâklı, inanç sahibi, namazı ve duaları iyi bilen birisi olması ve çocuğun birinci dereceden akrabası olmaması gerekmektedir. Eskiden amca, çevrede saygınlığı olan şeyhlerden seçilmekteydi. Ancak bugün dini bilgisi olan saygın kişiler de amca olabilmektedir. Yine eskiden

amca, çocuğun babası tarafından belirlenirken, günümüzde çocuğun kendisi, evinde rahat edebileceği, sevdiği kişileri amca olarak seçebilmektedir. Çocuk için namaz amcası (gammu salâ), en az baba kadar değerli ve önemlidir.

4.1. Bâtınîlik ve Gizlilik

Kerbelâ olayından sonra Müslümanların Sünnîler ve Alevîler olarak ikiye bölünmesiyle birlikte, Alevîler karşılaştıkları baskılar nedeniyle etnik kimliklerini ve dini inançlarını saklayarak "Bâtınîlik" ilmini geliştirdiler. Bâtın, "Duyu organlarıyla algılanan nesnel varlık alanı değil, içe kapanıp düşünmeyle kavranabilen, görünmeyen gerçek varlık alanıdır" (Korkmaz, 2000: 466). Bâtınîlik ise "Kur'ân'da yer alan ayetlerin gizli anlamlar içerdiğini ve bunların ancak farklı yorumlanarak anlaşılabileceklerini ileri süren bir öğretidir" (Hançerlioğlu, 1994: 36). Alevîlere göre İslâm'daki bazı öğretiler, özel oluşları nedeniyle bugüne kadar gizli kalmıştır. Peygamber de gizliciliği benimsemiş ve yalnızca genel hükümleri açıklamıştır. Kur'ân'da, Sünnîlerin açık anlamlı sandığı bazı ayetlerin de gizli anlamları vardır. Alevî öğretisinin gizli sürdürülmesi, İslâm'ın kemâlindendir, sırların açıklanması İslâm'a zarar verir (bkz. et-Tavîl, 2000: 63,104, 147).

Alevî-Bektâşîlikte dört kapı ve bu dört kapıya bağlı kırk makam vardır. Bu dört kapı şeriat, tarikat, marifet ve hakikattir. Dört kapının dördünün de kendine özgü özellikleri ve kuralları vardır. Dört kapının her birinin on makamı bulunmaktadır. Şeriat kapısının makamlarından biri olan "ibadet etme"de namaz, zekât, oruç, hac, gaza eyleme ve cenabetlikten arınmak vardır. Bu ibadetlerin her birinin zahirî ve bâtınî anlamları vardır. Ana kaynak olan hakikat kapısının en önemli makamlarından biri, "manayı bilme, sırrı öğrenme"dir. Alevîlikte "Hakk'ın sırrı hakikat", hakikat ise dil ile ikrar, kalp ile tasdik ederek inanmak ve iman getirmek olarak açıklanmaktadır. Hakk'ın sırrına ermek için de

bir rehbere bağlanmak gerekmektedir. Bu makam, gönül sezgisi yoluyla duyular üstü bilgiye ulaşma, bâtın bilgisini ve tarikat bilgisini özümseme, hakikate erme, sırra erme; ulaştığı manayı ve erdiği sırrı, ehil olmayanlardan sakınma, sırrı sır etme ve takiyye sahibi olma şeklinde açıklanmaktadır (Korkmaz, 2000: 149, 151-155, 170).

Alevî öğretisinin özünü oluşturan Ali kimliği, zahirde sonda görünmesine karşın, bâtınî tasarımda ve Sûfî kimlik hiyerarşisinde en üstte bulunan kimliktir. Ali felsefesinde sır olarak algılanan ve Ali'ye bildirildiğine inanılan şey, Hakk'ın bâtın duruma getirerek halka bildirmediği sır ya da sırlardır. Alevî-Bektâşîlikteki Hakk-Muhammed-Ali üçlemesi, insan halkasından yakalanarak bilince taşındığında "insan tanrı", hemen her şeyin yaratıcısı, kurucusu olarak öne çıkarılır (Korkmaz, 2000: 55-57). Nusayrîlikte ise "insan tanrı"(ene'l-hak) inancı yerine, Nusayrîliğe hizmet etmiş belirli insanların Tanrı'nın nurundan yaratıldıklarına inanılarak tanrılaştırılması söz konusudur. Câferî bir mezhep olarak tanımlanmasına karşın, Câferîliğin dört kapı, kırk makam anlayışı yerine, Nusayrîlikte "bâb" (kapı) inancına rastlanmaktadır.

Nusayrîlerin en önemli özellikleri arasında tevil ve takiyye bulunur. Tevil, Kur'ân'ın ve İslâmî uygulamaların alegorik bir biçimde yorumlanmasıdır. Takiyye, olduğundan farklı görünme, kişilerin tehdit ve baskı altında olduklarında, dini inançlarını gizleme ya da dini inançları hakkında yanıltıcı bilgiler vermelerini ifade etmektedir. Bu iki ilkeye dayalı olarak hareket etmek, onların dini inanç sistemlerinin bütünü göz önünde bulundurulduğunda tamamlayıcı iki özellik gibi görünmektedir. Mezhep içi ilişkilerde tevil, başkalarıyla ilişkilerde ise takiyye ilkesi geçerlidir. Bu ilkelere göre hareket edilerek, Kur'ân ve sünnete harfiyen uyan, sıradan bir inanan gibi görünmek mümkündür. Bu ilkelerle bağlantılı olarak "sır saklama" ve "gizlilik" de mezhep üyelerinin bütünleşmesinde önemlidir. Bu nedenle Nusayrîlik, bâtınî

bir mezheptir. Kur'ân ayetlerinin bir zahirî, bir de bâtınî anlamlarının olduğu esasına dayanır. Bâtınî yorumlar, sadece mezhepteki yetkin din adamları tarafından bilinir ve kesinlikle açığa vurulmaz, sır olarak saklanır. Bu bakımdan yetkin din adamı olmanın birinci şartı, sır saklamada sabırlılıktır. Halktan kişiler sadece biçimi bilirler, içeriği yani bâtınî yorumu bilemezler.

Her mezhepte olduğu gibi, Nusayrîler arasında da gizli tutulan sırlar vardır. Birbirlerini tanımak için üç kelimeden oluşan bir şifre kullanırlar ve bu şifre gizlidir. Bu şifre, Emevî ve Abbasîler zamanındaki baskılar nedeniyle, bugün dağınık yaşayan Nusayrîlerin birbirlerini kaybetmemeleri için gereklidir. Ayrıca namaz ve toplu namazda okunan dualar, kutsal sayılan kişilerin isimleri, Hz. Ali'nin Tanrı olduğu inancı, amcalık kurumunda gençlere öğretilen bilgiler ve lânetli 9 kişinin isimleri de gizli tutulmaktadır.

4.2. Gizli İbadet

Bâtınîliğe yaslanarak Kur'ân'ın İslâm yasalarının ruhânî yorumunu öne çıkaran ve bu yorum sonucunda İslâmî farzları önemsemeyen Alevîler, bu inanç ve yaşam biçimleri nedeniyle suçlanmışlar, sapkın sayılmışlar, toplumun dışına itilmişler, baskı ve saldırılarla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu nedenle Alevîlik, dışa kapalı bir cemaat ve marjinalliğe itilmiş bir inanç topluluğu biçiminde varlığını sürdürmüştür. Alevî halk, kendisini devletten ve Sünnî toplumdan uzak tutmuştur. Bu, Alevî olmayanlarla evlenmeme, ekonomik işbirliğinden kaçınma ve zorda kalmadıkça yargı kurumlarına başvurmama biçiminde kendini göstermiştir. Bu durum, Alevîlerin kendilerine özgü bir kimlik ve yaşam biçimi oluşturmalarına neden olmuştur (Bozkurt, 2000: 133, 163). Merkezi toplumdan dışlanma ve siyasal yönetim tarafından baskılara uğraması, Alevîliğin dışa kapalı bir cemaat olmasına, merkezi yönetime muhalefet etmesine ve siyasallaşmasına yol açmıştır.

Alevîlik tarihinde köklü bir ayaklanma geleneği oluşmuştur. Bu gelenek, daha Selçuklular döneminde Anadolu ve İran'daki despot devletlere karşı daha demokratik düzenler kurmak için çalışan bâtınî hareketler zincirinin halkalarından birini oluşturmuştur. Baba İlyas'ın, Baba İshak'ın ve Şeyh Bedreddin'in ayaklanmaları bunlara birer örnektir. Bu ayaklanma geleneği, Alevîlerin "devlete karşı" ve "potansiyel suçlu" olarak görülmesine neden olmuştur. Bu tarihî kökenli algılama nedeniyle, Cumhuriyet döneminde bile Alevîlere karşı baskı ve saldırılar sürdürülmüştür. Malatya olayları (1978), Sivas olayları (1978), Maraş olayları (1978), Çorum olayları (1980), Sivas Madımak Oteli yangını (1993), Gazi olayları (1995), hep Alevîlere karşı yapılan baskı ve saldırıların örnekleridir (bkz. Bozkurt, 2000: 34, 98-129).

Alevîler, baskı ve saldırılardan korunmak için ibadetlerini gizli olarak yapmışlar, inançlarını açığa vurmamışlar, hatta Alevî olduklarını bile açıklamaktan çekinmişlerdir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde baskılara uğrayan, özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde Safevî devletinin destekçisi suçlamasıyla soy kırımına uğrayan Alevîler, istem dışı olarak gizli ibadet etmişlerdir. Alevî ibadetinin temeli olan Ayin-i Cem, yakın yıllara kadar gizli olarak yapılmış ve ritüelin içeriği açığa vurulmamıştır.

4.3. Ayin-i Cem ve Kökeni

Cem (Ayin-i Cem), Alevîlerin cemaat halinde, bir mürşit (dede veya şeyh) liderliğinde müzik ve dans eşliğinde yaptıkları, ayrıcakurban da kestikleri dinsel ve toplumsal nitelikli ibadetleridir. Cem töreni, Alevîlere özgü İslâmî duaların okunması bakımından dinsel nitelikli, cemaatin sorunlarının çözüme kavuşturulması, küskünlerin barıştırılması ve suçluların cezalandırılması bakımından da toplumsal nitelikli ritüellerdir. Cem, Türkiye'de yaşayan bütün Alevî grupların temel ibadet biçimidir. Alevîler, bu ritüeli bireysel namazın dışında "toplu namaz" olarak

algılamaktadır. Amaçlarına göre farklı isimlendirilen ve içerisinde çeşitli uygulamaların yer aldığı ritüel, ibadetin bâtınî olan kesimini oluşturmakta ve gizli olarak yapılmaktadır.

Cem töreni, göçebe Türklerin Anadolu'ya gelmeden önce yaptıkları törenlere benzer. Türklerin kadınlı erkekli toplantılarda içki ve çalgı eşliğinde sema ettikleri, İslâmiyet sonrasında da bu gelenekleri terk etmeyip İslâmî bir kılığa büründürdükleri ve cemin aslının bu olduğu, birçok araştırmacı tarafından belirtilmektedir (bkz. Eröz, 1992:56; Birdoğan, 1995:463-466; İnan, 1986: 97-119). Aslında her tür dinin heterodokslarında veya karşı düşüncelerinde, bu tür bir gizlilik vardır. Ancak Aleviliğin gizli olmasında, İslâmiyet öncesi Türk inançlarının da etkisi vardır. Eski Türklerin şaman geleneklerinde ve kurban kesiminde büyük bir gizlilik söz konusuydu. Birdoğan'a göre (1995: 252, 253, 277), eski Türklerin Şamanist törenlerinde kurban kesilir, kutsal ruhlara ve ataların ruhlarına hitaben ilâhîler okunur, içki içilerek dans edilirdi. Özel giysisi ve elindeki ağaçtan asa ile töreni yöneten şamanlar (kam); hekim, falcı ve büyücü gibi iş görürlerdi. Şaman soyundan gelen ve özel bir eğitim alarak tören kurallarını ve okunacak ilâhîleri öğrenen şamanlar ile dede soyundan gelen, aynı şekilde eğitim gören, özel giysileri ve ellerinde "erkan değneği" denilen kutsal asaları olan Alevî dedeleri, birbirlerine çok benzemektedirler. Cem töreninin gizliliği de bir ölçüde eski Türklerin şaman geleneklerine dayandırılabilir. Eski Türklerde Gök Tanrısı Ülgen için, bir kayın ormanının kuytu bir köşesinde kurban kesilir ve törendeki davranışlar, büyük bir gizlilik içinde yürütülürdü. Bunun dışında kamlık (Şamanlık) yaşamı da büyük bir gizlilik içinde yürütülürdü. Şamanlar sırlarını açığa vurmaktan korkarlar ve kazançları için çok gerekli gördükleri bir esrar perdesine bürünürlerdi. Şamanlığın gizli oluşu ve gizin (sırrın) yalnızca şamanlarca bilinmesi, şaman dışındaki müritleri bilgisiz bırakmıştır. Tarihte Alevîlik ve Âhiliğin yakın ilişkisi nedeniyle,

bu gizlilikte Âhiliğin de etkisi vardır. Âhi geleneklerinde gizlilik, çok katı bir şekilde uygulanmaktaydı; inanca ilişkin bir sırrı açıklamak, büyük cezai yaptırımları gerektiriyordu

Cem töreninin İslâmî kökeni ise, "kırklar cemi" söylencesine dayanmaktadır. Alevîlerin bu kutsal söylencesine göre Cebrâil Aleyhisselâm, Hz. Muhammed'e Hakk'ın davetini bildirir ve ona yolculuğunda rehberlik yapar. Yolculuk sırasında önlerine bir aslan çıkar. Hz. Muhammed, peygamberlik yüzüğünü aslanın ağzına atarak ondan kurtulur. Yolculuğun sonunda bir perde arkasındaki Tanrı'yla buluşur ve konuşur. Perdeyi açtığında karşısında Ali'yi bulur. Muhammed Mi'râçtan dönerken kırklar cemine katılır. Kırklar ceminde Ali'nin yanına oturur ama onun Hz. Ali olduğunu anlayamaz. Muhammed, cemde bulunanların kırklar olduğunu ve içlerinden Selmân-ı Fârisî'nin eksik olduğunu öğrenir. Bu sırada Hz. Muhammed'den, devşirmeden dönen Selmân'ın getirdiği bir üzüm tanesini, orada bulunanlara eşit bir şekilde pay etmesi istenir. Peygamber, bu üzüm tanesinden şerbet yaparak kırklara dağıtır. Bu şerbetten içen kırklar, kendilerinden geçerek semah dönerler. Semah bitince Hz. Muhammed, pirlerinin ve rehberlerinin kim olduğunu sorar. Onlar da pirlerinin Şâh-ı Merdân Ali, rehberlerinin ise Cebrâil Aleyhisselâm olduğunu söylerler. Bunun üzerine Peygamber, Hz. Ali'nin orada olduğunu anlar. Bu sırada Hz. Muhammed, Mi'râca giderken aslanın ağzına attığı yüzüğü, Hz. Ali'nin parmağında görünce Hz. Ali'yi tanır (Korkmaz, 1997: 11-16).

4.4. Toplu Namaz Ritüeli

Amca, çocuğun ruhani babası olarak kabul edilmektedir. Amcanın çocukları ise öz kardeşleri kadar yakındır. Aynı amcadan eğitim alan iki kişi, birbirlerinin "din kardeşi" sayılırlar. Amcalık geleneği, bu özelliği bakımından Anadolu Alevîliğindeki "musahiplik" geleneğine benzeyen bir sanal akrabalık olarak da

görülebilir. Musahip, ikrar vermiş karı kocanın seçtiği kefil anlamındaki "yol kardeşliği" demektir. Musahiplik toplumsal bir akrabalık biçimidir. Musahiplik geleneğinde ikrar vermiş evli iki kişi, eşleri ile birlikte, yaşamları boyunca kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına, dedenin ve cemaatin önünde söz verirler (bkz. Korkmaz, 2000: 322). Toplu namaz ritüeli ise Anadolu Alevîliğinde bir tür yola giriş ritüeli olarak kabul edilen "ikrar cemi"ne benzetilebilir. İkrar cemi, 15-20 yaşındaki her iki cinsiyetten gençler için yapılan, yola giriş ritüelidir. Bu törenden geçmeyen birinin yola girmesi, Alevî-Bektâşî olması imkânsızdır. İkrar verecek gençler, öncelikle kendilerine bir rehber bulurlar. Yola girmek için gerekli işlemleri rehber gözetiminde öğrenirler (bkz. Korkmaz, 2000: 373; Bal, 1997: 373; Birdoğan, 1995: 239-241; Korkmaz, 1997: 123-125).

Amcalık geleneğinin uygulanması konusunda iki farklı tarz vardır. Haydârîler üç aşamalı, Kilâzîler ise tek aşamalı ritüel yapmaktadırlar. Geleneğin orijinali, üç aşamalı olan uygulamadır. Aslında iki uygulama arasında fazla farklılık bulunmamaktadır. Tek aşamalı olan uygulamada, amcalık namazı kılındıktan sonra, aday olan çocuk, doğrudan amcanın evine gitmektedir. Aşamalı olan uygulamada ise aynı ritüelin bütünü üçe bölünerek yapılmaktadır. Bu üç aşamalı toplu namaz ritüelinin yapılma tarihleri, çocuğun anne karnında oluşmasından doğumuna kadar geçirdiği evreler dikkate alınarak belirlenmiş gibi görünmektedir.

Günümüzde farklı zamanlarda yapılan üç toplu namazdan oluşan üç aşamalı uygulamanın yanı sıra, tek aşamalı olana da sıkça rastlanmaktadır. Tek aşamalı yapılanda üç kurban kesilmekte ve miktar az olmakla birlikte üç kat zekât verilmektedir. Amcalık geleneğinin üç aşamalı yapılmasının temel nedeni, sır olarak öğretilen bilginin açığa vurulmamasının güvence altına alınmasıdır. Farklı zamanlarda yapılan üç toplu namaz arasında geçen sürede,

yola girecek olan genç çocuk sürekli olarak gözetim altında tutulur. Böylece çocuğun öğretilen bilgiyi açıklamayacağına dair verdiği sözlere uyup uymadığı amca ve şahitler tarafından denetlenir. Ancak geleneğin üç aşamalı olarak sürdürülmesinde çıkar ilişkilerinin, tek aşamaya indirgenmesinde de ekonomik sıkıntıların önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır, Çünkü ritüelin her aşamasında kurban kesilip ziyafetler hazırlandığı gibi ritüeli yöneten şeyhe, nakibe ve necibe zekât olarak bir miktar para, amcaya ise çeşitli hediyeler verilmektedir. Ayrıca şeyh tarafından toplu namaz ritüeli sırasında belirlenen yoksul ve yardıma ihtiyacı olan kişilere de para yardımı yapılmaktadır. Nusayrîlerde şeyhe ve yardımcılarına verilen para ile Alevî-Bektâşîlerde dedeye para ya da mal verilmesi arasında benzerlik vardır. Birdoğan'a göre (1995: 256) her talip, köy kurulunun kendisi için uygun bulduğu salmayı (para veya mal) dedeye verir. Bu yardıma hakullah (Tanrı hakkı) denir. Kimi yerde hakullaha "niyaz" ya da "yol hakkı" denilmektedir. Hakullah verilmesinin nedeni, görevi toplum düzenini sağlamak olan dedenin geçiminin sağlanmasıdır. Dede, bu yardımın artanını, yardıma muhtaç olanlara dağıtır.

4.4.1. Ritüelin İlk Aşaması

Üç aşamalı uygulamaya göre, amca olarak belirlenen kişiye teklifin götürülmesinden hemen sonra ilk aşama olan meşvere (danışma) yapılır. Bu aşamada çocuğun amca eğitimi için uygun olup olmadığına karar verilir. Bu aşama, çocuğa ilk eğitimin verildiği ve çocuğun sınandığı aşama olarak görülebilir. Kurban kesildikten sonra yemek için hazırlıklar tamamlanır. Kurban kesilmeden önce kurbanı kesecek olan bıçağa dua edilir. Birinci ve ikinci aşamada büyük kurban kesmek zorunlu değildir. Ailenin durumu iyi değilse, kurban olarak bir horoz kesilebilir. Bu iki aşamanın ritüellerine bir bayram için kılınan toplu namazda da yer verilebilir.

Daha sonra toplu namaz (cem) için erkekler, çocuğun yaşadığı evin namaz için özel olarak yapılmış, en büyük odasında toplanırlar. Toplu namaza katılacak erkekler, bilen birinin nezaretinde abdest alarak temizlenmek zorundadır. Ferdi namazda el, yüz ve çene yıkanır; toplu namazda ise bütün vücut yıkanır. Vücudun her organı için ayrı bir dua okunur. Ancak genellikle her organı ayrı ayrı yıkamak yerine duş alınarak *ilfrd vedu* (cünupluktan kurtulma) duası okunmaktadır. Abdest alınırken okunan bu dua, erkekler ve kadınlar tarafından bilinen tek duadır. Nusayrîler, abdest alırken her uzvun yıkanması sırasında farklı sözler söylerler. Nusayrîlerin abdest alma biçimi ve okunan dua, Alevî-Bektâşîlerde okunan dua ile benzerlik göstermektedir.

Nusayrîlerde ve Alevî-Bektâşîlerdeki abdest, Sünnîlerinkinden farklıdır. Sünnîlerde herkes kendi abdestini kendi aldığı halde, Alevîlerde yola girecek cana ilk abdesti, rehber[20] eşliğinde aldırılır. Alevî-Bektâşîlerde rehber nezaretinde abdest alınırken rehber, her uzvun yıkanması sırasında talibe farklı bazı öğütlerde (telkinlerde) bulunur. Örneğin el yıkanırken: "Ey talip, ezelden bu ana gelinceye kadar Allah'ın yasak ettiklerine el sürdünse, cümlesinden ârî olmak için ellerini yıkamak Cenâb-ı Resûl'ün sünnet-i seniyyesidir. Yıka..." Ağız yıkanırken "Ey talip! Bu ana kadar ağzından çıkan kötü sözlerin cümlesinden ağzını temizlemek içindir. Bu da Muhammed Mustafa'nın sünnet-i seniyyesidir. Yıka..." (bkz. Birdoğan, 1995:267; Korkmaz, 2000: 379).

[20] Alevî-Bektaşîlikte dedenin yöneteceği törenleri hazırlayan, yola girecek canlara yolu yardamı yordamı öğreten ve , dede tarafından seçilmiş kişilere verilen isimdir. Dede, bir köyede bir ya da birden fazla rehber atayabilir. Rehberlik, soyla ilgili değildir. Köyde itibarlı ve bilgili kişilerden biri rehber olabilir. Alevîler arasında Rehbere rehbere "yol eri", "ahiret baba" ya da "baba" da denilmektedir (Birdoğan, 1995: 250). Nusayrîlerde "amca" olarak seçilen kişi, rehberin yaptığı görevlerin bazılarını yerine getirmektedir.

Cemaat, namaz kılınacak odaya geçtikten sonra, şeyhin ve yardımcılarının karşısına, dizlerini bükerek yarım ay biçiminde oturur. Cematin karşısında ortada şeyh, sağında nakip veya nakipler, solunda ise necip oturmaktadır.

Toplu namaz başlarken bir tepsi içinde nakfi, reyhan, caysıl tib, sürahi ve bardaklar getirilir. Şeyh, namazda Kasım et-Tebârânî tarafından yazılan *Kitâbı Mecmu'l-a Yad* kitabında bulunan 16 sureden bazıları okunur. Ritüelde şeyh, yardımcıları, çocuğun ailesi ve amcanın dışında yaşlılar ve davet edilen öteki misafirler bulunur. Şeyh, Fatiha suresini okuyarak namazı başlatır. Bu sırada buhur hazırlanmaktadır. İlk önce reyhan denilen bitki bütün cemaate dağıtılır. Herkes güzel kokmak için bu bitkiyle ellerini ovalar. Şeyh de cemaatle birlikte reyhan (koku) duasını okumaktadır. Hemen sonra "ceysıl tib" adı verilen ve baharat olarak da kullanılan Hint cevizinin suya karıştırılmasıyla elde edilen içecek, törene katılanların her birinin avuçlarının içine az miktarda dökülür. Herkes bu içeceği içerken, şeyh ve cemaat birlikte tib duasını okur. Tören, buhur duasının hep bir ağızdan okunmasıyla sürdürülür. Aynı zamanda buhur hazırlanarak yakılır. Buhurun yakılmasının, törene mistik bir hava verdiğine inanılmaktadır.

Şeyh, tören başlamadan önce "Herkes arınsın" diyerek hep bir ağızdan arınma duasının okunmasını ister. Bu duanın okunması, bir tür günah çıkarma anlamına gelmektedir. Arınma duasının okunmasıyla birlikte asıl namaza başlanmış olur. Arınma duasını, Fatiha'nın okunması izler. Aslında Fatiha, namazda okunan her duanın okunmasının ardından tekrar tekrar okunmaktadır. Bu nedenle namazda en çok okunan dua Fatiha'dır. Daha sonra namazda sırasıyla İşara, Sücut, Alevîyye ve Selâm duaları okunur. İşara duası okunurken, inanç gereği el öpülüp başa koyulduktan sonra, Kilâzîlerde sağ el göğse koyulur, Haydârîlerde ise baş parmak içte kalacak şekilde sağ el, göğsün üzerine koyulmaktadır. Gadir Humm olayı sırasında, Hz. Muham-

med'den yüzük alırken Hz. Ali'nin elinin biçiminin böyle olduğuna inanılmaktadır. Bu işaret kullanılarak şeyh, elini göğsünün sol tarafına koyarak cemaati selâmlarken, cemaat de aynı şekilde birbirlerini ve şeyhi selâmlarlar.

İşara duasının okunmasından sonra çocuk, odaya alınır ve amcasının yanında ayakta durur. Törende bulunan yaşlıların elini öper. Şeyh, çocuğa "Esselâmun Aleyküm" demesini söyler. Amca, şeyhin elini öptükten sonra, aday olan çocuk da şeyhin elini öper. Amca ve genç aday, şeyhin karşısında bacaklarını dizlerinden bükerek otururlar. Şeyh, adaya neden geldiğini sorduğunda aday, sırrı öğrenmek üzere geldiğini ve bu sırrı taşıyabilecek olgunluğa sahip olduğunu söyledikten sonra, din amcasının kim olduğunu açıklar. Şeyh, adaya sırrın açıklanmasının sonuçlarını anlatır ve adaydan sırrı açıklamayacağına dair yemin etmesini ister. Şeyh, adayın yeminine bağlı kalacağına inandıktan sonra amcasına, ailesine ve büyüklerine saygılı davranması konusunda çocuğa bazı nasihatlerde bulunur. Bu aşamada, çocuğa sır olarak kısa bir söz öğretilir ve çocuğun bu sözleri tekrar etmesi istenir: "Amcam benim başımın tacı, gözümün nurudur." Çocuk, öğrendiklerini sır olarak saklayacağına ve açıklamayacağına dair kırk defa yemin ettikten sonra, şeyhin, amcanın ve törendeki yaşlıların ellerini öperek odadan dışarı çıkar.

Törene Sücut duasının okunmasıyla devam edilir. Ritüelin yapıldığı zamana göre namazın da rekât sayısı değişeceğinden Sücut (secde) duasının sayısı, rekât sayısına uygun olarak ayarlanır. Sücut duası her okunduğunda cemaat, başını öne eğerek secdeye[21] varır. Şeyh, Allah'ın temsilcisi olarak görüldüğü için

[21] Alevîlikte "secde" etmek ibadet sayılır. Pir önünde secde eden, Allah katında secde etmiş demektir. Secde etmek, Allah buyruğudur.
Hiçbir can birinden korktuğu için ya da bir şey umduğu için secde etmez. Bir kimse başını secdeye koyduğunda kendini Hakk'a teslim etmiş

şeyhin şahsına yapılan secde, insanda gövdelenen Allah'a yapılmış sayılır. Alevîyye duasının hep bir ağızdan okunması sırasında ise nakfi (üzüm suyu) dağıtılmaya başlanır. Şeyh, sürahi içindeki nakfiyi buhurun üzerinde dolaştırdıktan sonra bir kadehe doldurarak bir yudum içer ve nakibe verir. Başka bir bardağa doldurduğu nakfiden de bir yudum içtikten sonra necibe verir. Onlar da birer yudum içtikten sonra kadeh, cemaat arasında dolaştırılır ve herkes bir yudum içer. Kadehi alan kişi, kendisine kadehi verene "Sağlık ve afiyet olsun" dedikten sonra içerken de "Sırr-ı akit ayn, mim, sin" sözlerini tekrarlar. Nakfinin cennete akan Kevser ırmağının suyu niyetine içildiğine inanılmaktadır. Nakfi içilmesinden sonra Sücut duası okunarak tekrar secdeye varılır. Daha sonra Kur'ân-ı Kerim'den çeşitli dualar okunur. Her duadan sonra Sücut duası okunarak secde edilir. Böylece namazın rekâtları tamamlanır.

Toplu namaz sırasında şeyh veya nakip duaları okurken cemaat "amin" der; törenin sahibi de dua aralarında ayağa kalkarak "Hoşgeldiniz, zahmet ettiniz; Seyyidna Hıdır, Şeyh Yusuf ve Şeyh Hasan sevgisiyle evime hoşgeldiniz" diyerek cemaate geldikleri için minnettarlığını sunar. Buhur tekrar hazırlanarak buhur duası bir daha okunur ve cemaatin nebilere selâm vermesi istenir. Törene Selâm duası okunarak son verilir. Selâm duası okunurken baş, sağa ve sola çevrilerek bütün cemaat birbirini selâmlamış olur. Sağ elleriyle tokalaşırlar ve birbirlerinin ellerini öperler. Cemaat odadan çıktıktan sonra töreni düzenleyen veya onun kefili, çocuk ve amca, şeyhin karşısında ayakta dururlar. Şeyh, ailenin ölmüş büyükleri için Fatiha okur.

sayılır. O kimse o anda özünde Hakk'ı bulmalıdır ki erkân yerini alsın. Niyaz ve secdede amaç, Allah'tan umduğunu istemektir. Ama benlik için secde yapılmaz. Allah, Âdem'i yarattı ve kendini Âdem'in kalbine sakladı. Bütün melekler, Âdem'e Hak için secde etti; Hakk'ın emri olduğu için, bu bir ibadet oldu (Korkmaz, 1997: 116, 118).

Böylece ritüelin ilk aşaması tamamlanmış olur. Daha sonra Nusayrîlerin dini ritüellerinin özel yemeği olan hırisi veya etli pilav yemek üzere, ziyafet aşamasına geçilir. Önce namazdan çıkan erkekler, daha sonra kadınlar ve çocuklar yemek yerler. Ritüel sürerken namaz kılınan mekâna yakın yerlerde sigara ve içki içmek yasaktır. Ancak ritüelin sonunda isteyenler içki içebilirler.

4.4.2. Ritüelin İkinci Aşaması

Amcalık geleneğinin ikinci aşaması temlik olan (hak etme) ya da *temlikil erbiğin* (40'ın temliği), ilk ritüelden 40 gün sonra yapılır. İkinci aşamada cemaat toplanarak ilk aşamadaki ritüel tekrarlanır. Çocuk, aradan geçen süre içinde amca ve tanıklar tarafından sürekli gözetim altında tutulmuş ve birinci aşamada ettiği yeminlere bağlı kalıp kalmadığı denetlenmiştir. Çocuğun ikinci aşamaya kabul edilmesi, hakkında olumlu karar verildiğinin göstergesidir.

Bu aşamada da kurban kesilmesi ve hazırlıkların tamamlanmasından sonra, toplu namaza başlanır. Bu aşamada ve bundan sonraki aşamada çocuk, başından sonuna kadar namaza katılır. Namaza başlamadan şeyhin emriyle dışarıda bekleyen aday, içeri alınır. Aday çoçuk, yaşlıların ve şeyhin elini öperek şeyhin karşısına, amcasının yanına oturur. Şeyh, adaya birinci aşamada başarılı olduğunu belirttikten sonra, çocuğa Nusayrîliğin kavranmasında ve anlaşılmasında temel ilke olarak kabul edilen AMS (Ayn, Mim, Sin) üçlü kavramlaştırması öğretilir. Bu üç kavramın anlamları açıklanır. Bu aşamada şeyh, adaya öğretilen sırları açıklamaması gerektiğini sakıncalarıyla birlikte anlatır ve adaydan tekrar yemin etmesini ister. Aday, "Namazı (salât) doğru öğreneceğine, öğrendiklerini her ne pahasına olursa olsun kimseye anlatmayacağına, zinadan ve hırsızlıktan uzak duracağına, anne baba, aile ve büyüklere karşı saygılı olacağına, amcanın sözünün dışına çıkmayacağına, ona saygıda kusur etmeyeceğine ve her ne

surette olursa olsun dişi eti ve mundar et yemeyeceğine" dair kırk kez yemin eder. Yemin edilmesi ve nakfi içilmesi yine birinci aşamadaki gibidir. Aday, yemin ettikten sonra şeyhin, amcasının ve törendeki yaşlıların elini öperek odadan çıkar. Aday, ikinci aşamaya alındığı ve kendisine gizli bilgiler verildiği için artık Nusayrîliğe girmiş sayılır. Cemaat, ritüelin bitiminde kesilen kurbanın etinden yapılan yemekleri yemek üzere, namazdan topluca çıkar.

4.4.3. Ritüelin Son Aşaması

Üçüncü ve son aşama olan tuluğ (çıkma) ise birinci aşamanın yapıldığı tarihten 9 ay sonra yapılır. Bu aşamada, önceki aşamalardaki ritüelin aynısı tekrar edilir. Amcalık geleneğinin son aşaması çok daha önemlidir. Bu aşamada, büyük bir kurban kesip iyi bir ziyafet hazırlamak gereklidir. Aradan geçen sürede amca ve tanıklar, çocuğun davranışlarını gözlemler ve çocuğun bu eğitimi almaya yetenekli olup olmadığını araştırırlar. Bu süre içinde çocuğa, davranışlarının gözlemlendiği hissettirilir. Ritüel sırasında çocuğa birinci ve ikinci aşamalarda öğretilen bilgilerle ilgili sorular sorulur. Bu aşama, daha çok bir sınav niteliği taşır. Aday, genellikle sınavda başarılı olur. Bunun üzerine şeyh, adaya, törenden sonra dinin bütününü öğrenmek üzere amcanın evine gideceğini tebliğ eder. Ayrıca bu aşamada, asıl amcanın (ammu seyyid) yanı sıra, yedek amca (amnu dehel) da seçilir. Böylece asıl amcanın eğitimi sürdürememesi durumunda eğitimin yarıda kalması önlenmiş olur. Amca, yedek amca ve çocuk, şeyhin karşısında birlikte dururlar. Bu sırada şeyh, adayın dini öğreneceğine ve bu öğrendiklerini açıklamayacağına kefil olan kişileri çağırır ve yemin töreni tekrarlanır. Şeyhin verdiği nakfi dolu kadehi elden ele dolaştırarak sırayla birer yudum içerler. Bu işlemden sonra aday ve amca, birlikte birer yudum nakfi içerler. Bu aşamada yemin töreni önemlidir. Bu ne-

denle, önceki aşamalardakinden daha ayrıntılı olarak yapılmaktadır. Sırların açıklanmamasını güvenceye almak için son olarak adaydan Kur'ân-ı Kerim'e el basması ve kırk kez yemin etmesi istenir. Aday yemin ettikten sonra şeyh, adayın ve amcanın ellerini birleştirerek ikisinin baş parmaklarının arasına bir damla nakfi damlatır. Daha sonra şeyh, amca ve aday çocuk, aynı bardaktan birer yudum nakfi içerler. Bu sırada şeyh, nakfi için dua etmektedir. Şeyh bu olaya kefil olmak isteyenleri davet eder. Kefil sayısı en az yedi olmalıdır. Yemin, Kur'ân-ı Kerim öpülüp üç kez alına değdirilerek yapılır. Daha sonra amca ve çocuğun önüne bir sehpa getirilir. Sehpanın üzerine Kur'ân-ı Kerim koyulur. Çocuk ve amca, sol ellerini Kur'ân-ı Kerim'in üzerine, sağ ellerini ise baş parmaklar birbirine değecek şekilde yine Kur'ân-ı Kerim'in üzerine koyarlar. Kefiller, sağ ellerini çocuğun başının üzerine, sol ellerini ise çocuğun ve amcanın ellerinin üzerine koyarlar. Çocuğa, din amcasının huzurunda "Kimsenin malına, rızkına göz dikmeyeceğine, hırsızlık ve zina yapmayacağına, aç gözlü olmayacağına ve kendisine öğretilen sırları hiçbir surette açığa vurmayacağına" dair kırk kez yemin ettirilir. Şeyh, kefillere kefil olup olmadıklarını üç kez sorar. Onlar da kefil olduklarını hep bir ağızdan söylerler. Çocuk, kırk kez yemin eder; kefiller de kefil olduklarını ifade ederler. Daha sonra bütün kefiller, birbirlerinin elini çapraz olarak tutar ve öperler. Din amcası çocuğun alnından öper sonra çocuk da şeyhin, din amcasının ve törendeki yaşlıların elini öpüp odadan çıkar ve törenden ayrılır.

Son aşamadaki ritüelin tamamlanmasından sonra aday, amcasının evine yolcu edilir. Amca, çocuğu evine götürmeden önce, kesilen kurbanın en güzel yeri olan sağ budu kendisine verilir. Amcanın evine gittiğinde *kahk sibiyeni* (sübyan kakesi) yapılarak komşulara dağıtılır. Böylece çocuğun amca evine gittiği herkes tarafından öğrenilmiş olur. Çocuk, eğitimi tamamlanıncaya ka-

dar amcanın evinde kalır. Amcanın evinde kaldığı süre içinde ailesi ile görüşemez. Ancak çocuğun eğitimden sıkılması veya ailesini çok özlemesi gibi istisnaî durumlarda, ailesi gelerek çocuğu görebilir. Bu ziyaretlerde amcaya çeşitli hediyeler alınır. Aday çocuk, evde kaldığı süre içinde odasından dışarı çıkmaz ve ders çalışır. Köylerde ve ıssız yerlerde boynunda bir havlu ve omuzunda Kur'ân-ı Kerim'i koyduğu bez bir çanta taşıyarak gezebilir. Böylece herkes, onun amcalık eğitimi aldığını bilir ve ona karışmaz. Amcalık eğitimi süresince çocuktan abdest almayı ve namaz kılmayı öğrenmesi beklenir. 12 imam, 14 masum ve 5 eytamın kimler olduğu öğretildikten sonra, namazda okunan 16 sure çocuğa ezberletilir. Eskiden sureler okunarak ve ezberletilerek öğretilirdi. Bugün deftere yazdırılarak öğretilmektedir. Ancak surelerin farklı kollardan, kuşaktan kuşağa aktarılması sürecinde, surelerin içeriğinde ve boyutunda değişme ve farklılıklar oluşmuştur. Amcalık eğitimi alan çocuklardan bir kısmının defterindeki sureler incelendiğinde, Arapça okunması gereken çoğu sözcüğün Latin harfleriyle ve yanlış yazıldığı görülmüştür.

Dini eğitimdeki bu ödevlerin dışında, bazı ahlâk ve toplumsal davranış kuralları çocuğa öğretilerek ondan yetişkin gibi davranması beklenir. Günümüzde eğitimin süresi kısalmıştır genellikle 40 günü aşmaz. Eğitim süresi çocuğun öğrenme kapasitesine bağlıdır. Çocuğun öğrenme kapasitesine bağlı olarak kısa ya da uzun dualar öğretilebilmektedir. Çocuk kısa sürede sureleri ezberleyip eğitimi bitirse bile, amca onu 1.5 yıl denetlemekle yükümlüdür. Eğitim süresince çocuğun dışarı çıkıp oynaması ve misafirlerle konuşması hoş karşılanmaz. Çocuk eğitimini tamamladıktan sonra çocuğun ailesi hediye olarak çeşitli yiyecekler ve tatlı götürerek çocuğu alıp eve getirirler. Eğitimi tamamlayan çocuk, yetişkin bir Nusayrî olarak evine döner. Çocuk evine döndükten sonra aile, amcayı eve yemeğe davet eder. Yemekte Hatay'a özgü geleneksel yemekler hazırlanır. Amcaya hediye ola-

rak altın bir yüzük verilir. Yüzük Gadir Humm olayında Hz. Muhammed'in Hz. Ali'ye verdiği yüzüğü simgelemektedir.

Bayramlarda ve özel günlerde çocuk amcaya çeşitli hediyeler (ğaydiy) sunarak evine ziyarete gider ve ona her zaman saygı ve sevgi gösterir. Bir amcanın çok sayıda çocuğa amcalık yaptığının görülmesi, bu geleneğin ekonomik bir işlevi olduğunu göstermektedir. Komşular da çocuk eğitim görürken çocuğun ailesine muhtelif çeyizlik hediyeler götürürler. Amca, çocuğun yaşamı boyunca babası gibi değer vereceği önemli bir kişidir. Özel günlerde ve zor dönemlerinde çocuğun yanında bulunur ve ona destek olur. Ayrıca iki aile arasında sıkı bir dayanışma ve yardımlaşma vardır. Amcalık geleneği, çocuğa bir başkası tarafından dinin öğretilmesi ile iki aile arasındaki yardımlaşma ve dayanışma boyutu bakımından Hıristiyanlıktaki "Vaftiz Babalığı"na (bkz. Hançerlioğlu, 1993: 535) da benzemektedir. Bu geleneğe göre çocuğun vaftizi sırasında onun dinsel eğitimini üstüne alan bir vaftiz babası ile vaftiz anası seçilir. Çocukla bu ana baba arasında toplumsal ve dinsel bir akrabalık bağı kurulmaktadır. Ayrıca çocuğa bir vaftiz adı da verilmektedir. Vaftiz babası ve anası çocuğa önemli günlerinde destek olur ve zor günlerde sahip çıkarlar.

Amcalık kurumunun içeriğinin, günümüz sosyoekonomik koşullarının bir yansıması olarak bazı değişmelere uğradığı bilinmektedir. Günümüzde namazın ve çocuğun amca evinde kalma süresinin kısaldığı görülmektedir. Önceleri, bu gelenekte yer alan duaların öğretilmesi işi 2 yıla kadar uzayabilmekteydi. Bugün ise, çocuğun öğrenme kapasitesine bağlı olarak amca evinde sadece 3 ila10 gün kadar kalan çocuklar da bulunmaktadır.

4.5. Nusayrî Kutsal Metinleri

Geçmişteki baskı ve yasaklar nedeniyle, Ali odaklı mezheplerde bâtınî öğretiler ve gizli ritüeller geleneksel olarak sadece "yol"a kabul edilmiş kişilere öğretilmektedir. Eskiden Alevîler,

devlet kurumlarıyla sınırlı bir etkileşimi olan, kapalı bir cemaat örgütlenmesine sahiptiler. Evlenmeyle ilgili kurallar endogamiyi (iç evlilik) gerektiriyordu; dini öğretiler ve gelenekler bâtınîydi ve bunlar, gizli yapılan ritüellerde sözlü olarak aktarılıyordu. Bâtınî eğitim, dedeyle (veya şeyhle) yakın ve sürekli bir kişisel ilişki içinde, uzunca bir aktarım sürecinde dini mirasın öğretilmesini kapsıyordu. İslâm'ın öğretilerine ve uygulamalarına ters düşen ve onları reddetme iddiasındaki bu gizli öğretiler, Ali odaklı cemaatlere "sapkın, ayrılıkçı ve İslâm dışı" damgasının vurulmasına yol açıyordu.

Hem Alevîler hem de Nusayrîler arasında yüz yüze aktarılan bu bilgiler, ilmihal ve benzeri metinler halinde yazıya geçirilerek nesnelleşmiştir. Bu sözlü bilgilerin yazıya geçirilmesi erken dönemlerde başlamış olmakla birlikte, günümüze ulaşan en eski metinler, 16-18. yüzyıllara ait olup kişisel eğitimdeki diyalog biçimini ve konuşma dilinin özelliklerinden birçoğunu korumaktadır. Bu özellikler, 19. yüzyıldan kalma Nusayrî yazmalarında hâlâ göze çarpmaktadır. Nusayrîlerin yola giriş metinleri, her bir şeyhin yazarak talibine verdiği, şeyh ile talip arasındaki diyaloglardan oluşuyordu. Talip bu metni ezberleyip öğrendikten sonra, gizliliğin korunması amacıyla metin yakılıyordu (Olsson, 1999: 5-6).

Türkiye'de 1980'li yılara kadar, Alevî kimliği dini değil siyasi kavramlarla tanımlanıyordu. Ancak 1980 sonrasında Alevîlerin dini öğretileri ile Alevî kimliği konusunda bir yayın patlaması yaşanmasının ardından bu siyasi söylemler de dini söylemlere dönüşmeye başladı. Bugün sayısı gitgide çoğalan Alevî metinleri, din tarihi ve din kültürü yazıcılığı olarak adlandırılabilecek yazın türünün özel bir örneği olarak görülebilir.

Anadolu Alevîliğinin en gizli öğretilerinin basılmasına ve ritüellerinin sahnelenmesine karşın, Nusayrî gizli öğretileri ve ritüelleri hakkında hâlâ bir şey bilinmemektedir. Nusayrîlik hak-

kında Nusayrî şeyhleri ve ileri gelenleri tarafından yayınlanan kitaplarda gizli öğretilerin ve ritüellerin saklandığı veya açıkça inkâr edildiği gözlemlenmektedir. Bu, Nusayrîlerin önemli karakteristik özelliklerinden biri olan "takiyye" ilkesiyle doğrudan ilişkilidir. Nusayrîlik hakkında Nusayrî şeyhleri tarafından yayınlanan kitaplar gözden geçirildiğinde; Nusayrîler için Hüseyin b. Hamdan el-Hasîbî tarafından yazılan *Kitâbu'l-Mecmu*'nun önemini koruduğu, bu kitaptaki duaların mezhebe giren genç erkeklere okutulup telkin edildiği kesin olarak belirlendiği halde, Nusayrî önderler tarafından kaleme alınan kitaplarda bu eserden hiçbir alıntı yapılmamaktadır. Bu kitaplarda verilen mezheple ilgili bilgiler Sünnî inançtan pek de farklı değildir. Nusayrî önderler tarafından Nusayrîlik konusunda yazılan bu kitaplar üzerinde çalışan Üzüm de (2003: 43, 48), bu durumu doğrulamaktadır:

"Açıkça ortaya çıkmaktadır ki, Nusayrî önderleri yazdıkları yirmiyi aşkın eserde kendi temel kaynaklarına başvurmamış, hatta bir iki istisna dışında onlardan isim olarak bile söz etmemişlerdir. Oysa dini önderlerde başta *Kitâbu'l-Mecmu'* olmak üzere, klasik Nusayrî kaynakların bulunduğu muhakkak olup mahallinde yaptığımız çalışmalarda da özel kütüphanelerini gösteren bazı şeyhlerde otantik kaynaklar, yazma olarak tarafımızdan da müşahade edilmiştir... Türkiye'de Nusayrî önderleri tarafından kaleme alınan eserlerin hiçbirinde Nusayrîliğin temel kaynağı *Kitâbu'l-Mecmu*'da yer alan Ali'nin ilahlığı, bu ilahlığın ifade edildiği kelime-i şehadet, mana-isim-bâb üçlüsü ve yaratılış telakkisi, açık ya da kapalı olarak ortaya konmamış, sadece üç eserde ulûhiyet izafe edilmesi söz konusu olmaksızın, Ali'nin beşer üstülüğüne sınırlı göndermeler yapılmıştır." Üzüm'e göre (2003:49), bünyesindeki farklı inanç ve öğretiler nedeniyle Nusayrîliğin baskı ve suçlamalara maruz kalması; Şia'da öteden beri var olan takiyye (inançları gizleme) ilkesinin, giderek mezhebin en önemli ilkelerinden biri haline gelmesine yol açmıştır.

Nusayrîlerce kutsal sayılan iki temel kitap vardır. Bunların ilki, bütün Müslümanların kutsal saydığı ve Allah'ın emirlerinin yer aldığına inanılan Kur'ân-ı Kerim'dir. Ancak Nusayrîlerin Kur'ân-ı Kerim hakkındaki düşünceleri öteki Müslüman gruplarınkinden farklıdır. Öncelikle, Kur'ân'ın tahribata uğradığını savunmaktadırlar. Onlara göre Kur'ân-ı Kerim, asıl anlamı bozulacak biçimde değiştirilmiştir. Yine de Kur'ân-ı Kerim'in emirlerini kendi inanç felsefelerine uygun şekilde yorumlayarak bunlara uymak gerektiğini düşünürler. İkinci farklılık, Kur'ân-ı Kerim'in anlamıyla ilgilidir. Kur'ân'daki ayet ve surelerin zahirî (görünür) anlamlarının dışında bâtınî (görünmeyen-gizli) anlamlarının da olduğuna inanırlar. Bâtınî anlayışlarına uygun olarak kendi inanç felsefelerine Kur'ân'dan dayanak ve delil ararlar.

Nusayrîlerin asıl dini görüşlerini açıklayan başvuru kitapları ise *Kitâbu'l-Mecmu*'dur. On altı "sure"den oluşan bu kitabın yazarı, aslen İranlı olan, "Şeyh Yaprak" adı ile ünlenmiş Hamdân el-Hasîbî'dir (873-957). Muhammed bin Nusayr'dan sonra Nusayrîliğin ikinci kurucusu olarak tanınmış ve Nusayrîler hakkında birçok eser yazmıştır. Ali bin Ebû Tâlib'in sözlerini ve emirlerini, Nusayrîliğin inançlarını ve esaslarını anlatan Kitâbu'l-Mecmu, aslında bir dini eğitim ve ibadet kitabıdır. Ali'nin emir ve sözlerini içeren bu kitabı Hz. Muhammed'in Müslümanlara tebliğ etmediğine, sadece Nusayrîlerden on iki nakibe ve yirmi dört necibe Mekke yakınındaki Mina vadisinde geceleyin verdiğine inanılmaktadır. Bu kitapta Ali'nin gücü Allah ile özdeşleştirilmektedir. Kitabın İsmâilî metinlerden oluştuğu ve bunların Nusayrî bilginleri tarafından Kur'ân-ı Kerim esas alınarak başka şekilde yazıldığı görülmektedir (Turan, 1996: 6-7).

Dini bilgilerin kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldığını ve hangi kaynaktan edinildiğini gösteren şecereler bugün hâlâ mevcuttur Bu şecerelerden biri el-Cisrî ile başlar; diğerindeki ilk isim ise el-Cillî'dir. Nusayrî inancını yaymaya çalışan Hamdân el-Hasîbî'nin

öğrencilerinden olan bu iki kişiden Muhammed bin Ali el-Cillî, Halep'teki merkezi kurmuş, daha sonra Hatay'ın Samandağ ilçesine bağlı Cilliya köyünde yaşamış ve Nusayrîliği yaymıştır. Ali el-Cisrî ise Bağdat'taki merkezi kurmuş ve orada Nusayrîliği yaymaya çalışmıştır (Keser, 2002: 19-20). Nusayrîlerin dini bilgilerin amcalık geleneği yoluyla aktarılmasında kullandıkları bilgi kaynağı bakımından Cillî (uzun) ve Cisrî (kısa) diye ikiye ayrılmaları bundandır. En kısa şekilde öğretilen dualar ise Kıtnî olarak isimlendirilmektedir. *Kitâbu'l-Mecmu*'daki on altı sureden biri olan Nisbe suresinde bu şecereler yer almaktadır. Bu şecereler dini öğrenmeye başlayan aday çocuğa da öğretilir. Böylece çocuk hem kendisine ulaşan dini bilginin hangi dini şahsiyetlerden aktarılarak kendisine ulaştığını hem de dinin önemli isimlerini öğrenir.

Kitâbu'l-Mecmu, ortalama 1050 yılda oluşmuş bir dini metindir. *Kitap, bu tarihsel süreçte vuku bulan sosyal ve kültürel değişimlerden etkilenerek bugüne ulaşmıştır.* Doğal olarak asıl metin ile Nusayrîlerin amcalık geleneği pratiğinde genç erkeklere öğrettikleri sureler arasında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır (Keser, 2002: 62). Bunun temel nedenleri *Kitâbu'l-Mecmu*'daki surelerin din amcaları tarafından uzunca bir süre sözlü olarak aktarılmış olması, kitabın orijinali Arapça olmakla birlikte günümüzde Nusayrîlerin büyük bir çoğunluğunun Arapçayı sadece konuşmakla kalıp okuyup yazamamaları, metinlerin amcadan çocuğa aktarılması sürecinde bazı eklemelerin, eksilmelerin, yanlış aktarmaların ortaya çıkması ve bu sureleri öğrenen kişinin, kendisi amca olduğunda, dine girecek genç adaylara metinleri bu değişmiş haliyle öğretmesidir. Ayrıca, surelerin mecazi anlamlar taşıyan sözcüklerle özel anlamlı tamlamalar içermesi ve surelerin Arapça okunuşunun genç adaylara genellikle Latin harfleriyle öğretilmesi yüzünden, Nusayrîlerin büyük çoğunluğunun ibadetlerde kullanılan bu surelerin Türkçe anlamlarını tam olarak bilmedikleri bir gerçektir. Bu tür nedenlere bağlı farklılaşmanın yanı sıra, metinlerin içe-

riği ve boyutu açısından, Nusayrîliğin kolları olan Haydârî ve Kilâzîler arasında da farklılıklar bulunmaktadır.

Alan araştırması sırasında Nusayrîlerin amcalık geleneğinde çocuklara öğrettikleri sureleri, isimleri gizli kalmak kaydıyla, bazı Nusayrîlerden veya aday gençlerden elde etmemize karşın, bunların çevirisini yaptırmakta oldukça zorlandık. Çünkü halktan Nusayrîler, bu metinleri anlamakta güçlük çekmekteydi, anlayanlar da açıklamayacaklarına dair yemin etmeleri nedeniyle yardım etmeye çekiniyorlardı. Aşağıda yer alan sureler, Keser (2002), Sinanoğlu (1997) ve Turan tarafından (1996) Türkçe yayınlanan örnekler de göz önünde bulundurularak, alanda elde ettiğimiz iki örneğin Arapçalarıyla, bunların Latin harfleriyle yazılmış şekillerinin Türkçeye çevirisidir. Bu metinler, Hatay'da yaşayan Nusayrîlerin amcalık geleneğinde genç adaylara öğrettikleri on altı surenin ve namaz sonrasında okunacak duaların orijinal biçimidir.

Birinci sure: Toprak suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım.

Ecleh velayetinde olan, felâha ermiştir. Ben de bir kul olduğumu söyleyerek başlıyorum. Ben de, mevlâm Ali bin Ebû Tâlib, anılmışlar emirinin sevgisine ilk icabet eden olarak başladım. Ona tevekkül ettim, ona ölürüm, onunla mübarek oldum. Kendisi benim ve bütün âlemlerin Rabbidir. Kendisi benim Rabbim ve yüce arşın Rabbidir.

Seyyid Ebû Şuayb Muhammed ibn Nasır (aleyhi es-Selâm), Yahyâ bin Muîn Samirî'ye şöyle demiştir : "Ey Yahyâ! Hayatta ya da ölümde sana bir şey indiyse 'o'na bir duada bulun ve şöyle de: Ey Ali! Seninle mübarek oldum. Ey delillerine delil olan, kudretiyle zahir olan, hikmetiyle bâtın olan, ey o, ey o, ey ondan başka Tanrı olmayan! Allah'ım izlenen sin hakkı için, mürşitlerin mürşidi hakkı için ilim, mârifet ve din uğruna kalplerimizi bir-

leştir. Allah'ın adıyla, Allah'ın ilmini bilen Seyyid Ebû Abdullah'ın sırrı ile, onun sırrı, sâlih olmasıdır. Sırları daha mutludur. Allah-ü Teâlâ hepsini mutlu etsin.

İkinci sure: Sücut (secde) suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Sücut, Allah içindir. Kulluk edilen yüce Rab içindir. Allah gökyüzünün ve yeryüzünün nurudur. Allah, yücedir, büyüktür. "Bâb" için ona yöneldim. İsmi için secde ettim. Gerçekte Ali olan "mana"ya kulluk edip secde ettim. Fânî yüzüm, diri, ebedî ve daim olan mevlâm Ali'nin yüzüne yönelik olarak secde ettim. Ey Ali! Ey büyük! Ey en büyükten daha büyük! Ey güneşi ve değişken ayı yaratan! Ey Ali! Ey Ali, izzet senindir! Ey Ali, birlik sana aittir! Ey Ali, mülk senindir! Ey Ali, kulluk sana aittir! Ey Ali, sücut sanadır! Ey Ali, sen kulluk edilen Rabbimizsin! Ey Ali, yücelik senindir! Ey Ali, rahmet sendendir. Ey Ali, rahmetinle bize rahmet et. Ey sen, rahmet edenlerin en rahmetlisi! Ey Ali (yüce), ey büyük!

Ey o! Ey, kendisini tâzim ile kendisine kulluk ederek bir görene izzeti veren. Ey o! Ey seni inkâr edeni zelil kılan. Ey ulaşılamayan gâib! Ey hâzır! Ey var olan! Ey mevlâm! Ey arınmışların emiri! Ey Ali (yüce), ey büyük! Sırları daha mutludur. Allah Teâlâ hepsini mutlu etsin.

Üçüncü sure: Ebû el-Veli'yi Yüceltme (kutsama) suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım.

Allah'ım! Mevlâm! Ey arınmışların emiri! Ey Ali (yüce), ey büyük! Uyuyan bir insanın uykusunda gördüğü en güzel şey, his yoluyla işitmesidir. O sesin sahibini göremeden şöyle seslenişini duymasıdır: "Emrindeyim, Allah'ım emrindeyim. İşte ben senin ellerinin arasındayım. Allah'ım, sen bizim gizli Tanrı'mız ve açıktaki imamımızsın. Mevlâm, açığa çıktın, Enze'i ile bâtınlaştın, Muhammedî ile gizlendin. Senden başka Tanrı yoktur. Senden

başka tapılacak yoktur. Başka şekle girmenin şerrinden beni koru; beni ve mü'min kardeşlerimizin hepsini koru. Bize ve kardeşlerimize, ondan sonrasında korkunun olmayacağı bir iman ver. Yüce adının hakkı için kerametli kapını bize aç. el-Veli Ebû Hüseyin Muhammed bin el-Cillî'nin sırrıdır bu. Sırları daha mutludur. Allah-ü Teâlâ hepsini mutlu etsin.

Dördüncü sure: Ebû el-Said'i Yüceltme (kutsama) suresi.

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım.

Allah'ım! Mevlâm! Ey arınmışların emiri! Ey Ali (yüce), ey büyük! Ey mülkün sahibi! Ey Ali (yüce), Ey veren (hibe eden), El-Behmeli kudretinle, iki Hüseynî ile, üç Alevî ile, dört Muhammedî ile, mahlukat üzerindeki hatırınla, ey mevlâm! Ey Ali (yüce), ey bütün gayenin sahibi, yüreklerimizi ve bütün hücrelerimizi senin güzel tanışıklığınla tanıştır. Bizi ondan alıkoyma ey Bârîlerin Bârîsi! Bu, o inançlı genç, Allah uğruna mücedele eden Ebû Said el-Meymûn ibn el-Kâsım el-Tebârânî sırrı olarak bilinmektedir. Allah-ü Teâlâ onu mutlu etsin.

Beşinci sure: Nispet suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım.

Allah'a olan en iyi başarımla, Allah'a olan yolumla, Allah'ı tanımakla şeyhimin Allah'ı tanıtmakla bana verdiği en iyi işittiklerim ve duyduklarımla, O da; mabut mevlâm Ali'den başka tanrı yoktur, övülmüş (Mahmut) seyit Muhammed'den başka hicap yoktur, kastedilen seyit Salmân-ı Fârisî dışında kapı yoktur, kerametli beş yetim melekten başka melek yoktur şahadetidir. Muhammed'in hicretinin bin dört yüz sekizinci senesinde, bu yüce sırrı bana veren şeyhimden duyduğum budur. Ben Yûsuf el-din'den duydum. O da, bu nispetle Ebû el-Hüseyin Muhammed ibni Ali el-Cillî'ye dayanır. Cillî de şeyhi Hasîbi'den duydu. Hasîbî de, Abdullah el-Cenân'dan duydu, el-Cenân da, Mehmet ibn Cendub'tan duydu, ibn Cendub da, Ebû Şuayp Mehmet ibni Nâ-

sır'dan duydu. Bu da, mevlâmız El-Hasan El-Ahar El-Askerî'nin bâbı ve hicabıdır. Ondan selâm ve itaat (teslim) onundur. İlim, nispet ve din de ondandır. Cillî, kardeşlerimizin sırrıdır. Allah-ü Teâlâ hepsini mutlu etsin.

Altıncı sure: Fetih suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Teâlâ Allah'ın sözü: Allah'ın başarısı (Nasr) ve fethi gelip insanların Allah'ın dinine dalga dalga girdiğini gördüğün zaman, Rabbine hamd ederek tespih edip O'ndan mağfiret dile. O tevbeleri kabul edendir. Müminlerin emiri mevlâm Ali bin Ebû Tâlib'in bâtını ortaya çıkardığına, onun bize büyük bir fetih fethettiğine, onun ilk ve son olduğuna şehadet ederim. Mevlâm Ali'nin kendi nurundan seyit Muhammed'i yarattığına, başlangıcının başı yaptığına, sıfatlarının en iyi temsilcisi olduğuna.... Seyit Muhammed de, yaratıcısının emri ile seyit Salmân'ı nurunun nurundan yaratmış, kendisinin bâbı, talebelerinin kastettiği kişi olarak yapmıştır. Seyit Salmân, adı gizli sır olan fethin sırrını ve fethi yapanların sırrını, sağ eliyle fethi gerçekleştirenlerin sırrını, efendimiz ve mevlâmız Muhammed'in, Fatır'ın, Hasan'ın, Hüseyin'in, Muhsin'in sırrını kerametli yetim beş olan, Miktad, Ebû Zer, Abdullah, Osman ve mevlâmız müminlerin emirinin oğlu Kamber'e vermiştir. Bunlar da namazın şahsiyetleri ve bilgeleridir. Allah'ın salavatı hepsinin üzerinde olsun.

Yedinci sure: Selâm suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Fâni yüzümü, nuru yeryüzünü ve gökyüzünü yaratan Allah'a, doğru bir teslimiyet içerisinde yönelterek secde edip teslim ettim. Ben ona ortak koşanlardan değilim. Yüce isme selâm, Allah'ın mukim bâbına selâm, kerametli beş yetimin hepsine selâm, isimlere selâm, haciplere selâm, baplara selâm, yetimlere selâm, nakiplere selâm, neciblere selâm, ilgililere selâm, kendini veren-

lere selâm, Ehl-i merateb kadıya ve el-salah avalem el-safa'nın tümüne selâm, sağ kol olan efendim Miktad'a selâm, efendim Ebû el-Dir el-Şemali'ye selâm. Selâm ve teslim bizim üstümüze ve sizin üstünüze ey Allah'ın sevgilileri hepinize selâm, Allah bizi ve sizi rahat cennetinde buluştursun.

Sekizinci sure: İşaret suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Kıst (Adalet), izzet ve işaret efendimiz ve mevlâmız Muhammed Mustafa (s.a.v) tarafından Ham'da Gadir Bayramı'nda Allah için yücelmiştir. Ki orada, Ali, mevlâsı olduklarımın mevlâsıdır dedi. Allah'ım onun yanında olanların yanında ol, onun düşmanı olanlara düşman ol, ona destek olanlara destek ol, onu reddedenleri utandır. Mevlâsı Ali'ye olan işareti, halktan özel ve genel, herkes için açıkça bir keşifti. Allah'ın yardım edip hidayete erdirip yol gösterdikleri, bunda ona icabet ettiler. İlk etapta ondan kuşku duyanlar ondan uzaklaştı. Allah onları zorluklara sürüp utandırdı. Ey mevlâm, ey Ali, ben senin tevfikinle (bana sağladığın başarınla) sesleneni duyup kuşkusuz icabet edenlerdenim. Bizler Allah'ın birliği ve yalnızlığı için kendini veren, Allah'ın kullarıyız. Ey müminlerin emiri, Ey Ali, her gün, her vakit, her an Allah için işaretimi yükselttim. Duamızın başında mevlâmızı zikrederek, rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla başlarım diyoruz. Duamızın sonunda da, mevlamıza hamd ederek el-hamdu lillah-i rabbi'l-âlemin Hak'tır diyoruz. Sırları budur. Allah-ü Teâlâ hepsini mutlu etsin.

Dokuzuncu sure: "Ayn Al-Alevîyeh (Alevîliğin Aynı[22])

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Zati Alevî Ayn'ın sırrının anlamı Ali'dir. Hicap Muhammedi "Mim"in sırrı seyit Muhammed'dir. Bâb Silsile "Sin"in sırrı seyit

22 Arapçadaki Ayn harfidir

Salman'dır. Ayn, Mim, Sin'in sırrı budur. Allah'ın salavatı hepsinin üzerinde olsun.

Onuncu sure: Akit suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Allah'ın Hak olduğuna şehadet ederim. O'nun sözü haktır. Melekleri haktır. Kitapları haktır. Peygamberleri haktır. Apaçık haktır. Kesin hak olanın mevlâm ve mevlân olan müminlerin emiri Ali bin Ebû Tâlib olduğuna şehadet ederim. Cennetin müminlerin meskeni olduğunu ve cehennemin kâfirlerin meskeni olduğuna şehadet ederim. Ali'nin arşın üstünde olduğuna, Allah'ın âlemlerin Rabbi olduğuna, arşın sekiz taşıyıcısının Allah'a yakın olanların iddeti olduğuna ve onların, her günkü ve her anki zorluklarımda benim de iddetim olduklarına şehadet ederim. Ayn, Mim, Sin akdinin sırrı budur. Allah hepsini mutlu etsin.

On Birinci sure: Şehadet suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Teâlâ Allah'ın sözü : Allah, kendisinden başka tanrı olmadığına şahittir. Rabbimiz, indirdiklerine inandık, peygamberi izledik. Ayn, Mim, Sin akdinin şehadet hakkı için bizi şehadet edenlerle birlikte yaz. Bu şehadet: Mabut mevlâm Ali bin Ebû Tâlib'den başka Tanrı yoktur. Mahmut seyit Muhammed'den başka hicap yoktur. Kastedilen kerim, seyit Salmân'dan başka Bâb yoktur. Beş yetimden başka melek yoktur. Şeyh Hüseyin ibn Hamdan'ın görüşünden başka görüş yoktur. İbn Ebû Al-Hattab'ın Kûfe camiinde söylediklerini ikrar eden bir kulum. Orada, mevlâmız Cafer es-Sâdık'ın maneviyatını çağırıp seslendirdi. Bu görünen tablonun külli amaç olduğuna ama Bârî'nin her şeyi olmadığına, ondan başka bir Bârî'nin olmadığına, mevlâm Ali'nin intikal etmediğine, değişmediğine ve yok olmadığına, kendisinin her durumda mevcut olduğuna şehadet ederim. Şuaybettin'in doğru

görüş sahibi, sağlam mezhepli, açık sözlü olduğuna, beyaz geri dönüşe, zehrânın gelişine, güneşin ortasından manevi ortaya çıkışa inanıp ikrar ediyorum. Aslan onun altındadır, zülfikâr elinde, seyit Salmân onun elinin altındadır, seyit Muhammed onun önünde, saadet ve mutluluk onundur diyerek sesleniyor. İşte bu mevlânız Ali'dir, ona tapının, işte bu tanrınızdır, onu tanıyın. En yüce Ali'nin aslanı budur, inkâr etmeyin. Ey kardeşlerim ve efendilerim, bana şahit olunuz. Bu benim dinim ve inancımdır. Onun içinde yaşar, onunla ölürüm. Allah'ım bu şehadetten ayırma beni, bunu yüreğimde sabit kıl. Bu sır onların sırrıdır. Allah hepsini mutlu etsin.

On İkinci sure: İmamiye (İmamlık) suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Ey kardeşlerim ve efendilerim, bana şahit olunuz. Mevlâm ve mevlânız müminlerin emiri, ezeli ve tek amaç olan Ali bin Ebû Tâlib'dir. O benim ve sizin tanrınızdır, benim ve sizin imamınızdır. Her imamın imamıdır. Günlerin imamıdır. İzzetin rabbidir. Tanrıların tanrısıdır. Cebbarların cebbarıdır. Dünya ve âhireti ayakta tutandır. Rıza ve selâmdan söz eden herkese ve bize selâm. Bu sır onların sırrıdır. Allah hepsini mutlu etsin.

On Üçüncü sure : Musaffire suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Yeryüzündeki ve gökyüzündeki her şey, Allah için tespih etmekte olup, O aziz ve hekimdir. Rabbimiz sabahladık ve tespih ettik. Mülk Allah'ındır. Allah'ın adıyla, Allah'la Seyit Ebû Abdullah'ın sırrıyla, Şeyh ve Ayn, Mim, Sin marifetine götüren ihtisâs sahibi çocuklarının sırrıyla, ki onlar elli bir kişidir. On yedisi Irak'lı, on yedisi Şam'lı, on yedisi de gizlidir. Onların sırrı ve onların ibadetlerini yapanların, dinlerinden olanların, söylediklerini söyleyenlerin, Ebû Abdullah'ın (Allah onu bilenlerin başarısıy-

la başarıya götürsün) görüşüne dalanların sırrıdır. Bu sır onların sırrıdır. Allah hepsini mutlu etsin.

On Dördüncü sure : Beyt el-Mamur suresi (Mamur Ev)

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Teâlâ Allah'ın sözü : el-Tur ve belirli bir zamanda yayılan gizli kitap ve mamur ev ve yükselen dam ve zapt edilen deniz. Evin, ev damının, ev tabanının ve evin dört dayanağının sırrı: Evin dört dayanağı Mehmet, Fatır, el-Hasan ve el-Hüseyin'dir. Asırları yıkıp putları parçalayan, eski ve sonsuz şerif Alevî evi sahibinin sırrıdır. Bize ve onları zikredenlere rıza ve selâm olsun. Allah hepsini mutlu etsin ve salavatları üzerine olsun.

On Beşinci sure : Hicap suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Yüce Allah'ın hicabının sırrı. Sabin Allah'ın Bâb'ının sırrı. Efendim yemini Miktad'ın sırrı. Efendim Ebû el-Der el-Şimali'nin sırrı. Yetim olan, kerim, tanık ve adil iki meleğin sırrı. Ezilenlerin iyiliği için ayakta duran iki imam, Hasan ve Hüseyin'in sırrı. Allah'ın en uzak hicabı ile Allah'ın en yakın iki hicabının sırrı. Büyük nuranî bilgin ile küçük ruhanî bilgin olan iki âlimin sırrı. İki veli olan Nevfel ve Ebû Berzi'nin sırrı. Bu onların sırrıdır. Allah hepsini mutlu etsin ve salavatları üzerine olsun.

On Altıncı sure : el-Nakibi suresi

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Teâlâ Allah'ın sözü: Ülkeleri (dağılıp) araştırın. Efendimiz Allah'ın peygamberinin (s.a.v), Akabe gecesinde seçtiği nakipleri söyleyelim. Başlarında Ebû el-Heysem Mâlik ve en sonlarında Bilâl ibn Riyah el-Şenevî. Allah'ım onların bereketiyle, esma, hicap, bâb, yetim, nakip, necip ve seçilen bütün kardeşlerimizin bereketiyle bize rızık ver. Allah hepsini mutlu etsin ve salavatları üzeri-

ne olsun. 12 nakibin sırrı, 28 nakibin sırrı, efendimiz ve mevlâmız Muhammed bin Seyan el-Zahirî'nin sırrı. Bu onların sırrıdır. Allah hepsini mutlu etsin ve salavatları üzerine olsun.

Hitam (Bitirme) Duası[23]
Zahiren gözden kaybolmayacaksın
Bâtınen hep tek kalacaksın
Senin niteliğin varlığımın yaratıcısıdır
Selmân-ı Fârisî kapını (bâbını) hamd etmek içindir
Senden dilekte bulunana afta bulun
Allah'a hamd olsun, sonra da Ayn olan tek varlık ile namazımı bitiririm.

Benim varlığım seninle vücut buldu
Her hayırlı işim seninle oldu
Ey zatı ihata olunmaz
Ne kişi olarak, ne sıfat olarak
Namazımı yüzün olan kıbleye dönerek kılarım
Nereye dönsem sen orada hazırsın
Ey bütünlerin bütünü, her şeyim sensin
Ey Ali, senlinle namazımı hitam ederim.

Eğer sıkıntıya düşüp kendimi unutursam
Hemen, ey Câfer sen imamım ve ilahımsın diye seslenirim
Sen benim Rabbim, Yaratanım ve malikimsin
Sen benim kibirliliğimi ve kısmetsizliğimi yok edersin
Sen semanın üstüne, arşa yükselirsin
Yerde ise niyazlarım için hazır bulunursun
Seninle beraber semalarda Hüseyin ve Mûsâ
Ey Ali, sen sırlarıma vakıfsın.

[23] Nusayrî cemaati arasında İhtimiyet duası olarak da isimlendirilen bu dua, namaz sonunda ilahi şeklinde topluca okunur. Hüseyin bin Hamdan el-Hasîbî, namazını bitirdiğinde bu hatimlerle namazını bitirirdi.

Amin, Allah'ım, amin, sen ebedî hayatınla bizi yaşat, arınmış içkinle bizi içir, hiçbir boşluğa bırakma, hiçbir suç ya da hata yükleme bize, Allah'ım bizi yüce cennetinde barındır, boyunlarımızı masuhi gömleklerden azat kıl. Allah'ım iyiliklerimizi yaz, kötülüklerimizi sil, derecelerimizi yücelt, ölülerimize rahmet kıl, namazımızı bitir (hatmet). Allah'ım anamıza, babamıza rahmet kıl, onları affet, bizi ve bütün din kardeşlerimizi affet, Allah'ım müminlerin ruhlarını kutsa, ey yüce (Ali), ey ulu (azim).

Ey Allah'ım, ey yüce (Ali), Hidayet eden beşeri Ahmet hürmeti adına

Senden af diledim, günahlarımı affetmeni istedim.

Ey duacılara icabet (yardım) eden, bana da (yardım) icabet et.

Reyhan Duası

Reyhan kokusunu aldığın zaman şöyle dersin :

Bismillahirrahmanirrahim Allah'ım, Reyhan şahıslarına salavat ve selâm kıl. Bunların başlarında da Sa'sa'a bin Sûhân ve Zeyd bin Sûhân ve Mehmet ibn Ebû Bekir, Mehmet ibn Ebî Hadife ve Ammar bin Yâser. Bu onların sırrıdır. Allah'ın salavatı hepsinin üzerinde olsun.

Tib Duası

Tib suyu ile eller yıkanırken söylenecekler :

Bismillahirrahmanirrahim. Bir olmanla yüreklerimizi temizle, ayıplarımızı örtt, günahlarımızı affet, Rahmetinin kapılarını aç, Sarsar toprağında ölüleri dirilteni tespih ederiz. O da, en yüce (Ali), en ulu mevlâmızın kudretiyle olmuştur. Allah birdir, ondan başka tanrı yoktur.

Bismillahirrahmanirrahim. İmamların satırı (sıralanışı)

Buhur Duası

Allah'ım, efendimiz Muhammed Mustafa'nın (seçilen), Hasan el-Müctebâ'nın, Kerbelâ'da şehit olan Hüseyin'in, Ali Zeynül-

âbidin'in, Muhammed el-Bâkır'ın, Câfer el-Sâdık'ın, Mûsâ Kazım'ın, Ali Rıza'nın, Mehmet el-Cevâd'ın, Ali el-Hadî'nin, son Hasan el-Askerî'nin, her nefisi yaptığıyla ödellendirip/cezalandıran, beklenen hiccet İmam-i Muhammed bin Hasan Al-Mecâzi'nin nurlarına salavat ve selâm getir, arttırarak bereket kıl. Bu onların sırrıdır. Allah'ın salavatı hepsinin üzerinde olsun.

İmamların satırı (sıralanışı) şiir
Her an ve her zaman Rabbimin salavatı
Hidayete erdiren suçluların affedicisi Peygamber'e
Hüdanın nuru iki çocuğa
el-Müctebâ Hasan ve efendimiz Hüseyin
Ali Ebû el-Bâkır Zeynülâbidin
Ali el-Bâkır mevlamız imam
Câfer el-Sâdık emin vaattir
Dayanağım Kâzım Mûsâ'ya da
Aynı şekilde Rıza Ali inananların imamına
el-Cevâd'ı ekle yine
Bütün müminlere el-Hadî Ali'ye
Efendim el-Askerî Hasan el-Mezke
Müşriklerin ordularını yok eden Mehmet'e
Arta kalanların İmam'ı el-Mehdî'yi kastediyorum
Gerçekten bütün kafirlerle savaşan
Onun ortaya çıkmasıyla bütün halklar (yaratıklar)
Sıfatlarının güzelliğine bakakalırlar
Yüce mevlâmızın salavatı hepsine
Her zaman, her an, her saat

Vakitlerin Şahsiyetleri

1- Öğle namazı Muhammed'in şahsında olup 4 rekât farz, 8 nafile
2- İkindi namazı Fâtır'ın şahsında olup 4 rekât farz, 8 nafile

3- Akşam namazı el-Hasan'ın şahsında olup 3 rekât farz, 4 nafile
4- Yatsı namazı el-Hüseyin'in şahsında olup 4 rekât farz, 2 nafile
5- Sabah namazı Muhsin'in şahsında olup 2 rekât farz, 2 nafile

Sabah namazından önce, gece yarısı namazı (teheccüt) mevcut olup Abdülmüttalib'in sekiz çocuğunun şahsında 8 rekât nafiledir. Ondan sonra da Şefaat ve Vitir namazları vardır ki, bunlar da 3 rekâttır. Allah'ın salavatı hepsinin üzerine olsun.

Cünüp halinin giderilmesi

Apış arası iyice yıkandıktan sonra şöyle denir:

Allah kafir kavimleri, recmedilen şeytanı ve bütün taraftarlarını lânetlesin.

Bismillahirrahmanirrahim.

Suyu temiz, Kur'ân'ı nur, efendimiz Muhammed'i müjdeci ve uyarıcı kılanı tespih ederim. Suyu zerreden yaratıp kudretiyle akıtanı, onunla pisliği temizleyip nefisleri canlandıranı tespih ederim. Allah'ım iki kazayı, büyük kaza ve kazayı üzerimden düşür. Kış günlerinde ağaçların yapraklarını döktüğün gibi bu cenabeti üzerimden düşür. Yeryüzünü serip gökyüzünü yükseltenin hakkı için bu suyla beni temiz kıl. Allah'ın bir olduğuna, ondan başka Tanrı olmadığına, Muhammed'in Tanrı'nın elçisi olduğuna tanıklık ederim. Allahü ekber, Allahü ekber, Allahü ekber.

Boy Abdesti Alınırken Okunan Dua

Elimi uzattım şu akıcı suya.
Bu su kutsanmış ve tespih edilmiştir.
Bu suyun bir damlası bütün halkı temizler.

Sağ tarafıma bir tas su döktüm ve müminlerin emiri Ali'ye tevekkül ettim.

Sol tarafıma bir tas su döktüm ve Azîz Cabbar'a tevekkül ettim.

Ön tarafıma bir tas su döktüm ve *Tireyya* ve *Terazi*'ye tevekkül ettim

Başıma bir tas su döktüm ve ayı başımın üstünde gördüm.

Ey Rabbim beni her tarafımdaki pislikten arındır.

Arınma Duası[24]

Ateş ve Ateşin ehlinden sen bizi koru.
Lanet olsun Ebû Bekir'e, Osman'a, Ömer'e,
Muâviye'ye, Yezid'e, Halid bin Velid'e,
Amr bin As'a, Harun Reşid'e, Yavuz Sultan Selim'e
ve bütün şirk koşanlara...
Kemikle et nasıl ayrılıyorsa
Bizi de onlardan ve onların torunlarından öyle ayır.

[24] Günahlardan arınmak için okunan bu dua, aynı zamanda Nusayrîlere ve genel olarak Alevîlere kötülük eden 9 kişiyi lânetlemek için okunmaktadır. Duada adı geçen kişiler Nusayrîler tarafından 9 lânetli kişi veya 9 kötülük yapan kişi olarak da bilinmektedir.

BÖLÜM 5:
Bayramlar

Bayramlar, geçmişten günümüze bütün toplumlarda görülen, genellikle dinsel yönü ağır basan, insanları bir araya getirip dostluk bağlarının kurulmasını sağlayan toplumsal geleneklerdendir. Bu günler temelde ibadet vakitleri olmanın yanı sıra, Tanrı'ya dua edilen, özellikle belirlenmiş, dini eğlenme günleridir (Hançerlioğlu 2000: 79). İnsanlar bu vakitlerde dargınlıklarını unutarak barışır, kardeşçe kucaklaşır, dayanışma ve yardımlaşma içine girerler. Bu gelenekler toplumun bütün üyeleri tarafından benimsenir. Bayramlarda insanlar arasındaki karşılıklı sevgi ve saygı bağları güçlenir. Bayramların temelinde Tanrı ile insanlar arasında bir bağ kurma amacı vardır. Verilen nimetlere ve elde edilen kazançlara karşılık olarak, inanılan güce kurbanlar kesilir, adaklar adanır.

Bilindiği gibi, bayramların üç kaynağı vardır: 1) Dini olaylar, 2) Ulusal olaylar ve 3) Doğal veya kültürel olaylar. Bu kaynaklara uygun olarak bayramlar da üçe ayrılabilir: 1) Dini bayramlar (Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı vb.), 2) Ulusal bayramlar (23 Nisan Ulusal Egemenlik Bayramı, Cumhuriyet Bayramı vb.), 3) Geleneksel bayramlar (Bahar Bayramı, Nevruz, Hıdrellez vb.).

5.1. Nusayrîlerde Bayramlar

Bayramlar kutlanma amaç ve şekillerine göre farklılıklar göstermektedir. Etnik farklılıklar ve inanç ayrılıkları bayramları etkileyen önemli faktörlerdir. Ancak, bu faktörler arasında dini inançlardaki farklılıkların ön plana çıktığı görülür. Hıristiyan ve Sünnîlerde kutlanan bayramların sayısı nispeten az olmakla birlikte, Nusayrîlerde her birinin bir anlamı olan birçok bayram vardır. Hatay Nusayrîlerinde ulusal bayramların dışında, yıl içinde kutlanmakta olan yüzden fazla bayram vardır. Bu bayramlar dört grupta incelenebilir:

1- İslâmî bayramlar ve kutsal günler,

2- Nevruzî bayramlar,

3- Öteki inançlardan alınan bayramlar,

4- Geleneksel bayramlar.

Din bayramları ve kutsal günler, İslâmiyetteki önemli günler ve olaylarla ilgili olup bunların Nusayrî inancına özgü biçimleridir. Bütün peygamberlerin, On iki İmam'ın her birinin ve Nusayrîlerce kutsî tanınan bütün evliyaların doğum ve ölüm günlerinin yanı sıra, bu kişilerle ilgili önemli olayların olduğu günler de bayram olarak kutlanmaktadır. Nevruzî bayramlar, tamamen dini niteliklidir ve İran kökenli oldukları için "Nevruzî" olarak adlandırılırlar. Bunlardan biri 21 Mart'ta yapılan "Nevruz" Bayramı'dır. Anadolu'daki (doğanın canlanışının kutlandığı) Nevruz'dan farklı olarak Hz. Ali'nin doğum gününün kutlandığı bu bayramda, dini bayramlardaki uygulamaların aynısı yapılmaktadır. Nusayrîlikte İslâm dışı inanç biçimlerinden özellikle Hıristiyanlıktan etkilenme sonucunda kutlanan bayramlar da vardır. Bunlar Nusayrîlerin bütün dinlere ve peygamberlere saygılı olmalarından, her dini kutsal kabul etmelerinden ve her dinin peygamberine inanmalarından kaynaklanan bayramlardır. Bu bayramların büyük bir çoğunluğu Hıristiyanların kutladığı önemli günlerle ve İslâmiyet öncesindeki peygamber veya evliyalarla il-

gilidir. Geleneksel bayramlar ise baharın gelişi ve hasatın kaldırılması gibi doğadaki değişime veya kültürel nitelikli olaylara bağlı olarak yapılan bayramlardır. Bu bayramlardan bazıları "Hıdrellez" başlığı altında ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Tablo 2: Nusayrîlerde 2002-2003 Yılında Kutlanan Bayramlar[25]

Aylar	Tarih	Gün	Bayramın Adı
OCAK	06 Ocak 2003	Pazartesi	Leylet'ül Milad İsâ: Hz. İsâ'nın doğumu
	14 Ocak 2003	Salı	Iyd Rasılseni: Yılbaşı Bayramı
	16 Ocak 2002	Çarşamba	Zebur'un Hz. Dâvûd'a inişi
	18 Ocak 2003	Cumartesi	Nüzul'ül Vahiy: Hz. Muhammed'e vahiyin inişi
	19 Ocak 2003	Pazar	Iydi'l Kıddas: Hz. İsâ'nın vaftiz edilmesi
	26 Ocak 2003	Pazar	Iyd Naharel Abyad: Beyaz gün. Önemli olumlu bir bir olayın gerçekleştiği gündür. Yıl içinde dört kere yapılır.
ŞUBAT	01 Şubat 2003	Cumartesi	Hz. İbrahim'in Miladî: Hz. İbrahim'in doğumu.
	02 Şubat 2003	Pazar	Selmân Fârisî'nin Hutbesi
	03 Şubat 2003	Pazartesi	Hz. Zekeriyya'nın Duası: Erkek çocuğu olması için Allah'a dua eden Zekeriyya'nın duasının kabul edilmesi sonucunda Hz. Yahyâ'nın doğması.
	20 Şubat 2002	Çarşamba	Muhammed el-Bâkır'ın Duası: 5. imam Muhammed el-Bâkır'ın kendisinden yardım isteyen Alevîlerin baskı ve sıkıntılardan kurtulmaları için dua etmesi.
	07 Şubat 2003	Cuma	Tebellah Alâ Nebî Dâvûd: Allah'ın Dâvûd Peygamberi tövbe ettirmesi ve affetmesi.
	10 Şubat 2003	Pazartesi	Iydi'l Dahha: Kurban Bayramı
	14 Şubat 2003	Cuma	Leylet Aşiyıil Cuma: Perşembe akşamı. Gadir Bayramı'nın arefesi.

[25] 2002 yılındaki bayramlardan 2003 yılında olmayanlar tabloya eklenmiş ve 2003 yılında elden dağıtılan bayramlar listesi temel alınmıştır. Bayramların açıklanmasında Nusayrîlerin tanınmış şahsiyetlerinden Abdülhay Abdülhayoğlu'ndan (71 yaşında, üniversite mezunu, Antakya) yardım alınmıştır.

Tablo 2: Nusayrilerde 2002-2003 Yılında Kutlanan Bayramlar

Aylar	Tarih	Gün	Bayramın Adı
	15 Şubat 2003	Cumartesi	İmam Alliyulhadi',nin Miladı: 10. İmam Ali el-Hadi'nin doğumu.
	15 Şubat 2003	Cumartesi	Duhulül Mesih Fil Heykel: Hz İsâ'nın Heykel'e (makamına) girmesi
	18 Şubat 2003	Salı	İydi'l Gadir
	19 Şubat 2003	Çarşamba	İydi'l Sindan: Örs bayramı.
	20 Şubat 2003	Perşembe	İyd Sefined Nûh: Cudi dağına. Nûh'un gemisinin bindiği gündür.
	21 Şubat 2003	Cuma	İydi'l Mübahale: Mübahale bayramı. Hz. Muhammed Hıristiyanlarla mübahale (yarışma) yapar. Mübahalede yanına Hz. Fatima, Hasan, Hüseyin ve Hz. Ali'yi alır.
	22 Şubat 2002	Cuma	Hz. Muhammed'in Peygamberlik ünvanını alması. Vahiy başlangıcı.
	27 Şubat 2003	Perşembe	İrtefaa İsâ: Hz. İsâ'nın göğe yükselişi.
	28 Şubat 2003	Cuma	İyd Naharel Abyat: Beyaz gün
MART	01 Mart 2003	Cumartesi	İydi'l Fıraş: Yatak bayramı. Hz. Muhammed'in kendisinin öldürüleceğini haber aldıktan sonra kendi yatağına Hz. Ali'yi yatırması.
	12 Mart 2003	Çarşamba	İydi'l Aşur: Aşra Muharrem, Muharrem ayının 10. günüdür. Bugünde birçok olay olmuştur. En önemlileri, Kerbela katliamı ve Nûh'un gemisinin Cudi dağına oturmasıdır.
	13 Mart 2003	Çarşamba	1422 Hicrî Yılının Başlangıcı: Hicretin yapıldığı gün.
	26 Mart 2003	Çarşamba	İmamı Kâzım'ın Gaybeti : İmam Mûsâ el-Kazım'ın ölümü.
	30 Mart 2003	Pazar	İydi'l 17 Adar (Mart) Nevruz: Nevruz Bayramı. Sabataj veya yumurta bayramı olarak da bilinir. Hz. Ali'nin doğum günü.[26]
	31 Mart 2003	Pazartesi	Sukutül Necim Fi Dari Ali: Hz. Ali'nin evine yıldız düşmesi
NİSAN	06 Nisan 2003	Pazar	İydi'l Nebi Eyyûb: Hz. Eyüp bayramı
	10 Nisan 2003	Perşembe	Haz Hasan'ın Gaybeti: Hz. Hasan'ın ölümü

[26] Bir tür bahar bayramı gibi kutlanan bu bayramla ilgili ayrıntılı bilgi "Hıdrellez" başlığı altında verilmiştir.

Tablo 2: Nusayrîlerde 2002-2003 Yılında Kutlanan Bayramlar

Aylar	Tarih	Gün	Bayramın Adı
	12 Nisan 2003	Cumartesi	Iydi'l Şaanin: Festival bayramı Hz.İsâ'nın Yaruşelama girişi ve halkın bir festival havasında onu çiçeklerle karşılaması.
	14 Nisan 2003	Pazartesi	Evval Nisan: Nisan ayının başlangıcı. Nevruz.
	17 Nisan 2003	Perşembe	Rabi Nisan: Nisan ayının 4. günü. Nevruz.
	18 Nisan 2003	Cuma	İmam Alliyulnda'nın Gaybeti : 8. İmam Ali er-Rıda'nın ölümü.
	24 Nisan 2003	Perşembe	Tekellemi Mesih Fil Mehd: Hz İsâ'nın beşikte peygamber olduğunu ilan etmesi ve Meryem'in annesi olduğunu ibra etmesi.
	30 Nisan 2003	Çarşamba	Hasan el Askerî'nın Gaybeti
MAYIS	01 Mayıs 2003	Perşembe	Iydi'l Nıs Nisan: Nisan ayının ortası. 15 Nisan. Nevruz.
	07 Mayıs 2003	Çarşamba	Hz. Fâtımatûl Zehra'nın Doğumu
	09 Mayıs 2003	Cuma	Iydi'l Taseğ : Ehl-i beyte ve Hz. Muhammed'e eziyet edenlerin birer birer ölmesi.
	12 Mayıs 2003	Pazartesi	Hz. Muhammed'in Doğuşu
	14 Mayıs 2003	Çarşamba	Iyd Evvel Iyyar: 1 Mayıs Bayramı
	20Mayıs 2003	Salı	Iyd Nebi Yahyâ: Hz. Yahya'nın bayramı
	27 Mayıs 2003	Salı	Iyd Naharel Abyad: Beyaz gün
	28 Mayıs 2003	Çarşamba	Hz. İsâ'nın Göğe Yükselişi
	06 Haziran 2003	Cuma	Hz. Ali'nin Zuhuru
	07 Haziran2003	Cumartesi	Hasan el Askerî'nin Miladı: 11. İmam Hasan el- Askerî'nin doğumu.
HAZİRAN	14 Haziran2003	Cumartesi	Iydi'l Nebi Askir: Nebi Askir'in bayramı
	16 Haziran2003	Pazartesi	Iydi'l Şuheda: Şehitlerin Bayramı
	17 Haziran2003	Salı	Mevlud Muhammedil Bâkır: 5. İmam Muhammed Bâkır'ın doğumu
TEMMUZ	13 Temmuz 2003	Pazar	Hz. Zeynûlabidin'nin Bayramı
	14 Temmuz 2003	Pazartesi	Iydi'l Havarîyyun: 12 Havarinin Bayramı (14 Temmuz)

Tablo 2: Nusayrîlerde 2002-2003 Yılında Kutlanan Bayramlar

Aylar	Tarih	Gün	Bayramın Adı
	22 Temmuz 2002	Pazartesi	Hz. Süleyman'ın Haccı: Hz. Süleymanın Kudüs'e hac için gidişi
	27 Temmuz 2003	Pazar	Hz. Muhammed'in Hicreti
AĞUSTOS	02 Ağustos 2003	Cumartesi	Iyd Nebi Ilyas: Hz. Ilyas'ın bayramı
	10 Ağustos 2003	Pazar	Iyd Meryem: Meryemin Allah'a gece, gizlice dua etmesi.
	13 Ağustos 2003	Çarşamba	Mûsâ el-Kâzım'ın Bayramı
	17 Ağustos 2003	Pazar	Iyd Nebi Iliyya: Hz. Ilyas'ın Resul oluşu
	18 Ağustos 2003	Pazartesi	Iydi'l Maide (Sofra Bayramı); Allah tarafından gökten sofra indirilmesi. Hz. İsâ ve Hz. Muhamed'e gökten sofra indirilmiştir.
	19 Ağustos 2003	Salı	Iydi'l Tecelli: Ilahi kudretin tecelli etmesi
	20 Ağustos 2003	Çarşamba	Iydi'l Mesih Filard: Hz. İsâ'nın yeryüzüne inişi
	21 Ağustos 2003	Perşembe	Hz. Süleyman'ın Bayramı
	25 Ağustos	Pazar	Iyd Münacat Meryem: Meryem Ana'nın göğe yükselişi
EYLÜL	08 Eylül 2003	Pazartesi	Hz. Ali'nin Kâbe'de Doğuşu: (pek kutlanmıyor) Hz. Ali'nin annesinin sancılandıktan sonra, doğum yapabileceği yer için Allah'a yalvarması ve Kâbe'nin kapılarının mucizevi bir şekilde doğum yapması için açılması.[27]
	15 Eylül 2003	Pazartesi	Iyd Şemunil Safâ: İsâ'nın havarilerinden Şemunil Safâ'nın tecellisi.
	21 Eylül 2003	Pazar	Iydi'l Miraç: Hz. Muhammed'in miracı
	22 Eylül 2003	Pazartesi	Iyd Narel Abyat: Beyaz gün
	27 Eylül 2003	Cumartesi	Iydi'l Salib: Haç Bayramı; Hz. İsâ'nın çarmıha gerilmesi
	28 Eylül 2003	Pazar	Hz. Hüseyin'nin Doğumu
EKİM	02 Ekim 2003	Perşembe	Hz. Yunus'un Bayramı: Hz. Yunus'un yunus balığının karnından çıkması. Kurtuluş bayramı
	03 Ekim 2003	Cuma	Muhammed el-Mehdi'nin Doğumu
	06 Ekim 2003	Pazartesi	Iyd Nebi Zekeriyya: Zekariyya'nın peygamber oluşu.

[27] Bayramlara ilişkin iki liste arasındaki farklar, farklı bayramları ve bayram tarihlerindeki değişiklerin yanı sıra bayram sıralamalarındaki yer değişikliklerini de içermektedir.

Tablo 2: Nusayrilerde 2002-2003 Yılında Kutlanan Bayramlar

Aylar	Tarih	Gün	Bayramın Adı
	07 Ekim 2002	Pazartesi	Hz. Muhammed'e Vahiyin inişi: Hz. Muhammed'e peygamberliğinin vahiy edilmesi
	09 Ekim 2003	Perşembe	Leyletü'l Şağbani: İlahi hesaplaşma günü
	11 Ekim 2003	Cumartesi	Nüzullü'l Tevrat: Tevrat'ın inişi
	14 Ekim 2003	Salı	Zuhûr Âdem: Âdem'in doğumu
	17 Ekim 2003	Cuma	Iyd Ashabel Kaf: Ashab-ı Kefi bayramı
	18 Ekim 2003	Cumartesi	Hz. Meryem'in Doğumu
	22 Ekim 2003	Çarşamba	Iyd Seyyidina Mikâil: Dört Büyük Melekten Mikâil'in bayramı
	23 Ekim 2003	Perşembe	Necat Mûsâ (Hz. Mûsâ'nın Kurtuluşu)
	25 Ekim 2003	Cumartesi	Evvel Ramazan
	29 Ekim 2003	Çarşamba	Iyd Nıs Tisrin: 15 Ekim Bayramı (Mihrican Bayramı: Hz. Ali'nin güneşle birlikte görünmesi)
KASIM	01 Kasım 2003	Cumartesi	Hz. Câfer es-Sâdık'ın Doğumu
	02 Kasım 2003	Pazar	Muhammedi el-Cevâd'ın Miladı: 9.
	07 Kasım 2003		İmam Muhammed el-Cevâd'ın
	08 Kasım 2003		doğumu.
	10 Kasım 2003	Cuma	Nübuvvet Seyidina Muhammed: Hz.
	12 Kasım 2003		Muhammed'in peygamber olması
	14 Kasım 2003	Cumartesi	Hz. Hasan el- Mûctebâ'nın Miladı : 2.
	16 Kasım 2003		İmam Hasan el-Müvtebâ'nın doğumu.
	19 Kasım 2003	Pazartesi	17 Ramazan
	20 Kasım 2003	Çarşamba	19 Ramazan
	23 Kasım 2003	Cuma	21 Ramazan
	24 Kasım 2003	Pazar	23 Ramazan
	27 Kasım 2003	Çarşamba	Bişaret Zekeriyya bin Yahya: Hz. Zekeriyya'ya oğlu Yahya'nın doğumunun müjdelenmesi.
	29 Kasım 2003	Perşembe	27 Ramazan
ARALIK	10 Aralık 2003	Pazar	Iyd Yuhanna : (12 Havari'den biri olan) Yuhanna 'nın bayramı
	15 Aralık 2003	Pazartesi	Iydi'l Fatır: Ramazan bayramı
	17 Aralık 2003	Perşembe	Nüzulü'l Zeburli Davut : Davut'a Zebur'un inmesi
	18 Aralık 2003	Cumartesi	İmam Aliyü'l Rıda'nın Doğumu : 8. İmamı Ali er-Rıda'nın doğumu

Tablo 2: Nusayrîlerde 2002-2003 Yılında Kutlanan Bayramlar			
Aylar	Tarih	Gün	Bayramın Adı
	10 Aralık 2003	Çarşamba	Hz. Yakub'un Bayramı
	15 Aralık 2003	Pazartesi	Hz. Yûsuf'un Yakup'la Buluşması
	17 Aralık 2003	Çarşamba	Iydi'l Bırbara: Meryem'in hizmetçisi ve aynı zamanda sadık dostu olan Aziz Barbara'nın bayramı.
	18 Aralık 2003	Perşembe	Beşaret Meryem bin İsâ : Meryem'e İsâ'nın doğumunun müjdelenmesi
	31 Aralık 2003	Çarşamba	Iyd Seyyidina İbrahim el-Halil: Halîl İbrahim Peygamberin Bayramı

Hatay, belki de en çok bayramın kutlandığı kenttir. Ana dilleri Arapça olan ve "gizlilik" esasına dayalı kapalı bir cemaat özelliği gösteren Alevî Nusayrîlerin çok sayıda bayramları vardır. Kurban ve Ramazan bayramları dışında, bütün bayramlar bir gün sürer. Bayramlar, çoğunlukla bayramı yapan kişinin evinde veya evi uygun değilse türbelerde ve özellikle de Hızır türbelerinde yapılmaktadır. Bu bayramlarda kurban kesilir, toplu namaza gelenlere ziyafet verilir ve şeyhlere, çevredeki yoksul kişilere zekât dağıtılır. Nusayrîlerin dini bayramlarının her birinde kurban kesilir. Bunlara adak kurbanlarını ve "hayır"[28] günlerinde kesilen kurbanları da eklersek; Hatay, belki de aynı zamanda en çok kurban kesilen kenttir. Nusayrîler, kurbanı daha çok yıl boyunca kazandıklarının fazlasının, yılın belirli günlerinde akrabalarla, komşularla ve özellikle de yoksullarla paylaşılması olarak algılarlar. Dini lider olan şeyh de çevresindekileri kurban kesmeye özendirir. Bu nedenle kurban kesmenin bazen israfa dönüştüğü de olur. Hatay yemek kültüründe, etin önemli bir yer tutmasında da bunun etkili olduğu söylenebilir.

[28] Hayır, mahsulden sonra kendi isteğiyle bayram günleri dışında yapılan adaklardır. Maddi durumu iyi olan herkes, istediği zaman hayır yapabilir.

Her Nusayrî ailenin özel olarak kutladığı, atalarından miras kalan bir bayramı vardır. Bir bayramın sahipliğini üstlenmek, aynı bayramın her yıl kutlanmasını gerektirir. Aile büyükleri ölümlerinden sonra da bu bayramın kutlanması için çocuklarına bıraktıkları mirasın bir kısmının, bayram masrafları için kullanılmasını şart koyarlar. Bu malların gelirinin bayram dışında kullanılmasının haram olduğuna ve kullananların lânetleneceğine inanılmaktadır. Bayramın kutlanması, her yıl aynı bayramda kurban keserek misafirleri davet etmek ve onları yedirip içirmek anlamına gelir. Dini bayramı olmayan aileler, "hayır" yaparlar. İsrafı önlemek için bayramların paylaşımı konusunda bir işbirliği vardır. Bu paylaşım mahalle sakinleri arasında yapılır. Buna göre bayramların ve mahallenin bölgelerinin paylaşımı yapılır. Her bayram sahibinin davet edeceği kesim önceden belirlenmiştir. Maddi duruma uygun olarak aile sayısı belirlenir ve davet edilir. Bayram sahibi olan kişi kurbanı almak, kestirmek, "hissi" (pay) dağıtmak, davetlilere yemek yapmak, ekmek pişirmek, töreni düzenlemek, törende kullanılan reyhan, tüb, buhur gibi maddeleri sağlamak, salâyı (namaz) kıldıran şeyhe ve nakibe zekât vermek ve öteki masrafları karşılamakla yükümlüdür. Keser'in de söylediği gibi (2003: 128), bayram sahipliği yapmanın ailelere kazandırdığı sosyal bir prestij söz konusudur. Olumsuz ekonomik koşullara rağmen aile bayramlarını kutlamayı sürdüren aileler, sosyal çevreleri tarafından, dinine sıkı sıkıya bağlı bir aile olarak kabul edilirler. Dinin büyük bir etkiye sahip olduğu Nusayrî toplumunda dindar bir aile olarak tanınmak prestij kazanmada oldukça önemli bir faktördür.

Bayram sahibine bu işleri yapmasında akrabaları ve komşuları yardım etmekle yükümlüdür. Yardıma gelenler, özel olarak çağrılmadan kendileri gelip bayram sahibi olan eve yardım ederler. Bayramda kadınlar, erkekler ve çocuklar birlikte düzenli bir iş bölümü içerisinde çalışmaktadır. Çalışma sırasında sorunlar,

küs olanların nasıl barıştırılacağı ve gelenekler görüşülmekte; acılar, sevinçler paylaşılmakta ve işler birlikte yapılmaktadır.

Gizlilik esasına dayalı Nusayrî inancında bayramların neden ve ne zaman yapıldığı da, gizli tutulan bilgiler arasındadır[29]. Bu bayramların bir listesi, şeyhler tarafından güncel takvime uygun şekilde hazırlanarak önemli kişilere dağıtılır. Böylece, yıl içinde hangi bayramın ne zaman yapılacağı, bu takvimden takip edilerek öğrenilir. Ancak Nusayrîlerin yaşadığı bölgeler olan Adana, Tarsus, Mersin ve Hatay'da bayramların sayısı ve isimlendirilmesi konusunda önemli farklılıklar vardır. Hatta aynı kentin farklı bölgelerinde dağıtılan bayram takvimleri arasında, belki de farklı şeyhler tarafından hazırlanması nedeniyle, hem tarihler hem de sayı ve açıklamalar bakımından kimi farklılıklar hemen göze çarpmaktadır. Farklı yıllara ait takvimlerde de bayramların isimleri ve öncelik sıralamalarında farklılıklar görülmektedir. Keser (2003: 125), farklı coğrafyalarda yaşayan Nusayrîlerin birbirinden farklı günleri bayram olarak kutladıklarını ve mevcut bayramlara her geçen gün yeni bayramlar eklendiğini belirtmektedir. Nusayrî bayramları ve kutsal günleriyle ilgili olarak Uluçay (2003: 183-190), tarafından verilen iki ayrı bayram takviminde, bayramların sayı ve isimlerinin birbirini tutmamasını ayrıca bayramların yapılma nedenlerinin de farklı olmasını anlamak oldukça güçtür. Bu durum, bayramların isimlendirilmesi, tarihleri, sayısı ve yapılma nedenleri konusunda önemli oranda karışıklık olduğunu göstermektedir.

Yaygın olarak kutlandığı halde yukarıda verilen takvimde yer almayan kimi bayramlar da vardır. Örneğin hicrî takvime göre 14 Mart'ta, miladî takvime göre ise 1 Mart tarihinde yapılan *Hariri Eder* (Mart Sütlacı) bunlardan biridir. Bayram takviminde yer al-

[29] Gizlilik ve farklı bilgilendirme nedeniyle, bazı bayramların tarihlerinde yanlışlıklar olabilir. Nusayrî bayramları genel anlamda ve ayrıntılı olarak üzerinde ayrıca çalışılması gereken bir konudur.

mayan bu bayramda her evde sütlaç yapılır, inek besleyenler inekleri olmayan komşularına süt dağıtırlar (İsmail Zubari, 37 yaşında, Samandağ). 9 Mart'ta kutlanan ve takvimde yer almayan bir başka bayram da İydi'l-Sebein'dir. Bu gün Hz. Muhammed'in hicret öncesinde Medine'den İslâm'a katılan 70 kişiyle Mina'da buluşarak onlara Peygamber olduğunu anlattığı gündür. Yine unutulduğu halde takvimde yer alan bayramlar da vardır. Hz. Mûsâ'nın havarileri adına kutlandığı belirtilen "Evvel Temmuz" Bayramı bunlardan biridir. Bu bayramın Fransızlardan kaldığı da söylenmektedir. Fransız İhtilâli'nin yıldönümü olarak kutlanan bu bayram, daha sonra halk tarafından benimsenerek sürdürülmüştür. 1 Temmuz günü herkes pikniğe çıkıp eğlenir ve halay çekerdi. Samandağ'da çoğunlukla, üç gün boyunca denize gidilerek eğlenilirdi. Bugün bu bayramı kutlayana çok az rastlanmaktadır.

Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı, Mübahale Bayramı, Firaş Bayramı ve Gadir Bayramı, Nusayrîlerin önemli bayramlarıdır. Ayrıca, Hz. Muhammed'in doğum günü, peygamber olduğu ve vefat ettiği gün, Hz. Ali'nin doğum ve ölüm günleri, On iki İmam'ın doğum ve ölüm günleri, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi vb. gibi bayramlar Nusayrîlere özgü önemli dini bayramlardan bazılarıdır. İslâm tarihindeki kutsal geceler ve önemli olaylar da Nusayrîler tarafından bayram olarak kutlanmaktadır. Nusayrîlerde Ramazan orucu öteki Müslüman gruplardakinden iki gün önce başlamakta ve Fatır Bayramı ile son bulmaktadır. Ramazan ayı bütün ayların en faziletlisi, Kur'ân-ı Kerim'in nazil olduğu aydır. Bu nedenle Ramazan ayının 1., 13., 17., 19., 21., 23. ve 27. günleri Kur'ân-ı Kerim'in ayetlerinin indiği günler olduğu için bayram olarak kutlanmaktadır.

Arabî ayların sonuncusu olan Zilhicce'nin onunda, gün doğumuyla başlayıp dört gün süren Kurban Bayramı'ndaki (İydi'l-Dahha) en önemli ritüel, kurban kesmedir. Nusayrîlerde bir iki gün önce başlayan Kurban Bayramı'nın kutlanması, toplu namaz

dışında öteki dini grupların kutlamalarına benzer. Nusayrîler için yılda birkaç kez kurban kesmek önemli bir dini yükümlülüktür. Kurban kesmek, din adamları tarafından da teşvik edilir.

Nusayrîlerin en önemli bayramlarından olan Mübahale Bayramı, Hz. Muhammed'in Necran Hıristiyanları ile mübahaleye (tartışma) giriştiği gün olarak kutlanmaktadır. Peygamber'in, mübahaleye giderken yanında kadınlardan Hz. Fâtıma, erkeklerden ise Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve çok sevdiği Hz. Ali'nin dışında kimseyi götürmediği, çoğu İslâmî kaynakta yazılıdır. Peygamber mübahale için şehirden çıktığında Hüseyin'i kucağına almış, Hasan'ın da ellerinden tutmuştu. Arkasında ise Hz. Fâtıma ile Hz. Ali vardı. Hz. Muhammed kendisi dua ederken onlardan "âmin" demelerini istiyordu. Bu önemli günde Peygamber'in onları seçmesi, Nusayrîler için oldukça anlamlı ve önemlidir.

Nusayrîler için İslâm tarihindeki bir başka önemli olay da, Hz. Muhammed'in, Mekke'den Medine'ye hicret ettiği gece kendisini öldürmek için düşmanlarının kurduğu tuzağa karşı, yatağına Hz. Ali'yi yatırmasıdır. Peygamber, kendi yatağına Hz. Ali'yi yatırarak düşman çemberinden sağ kurtulmuştur. Mekkelilerin Müslümanlara baskılarının arttığı bu dönemde, Kureyşliler bir toplantı düzenleyerek Peygamber'i öldürmeleri veya zindana ya da sürgüne göndererek susturmaları gerektiğine karar verdiler. Ancak vahiy meleği bu durumdan Peygamber'i haberdar etti ve ona en kısa sürede Mekke'yi terk ederek Medine'ye göç etmesi gerektiği emrini iletti. Kararlaştırılan gece geldiğinde Peygamber'in evinin etrafı düşmanlarıyla çevrilmişti. Peygamber evde dinleniyormuş izlenimi vererek orayı sessizce terk etmeliydi. Ancak bunun için fedakâr birinin onun yatağına yatması gerekiyordu. Peygamberin yatağına yatarak ölümü bile göze alabilecek kişi Ali'den başkası olamazdı. Bu iftihar edilecek olay, Ali'den başkasına nasip olmamalıydı (bkz. Uluçay, 2003: 171-173). Bu olay Nusayrîlere göre Hz. Ali'nin fedakârlığını, cesaretini ve Peygam-

ber'in Ali'ye olan güvenini ve sevgisini göstermesi bakımından önemlidir.

Hicrî takvimde Muharrem, yılın ilk ayıdır. Ayrı bir önemi olan Rûz-i Katl/Yevm-i Aşûra de denilen Aşure (aşura) günü ise bu ayın onuncu günüdür. Muharrem ve Aşure, İslâm'daki Sünnî ve Şiî gruplar arasında uygulama ve inançların çok değişiklik gösterdiği bir gelenektir. Muharrem ve Aşure, İran, Mısır, Azerbaycan ve Hindistan ile bazı eski uygarlıklarda ve birçok kültürde farklı veya ortak ritüellerle anılmaktadır. Bu günü, özellikle birçok yiyeceğin bir araya getirilip pişirilmesiyle elde edilen ve çoğunlukla *Aşure* ismi verilen ya da farklı isimlerle anılan yiyecek simgeler (And 2002: 33). Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'a göre bugün kefaret (günahlardan arınma, işlenen bir günaha karşılık olarak bir şey verme ya da yapma) günüdür. Yahudiler bu günde oruç tutarlar (Hançerlioğlu 2000: 59). Muharrem ayının onuncu günü ise Nusayrîler ve genel olarak Ali yanlısı olan Müslümanlar için matem günüdür. Muharrem ayının tarihte özel bir anlamı ve önemi vardır. Dinsel birçok olay bu ayda meydana gelmiştir[30]. Ancak bunlardan biri Nusayrîler için daha büyük bir önem taşır: Hz. Hüseyin yandaşı olan 73 kişi, bu ay Kerbelâ'da şehit edilmiştir. Bu olay, Muharrem ayını yas ve matem ayı yapmıştır. Bu günde her Müslüman aşure yaparak komşularına dağıtır ve bu günün hayırlara vesile olmasını diler (bkz.

[30] Bu gün Cenâb-ı Hakk'ın on enbiyaya on kerametmucize verdiği belirtilmektedir. Nûh'un gemisinin Cudi dağına indirilmesi, Hz.Âdem'in Âdem'in tövbesinin kabul edilmesi, Hz. İbrahim'inİbrâhim'ın doğumu, Hz. Süleyman'ın tövbesinin kabul edilmesi, Hz. Mûsâ'nın denizden geçmesine izin verilmesi, Hz. Yunus2unYûnus'un Yunus balığının karnından çıkması, Hz. İsâ'nın göğe yükselmesinin bugün olduğuna inanılmaktadır (bkz Uluçay, 2003: 176). Ancak Nusayrîlerin bayram takvimlerine bakıldığında, bu olayların her biri için farklı günlerde kutlanan bayramlar bulunmaktadır.

Uluçay, 2003: 175). Nusayrîler bu günde yas tutarlar, kurban kesip namaz kılarlar. Anadolu Alevîleri ise bu günden başlayarak on iki gün Muharrem orucu tutarlar. On iki gün boyunca su içmez, sulu yiyecekler yemezler. Aşure tatlısı yaparak herkese dağıtırlar. Nusayrîlerde Muharrem orucu tutulmaz ve "İydi'l Aşûr" ismiyle yapılan bayramda aşure tatlısı yerine onların dini törensel yemeği olan hirisi (aşur) pişirilir.

Nusayrîler için İslâmiyetteki kutsal gün ve geceler de önemlidir. Dini günlerde Antakya'da bazı dini gruplar kurban kesip bayram yaparken bazı gruplar da sadece o günü anmakla yetinirler.

Eskiden camilerde kutsal gecelerde kandil yakıldığı için bu gecelere aynı zamanda "kandil gecesi" de denilmektedir. Müslümanlığın kutsal geceleri beş tanedir, bunların dördü kandil ve biri kandil niteliğindeki Kadir gecesidir: 12 Rebîülevvelde Mevlid kandili, 30 Cemaziyelahirde Regaip kandili, 27 Recepte Mi'raç kandili, 15 Şabanda Berat kandili, 27 Ramazanda Kadir gecesi kutlanır (bkz. Hançerlioğlu, 2000: 238). Tarihleri belli olan bu günlerin her birinde, Müslümanlar açısından önemli bir olay olmuştur. Ramazanın 27. gecesi Kadir gecesidir. İslâm'a göre Kur'ân-ı Kerim o gece inmeye başlamıştır. Bundan dolayı hayırlı bir gece olduğuna inanılır. Hz. Muhammed'in ana rahmine düştüğü gün Regaip, doğduğu gün Mevlid, kendisine peygamber olacağının bildirildiği gün Berat ve Allah ile buluşmak üzere göğe yükseldiği gün Miraç kandilidir. Kandillerde ve Kadir gecesi, camilerde Kur'ân okutulur. Yukarıda sayılan kutsal gecelerin hepsi Nusayrîler tarafından bayram olarak kutlanmaktadır. Nusayrîler bugünlerdeki bayramlarını "leylî, leylet veya leyletil" olarak isimlendirmektedirler.

Nusayrîlerin kutladıkları, tamamen kendilerine özgü bazı bayramlar da vardır. Bunlardan biri İydi'l-Sindan Bayramı'dır. Abdülhayoğlu'na göre, bu bayram Türklerin yaptığı Örs Bayramıdır. Ahmed Yesevî'den geçmiştir. Ahmet Yesevî, İmam Hasan

el-Askerî'ye iman etmiştir. İtikatin denendiği bu günde Ehl-i beyt dinine iman edenlerin ateşi elleriyle tutacaklarına ve çekiçle döveceklerine inanılır. Rivayete göre Zeynülâbidin'in oğlu Muhammed el-Bâkır, Câbir bin Yezîd Câfî'ye şu emri vermiştir: "Aşikâr olarak dua et ve demir, kor haline gelince elinle tut ve sana sana öğrettiğim duayı oku. Eğer inançlıysan, kor haline gelmiş demiri maşasız tutacaksın, kalbine bir serinlik ulaşacak, elin yanmayacak." İyd Nahâre'l-Abyad olarak isimlendirilen bayram ise "Beyaz Gün" anlamına gelmektedir. Yıl içinde dört "Beyaz Gün" vardır ve bu günlerde oruç farzdır (Abdülhay Abdülhayoğlu, 71 yaşında, Antakya).

Nusayrîlerin kutladığı bayramların büyük çoğunluğu, önceki Türk dinlerine ve başka güncel inanç biçimlerine dayanmaktadır. Nevruz ve Mihrican Bayramları ise İran etkisi taşıyan bayramlardır. İydi'l- Sabataj, İyd-ıl Kıddas, Re'si'l-seniy, Milâd Bayramı, Evvel Temmuz, St. Georges günü, Şemûni'l-Safâ Bayramı, haçın suya atıldığı gün ve Azize Barbara günü gibi bayramlar ise Hıristiyanlığın etkisiyle kutlanan bayramlardır[31].

Kıddas Bayramı, Yuhanna'nın Hz. İsâ'yı Ürdün nehrinde vaftiz ettiği gündür. Hıristiyanların her yıl 6 Ocak'ta kutladıkları bu bayramı Nusayrîler, 19 Ocak tarihinde kutlarlar. Nusayrîler kendi kutsal günlerindeki gibi Hıristiyanların bayramlarında da uygun mekânlarda kurban kesip namaz kılarlar. Kurban etinden hirisi yapılarak dağıtılır. "Noel" adıyla da kutlanan Milâd Bayramı, Hz. İsâ'nın doğduğu gündür. Hıristiyanların bir hafta boyunca kutladıkları bu bayramı, Nusayrîler bir gün kutlarlar. Yine Hıristiyanların festival yaparak kutladıkları bir başka bayram olan "İydi'l-Şaanin" de Nusayrîler tarafından aynı isimle kutlanmakta-

[31] Hıristiyan bayramları konusunda daha ayrıntılı bilgi, Aşiret Boran tarafından danışmanlığımda yapılan (2003) yüksek lisans tezinden elde edilebilir.

dır. Hz. Îsâ'nın Kudüs'e şakirtleriyle birlikte girişi ve halkın onları yollara çiçekler ve dallar sererek karşıladığı gündür. Bu bayramda Hıristiyanlar bir zeytin dalını çiçeklerle süsleyerek kiliseye gider ve kilisede İncil'den ilgili bölümler okurlar. Daha sonra kilise bahçesinde davul zurna eşliğinde halaylar çekerek eğlenilir. Eskiden Nusayrîlerin de bu günü bir festival gibi kutladıkları söylenmektedir.

Nusayrîler tarafından İydi'l-Sabataj veya Yumurta Bayramı adıyla kutlanan Hıristiyanların Paskalya Bayramı ise çarmıha gerildikten sonra dirilen ve havarilerine göründükten sonra göğe yükselen Hz. Îsâ adına kutlanır. Îsâ'nın dirilişiyle doğanın dirilişi arasında bir benzerlik kurulması nedeniyle, bu bayram aynı zamanda doğanın dirilişini simgeleyen Bahar Bayramı olarak da kutlanmaktadır. Yumurta Bayramı da denilen bu bayramda, yumurta tokuşturulur. Yumurtanın kırılması dirilişi sembolize eder. Eskiden daha geleneksel ve yaygın olarak kutlanan bu bayramda, herkes en yakın türbeye giderek piknik yapar ve rengârenk boyadıkları yumurtaları tokuştururlardı. Son zamanlarda ise bu bayram, Arsuz'a bağlı Akçalı beldesi dışında sönük kutlanmaktadır.

Meryem Ana'nın sadık dostu olan Azize Barbara'nın ölüm yıl dönümünün anıldığı ve Hıristiyanlar tarafından 4 Aralık'ta kutlanan Barbara Bayramı, Nusayrîler tarafından on beş gün sonra, 19 Aralık'ta kutlanır. Hz. Îsâ'nın çarmıha gerilmesi vesilesiyle yapılan Haç Bayramı, aynı zamanda Tarım Bayramı olarak da bilinmektedir. Çiftçiler kış sebzesinin tohumlarını, bu bayram sonrasında atarlar. Bayramdan önce atılan tohumların bereketli olmayacağına inanılmaktadır. Meryem Ana Bayramı, Mesih Îsâ'nın annesi Meryem Ana'nın ölüm yıl dönümüdür. Meryem Ana'nın göğe yükselişi de (İyd Münâcat Meryem), Nusayrîler tarafından bayram olarak kutlanmaktadır. Hıristiyanların 15 Ağustos'ta kutladıkları bu bayramı Nusayrîler 25 Ağustos'ta kutlamaktadırlar.

Hıristiyanların 6 Ağustos'ta Hz. İsâ'nın şahsiyetinin ortaya çıktığı günü kutladıkları Tecelli Bayramı da (Iydi'l-Tecelli) Nusayrîler tarafından 19 Ağustos'ta kutlanmaktadır. Bunlardan başka daha birçok Hıristiyan bayramı Nusayrîler tarafından kutlanmaktadır (bkz. Boran, 2003: 95-96).

Nusayrîler için önemli bayramlardan biri de *Iydi'l-Re'silseniy*'dir. Bu bayram Nusayrîler tarafından Yılbaşı Bayramı olarak bilinse de, aslında şeyhler bu bayramın "Çıkış Bayramı" olduğunu ifade ederler. Hz. Mûsâ'nın İbrânîleri Mısır'dan, firavunların zulmünden kurtardığı gün, Çıkış Bayramı olarak kutlanır.Bu bayram, Alevîler arasında en yaygın kutlanan bayramlardan biridir. Komşular, akrabalar ve din büyüklerinin evleri ziyaret edilir, tatlı ve börek gibi ikramlar yapılır ve çocuklar, ev ev dolaşarak bayram harçlığı toplarlar (İsmail Zubari, 37 yaşında, Samandağ). Bu bayramla ilgili olarak Hatay'ın yerel gazetelerinden Asi'de 8 Kasım 1999'da çıkan bir yazıda söylenenler oldukça anlamlıdır: "Eskiden, devletin verdiği emirle belediye görevlileri fırınları dolaşıp (insanlar o gün fırınlarda yemekler pişirdiklerinden) fırıncıları o gün çalışmamaları için uyarırlarmış. Amaç bu günün kutlanmasını önlemek... Buna rağmen insanlar geleneklerini yaşatmışlardır... Eskiden yılbaşından yedi gün sonrasına kadar eğlenilirdi. Yılbaşında nişan takılan kıza kaynanası muhakkak ya harçlık verir, ya takı, ya da çeyizlik eşya hediye eder."

Nusayrîler üç semâvî dinin bayramlarını kutlasalar da bunların içinde Hıristiyanlığa ait bayramlar daha fazladır. Hıristiyanlığın hemen hemen bütün önemli bayramlarını kutlarlar. Bu durum, baskı ve katliamlara maruz kaldıkları dönemlerde Hıristiyanlar ile Nusayrîler arasında büyük bir yardımlaşma ve koruma kollama geleneğinin oluşmasıyla açıklanmaktadır. Geçmişte bu iki inanç grubunun birbirlerine yakın evlerde ve mahallelerde oturdukları belirtilmektedir. Nusayrîler baskı dönemlerinde bölgenin yerli halkı olan ve kendileriyle aynı dili konuşan Hıristi-

yanlardan yardım gördükleri ve onlarla iç içe yaşadıkları için onlardan etkilendiklerini söylemektedirler. Nusayrîlerin zor duruma düştükleri dönemlerde Hıristiyanlar Nusayrîleri korumuş, onlara iş vermiş, hatta evlerinde saklamışlardır. Bu durum Nusayrîlerin Hıristiyanlara karşı minnettarlık hissetmelerine ve onlardan etkilenmelerine neden olmuştur. Bu etkileşimin en ilginç yanı ise Hıristiyanların basit bir Pazar ayini yaparak andıkları günleri, Nusayrîlerin kurban keserek, toplu namaz kılarak ve hırisi yaparak bayram şeklinde kutlamalarıdır.

Öte yandan Hıristiyanların da Nusayrîlerden etkilendikleri bir gerçektir. Tanrı, en sevdiği varlığı olan İsâ'yı insanlığın ilk günahına karşılık olmak üzere kurban ettiği için, Hıristiyan inancında kurban olmadığı halde, Hatay Hıristiyanlarının bayramlarda kurban keserek hırisi yapukları belirlenmiştir. Özellikle Samandağ ilçe merkezi ile bu ilçeye bağlı bir Ermeni köyü olan Vakıflı'da ve Altınözü ilçesinin Tokaçlı köyünde, bayramlarda kurban kesilerek hırisi yapılmakta, yemekler önce yoksullara sonra da misafirlere dağıtılmaktadır. Kurban, kilise bahçesinde veya türbelerde, peder yönetiminde, dua ve buhur eşliğinde kesilmektedir. Hırisi kazanları peder tarafından kutsandıktan sonra açılıp yemekler dağıtılmaktadır. Bu görünümüyle Hıristiyanların kurban ritüeli, Alevî Nusayrîlerinkine oldukça benzemektedir (bkz. Boran, 2003: 97).

Bayramların sayısının çok olmasını ve başka inançlardan kaynaklanan bayramların kutlanmasını, önde gelen Nusayrîlerden Dr. Abdülhay Abdülhayoğlu şöyle değerlendirmektedir: "Kur'ân'ın, Ehl-i beytin ve Alevîliğin bayramları bellidir. Bunlar dört temel bayramdır: Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı, Gadir Bayramı ve Fıraş Bayramı. Fıraş hem bayram hem kandildir. Emevîler, Abbâsîler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemindeki baskılardan dolayı bayramlar konusunda bir keyfîlik söz konusu oldu. Zamanla bayramlar arttı. Sayısız bayram oldu. Bir mahallede

otuz yerde bayram kutlanır. Ekonomik, sosyal ve milli menfaat nedenlerinden dolayı bayramlarda artış olmuştur; ancak Kur'ân ve Ehl-i beytin yasalarına göre bu kadar çok bayram olması uygun değildir. Hıristiyanlardan geçen bayramlar Ehl-i beyte uygun değildir. Kur'ân-ı Kerim bütün dinleri kapsamı içine alan en son kitaptır. Bu nedenle önceki dinler ve peygamberler için bayram yapmak gereksizdir. Kesilen kurbanların yapılan ve aşurenin çoğu yenilmez, atılır." (Abdülhay Abdülhayoğlu, 71 yaşında, Antakya)

Bayram gününde kabir ziyareti ve türbe ziyareti yapılır, dualar okunur, kurbanlar kesilir, adaklar dağıtılır ve bağış/yardım yapılır. Bayramların isimleri ve tarihleri farklı olsa da hepsinde amaç aynıdır: Sevap işlemek, bağış yapmak, yardımlaşmak, paylaşmak ve yoksullara yardım etmek. Ancak günümüzde bayramların bu amaca ne kadar uygun olarak yapıldığı tartışılır olmuştur:

"Önceleri eşit bir şekilde yapılıp dağıtılan hissiler, şimdi küçük büyük ayrımı yapılarak dağıtılır olmuş; zengin olana ve akraba çevresine yoksul olandan daha fazla verilir olmuş, Yemeğe belli insanlar davet edilip yetim ve yoksul unutulur olmuş. Halbuki çevremizde o kadar aç insan var ki; bayramda yapılan her şeyin; etin, bulgurun ve ekmeğin, sadece ihtiyacı olana verilmesi gerekiyor. Bunu yapmadıktan sonra bayramlarımızın ne anlamı kalıyor... Halkımız bayramlarımızın yasaklandığı dönem bile, bu geleneğinden vazgeçmemiş, gizlice bayramlarını yapmıştır. Halk bencilleştirilmeye, sadece kendi çıkarını düşünen bireyler haline getirilmeye çalışılıyor... Gençler bayramları önemsemez olmuş, halkın ilerici, olumlu değerlerini gerici olarak görmeye başlamış." (Asi, 8 Kasım 1999)

Hatay'da yaşayan Nusayrîlerde, özellikle dini bayramlarda kurban ritüeli önemlidir. Örnek'in de söylediği gibi (1971: 87) ibadetin önemli bir bölümünü kurban kesmek oluşturmaktadır. Anadolu'da kurban örnekleri, Erginer tarafından (1997: 142-151), amaçlarına göre yedi grupta incelenmiştir:

1- İstek kurbanları: İstenilen şeyi elde etmek için sunulan kurbanlar.
2- Şükür ya da adak kurbanı: Elde edilen şeye teşekkür etmek için sunulan kurbanlar.
3- Doğaüstü güç ya da güçlerle barışıklığı sürdürmek için sunulan kurbanlar.
4- Kefaret kurbanları: Bir günahı, bir kusuru bağışlatmak için sunulan kurbanlar.
5- Hak kurbanları: İlk ürün, ilk av vb. şeylerden, yüce varlığa sunulan kurbanlar.
6- Gruplar arası ilişki, akika kurbanı ve törenlik, şölenlik kurbanlar.
7- Ölü için sunulan kurbanlar.

Bayramlarda kesilen kurbanlar, doğaüstü güçlerle barışıklığı sürdürmek amacıyla kesilen kurbanlar içinde yer almaktadır. Bu gruptaki kurbanlar, Anadolu kurban ritüelleri arasında en yaygın olanıdır. Erginer'in belirttiğine göre (1997: 24), Durkheim (1926), doğaüstüne sunulan kurbanın temelinde, doğaüstüyle karşılıklı anlaşma düşüncesi ya da niyetinin bulunduğunu belirtmektedir. Bunu Durkheim "do ut des" (ben sana vereyim, sen de bana ver) kuralıyla açıklamakta ve bunu, doğaüstü ile kurbanı sunan arasında bir tür hizmet değişimi olarak vurgulamaktadır.

Kurban kavramı, İslâmiyetin Türkler arasında yayılmaya başladığı 9. yüzyıldan önce de Türk boyları arasında yer almaktaydı. Eski Türklerde kurbansız ayin hemen hemen bulunmazdı. "Kurban" sözcüğünün Türk boylarındaki karşılığı, kurbanın kesilme nedenine göre değişmekteydi. "Tayılga" ve "toluu" sözcüklerinin Türklerde kurban anlamında kullanıldığı belirtilmektedir (bkz. İnan, 1986: 16, 97, 98, 158). Erginer, bir ritüel eşliğinde kurban kesmenin bireye saygınlık kazandırdığını belirtmektedir. Ona göre (1997: 219), "... Bir anlamda toplumda maddi zenginliği sağlamış bireylerin, toplumda sosyal adalet ve

iç barışın korunması adına bir ritüel eşliğinde bundan vazgeçmesi, bireye başka hiçbir şey karşılığında elde edemeyeceği bir saygınlık kazandırmaktadır..."

Tanrılar adına kurban kesmenin kökeni, üst paleolitik döneme dayanır. Mezolitik ve neolitik dönemlerde de kurban kesmenin olduğu bilinmektedir. Kurban ritüeli, antik dönemde yaşayan çeşitli toplumlarda da sürmüştür. Sümerlerde, Hititlerde, Eski Yunanda ve Roma'da da çeşitli kurban örneklerine rastlanmaktadır (Childe, 1974: 66). Orta Amerika'nın antik toplumlarından Aztekler, Mayalar ve İnkalarda da kurban geleneği güçlüdür. Ancak bu üç toplumda "insan kurban etmenin" daha yaygın olduğu ileri sürülmektedir. İnsan kurbanının temel amacı, aile ve devlete refah sağlama, toprağın bolluk ve bereketinin artırılmasıydı. Kurban ritüeli bugün de birçok toplumda sürdürülmektedir. Bazı toplumlarda da ölen insanla birlikte at, deve, köpek ya da inek kurban etme geleneği vardır. Bunun nedeni de bu hayvanların ruhlar âleminde ölülere eşlik edeceğine ve yol gösterecceğine inanılmasıdır. Kimi toplumlarda ise ölen erkeğin birinci derecedeki akraba ve yakınlarının, hatta köleleriyle hizmetçilerinin zorla ya da gelenek gereği rızayla kurban edildiklerine ilişkin zengin örnekler vardır (Pasifik ve Orta Amerika yerlilerinde olduğu gibi) (bkz. Tylor, 1920: 459, 461, 472, 473, 202).

5.1.1. Gadir Bayramı

Nusayrîlerin inanç sisteminde, insanları birbirine bağlayan tek güç sevgidir. Bu sevgi de Ali'den kaynaklanır. Onlara göre, Ali tanrısal bir varlıktır. Âdem'den beri bütün peygamberlerde görünen ve onlara kişilik kazandıran, Ali'dir. Gadir Bayramı Ali inancıyla doğrudan ilgilidir. Nusayrîlerin en önemli bayramı "Gadir Bayramı"dır. Tarihi her yıl değişmekle birlikte, 2000 yılında 22-23 Mart'tır (Hicrî 18 Zilhicce). Gölpınarlı'ya göre (1987: 43-44), Hz. Muhammed veda haccından dönerken Gadir Humm

denilen yerde konaklayarak "Ben kimin mevlâsı isem, Ali onun mevlâsıdır. Allah'ım ona dost olana dost, ona düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et, onu horlayanı horla, nerde olursa olsun gerçeği onunla beraber kıl" ve "Bugün dinimizi tamamladım ve sizlere farz kıldım" buyurmuştur. Bu olaydan sonra, başta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer olmak üzere bütün sahabeler Hz. Ali'yi tebrik etmişlerdir.

et-Tavil (2000: 59-65), Nusayrîliğin bir mezhep olarak ortaya çıkmasında ve Müslümanların ikiye bölünmesinde Gadir Humm olayının önemli olduğunu ileri sürmektedir. Bilindiği gibi Gadir Humm olayı, hicretin onuncu yılında gerçekleşmiş; Hz. Muhammed Allah'ın emriyle kendisinden sonra Hz. Ali'nin vâsi ve velîolduğunu ilan etmiştir. Gadir Humm biatı, Ali'ye kutsal ve yüce bir mevkî sağlamıştır. Bu mevkî, bütün Müslümanların üstündedir. Hz. Muhammed'in vasiyetine uyulmaması, Hz. Ali'ye düşmanlıklarıyla bilinen Emevîlerin halife olarak Ebû Bekir'i tanımaları sonucunda ise; Alevîler Ebû Bekir'e biat etmeyi reddederek, Ehl-i beyitden olan imamlara biat etmişlerdir.

Nusayrî inancına göre, Gadir Humm olayının gerçekleştiği gün çok önemlidir. Hicrî takvime göre 18 Zilhiccede kutlanan Gadir Bayramı, Nusayrîler tarafından açıkça ifade edilmese de, Hz. Ali'nin tanrılık vasıflarının Hz. Muhammed tarafından ilan edildiği gün olarak kabul edilir. O gün cehennem ateşinin bile söndüğüne inanılır. O gün ölen, cennete gider. Bu yüzden, bayramı yapan ev dışında hiçbir yerde ateş yakılmaz, iş yapılmaz. Ticari amaçlı olarak araba tekerleği bile döndürülmez. Bütün Alevî esnaf, kepenklerini indirir. Öteki inançlardan esnafların çoğu da saygıdan dolayı o gün iş yapmazlar. Kısacası, bir gün süreyle hayat durur, tatil yapılır Hatay'da. Gadir Bayramı Nusayrîler tarafından en çok tutulan bayramdır. Bu bayramı bir mahallede bile çok sayıda aile aynı gün içinde kutlayabilmektedir. Bu durumda namaz vakitleri, farklı saatlere denk getirilir.

Gadir Bayramı'nın hazırlık aşamasında; 2-3 hafta önceden kurbanlık hayvan seçilir ve buğday hazırlanır. Bir gün önce ev temizliği yapılır. Her şey yıkanır ve bir tarafa yığılır. Bayramdan önce tekrar serilir. Kap ve kazanlar kalaylanır. Gerekli yiyecekler satın alınır. Tandır için odun temin edilir. Bayramda yardım edecek komşu erkek ve kadınlara önceden haber verilir. Yardım edecek kişiler, belirlenen saatlerde gelip yardım ederler. Boy abdesti olmayan hizmet edemez. Bayramlarda deliler, çocuklar ve Nusayrî olmayanlara ilâveten, hırsızlık, zina gibi yüz kızartıcı suçları işlemiş erkekler görev alamazlar. Bu sayılanların dışında kalan erkekler kurban keserler, odun taşırlar, ateş yakarlar, et ve buğdayı yıkarlar, hirisi'nin yapımında yardım ederler. Kadınlar ise temizlik, ekmek pişirme, küçük kazanlarda pişecek yiyeceklerin hazırlanması gibi görevleri üstlenirler. Bayramda çalışıp yardım edecek kadının temiz (abdestli) olması, aybaşı halinde olmaması[32], hakkında kötü bir dedikodu bulunmaması, kötü yola düşmüş ya da kocasından boşanmış olmaması, doğumdan sonra kırk günü doldurmuş olması, yeni doğum yapan kadına dokunmamış olması gereklidir. Kadınlar dinin tamamıyla dışında tutulurlar. Bu nedenle de cemaat namazına katılamazlar.

Komşuların yardımı, hizmetten ibaret değildir. Komşular bayram sahibi aileye ekonomik katkıda da bulunurlar. Bayramın

32 İlkel toplumlarda da aybaşı halinde olan kadınlara uygulanan tabular vardır. Bunun gibi bazı tabular pislik düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Aybaşı olan kadınlar çoğunlukla başkalarıyla yemek yemezler, belli bir takım yiyeceklere dokunmaktan kaçınırlar; sığırlardan, av hayvanlarından uzak durmaya çalışır ve günlük işlerini tek başlarına yapmaya çaba gösterirler. Ayrıca kimi ilkel toplumlarda ise aybaşı geçiren kadınlar ve genç kızlar özel kulübelerde kalırlar ve erkeklerle cinsel ilişki kuramazlar. Aybaşı kulübesi bulunmayan yerlerde, evin veya odanın bir kısmı hasırlarla bölünerek bu amaçla kullanılır. Burada kalan kadın sık sık yıkanır, tütsülenir ve bedenini boyar (Örnek, 1988: 37).

yapıldığı eve ekonomik durumlarına uygun olarak tuz veya horoz gönderilir. Horoz sayısı bazen otuzun üzerinde olur. Horozlar hırisi'nin hazırlandığı gece, bayram için ziyarete gelen misafirlere pişirilerek pilavla birlikte ikram edilir. Bayram gününden önceki gün erkenden hamur yoğrulur. Tandır yakılır, ekmek pişirilir. Çorba, cacık, katma (ayranlı bulgur), salata, yeşil fasulye veya kuru fasulye, pilav gibi yemekler hazırlanır. Şeyh, abdestli bir kasaba vekalet verdikten sonra, dua okunarak kurban kesilir. Kurbanın kanından alına sürmenin baş ağrısına iyi geleceğine inanılır. Bu yüzden, genellikle çocukların alnına kan sürülür. İnanca göre, kurbanın kanının en az iki saat akıtılması gerekir. Kurbanlık hayvanın derisi yüzülüp parçalandıktan sonra, ciğeri ağaca bağlanıp çocuklara dağıtılır. Çocuklar bunu pişirerek birlikte yerler. Son zamanlarda kurban, belediye tarafından yaptırılan mezbahada kesilmektedir. Kurbanlık hayvanın erkek olması (dana, koç veya horoz), sakat veya hasta olmaması ve bütün organlarının eksiksiz olması gereklidir. İnan'a göre (1986: 100), gerek bugünkü Şamanistlerin kurban törenlerinden, gerekse Müslüman Türklerin folklor ürünlerinden anlaşıldığı kadarıyla, eski Türklerde de kurban için en makbul hayvan, erkek hayvan olmuştur. Dede Korkut hikâyelerinin kahramanları olan Oğuzlar kurban olarak "attan aygır, sığırdan boğa, koyundan koç" kesmişlerdir. Manas ve Kırgız destanlarındaki kahramanlar "ak boz kısrak" kurban ediyordu.

Kurbanın kesilmesinden sonra, bayram sahibi, davetlilere sabah yemeği *ftur* ikram eder. Bu yemeğin ardından cemaat namazının kılınacağı yer hazırlanır. Kurbanın eti, tamamen kandan arınması için iki saat süresince suda bekletilecek, ardından da yıkanacaktır. Et ve kaplar yıkanırken şahadet getirilir. Ardından, temel yemek olan hırisi'nin yapılmasına başlanır. Namaz odası iyice temizlendikten sonra, pencereleri yabancıların içeriyi görmemesi için iyice örtülür. Ayrıca namazın kılınacağı odanın pis

okulların olduğu yerlerden uzak ve kimsenin göremeyeceği kapalı bir mekân olması gereklidir. Hirisi pişmek üzereyken sabah saatlerinde bir şeyhin önderliğinde toplu namaz kılınır. Buna "cem" denmektedir. Hirisi'nin pişmesine yakın toplu namaz için davet edilen ve "eline, diline, beline sahip" olan bütün Nusayrî reşit erkekler cem evine girerler. Kadınlar ve kendi cemaatlerinden olmayan yabancılar, cem yapılan eve giremez. Namaza katılmak için bütün kırgınlıkların ve anlaşmazlıkların ortadan kalkmış olması şarttır. Toplu namazda çok sayıda şeyh bulunur. Ancak şeyhler içinden sadece birisi, toplantıyı yöneten imam olur. Bayramı yapan ailenin reisi hangi şeyhin elini öperse, imam o olur. Çoğunlukla en bilgili olan şeyh, toplantıyı yönetmek üzere seçilir. Şeyhlerin yanında, onun yardımcısı olan nakip ve necip ile din kardeşleri (ahvad) toplu namaza katılırlar.

Namazı yöneten şeyh, sınama yapmak ve tecrübe kazanmasını sağlamak için istikbal vaad eden genç bir şeyh adayını, bazı duaları okumak üzere görevlendirebilir. Keser'e göre (2003: 127), bayram namazında şeyh, ilk olarak bayram sahibinden bayramı takdim etmesini ister. Bayram sahibi de, bayramı kendisinden önce aileden kimlerin kutladığını ve kendisine bayramı, en son kimin vasiyet olarak bıraktığını belirten bir konuşma yapar. Bu takdim konuşmasının ardından, bayramın hayırlı olması dilenerek toplu namaza başlanır. Amca, hayırlarda veya bayramlarda belirlenir. Erişkin çağa gelen ve dini bilgiye sahip olmak isteyen erkek çocuklar, bayram veya hayırlarda kendilerine bu bilgiyi verecek kişinin ismini söyleyerek (bu kişi Şeyh de olabilir), şeyhin elini öper, "ben bu topluma katılmak istiyorum, ... isimli kişinin bu bilgileri bana vermesini istiyorum" der. Şeyh de izin isteyen gencin kim olduğunu ve buna uygunluğunu cemaatle tartışır. Cemaat onay verirse, belirtilen kişi amca olarak görevlendirilir.

Toplu namazın amacı, ibadet etmek ve dua okumaktır. Toplu namazda günün içeriğine uygun olarak dualar ve Kur'ân'dan

ayetler okunur. Dini bayramı yapan aile üyelerinin iyilikleri için dualar okunur. Bu duaların bir kısmı, Nusayrîlerin kutsal kitapları arasında yer alan *Kitâbu'l Mecmu*'nun dışında, Hz. İmam Ca'fer'in *Fıkıhı ve Seccadın Sahifesi* adlı kitaplarda bulunmaktadır.[33] Ancak, duaların büyük çoğunluğu Kur'ân-ı Kerim'den okunur. Çünkü onlara göre, Kur'ân'dan önemli kitap yoktur Toplu namaz, üye kabulünü, sorgulama, ödül ve yardımlaşmayı da içermektedir. Bayramın yapıldığı yerde, içki içmek kesinlikle yasaktır. Ancak, resmen ifade edilmemekle birlikte, toplu namazda herkese, eşit miktarda küçük bir bardakta üzüm suyu (nakfi) dağıtılmaktadır. Bunun nedeni, herkesin eşit olduğunun ve aynı soydan geldiklerinin sembolleştirilmesi olarak açıklanmaktadır.

Toplu namazda, günün önemine uygun dualar okunur. Nusayrîler tarafından kutsal olarak kabul edilen kişiler anılır. On iki İmam ve onların bâb'ları (kapı), Hz. Ali ve Ehl-i beyt, beş eytam ve ayrıca insanlığa tarih boyunca emeği geçmiş ve bilgi üretmiş tüm insanlar için dua okunur. Bunların isimleri tek tek söylenmez, hepsinden toplu olarak bahsedilir. Hz. Ali'nin hutbeleri okunur. Hz. Ali'nin kişiliği hakkında övgülerde bulunulur; ahlâkı, kişiliği, hizmetleri anlatılır. Mevlâna tarafından yazılan (1989) *Hz. Ali Na't*ı okunur. Namaz sırasında şeyhler grubunun karşısında yarım daire biçiminde namaza katılan din kardeşleri otururlar. Belirli dualardan sonra yere secde ederler. Namaz bitince herkes birbirine sarılır ve selâmlaşır. Aslında bayram ve adak namazları ile amcalık geleneğindeki namaz arasında farklılık yoktur. Gadir Bayramı'nda, öteki bayramlardan farklı olarak secde için yüzler yukarıya çevrilir ve namaza son verilirken Fatiha suresinin okunması esnasında, cemaat ayağa kalkar, Fatiha'dan sonra ise *ihtimiyet* duası okunur.

[33] Nusayrîlerin gizli tutulan el yazması kutsal kitapları için bkz. Uluçay, 1999: 17-35

Namaz sonrasında hemen törenin ziyafet safhasına geçilir. Namaz genellikle sabahın erken saatlerinde başlar, bitiş saati ise, gece boyunca kaynatılarak pişirilen hirisi'nin piştiği saate göre ayarlanır. Namazdan çıkanlara hemen hirisi dağıtılır. Hrisi'nin üzerine eritilmiş kuyruk yağı dökülür ve kimyon serpilir. İsteyen önceden hazırlanmış masalarda oturur, yemeğini yer. İsteyen yemeğini alır, evine götürür. Erkek ve kadınlara ayrı sofralar veya masalar hazırlanır. Önce namazdan çıkan erkekler yemeklerini yedikten sonra sıra kadınlara gelir. Aslında Nusayrîlerde haremlik-selâmlık veya kaçınma davranışı olmamasına karşın, dini törenlerde öncelik, namazdan çıkan erkeklerindir. Bayramda erkekler isterse alkol alabilir. Ancak yaşlıca bir kadının da içki içtiği görülmüştür. Genellikle köylerde yapılan boğma rakı dediğimiz el yapımı rakılar içilir. Yemekte asıl menü hirisi, sac ekmeği ve ayrandır. Bu arada okula gitmeden önce ailelerine yemek götürmek için gelen çocuklara, sırayla hirisi dağıtılır. Bayram sahibi, bayrama ve toplu namaza katılmayan ailelere yemek gönderir. Hirisi'nin artanı da bütün mahalleye dağıtılır. Bayrama sadece Nusayrî olanlar davet edilmesine karşın, hirisi ziyafetine din farkı gözetilmeksizin herkes katılabilir.

Bayramda dayanışma, yardımlaşma ve birlik beraberlik boyutu ön planda tutulduğu için, yoksullara yemeğin yanı sıra para veya kumanya (un, bulgur, şeker, çay vb.) yardımı yapılmaktadır. Ayrıca törene katılan şeyhlere de belli miktarda bir ücret ödenmektedir. Ancak; verilen ücret, bayram sahibinin takdirine bağlıdır. Yılın belirli zamanlarında ihtiyacı olanlara verilen yardımların dışında, zekâtın en çok verildiği zamanlar, bayramlar ve adak günleridir. Bu haliyle bayramlar ve adaklar, bazı ilkel topluluklarda görülen "yeniden dağıtım sistemi"[34] olarak işlev gör-

[34] Potlaç konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Harris, 1995: 97-116).

mekte ve dayanışma yardımlaşma örneği sergilemektedir. Erginer de kurban konusundaki çalışmasının (1997: 219), son sözünde aynı sonuca ulaşmaktadır: "Ekonomik yönüyle kurban, primitif ve geleneksel toplumların pek çoğunda yaygın olarak görülen üretim, dağıtım, tüketim bağlamındaki 'yeniden dağıtım' mekanizmasının bir nesnesidir". Örnek'e göre (1971: 199), Kuzey Amerika yerlileri arasında uygulanan "potlaç" geleneği de, bir tür yeniden dağıtım sistemi olarak işlemektedir. Bu geleneğe göre, önemli günlerde yapılan törenlerde, mallar ve değerli nesneler başkalarına bağışlanır. Potlaç, toplum içindeki zenginlik ve yoksulluk farkından doğan rekabeti ortadan kaldırmaya yönelik olarak yapılmaktadır.

Ziyafet, bayramın son safhasıdır. Ziyafet sonrası evin her tarafı temizlenir. Ödünç alınan eşyalar (çatal, kaşık, tabak vb.) teslim edilir. Ortak kullanılan eşyalar (büyük kara kazanlar, sandalyeler, masalar, büyük leğenler), muhtara veya yetkili kişiye teslim edilir.

5.1.2. Bayram Yemekleri[35]

Nusayrî bayramları, Alevî Nusayrîlerin, Sünnîler ve Hıristiyanlardan etkilenmesinin ve inanç biçimleri arasındaki etkileşimin açık delilleridir. Bu dini gruplar geçmişten günümüze hep bir arada ve iç içe yaşamış olup bu yakınlaşma onların yemek kültürüne de yansımıştır. Hatay genelinde dini törenlerdeki yemeklerin birçoğunun ortak olduğu görülmektedir. Alevî Nusayrîlerde bayram ve adakların kurbansız asla yapılmaması, bayramlarda ve adaklarda bazı yemekleri özellikle erkeklerin yapması, Orta Asya Türklerinin Şamanist gelenekleriyle benzerlik göster-

[35] Bayramlarda yapılan yemeklerle ilgili bilgilerin büyük bir çoğunluğu, danışmanlığımda Kadriye Şahin tarafından yapılan (2003) "Antakya Yemek Kültürü" konusundaki tezden alınmıştır.

mektedir. Konuyla ilgili olarak İnan (1986: 97, 105): "Şamanistlerde kurbansız ayin yapılamaz. Kurban eti, kemikleri kırılmadan ayrılır ve kazancı denilen iki uzman adam tarafından pişirilir. Et pişirilen kazana, kazancıdan başka kimse yaklaşamaz." demektedir. Alevîlerde bayram ve adakların baş yemeği olan hırisi'nin yapımını da herkes üstlenmez. Belirli kişilerce yapılır ve bu kişilerin de erkek olması gerekmektedir. Şamanist uygulama ile Nusayrîlerin uygulaması benzeşmektedir.

Nusayrîlerde bayram, kutlama ve adakların eda edilme şekilleri arasındaki benzerlik çok fazladır. Yapılan yiyecekler hemen hemen aynıdır. Genellikle hırisi yapımı tercih edilmekle birlikte, son yıllarda geleneğe böylesi bir sıkı sıkıya bağlılığın zayıfladığı görülmektedir. Bayramlarda kuru fasulye, bulgur pilavı, dolma, hamis, etli çorba, hırisi (etli aşure) ve et haşlama mutlaka yapılmaktadır. Ancak bunların hepsi bir arada bulunmayabilir. Bayramı yapan kişinin isteğine göre çeşitler değişmektedir. Bu yemeklerin dışında, belirli bayramlarda belirli yiyecekler yapılmaktadır. Daha önceki yıllarda olduğu gibi belirli bayramlarda belirli yiyeceklerin yapılması, geçmişe oranla bugün daha az işlevi olan bir gelenek haline gelmiştir.

Yılbaşı haftası, 14-19 Ocak tarihleri arasında kutlanmaktadır. Yılbaşına özel yiyecekler, tatlılar, sarma vb. yemekler hazırlanmaktadır. Durumu uygun olanlar, kurban kesmekte ve kurban eti ile yiyecekler hazırlanmaktadır. Yılbaşı günü özellikle "oruk" yapılmaktadır. Yemekler çok miktarda yapılarak sepetlere konulmakta ve yılbaşı haftası boyunca yenmektedir. Yılbaşında küçük küçük köfteler yapılır, yoğurtlu pirinçli çorba kaynatılarak içine bu köfteler atılır. Yılbaşı haftasında künefe, baklava, irmik tatlısı da yapılması ve aile içinde nişanlı olan varsa o kişinin, nişanlısına bu tatlılardan götürmesi gelenektendir.

Kıddas, Hıristiyanlar ile ortak kutlanan bir bayram olup hicrî takvime göre 6 Ocak'ta milâdî takvime göre 19 Ocak'ta kutlan-

maktadır. Zileybi[36] ve züngül[37], bu bayramda yapılan geleneksel yiyeceklerdir. Bu yiyecekler, fazla yapılarak bir hafta boyunca tüketilmektedir. Züngül ve zileybi genellikle akşam yapılmaktadır. Bayramlarda öteki dini gruplarla ortak olarak yapılan yiyeceklerden biri de theyrucettir[38].

Milâdî takvime göre 14 Mart, hicrî takvime göre 1 Mart tarihinde yapılan *Harirît Eder* (Mart Sütlacı) Bayramı'nda "harire" yani sütlaç yapılmaktadır. Ramazan Bayramı, Sünnîler ile ortak kutlanan bir bayramdır. Bu bayramda mutlaka kömbe yapılmaktadır. Kömbelerden çokça yapılarak bunlar, bayram haftası boyunca yenilmektedir. Kurban Bayramı da yine Sünnîler ile ortak kutlanan bayramlar arasındadır. Bu bayramda genellikle kurbanlar kesilir. İsteğe göre kurban eti değerlendirilir. Ama genellikle oruk, bu bayramda diğer etli yemeklerin yanında tüketilen bir yiyecek türüdür.

Alevîlerin bayramının en önemli yemeği dinsel bir niteliği olan hırisi'dir (herise veya etli aşur). Hırisi, Ermenilerin de ulusal yemeklerinden biridir. Ermeniler bu yemeği "harisa" olarak isimlendirmektedir (bkz.Werfel, 1997: 298). Hırisi'nin tarifine

36 Zileybi, içine tarçın, cosulüb (hint cevizi), şumra, çörek otu, susam, tuz, maya, un ve su konularak yapılan bir yiyecektir. Öncelikle su ile un karıştırılarak hamur haline getirilerek iyice yoğrulur. Diğer malzemeler içine eklenir ve tekrar iyice yoğrulur. Hamurun mayalanması beklenir. Mayalandıktan sonra hamur elle yağ yardımıyla ince yufkalar şeklinde açılır ve yağda kızartılır. Hamura değişik şekiller verilerek günün eğlenceli geçmesi sağlanır.

37 Züngül'ün hamuru da tıpkı zileybi gibi hazırlanır. Hamur açılır ve içine kıyma ya da kavrulmuş et konularak yağda kızartılır.

38 Theyrucet: Ispanaklar iyice temizlenir, yıkanır, doğranır ve haşlanır. Haşlandıktan sonra, suları sıkılır. İnce bulgurun içine domates, biber salçası ve baharat konularak yoğrulur. Bulgur taneleri dağılmayacak kadar iyice yoğrulur.Yoğrulma işi tamamlandıktan sonra küçük misket şekli verilir ve haşlanır. Daha önce hazırlanan ıspanak ve theyrucetler karıştırılır. Üzerine zeytinyağı ve sarımsak dökülür ve iyice karıştırılarak yenir.

uyan yemeklerin geçmişte de farklı isimlerle var olduğu bilinmektedir. 15. ve 16. yüzyılda Suriye mutfağında "kişkak" olarak bilinen yemek yapılırdı. 19. yüzyıl Osmanlı mutfağında da hırisi, "keşkek" adı altında bulgur ve kaynamış et çorbası olarak yapılmaktaydı (bkz. Aubaile-Sallenave, 2000: 125). Hatay'da yapılan hırisi, Osmanlı mutfağında yapılan keşkek'in tarifine çok benzemektedir (bkz. Budak, 2001: 25). Hırisi, çok farklı kültürlerde değişik isimlerle anılmaktadır: herise, helise, aşur , dövme, etli aşir, keşkek, keşkek kebabı, dövme pilavı (Malatya), düğün aşı (Uşak), gelin boğduran, gendime (Kayseri) (bkz. Budak 2001: 24). Hırisi'ye benzeyen, ancak değişik isimlerle anılan bir yemek türü de birçok değişik toplumlarda da vardır: Kaşk (Kuzey Hindistan, et ve dövülmüş buğday), kışkak (15-16. yüzyılda Suriye'de), kaşkak (İran, 19.yüzyıla kadar et suyunda tahılların kaynatılması) (Aubaile- Sallenave 2000: 124-125).

Hırisi, Ermenilerin çok eski zamanlarından günümüze kadar gelmiş ulusal yemeklerindendir. Dinsel esintilerle örtülüdür (Werfel 1997: 298). Hırisi gerçekten de bayramlarda insanları birleştiren özel bir yemektir. Özellikle Alevî bayramlarının baş tacı hrisi'nin Alevîlere nereden geldiği tam olarak bilinmemekle birlikte, bir kesim halk Ermenilerden geçtiğini söylerken başkaları da bunun kendilerine özgü bir yemek olduğunu söyler. Nusayrîler tarafından hırisi'nin yapılma nedeni ve kime ait olduğu şu şekilde açıklanmaktadır:

"Hz. Ali paylaşımcı bir insandır. O, hırisi yapıp herkese dağıtırmış. Cemaat, yemek anlamına gelir. Bu yüzden, biz de hırisi yapıp herkese dağıtırız. Bu bizim, bin beş yüz yıllık geleneğimiz. Ermeniler onun kendilerine ait olduğunu savunuyorlar, ama hırisi bizim ürünümüzdür" (Behzat Can, 47 yaşında, Antakya).

Bayramlarda önce kurban satın alınır. Koyunların en az 6-7 aylık, danalarınsa en az 1 yaşında olmaları gerekir. Bazıları kurbanı dört beş ay öncesinden alır. Bir gün önce güneşin batışından ertesi gün güneş batıncaya kadarki süre, bayram günü olarak kabul edilir. Kurban bir gün önceden, adakta olduğu gibi, dini yön-

den güçlü, toplumca kabul gören bir erkek tarafından kesilir. Kurban edilecek hayvanın hasta olmaması, belirli bir yaşı doldurmuş olması, vücudunun herhangi bir yerinde eksiklik bulunmaması ve erkek (dana, horoz veya koç) olması gerekmektedir. Kurban kesmede kullanılacak bıçağa, şeyh tarafından Fatiha suresinin okunmuş olması gerekir. Kurbanı kesen adam, Kevser ve Fatiha surelerini okuduktan sonra tekbir çekerek kurbanı keser. Ayrıca kurban kesen kişi sigara içmemeli, bu işe kendini adamış olmalı, sigara içiyorsa kurbana yaklaşmamalıdır. Kurbanın bütün kanı çıkıncaya kadar beklenir. Daha sonra büyük kazanlar içinde suda bekletilerek kanı iyice çıkarılır. Bayramlarda genellikle dananın yanında koyun da kesilir. Koyunun eti dolma, kuru fasulye veya taze fasulyenin içine konur. Önceden hazırlanan bu yemekler, akşam gelen misafirler içindir. Etler, yapılacak yemeğe göre parçalara ayrılır. Kafanın derisi yüzülür, burnu atılır. Dilin ucu, günah olduğuna inanıldığından yenmez, kesilip atılır.

Nusayrîlerde bayram ve adaklarda baş yemek olan hırisi'nin yapımında kullanılan bütün kap kacaklar, şehadet getirilerek yıkanır. Genellikle kesilen kurban etinin tamamı hırisi'ye konmaktadır. Sabah kahvaltıları hırisi ile yapılır. Herkes erkenden uyanır ve bu vakit için ağır bir yemek olmasına rağmen, hırisi sıcak olarak tüketilir. Hırisi yapıldığı gün, yapıldığı yerde ayrı bir coşku ve heyecan oluşmaktadır. Yemeğin kökeni o kadar önemli olmamakla birlikte, yerine getirdiği işlev son derece önemlidir.

Bayram ve adaklarda hırisi'den başka, adak ve bayram sahibinin isteğine göre, etli çorba, haşlanmış et (lahmi musluka), etli nohutlu burgul (bulgur), dolma, hamis, salata, cacık ve mangal yapılır. Bu yemeklerden burgul az yapılacaksa kadınlar, büyük kazanlarla yapılacaksa erkekler tarafından kotarılır. Sarmaların içi pirinçle hazırlanır ve içine bol miktarda baharat, salça domates ve sıvı yağ konur. Akşam yemeği için hazırlanan dolma, fasulye, hamis ve salata, akşam gelen misafirlere sofrada veya masada ikram edilir.

Ayrıca bayramlarda kurban kesilip de kemikli et haşlandıktan sonra, haşlanan etler alınır, yağlı tandır ekmeğinin içine sarı-

lır ve cemaate dağıtılır. Buna "hıssi" (hısse) denilmektedir. Hıssi'de mutlaka adağın başı, et ile birlikte haşlanır ve bu baştan şeyhlere mutlaka bir parça yedirilir. Amaç şeyhin üstün olduğunu göstermektir. Şimdilerde, "fıtıyra" denilen, çok ince ekmeğin içine haşlanmış et konulup cemaate dağıtılmaktadır. Bu ekmek özel bir şekilde yapılmış olup içinde çeşitli baharatlar vardır. Aynı şekilde tandır ekmeğinin içinde de çeşitli baharatlar -özellikle çörek otu ve şumra- bulunmaktadır.

Kazanda haşlanırken kemiklerden ayrılan etlerden, etli ve pirinçli çorba yapılmaktadır. Kazanın içindeki etli suya nohut atılır. Nohut ve et iyice piştikten sonra pirinç atılır ve iyice pişirilir. Yeteri kadar tuz konur ve bayrama gelen herkese verilir. Bayram yapılan evlerin büyük çoğunluğunda yemekler, cemaat namazdan çıktıktan sonra dağıtılmaktadır.

Bayramlarda yapılan diğer bir yiyecekte hamis'tir. Hamis, kesilen kurbanın ciğeri, kalbi ve biraz da etinden yapılmaktadır. Bıçak yardımı ile bunlar kıyma haline getirilir. Kıyma haline getirilen malzeme önce kavrulur. Daha sonra, soğan ilave edilir. Piştikten sonra domates, kimyon, pul biber eklenir ve karıştırılır. Ocaktan indirilir ve üzerine ince kıyılmış maydanoz serpilerek, gelenlere ikram edilir. "Alevîlerde, Ramazan Bayramı'nda, kurban kesmenin yanında kömbe, bayram simidi, külçeler yapılır." (Sabiha Kavvas, 63, Antakya).

Milâdî bayram, Hıristiyanlarla ortak kutlanan bayramlardan birisidir. İsâ'nın doğum günüdür. 24 Aralık gecesi kutlanmaktadır. Bu bayramda Hz. İsâ'nın doğumunu simgeleyen İsâ helvası yapılmaktadır. "Noel'de kişk, lebni ve İsâ helvası yapılır. Kişk için, dövme buğday iyice kaynatılır, süzgeçten geçirilir. Suyuna ince ince doğranmış lahana atılır. Buğday tekrar sıcak su ile süzgeçten geçirilerek kabuğu alınır. Nohut da kaynatılır ve kabuğu alınır. Nohutun üzerine süzgeçten geçirilen buğday ve lahana eklenir. İçerisine önceden hazırlanan köfteler atılır" (Habip Kandemir, 70, Samandağ).

Kutsal günlerde, yapılan yemeklere daha çok özen gösterilir. Yapılan yemeklerden komşulara mutlaka dağıtılır. İsteyenler

baklava, künefe, züngül gibi tatlılardan yapar. Genellikle irmik helvası yapılır. Lokum ve bisküvi dağıtılır. Alevîlerde "leyli" denen kutsal günler de bayram niteliği taşımaktadır. Tıpkı adak ve bayramlar gibi bu vakitlerde de kurban kesilir, namaz kılınır ve daha önceden anlattığımız gibi yemekler hazırlanır. Yemek yapılmasa bile kesilen kurbandan et dağıtılır.

Antakya'da aşure günü devam eden bir gelenektir. Muharrem ayının onuncu günü aşure günüdür. Nusayrîlerin *İydi'l Aşur* olarak isimlendirdiği aşure gününde, Hatay'da etli veya tatlı olmak üzere iki türlü aşure pişirilir[39]. Ancak bahsedilen etli aşure, Nusayrîlerin törensel yemeği olan hirisi'den farklıdır. Pişirilen aşure, gelen misafirlere ikram edilir ve komşulara dağıtılır. Nusayrîlerin aşure tatlısı ise geleneksel bir yemek değildir. Ancak Anadolu genelinde aşure gününde, mutlaka aşure tatlısı yapılmaktadır. Bu gelenek, Nûh'un gemisi öyküsüne bağlanır. Sümer mitolojisinden gelme bu öyküye göre, gemi dağa oturunca gemidekiler tufandan kurtulduklarına sevinirler, gemide ne kadar artık kalmış yiyecek varsa toplayıp bir kazana doldururlar ve bir şükran çorbası pişirirler. Bu geleneği sürdürenler günümüzde çeşitli tahıl ürünlerini ve kurutulmuş meyveleri kullanarak aşure tatlısı yaparlar. Bu gelenek Şiî tarikatlarda Hüseyin'in ölümüne bağlanır ve Şiîler ayın biri ile onu arasında et yemezler, yeni giysi giymezler, gülmezler ve hiçbir iş görmezler. Yas bitince aşure pişirirler (Hançerlioğlu, 2000: 59).

[39] Etli aşurenin yapılışı şu şekildedir. Dövülmüş buğday (dövme), nohut, kemiksiz et ve bir baş soğan kazana atılır. İçine su ve tuz eklenir. Ocak ateşinde pişirilir. Biraz biber konur. Hepsi iyice pişükten sonra tahta kaşıkla iyice ezilir. Daha sonra Kurban Bayramı'ndan kalan etten bir parça içine konulur. İyice ezildikten sonra ateşten indirilir. Üzerine kimyon ile kırmızı biber konur ve bu şekilde yenir (Nilgün Çakmakçı, 40, Yayladağ). Yayladığ'da etli aşurenin yanında tatlı aşure de hazırlanmaktadır.

BÖLÜM 6:
Türbe İnancı ve Hızır Kültü [40]

Anadolu'da üstü açık ziyaretler, kutsal olduğuna inanılan taş, ulu bir ağaç, şifalı sular ve özellikle de türbeler adak yeri olarak ziyaret edilmekte ve buralarda çeşitli inançların gerekleri olan gelenek ve ritüeller yerine getirilmektedir. Adak yeri, Özergin tarafından (1967: 5249) "Halkın gücünün yetmediği isteklerinin yerine gelmesi için, Tanrı nezdinde duasının kabul edileceğine inandığı kutlu ruhlara, dileğin gerçekleşmesi karşılığında türlü adaklarda bulunduğu hacet yerleri" olarak tanımlanmaktadır. Adak ile ilgili çok sayıda tanım yapılmakla birlikte bu tanımlarda ortak noktalar fazladır. Meselâ Ülkütaşır (1937: 23-24), adağı "kutsal tanınan bir şahsa, bir şeye, herhangi bir dileğin olması için adı söylenerek yapılan nezir ve nezir edilen nesne" olarak tanımlar; Örnek ise (1973:11), "Sayrılıktan sağalma, çocuk sahibi olma, evlenme, zor bir durumdan kurtulma vb. amaçlara yönelik

[40] Bu bölümdeki bilgilerin büyük bir çoğunluğu yazarın Nusayrîlik konusundaki önceki eserinin (Türk, 2002) özeti olarak verilmiştir.

isteklerin yerine getirilmesi için yüce varlıklara, ermişlere, tapınaklara, yatırlara, ziyaretlere adanan oruç, kurban, yiyecek, eşya vb. gibi şeyler" olarak tanımlamıştır.

Adak inancı ilkel topluluklarda da görülmüş ve kurban inancıyla birlikte sürdürülmüştür. İlk olarak totemcilikte ortaya çıkan adak, büyük güce yalvarıp yakarmanın karşılığı olarak görülmektedir. Değerli taş ve madenlerin yanı sıra çoğunlukla kurban edilecek insan ya da hayvan gibi hemen her şey, adak konusu olmuştur. Antik çağda Yunanlılar da adak inancına sahiptiler. Adak aşı pişirip yiyerek Tanrı'dan yağmur dilemek de eski Türklerin dini olan Şamanlığın geleneklerindendir. İslâm terminolojisinde adak, "adamak" anlamındaki Arapça "nezir" sözcüğünden türetilen "nezire" kelimesiyle dile getirilir. Kur'ân-ı Kerim'deki bazı surelerde de adaktan söz edilmektedir. Adak İslâmiyete, eski Arap geleneğinden geçmiştir. Bu geleneklerde hayvan ya da çocuk kurban edilerek yapılan adağın yanı sıra, hacca yaya olarak gitmek, saçlarını kestirmek veya kutsal bir mekânda gece kapanıp ibadet yapmak da adak konusuydu (Hançerlioğlu, 1994: 10).

Kur'ân-ı Kerimden dualar okumak, namaz kılmak, oruç tutmak, bir fakiri giydirmek, helva ve çeşitli yiyecekler dağıtmak, yatıra bez bağlamak, mum yakmak ve kabre bayrak bırakmak gibi çeşitli adak şekilleri bulunmasına karşın (Köksal, 1987: 153), en yaygın adak adama biçimi kurbandır. İslâmiyette bu adak biçimlerinin çoğu yasaklanmıştır. Örnek'e göre (1988: 87-88); ibadetin önemli bir bölümünü oluşturan kurban, doğaüstü alana giren kudretlerle barışıklığı sağlamak, onların verdiklerine teşekkür etmek ve onlardan birşeyler istemek için sunulmaktadır. Kurban konusunu bilimsel olarak ve kapsamlı şekilde inceleyen Erginer (1997: 139-141), kurbanı kansız ve kanlı olmak üzere iki gruba ayırmaktadır. Kansız kurban, kurbanlık hayvanın kan akıtılmadan başıboş bırakılması (azat edilmesi); süt, şarap, bira, rakı vb. alkollü/alkolsüz sıvıların, kimi bitkilerin, çe-

şitli yiyecek ve içeceğin ya da eşyanın doğaüstü güçlere sunulmasıdır. Kanlı kurban ise, insan ya da hayvana can vediğine inanılan kanın vücudundaki kanın, şu ya da bu biçimde doğaüstü güçler adına akıtılmasıdır.

Kutlu sayılan yerlerin ziyareti sırasında sunulan kurban, Erginer'in (1997: 151), yedi grupta incelediği kurban çeşitlerinden istek ve adak kurbanlarıyla çok yakından ilişkilidir. Çünkü doğaüstü güçlerden istekler (dilekler) bu tür kutsal mekânlar aracılığıyla yapıldığı gibi, isteğin gerçekleşmesi karşılığında söz verilen adaklar da bu tür kutsal mekânlarda yerine getirilmektedir. Ayrıca, öteki kurban türleri de genellikle bu tür kutsal mekânlarda (türbe veya öteki ziyaret yerlerinde) sunulmaktadır. Dolayısıyla hemen hemen bütün kurban türlerinin kutsal mekânlar olarak kabul edilen türbeler ve öteki ziyaret yerleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili olduğu söylenebilir.

Adak yerleri içerisinde özellikle türbeler oldukça önemlidir. Türbe, mezar üstüne yapılmış yapı demektir. Sözcük anlamı mezardır. Halk dilinde, içinde ünlü din büyüklerinin yattığı, üstü örtülü mezarları ifade eder. Ülkemizin her köşesinde bulunan ve dini bakımdan önemli sayılan kişilerin hatıralarını ebedîleştirmek amacıyla yapılan türbelerin pek çoğu, mimarî bakımından da birer değerdir. Dini bakımdan önemli kişilerin dışında, pek çok savaş kahramanına, şehit düşen askerlere ve evliya (ermiş) mertebesine ulaşmış kişilere de türbeler yapılmış ve zamanla bunlar halkın sık ziyaret ettikleri kutsal mekânlar haline gelmiştir. Halk, bu insanların her birinin evliya (ermiş) olduğuna inanmaktadır. Köksal'a göre (1987: 227) evliyalar, Allah katında benliğini yok edip birtakım olağanüstülükler, kerametler gösterebilen insanlardır. Halk, onların bir anda uzak mesafelere gidebilme, aynı anda birkaç yerde bulunma, su üstünde yürüme, insanların kalbinden geçeni anlama gibi üstün özelliklere sahip olduklarına inanmaktadır.

Bütün dinlerde çeşitli şekillerde ortaya çıkan ve çeşitli araştırmalara konu olan adak yerleri içindei özellikle türbelerde uygulanmakta olan gelenekler ülkemizde de hâlâ varlığını sürdürmektedir. Anadolu'nun her bir köşesinde varlığına rastladığımız türbeler hakkında çeşitli yerel tasvir çalışmalarının dışında kapsamlı, ayrıntılı ve bilimsel bir araştırma yapılmamıştır. Geçmişten gelen ve günümüzde de varlığını sürdüren türbe ziyaretleri, genel olarak, ziyaret edenin kendisinin veya ailesinden birinin herhangi bir işinin gerçekleşmesi, bir hastalığa şifa bulmak veya manevi huzur bulmak gibi amaçlara yönelik olarak yapılmaktadır. Bu anlamda "ziyaret", bir dileğin gerçekleşmesi için yalnız veya topluca yapılan gidip görme eylemidir; bu eylemi yapanlara da "ziyaretçi" denmektedir.

Türbe ziyaretlerinde, türbede yatan kişiden genellikle birşey istenmez. Ancak, ziyaretçiler onlara yüreklerinin gizli kalmış yönlerini açarlar, onların şahsında Allah'a yalvarırlar (Köksal, 1987: 228). Türbe ziyaretleri, genellikle güç bir işin gerçekleşmesi, bir hastalığın iyileşmesi, çocuk sahibi olmak, mal mülk (ev, araba, eşya vb.) sahibi olmak veya manevi huzur bulmak gibi amaçlara yönelik olarak yapılmakla birlikte, bazen ibadetin önemli bir parçası olarak da görülmektedir. Özellikle Alevîlerde türbeler önemli ibadet mekânları, türbe ziyaretleri de önemli bir ibadet biçimi olarak görülmektedir (bkz. Türk, 2002 ve 1991).

Türbelerde, taş yapıştırmak, mum yakmak, mezar çevresinde dönmek, para bırakmak, bez bağlamak, çivi ve nal çakmak, boncuk takmak, oyuncak bebek bırakmak gibi uygulamaların yanı sıra (Cinlioğlu, 1969: 5202-5203), oldukça ilginç dini ya da büyüsel inanç ve geleneklere de rastlanmaktadır. Türbe ziyaretinde bu pratiklerin yanında çeşitli tabular da söz konusudur (bkz. Arseven, 1956: 1354).

Anadolu'nun her yerinde varlığını sürdüren türbe inancı, İnan'a göre (1952: 19-30), Şamanizm kalıntılarıdır. Köksal'a göre

(1987: 229-230) ise türbe ziyaretleri, atalar kültünden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, Şamanizm ile atalar kültünün birbiriyle yakından ilişkili iki inanç biçimi olduğu da bilinmektedir. Yakın tarihli Moğol metinleri Şamanizmin kabilenin değişik atalarına tapmaktan geliştiğini ya da ilk ataya tapmanın Şamanizmi nasıl doğurduğunu göstermektedir (bkz. Roux, 1999: 190).

Türbeler, ölülere saygının güçlü olduğu toplumlarda, bu aşırı saygının maddi bir araç yoluyla somutlaştırılması arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan türbe yapmak düşüncesinin kökeninde, atalar kültü (manizm) yatmaktadır[41]. Ocak'a göre (Ocak, 1983: 46), atalar kültü genel olarak atanın bizzat kendisi-

[41] Ölüye saygıdan kaynaklanan yapıların ilk örneklerini anıt taşlar oluşturur. Anıt taşlar (megalith), tarih öncesi çağların taştan yapılma ilk taş yapı örnekleridir. Dolmen ve menhirleri de içine alan anıt taşlar, Örnek' e göre (1971: 19), toplum içinde önemli bir yeri olan kimselerin adına dikilmektedir. Ölüye saygının mimari olarak sembolleştirilmesi geleneği, daha sonraki dönemlerde de anıt mezar biçiminde sürdürülmüştür. Türbeler de anıt mezarlar kapsamında yer alan örneklerdir. Türbelerin ilk örnekleri "stupalardır". Stupa, Hindistan'a özgü bir yapı tarzıdır. Önceleri kral mezarının üzerinde yer alan bir tümülüs olan stupa, Budist dönemde bir tür tapınak haline dönüşmüştür (Sözen-Tanyeli, 1992: 221). Budistlerin mezar anıtı olarak kullandıkları stupalar, Uygur mimarisindeki kubbeli türbe yapılarının da canlı örnekleridir. Stupalar ayrıca, Müslüman Türklerdeki kubbeli türbe anlayışı ve kubbeli yapı geleneği için de önemli işaretler vermektedir (Cezar, 1977; 75). Camilerin dışında, Türklerin yoğun bir denemelere konu ettikleri bir yapı tarzı da türbelerdir. Türbelerle erken İslâm döneminde seyrek karşılaşılmasına karşın, sonraki dönemlerde bunlar oldukça yaygınlaşmıştır. Farklı planları ve güçlü bir bezeme düzeniyle karşımıza çıkan türbelerin ilk örneklerine, Karahanlılar döneminde 10. yüzyılda rastlanmaktadır (Sözen, 1975: 10). Türbe örnekleri 11. yüzyılda Gazneliler tarafından geliştirilmiştir (Aslanapa, 1989: 69). 12. yüzyıldan sonra türbelerin zengin örneklerine Selçuklular'da da rastlanmaktadır (Anadolu Uygarlıkları, 4.cilt, 1982: 315). Türbe mimarisi sonraki dönemde Osmanlılar zamanında zenginleşmiştir (Anadolu Uygarlıkları, 5.cilt, 1982: 848). Günümüzde türbeler Anadolu'da da varlığını sürdürmektedir.

ne tapma niteliğini taşımaz. Bunun, ölen kişinin öldükten sonra ailesine yardım edeceği inancından doğan, korku ve saygı karışımı bir tapınma olduğu anlaşılmaktadır. Örnek'e göre ise (1971a: 23) atalar kültü, "Ölümden sonra yaşamın sürdüğü ve ölenin öldükten sonra da mensup olduğu toplumla ilişkisinin bulunduğu inancıdır." Bu inanç biçimine göre, "Ölen atanın manevi varlığı yeryüzünde kalmakta ve geride bıraktığı kimselerin yaşamlarını olumlu ya da olumsuz yönden etkileyebilmektedir. Bu yüzden yardımlarını sağlamak için onlara yemekler, meyveler sunulur; heykeller ve maskelerle canlandırmaları yapılır; adlarına ve anılarına büyük taşlar dikilir." Roux'a göre ise (1999: 189-190), "İnsan, kendisine hizmet edenlere ve gerçekleştirdikleriyle belleğine kazınan kişilere saygı duyma eğilimindedir. Saygı duymaktan tapmaya giden yol ince bir çizgiyle ayrılmış bulunmaktadır ve ata hiçbir zaman Tanrı derecesine ulaşmasa da bir Tanrı gibi kendi toplumunun övgüsünü alır: işte bu, atalara tapma olayıdır."

Atalar kültünden bilimsel anlamda ilk bahsedenler, atalara tapınma kültünde tüm dinlerin kökenini gören Spencer (1876) ve dinin evrim aşamalarında animizm, animatizm ve fetişizm sonrasında atalar kültüne yer veren Tylor'dur (1871). Bu *tek* çizgili evrim görüşleri bugün artık geçerli olmasa da, atalar kültünün geçmişte olduğu gibi bugün de yaygın bir tapınma biçimi olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Atalara tapma, birçok dini gelenekte yüksek tanrılara yapılan ritüeller ile birlikte varlığını sürdürmektedir. Roux, özellikle ölülere tapma kültünün, ölüyü ataya dönüştürmeye yönelik olması bakımından atalar kültünden farklı bir kült olduğunu söylemesine karşın, tüm Orta Asya'da, tarihin en eski dönemlerinden beri, mezarlara verilen önemin atalara duyulan güçlü tapınma duygusundan kaynaklandığını savunmaktadır (1999: 188). Onun çelişkili görünen görüşleri, bu iki kültün birbiriyle yakından ilişkili iki ayrı kült olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Eski Türk inanç sisteminin, bir Gök Tanrı dini olması dışında bir özelliği daha vardır: Atalar kültü. Ölmüş atalara saygı, onlar için kurban kesilmesi, ataerkil ailedeki baba egemenliğinin din alanındaki belirtisi sayılmaktadır. Buna göre, baba ve genellikle atalar, öldükten sonra bile ailenin bireylerini korumayı sürdürdükleri için, onlara duyulan saygı, çeşitli şekillerde ortaya konulmaktadır (Dinler Tarihi Ans., 1999: 22). İslâmiyeti kabul eden Türklerden bazıları eski inançlarından kurtulamamışlar ve bu inançlarının bazılarını İslâmî kalıplara dökme yoluna gitmişlerdir. Eski Türk toplumlarından Hunlarda, yılda en az bir kere ataların ruhları için kurban kesilerek ritüeller düzenlenirdi (Köksal, 1987: 229-230). Orhun Kitabeleri'nde atalar kültünden bahseden satırların bulunması, bu kültün Göktürklerde de varlığını göstermektedir (Ocak, 1983: 45). Kırgızlarda, ölen kişi, çadırıyla birlikte gömülmekte; öteki dünyada da bir evi olabilsin, süt verecek bir kısrağı olsun, at sürüsünü çoğaltabilsin ve bineceği atları olsun diye önüne bir masa, et dolu tencere ve kısrak sütü dolu bir küp konulmaktadır (Roux, 1999: 171). Aslında ölmüş atalara duyulan dini saygı, onların hatıralarının ve eşyalarının bile kutsanmasına yol açmış, bu nedenle Türkler, ölülerini eşyalarıyla birlikte gömmüşlerdir (Ocak, 1983: 46). Yukarıdaki örneklerden, atalar kültünün Türklerin eski dini inançları arasında köklü ve sarsılmaz bir yeri olduğu anlaşılmaktadır.

6.1. Nusayrîlerde Türbe İnancı

Nusayrî türbeleri kare planlı, kubbeli, beyaz badanalı ve genellikle pencereli yapılardır. Kapılar pencereler ve iç makamda, yeşil renk hâkimdir. Beyaz renk, temizliği ve günahsızlığı, yeşil renk ise Hızır'ı ve İslâm dinini temsil etmektedir. Hatay'daki Nusayrî türbelerinden ilk bahseden kişi olan Weuleresse (1935: 28, 57, 79), Alevî Nusayrîlerin yerleştiği tek bir türbesiz mahalle olmadığını ve bu türbelerin çok canlı ibadet yerleri olduğunu belirt-

miştir. 1943 yılında da Boratav (1964: 467), Hızır türbelerinden bazılarını ziyaret etmiştir. O dönemde bu türbelerin çoğunun taş duvarla çevrili bir mezardan oluştuğunu, bunlardan sadece birinin beyaz badanalı bir yapı olduğunu belirtmektedir. Selçuklu ve Osmanlı mimarisinde de kubbeli türbelerin varlığı bilinmekle beraber, Nusayrî türbelerinin mimarisinin daha çok Doğu Akdeniz kıyı şeridinde yer alan Arap kültürünün etkilerini taşıdığı söylenebilir. Ancak bu savın geçerlilik kazanması için, söz konusu bölgede de bir alan araştırmasının yapılması gereklidir.

Hatay'da adak yerlerinin ve özellikle de türbelerin sayısının Türkiye'nin öteki bölgeleriyle kıyaslanmayacak kadar fazla olduğu açık bir gerçektir. Bu türbelerin büyük bir çoğunluğu da Alevî Nusayrîlere aittir. Araştırmamız sırasında Hatay genelinde saptayabildiğimiz 323 adak yerinden 283'ünün Alevî Nusayrîlere ait türbeler olması, Nusayrîlerde türbe inancının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

Hızır Türbeleri

Hz. Hızır Aleyhisselâm ve Hasan Sincarî, Küçük Dalyan, Antakya

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Odabaşı, Antakya

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Afan Mahallesi, Antakya

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Dörtayak, Antakya

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Balıkçı Pazarı, Antakya

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Harbiye

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Çağlayan Mahallesi, Harbiye

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Yukarı Döver,

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Yeşilpınar Beldesi

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Aşağı Okçular

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Dursunlu Beldesi

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Mengüllü, Koçaran Köyü

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Orhanlı Köyü

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Büyükçat Köyü

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Ataköy Köyü

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Tomruksuyu, Samandağ

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Fidanlı Köyü, Samandağ

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Kuşalanı Beldesi, Samandağ

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Şıh Rislen, Şıh Hasan, Kuşalanı Beldesi, Samandağ

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Deniz Mah., Samandağ

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Kılıçtutan, Altınözü

Hz. Hızır Aleyhisselâm (on iki makam var), Çatbaşı, Şenköy, Antakya

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Akıllı Köyü, Antakya

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Güzelburç, Antakya

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Ekinci, Antakya

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Karaali, Antakya

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Şıh Hasan, Şıh Mûsâ, Serinyol, Antakya

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Gülsel Mahallesi, Karaağaç, İskenderun

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Gökmeydan, İskenderun

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Gümüşgöze

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Nardüzü, İskenderun

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Anayazı

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Üçgedik

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Çekmece

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Hatunköy, İskenderun

Hz. Hızır Aleyhisselâm, Armutlu, Antakya

Şıh (Şeyh) Türbeleri

Muhammed el-Arabî, Armutlu

Şıh Bilal, Armutlu

Şıh Hamza, Afan Mahallesi

Şıh Muhammed Saka, Saka Hamamı

Şıh Yûsuf el-Hekim, Darmaşta, Harbiye

Şıh Ali Amud, Darmaşta, Harbiye
Şıh Hasan Ecrud, Harbiye
Şıh Muhammed Bıyadri, Harbiye
Şıh Câfer Tayyár, Harbiye
Şıh Ali Muğeviri, Darmaşta
Şıh Abdullah Muğeviri, Darmaşta
Şıh Muhammed, Hüreyit
Şıh Ali, Harbiye
Şıh Halil, Harbiye
Şıh Muhammed, Defne
Şıh Derviş, Esenbulak
Şıh Ali, Esenbulak
Şıh Hasan, Esenbulak
Şıh İbrahim Keddis, Halisli
Şıh Dahir, Yukarı Döver
Şıh Zihir, Yukarı Döver
Şıh Hasan Basri, Yukarı Döver
Şıh Hamza, Yukarı Döver
Şıh Hırmıs, Bostancık
Şıh Rıslen, Bostancık
Şıh Hasan Iccı, Gümüşgöze
Şıh Muhammed Gebir, Çardaklı
Şıh Cedduğ, Çardaklı
Şıh Hasan Bidayğa, Çardaklı
Şıh Muhammed Arabî, Çardaklı
Şıh Hasan Câferî, Çardaklı
Şıh İbrahim Miğavirî, Samankaya
Şıh İbrahim Irakî, Samankaya
Hz. Hızır, Yeşilpınar, Sinanlı Yolu
Şıh Muhammed Arabî, Yeşilpınar
Şıh İbrahim Mımıgavirî, Yeşilpınar
Şıh Yahyâ, Yeşilpınar

Şıh Kanber, Yeşilpınar
Şıh Muhammed el-Kadim, Değirmenyolu
Şıh Muhammed Şemili, Değirmenyolu
Şıh Muhammed Bağdadî, Değirmenyolu
Şıh Muhammed Lımhacirî, Değirmenyolu
Şıh Hasan Ligbir, Değirmenyolu
Şıh Ali, Aşağı Okçular
Şıh Dahir, Aşağı Okçular
Şıh Hasan İlcilli, Aşağı Okçular
Şıh Hasan Cenzir, Dursunlu
Şıh Hıdır, Dursunlu
Şıh Ali, Çekmece
Şıh Dahir, Turunçlu
Şıh Rih, Mengüllü
Şıh Kasım, Mengüllü
Şıh Hasan, Mengüllü
Şıh Hıdır, Mengüllü
Şıh Hasan, Hancağız
Şıh Muhammed, Hancağız
Şıh Câbir, Hancağız
Şıh Yusuf, Orhanlı
Şıh Hasan, Tavuklu
Şıh Ahmet, Tavuklu
Şıh Mahmud, Küçük Karaçay
Şıh Ali Sûrî, Küçük Karaçay
Şıh Nûman, Küçük Karaçay
Şıh Gışım, Huzurlu
Şıh Hasan Sincarî, Huzurlu
Şıh Taha, Huzurlu
Şıh Mikayil, Huzurlu
Şıh Muhammed, Tomruksuyu
Şıh Muhammed el-Gayb, Tomruksuyu

Şıh Câfer, Tomruksuyu
Şıh Cemal, Tomruksuyu
Şıh Hasan, Tomruksuyu
Şıh Ali Muğavîrî, Yaylıca
Şıh Habib, Yaylıca
Şıh Hüseyin Müalla, Yaylıca
Şıh Ali Nuvranî, Yaylıca
Şıh Abdülaziz, Uzunbağ, Samandağ
Şıh Muhammed Hıcri, Uzunbağ, Samandağ
Şıh Abdullah Muğavirî, Uzunbağ, Samandağ
Şıh Ahmed Ğıdem, Uzunbağ, Samandağ
Şıh Ğilem, Uzunbağ, Fidanlık, Samandağ
Şıh Ali Sivari, Yeşilköy, Samandağ
Şıh İbrahim, Yeşilköy, Samandağ
Şıh Hamza, Koyunoğlu, Samandağ
Şıh Rıslen, Kuşalanı, Samandağ
Şıh Hasan, Kuşalanı, Samandağ
Şıh Yusuf Habib, Kuşalanı, Samandağ
Şıh Hilal, Kuşalanı, Samandağ
Şıh Recep, Kuşalanı, Samandağ
Şıh İbrahim Yesir, Kuşalanı, Samandağ
Şıh Haban, Koyunoğlu, Samandağ
Şıh Hüseyin, Kuşalanı, Samandağ
Şıh Yusuf Reyhanî, Kuşalanı, Samandağ
Şıh Yusuf Zahir, Kuşalanı, Samandağ
Şıh Cafer, Kuşalanı, Samandağ
Şıh Muhammed Arabî, Aknehir, Samandağ
Şıh Ali Suvayri İlhakim, Mızraklı, Samandağ
Şıh Muhammed, Mızraklı, Samandağ
Şıh Said, Mızraklı, Samandağ
Şıh Muhammed Ğerib, Mızraklı, Samandağ
Şıh Câfer, Tekebaşı, Samandağ

Şıh Muhammed Tavil, Habibinaccar, Tekebaşı, Samandağ
Şıh İğd, Gözene, Samandağ
Şıh Vaddah, Mığırcık, Samandağ
Şıh Mehmet Arabî, Samandağ
Şıh Mikdad, Atatürk Mah., Samandağ
Şıh Hamza, Atatürk Mah., Samandağ
Şıh Cafer, Atatürk Mah., Samandağ
Şıh Hıdır, Atatürk Mah., Samandağ
Şıh Abdurrezzak, Yeni Mahalle, Samandağ
Şıh İsmail, Yeni Mahalle, Samandağ
Şıh Yusuf Ğarib,Yeni Mahalle, Samandağ
Şıh Yusuf Reyhanî, Çiğ Dede Mah., Samandağ
Şıh Muhammed Dayği, Çığdede Mah., Samandağ
Şıh Ali, Kılıçtutan, Altınözü
Şıh Muhammed, Kılıçtutan, Altınözü
Şıh İbrahim Nuvaranî, Kılıçtutan, Altınözü
Şıh Hilal, Kılıçtutan, Altınözü
Şıh Ahmed Tavil, Kılıçtutan, Altınözü
Şıh Hımdam, Günaydan, Turfanda, Mezarlık
Şıh Haydar, Günaydan, Mezarlık
Şıh Muhammed, Günaydan, Şenköyü
Şıh Rıh Türbesi, Hanyolu, Şenköyü
Şıh Yusuf Benyez, Çatbaşı, Altınözü
Şıh Kıleyği Ilhekim, Çatbaşı, Altınözü
Şıh Hasan, Akıllı, Antakya
Şıh Memet Kadim, Dikmece, Antakya
Şıh Mustafa, Dikmece, Antakya
Şıh Mûsâ, Dikmece, Antakya
Şıh Hıdır, Dikmece, Antakya
Şıh Câfer, Dikmece, Antakya
Şıh Abdurrezzak, Küçükdalyan, Antakya
Şıh Ali Kadi el-Mü'min, Maşuklu, Antakya

Şıh Hasan, Maşuklu, Antakya
Şıh Yusuf Turhan, Ekinci, Antakya
Şıh Hasan, Hasanlı, Büyükdalyan, Antakya
Şıh Mûsâ, Hasanlı, Büyükdalyan, Antakya
Şıh Mansur, Kuzeytepe, Antakya
Şıh Bedri Câferî, Kuzeytepe, Antakya
Şıh Mûsâ, Kuzeytepe, Antakya
Şıh Câfer Garip, Kuzeytepe
Şıh Muhammed, Kuvaycak
Şıh Hasan Türbesi, Elazi, Antakya
Şıh Ali, Üçgedik, Antakya
Şıh Mehmet Veli, Karaali, Antakya
Şıh Hasan, Serinyol
Şıh Mûsâ, Serinyol
Şıh İsmail Ekrem, Çay Mah. Namık Kemal Cad., İskenderun
Şıh Muhammed Garib, Karaağaç, İskenderun
Şıh Ragib Şama, Karaağaç, İskenderun
Şıh Yusuf Bığgac, Karağaç, İskenderun
Şıh Muhammed Arabî, Karaağaç, İskenderun
Şıh Abdünnebî, Karaağaç, İskenderun
Şıh Mehmet, Nardüzü, İskenderun
Şıh Nûridin Bileni, Nardüzü, İskenderun
Şıh Ali Sincarî, Nardüzü, İskenderun
Şıh Ahmed Barka, Nardüzü, İskenderun
Şıh Yusuf Rahib, Pirinçlik, İskenderun
Şıh Hilal, Madenli, İskenderun
Şıh Muselim ve Muhammed el-Mengüllü, Madenli, İskenderun
Şıh Yusuf Hekim, Akçalı, İskenderun
Şıh Miktad, Madenli, İskenderun
Şıh Mehmet Tırben, Madenli, İskenderun
Şıh Muhammed Garib, Madenli, İskenderun
Şıh Aydi, Üçgüllük, İskenderun
Şıh Yusuf Garib, Akçalı, İskenderun

Şıh Bedir Gafil, Akçalı, İskenderun

Şıh Mehmet Mihrabi, Akçalı, İskenderun

Şıh Muhammed Ubani, Akçalı, İskenderun

Şıh Silm, Akçalı, İskenderun

Şıh Abdurrezak, Akçalı, İskenderun

Şıh Miktad, Akçalı, İskenderun

Şıh Hasan, Akçalı, İskenderun

Şıh Hasan Elesmar, Akçalı, İskenderun

Şıh Hıdır, Arsus, Ahmetli, İskenderun

Şıh Bedir, Hacıahmetli, İskenderun

Şıh Cebir, Gözcüler, İskenderun

Şıh Yusuf Garib, Gözcüler, İskenderun

Şıh Cebrail, Dursunlu

Şıh Yusuf, Dursunlu

Şıh Memet Telli, Şarkonak, Karaağaç

Şıh Mehmet Bayram, Akçalı, İskenderun

Şıh Nebîhem, Ekinci

Şıh Hurmuz, Ekinci

Şıh Ahmet, Ekinci

Şıh İbrahim, Ekinci

Şıh Recep, Ekinci

Şıh Ali, Ekinci

Şıh Haydar, Ekinci

Şıh Muhammed, Ekinci

Şıh Hasan Sincarî, Serinyol

Şıh Hamza, Fidanlı

Şıh Yahyâ, Harbiye

Şıh Rih, Samandağ

Şıh Dahir, Nardüzü, İskenderun

Şıh Zahir, Şıh Muhammed Mengüllü, Şıh Salih, Nardüzü, İskenderun

Şıh Yusuf Mengüllü, Nardüzü, İskenderun

Şıh Bedir Gafil, Nardüzü, İskenderun

Şıh Süleyman ve Kardeşi, Akçalı

Şıh Süleyman Garip, Günaydan, Antakya

Şıh Hasan, Bakras Köyü

Şıh Muhammed Delati, Demirciler Çarşısı, Antakya

Şıh Muhammed el-Kadîm, Sümerler, Antakya

Şıh Hasan, Karaâlî, Güngör Uydukent Yanı

Nebî ve Enbiya Türbeleri

İmam Zeynülâbidîn, Armutlu, Antakya

Bilal Habeşî, Anneplik, Antakya

Nebî Yûnus Makamı, Harbiye

Hz. Miktad Makamı, Harbiye

Hz. Miktad Makamı, Günaydan, Şenköyü, Yayladağı

Nebî İdris, Gümüşgöze, Harbiye

Hz. Hızır Aleyhisselâm (Hıdır) ve Nebî Yûnus, Çekmece

Hz. Hızır Aleyhisselâm (Hıdır), Hz. Yûnus, Hz. Miktad, Çekmece

Nebî Yûnus, Çekmece

Nebî Hamza, Uzunbağ, Samandağ

Hz. Hızır, Nebî Yûnus, Melik Cafer Tayyar, Tekebaşı, Samandağ

Nebî Yahyâ, Mığırcık, Samandağ

Hz. Hızır Aleyhisselâm (Hıdır), Hz. Miktad, Turfanda Köyü, Antakya

Nebî Yûnus, Elazi, Antakya

Nebî Yûnus, Üçgedik, Antakya

Nebî Yahyâ, Huzurlu

Nebî Salih, Serinyol

Hz. Miktad, Akdarı, Altınözü

Hz. Hızır (Hıdır) Aleyhisselâm, Nebî Yûnus, Şıh Mustafa, Hz. Miktad, Şıh Hasan Dâvûd, Elazı, Antakya,

Hz. Hızır (Hıdır) Aleyhisselâm ve Nebî Yûnus, Üçgedik, Antakya

Hz. Miktad, Elazi, Antakya

Hz. Miktad, Bakras

Hz. İbrâhim, Hz. Hamza, Hz. İsmâil, Güzelburç

Nebî Yûnus, Şıh Muhammed el-Arabî, Şıh Abdullah Muğavirî, Nardüzü

Hz. Hızır Aleyhisselâm (Hıdır), Miktat Yemin, Cafer Tayyar, Şıh Muhammed Tavil, Muhammed El Arabi, Çekmece

Hz. Hızır (Hıdır)Aleyhisselâm, Şıh Yusuf Garip, Nebî Yahyâ, Nebî Taha, Câfer Tayyar, Şıh Abdurrezzak, Sultan Habibi Naccar, Samandağ

Yedi Enbiya, Yukarı Döver

Yedi Enbiya: Hıdır Teht Sindyani, Şeyh Muhammed İzhur, Şeyh Muhammed Elbiydri, Şeyh Abdürrezzak, Şeyh Hasan, Meczun Sincari, Şeyh Muhammed Linguari, Fidanlı

Yedi Enbiya: Hıdır Aleyhisselâm, Câfer Kerîm, Câfer Sâdık, Câfer İzikir, Nebî Ğizreyil, Nebî Yûnus, Habibi Naccar, Kuşalanı

Dokuz Enbiya: el-Hıdır, Nebî Süleyman, Nebî Taha, Sultan Habib Naccar, Miktad Yemin, Cafer el-Tayyar, Şeyh Ali Süvari, Şeyh Abdullah İlmiğabri, Şeyh Muhammed Libyidri, Tekebaşı

Yedi Enbiya, Küçük Karaçay

Yedi Enbiya, Huzurlu

Dokuz Enbiya, Aşağı Okcular

Dokuz Enbiya, Fidanlı, Samandağ

Şehit Boşa, Orhanlı Mah., Kurtuluş

Meryem Ana Makamı, Gözene, Samandağ

Ziyaretler

Ziyaret (İsimsiz), Çekmece

Hızır Suyu, Gözene, Samandağ

Hızır (Hıdır) Kayası, Meydan, Samandağ

Nusayrîler, bayramlarda ve adaklarda kurban kesmek ve dilek dilemek için her fırsatta türbe ziyareti yaparlar. Türbeler daha çok kente hâkim tepelerde yapılır. Türbelerin yakınındaki ağaçlar kutsal sayılır ve dilek ağacı olarak kullanılır. Türbe ya-

nındaki suların ise kutsal ve bu nedenle de şifalı olduğuna inanılmaktadır. Son zamanlarda inşaat halinde olan türbelerin saptanması, türbe sayısının ileriki yıllarda daha da artacağının ipuçlarını vermektedir. Türbelerin özellikle de Hızır türbelerinin çokluğu Nusayrîler tarafından şöyle açıklanmaktadır:

"Alevîler ibadete çok önem verirler. Aynı günde beş altı kişi adak yapar. O zaman tek bir türbe yetersiz kalır. Bir türbe yapılması için, bölgenin insanlarıyla birlikte din adamı (Şıh yada Şeyh) ortak karar alırlar. Yapılan camilere Sünnî ve cahil imam gönderildiği için camilerden çekildik. Türbeler bir vakıf gibidir. Bayramlarda ve adaklarda yoksullara yiyecek dağıtılır. Türbeler rahat ibadet yapacağımız yer olarak camilerin yerini almıştır. Örneğin ben camide imamlık yaparken namazı Hanefî mezhebine göre kıldığım halde, yine de tutunamadım. Yerime başka bir imam gönderdiler." (Mehmet Mullaoğlu, 56 yaşında, Antakya)

Weuleresse (1935: 56), Fransızlar döneminde de Nusayrîlerin ibadet yeri olarak türbeleri tercih ettiklerini söylemiştir. Hatta, Nusayrîler için özel camiler yapıldığı halde, halkın buralara pek ilgi göstermediğini öne sürmektedir.

1980'li yıllarda da baskı görmemek için camiler yaptırıldığı; ancak halkın camileri değil türbeleri tercih ettiği anlatılmaktadır. Küçük Karaçay Camii, buna iyi bir örnek oluşturmaktadır. Sadece cuma günleri veya haftanın belirli günlerinde, az sayıda yaşlı bu camiye giderek namaz kılmaktadır. Caminin imamı Nusayrî'dir ve günlük ezanı okuyup, yazın çocuklar için Kur'ân kursları vermektedir.

"Makamlar Hz. Hıdır'ı anmak için yapılıyor. Hıdır, Allah katında büyük bir mertebeye sahiptir. Onu anarsak yüce Allah'a ibadet etmiş oluruz. Hızır türbelerinin çok olması inancın güçlülüğü nedeniyledir. Türbelerin hepsi boş yere yapılmamış, bazıları gerçekten değerlidir. Samandağ ve Karye'deki türbeler asıl Hızır türbeleridir. Ötekiler bunu temsil eden simgelerdir. Son za-

manlarda türbeler nur yağması ve rüyada görme gibi nedenlerle yapılıyor, istismar ediliyor." (Nasrettin Eskiocak, 61 yaşında, Harbiye)

"Türbeler, tarih boyunca bu topluma bilgi sunmuş, hizmet etmiş, yol göstermiş insanları ölümsüzleştirmek için yapılan makamlardır. Böylece, cami yapmaktansa, hem bu insanlar anılmakta hem de buralar ibadet yeri olarak kullanılmaktadır. Türbelerin sayıca fazla olması, bilgi üreten ve dini olarak yol gösteren kişilerin hepsine saygı duyulmasından kaynaklanır. Son zamanlarda çıkar sağlamak için yapılan türbeler de vardır." (Ali Nur, 45 yaşında, Serinyol)

"Türbelerinin sayıca fazla olmasının nedeni, ibadet yeri olarak kullanılmasıdır. Türbeleri herkes sevdiği evliyanın adına vakfeder ve onun adına türbe yapar. Biz din adamları olarak türbe yapılmasına müsaade ettik, çünkü ibadet yerine ihtiyaç duyuyoruz. Türbelerin isminin kurayla belirlenmesi diye birşey yoktur. Rüyada gördüm falan gibi şeyler de yalandır. Bilinçsizce konulan isimler de vardır. Hızır türbeleri, en önemli ve en büyük türbelerdir. Başka bir türbede adanmış adak kurbanları, Hızır makamlarında kesilebilir. Hızır makamları öteki türbelerin hepsini temsil edebilir." (Mehmet Mullaoğlu, 56 yaşında, Antakya)

Alevîlerin camileri ibadet mekânı olarak kullanmayı bırakmaları çok eskiye dayanmaktadır ve bunun nedeni olarak şu gösterilmektedir: "Hasan'ın ölümünden sonra Emeviler döneminde Medineye vali olarak atanan Mervan, her cuma camilerde minbere çıkıp alenen Ali'ye sövüyordu. Ali'ye sövmek dini bir vecibe haline getirildi. Bu durum uzun yıllar sürdürüldü. Gerekçeleri ise bu lânet yerine getirilmedikçe namazın kabul edilmeyeceğiydi. (et-Tavil, 2000: 104)." Bu nedenle camilerin yerini türbeler veya cem evleri almış, bu yerler ibadet mekânı olarak kullanılmıştır. Araştırmamız sırasında türbeleri ziyaret edenlerin çoğunun (53 kişi) türbeye geliş nedenlerini ibadet etmek (dua etmek,

namaz kılmak) olarak belirtmeleri de bu savı doğrulamaktadır. Ziyaret nedenleri arasında, ibadet etmek dışında, sorunlara çare bulmak (dilek dilemek) ve piknik yapmak (eğlenmek, sohbet etmek vb.) bulunmaktadır. Ziyaretçilerin bir kısmı bu nedenlerin birkaçını birden belirtmişlerdir (bkz. Tablo 3).

Tablo 3: Ziyaret Nedenleri

	Kadın		Erkek		Genel	
Ziyaret Nedenleri	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Sorunlara çare bulmak (Dilekte bulunmak)	19	25,3	8	10,6	27	18
Piknik Yapmak (Eğlenmek, sohbet etmek)	5	6,6	2	2,6	7	4,6
İbadet etmek (Dua etmek, namaz kılmak)	26	34,6	27	36	53	35,3
İbadet etmek ve sorunlara çare bulmak	9	12	15	20	24	16
Piknik yapmak ve ibadet etmek	10	13,3	13	17,3	23	15,3
Piknik yapmak ve sorunlara çare bulmak	5	6,6	8	10,6	13	8,6
Merak ettiğim için	1	1,3	2	2,6	3	2
Toplam	75	100	75	100	150	100

Aslında türbeleri ziyaret edenlerin büyük çoğunluğu (86 kişi), türbe hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirtmiştir. Kadınların erkeklere göre bu konuda daha az bilgili oldukları görülmektedir. Bilgili olduklarını söyleyen öteki ziyaretçilerin büyük çoğunluğu (50 kişi), ziyaret edilen türbe hakkında "büyüklerinden duyarak" bilgi sahibi olduklarını, az sayıdaki ziyaretçi (14 kişi) ise türbe hakkında araştırmaya dayalı olarak bilgilendiklerini belirtmişlerdir. Türbe hakkında araştırma yapan kadınların sayısı, erkeklere göre oldukça azdır (bkz. Tablo 4).

Tablo 4: Türbe Hakkında Bilgi Edinme Biçimi						
	Kadın		Erkek		Genel	
Türbe Hakkında Bilgi Edinme	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Hakkında araştırma yaptım.	2	2,6	12	16	14	9,3
Büyüklerimden dinledim.	22	29,3	28	37,3	50	33,3
Bilgiye sahip değilim.	51	68	35	46,6	86	57,3
Toplam	75	100	75	100	150	100

Türbe hakkında bilgi sahibi olmadıklarını belirtmelerine karşın, ziyaretçilerin yarısından çoğu (77 kişi), türbeleri çok sık ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Ara sıra türbe ziyareti yapanların (14 kişi) yanı sıra, çok nadir (meselâ yılda 3-5 defa) ziyarete gelenler (7 kişi) veya ilk defa ziyaret ettiklerini belirtenler (21 kişi) de vardır. Sadece önemli günlerde (ayda 3-5 defa) Hızır türbelerini ziyaret edenlerin sayısı ise oldukça yüksektir (38 kişi). Ayrıca, kadınların erkeklere göre türbe ziyaretine daha sık katıldıkları da görülmektedir (bkz. Tablo 5).

Tablo 5: Ziyaretçilerin Ziyaret Sıklığı						
	Kadın		Erkek		Genel	
Ziyaret Sıklığı	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlk defa	9	12	12	16	21	14
Sadece önemli günlerde	13	17,3	25	33,3	38	25,3
Çok nadir	7	9,3	7	9,3	14	9,3
Çok sık	46	61,3	31	41,3	77	51,3
Toplam	75	100	75	100	150	100

Çok sık türbe ziyareti yapmanın temel nedeni ise bu kutsal mekânlarda dileklerin gerçekleşeceğine inanılmasıdır. Türbe ziyaretine katılanların büyük çoğunluğu (102 kişi), dileklerinin gerçekleşeceğine "inandıklarını" belirtmektedir. Dileklerin gerçekleşeceğine inanmayanlar oldukça az sayıdadır (12 kişi). Ayrıca muradın gerçek olup olmayacağını "bilmediklerini" belirten-

ler ve "sadece inançlı olanların dileklerinin gerçekleşeceğini" söyleyenler de olmuştur. Dilek dilemeden sadece ibadet için gelen az sayıda ziyaretçi de bulunmaktadır (bkz. Tablo 6).

Tablo 6: Dileklerin Gerçekleşmesine İnanma

	Kadın		Erkek		Genel	
Dileklerin Gerçekleşmesine İnanma	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İnanıyorum	59	78,6	43	57,3	102	68
İnanmıyorum	7	9,3	14	18,6	21	14
İnançlı olanın dileği gerçekleşir	6	8	6	8	12	8
Bilmiyorum	2	2,6	8	10,6	10	6,6
Dilek dilemedim	1	1,3	4	5,3	5	3,3
Toplam	75	100	75	100	150	100

Türbe ziyaretine katılarak çeşitli uygulamaları yapan ve dilek tutuklarını belirten 145 ziyaretçinin büyük çoğunluğunun (67 kişi) dileğinin, sağlıkla ilgili olması da oldukça anlamlıdır. Bu durum, halkın özellikle çaresi bulunamayan hastalıklarda türbelerden medet umduğunu göstermektedir. Ayrıca maddi durum, çocuk sahibi olma, sevgi, gelecekteki yaşamın iyi olması, çocukların geleceği ve askerlik gibi durumlarla ilgili dilek dileyenler de bulunmaktadır. Ziyaretçilerin bir kısmı da iki konuda birden dilek tutuklarını ifade etmişlerdir (bkz. Tablo 7).

Dilekleri sağlıkla ilgili olan ziyaretçilerin (78 kişi) büyük bir çoğunluğu (64 kişi), türbeye gitmeden önce doktora gittiğini ve hastalıklarının iyileşmediğini, son çare olarak türbe ziyaretlerine katıldıklarını, hatta iyileşmek için bazı Nusayrî şeyhlerine gittiklerini belirtmişlerdir. Az sayıda ziyaretçi (14 kişi) ise hiç doktora gitmediklerini, doğrudan türbelere geldiklerini belirtmişlerdir (bkz. Tablo 8).

Doktora gittiklerini söyleyenlerin yaptıkları açıklamalar aşağıdadır:

Tablo 7: Ziyaretçilerin Tuttukları Dilekler						
	Kadın		Erkek		Genel	
Dilekler	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Maddi istekler	6	8,1	15	21,1	21	14,4
Çocuklarla ilgili	7	9,4	5	7	12	8,2
Sağlıkla ilgili	34	45,9	33	46,4	67	46,2
Aşk ve sevgi ile ilgili	9	12,1	5	7	14	9,6
Gelecekte ailemin ve benim yaşamımın iyi olması	8	10,8	10	14	18	12,4
Askerlikle ilgili	-	0	2	2,8	2	1,3
Maddi istek ve sağlık	6	8,1	1	1,4	7	4,8
Aşk, sevgi ve sağlık	4	5,4	-	0	4	2,7
Toplam	74	100	71	100	145	100

Tablo 8: Türbe Ziyareti Öncesi Doktora Gitme						
	Kadın		Erkek		Genel	
Doktora Gitme	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evet, gittim.	37	82,2	27	81,8	64	82
Hayır, gitmedim.	8	17,8	6	18,2	14	18
Toplam	45	100	33	100	78	100

"Göğsümde kist vardı. Burada dua ederken mermerlerin arasından su fışkırdı; avuçladım, içtim ve dilek diledim."

"Doktor çare bulamadı, burada dua ettim ve dilek diledim, geçti."

"Önce doktora gittim, ancak türbe sayesinde sonuç alabildim."

"İyileşmemde türbe ziyaretinin de etkisi var."

"Ameliyatımın başarılı olması için buraya geldim."

"Çocuğumda Akdeniz anemisi vardı. Doktorlar çare bulamadı. Rüyamda Hızır (A.S.) bana bir reçete verdi, çocuğum iyileşti."

"Doktora gittikten sonra, türbede de adak adadım ve iyileştim."

"Doktora gittim, iyileştim, ancak bunda Hızır'ın da etkisi var."

"Tedavime devam ederken Hıdır'ı rüyamda gördüm ve iyileştim."

"Türbeye hasır adadım ve iyileşince buraya serdim."

"Doktora gittim ama fayda bulamadım, buraya geldiğimde kendimi huzurlu hissediyorum."

"Burada adak adadığım için çocuğum oldu. Doktorun bir faydası olmadı."

"Hastanede ameliyat olurken Hızır benimle konuştu."

"Doktorda fayda bulamadığımda, buraya gelip dua ediyorum."

Doktora gitmeyip sadece türbe ziyaretini seçenler ise "Gerek yok, burada iyileşiriz", "Türbe sayesinde iyileştim", "İnançlı olan herkes burada iyileşir" v.b. açıklamalar yapmaktadırlar. Bu açıklamalar türbe ziyaretinin temel şartının "inançlı olmak" olduğunu göstermektedir. Türbelerde insanların telkin yoluyla kendi kendilerini tedavi ettikleri söylenebilir. Türbelerde iyileştiğini söyleyenlerin anlattıkları, inanmanın gücünün, tedavide ne derece önemli olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

6.2. Türbelerin Özellikleri

Hatay'da tespit edilen Nusayrî türbeleri incelendiğinde bir kısmının benzer özellikler gösterdiği, bazılarının ise farklı nitelikler sergilediği görülmektedir. Araştırma sırasında, türbelerdeki makamların tek olabildiği gibi iki-on iki arasında değişebildiği de görülmüştür. Çok makamlı türbelerde, genellikle Hızır (A.S.) ile birlikte Melik Câfer Tayyar, Şıh Muhammed Libydri, Nebî Taha, Habib Naccar, Hz. Mikdat isimlerine, diğer isimlere oranla daha sık rastlandığı görülmüştür.

Nusayrî türbeleri yapıldıkları zamana göre de farklı özellikler sergilemektedir. Bazıları bir ya da birkaç yüzyıllık bir geçmişe sahiptirler. Bunlardan çoğunun yapıldığı yıl hatırlanmamaktadır. Türbelerden bazıları ise yeni yapılmıştır ve bunların yapılma tarihleri ve nedenleri hatırlanmakta, bilinmektedir. Türbelerden çok azı da inşaat halindedir. Tarihî türbelerin yapım tarihi ile ilgili pek çok söylence mevcuttur. Bunların yapılma nedeni sorul-

duğunda, hemen türbede makamı bulunan kişiyle ilgili bir söylence anlatılmaktadır. "Yeni" olarak adlandırılan türbelerin büyük bir bölümünde, türbeye ilâve kısımların inşaatının devam ettiği gözlemlenmiştir. Makamın ek binalara göre daha önce yapılmasının temel nedeni ise, halkın buraya ilgi gösterip göstermeyeceğinin önceden gözlemlenmek istenmesidir. İlgi gösterilen, dolayısıyla da belli bir hareketliliğe sahne olan türbelerde, ek kısımların inşaatları (mutfak bölümü, dinlenme odası, misafirhane, ocak v.s.) sürdürülmektedir. Bu gruptaki türbeler, Hatay bölgesinde zaten çok sayıda olan Nusayrî türbelerinin, özellikle de Hızır türbelerinin, yakın zamanda daha da artacağının ipuçlarını vermektedir.

Nusayrî türbeleri yapılış tarihleri, ziyaretçi sıklığı, ekonomik etkenler, bulunduğu mekânın uygunluğu gibi pek çok etkene bağlı olarak farklı işlevsel ve yapısal özelliklere sahiptir. Daracık bir mahalle içerisinde sıkışık bir ortamda yapılmış olan türbelerin "sık ziyarete" uygun olacakları, buna bağlı olarak da bu türbelerin ziyaretçilere daha çok imkân sağlayabileceği ve daha modern bir yapı gösterecekleri ilk aşamada düşünülebilir. Ancak, araştırma sürecinde durumun pek de böyle olmadığı görmüştür. Yerleşim konumları, türbelerin bu işlevsel ve yapısal özellikleri üzerinde etkili olmaktadır. İnsanlar, özellikle piknik yapabilme imkânlarını dikkate alarak, hafta sonları aileleri ile birlikte daha çok yerleşim yeri dışındaki türbelere gitmekte ve o türbelere parasal destekte (bağışlarla) bulunarak, bu türbelerin daha kompleks hale gelmelerini sağlamaktadırlar. Özellikle mahalle içlerindeki türbeler hafta içinde ev hanımları, gençler ve çocuklar tarafından ziyaret edildiği için, yapılan küçük bağışlar türbenin genel biçimini değiştirmede fazla etkili olmamaktadır. Mahalle içerisinde kalan bazı tarihî nitelikli türbeler, bu gözlemin dışında kalsa da, bunların gösterdiği kompleks yapının, yılların birikimi sonucunda oluştuğu da belirtilmelidir.

Kompleks türbeler, isminden de anlaşılacağı gibi, ziyaretçilerin farklı ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikteki türbelerdir. Bu türbelerde örneğin ziyaretçilerin kullanımına sunulan geniş ve donanımlı bir mutfak, dinlenme odası, yemeklerin hazırlanması için büyük kazanlar, mangallar, yemek ve dinlenmek için masalar, tuvaletler, hatta bazılarında adak kurbanı kesmek için özel bölümler dahi bulunmaktadır. Bazı türbelerde dinlenme bölümü olarak kullanıma açık bir ya da iki oda bulunurken, bazı türbeler pansiyon tarzında çok sayıda odaya sahiptirler. Bazı sağlık sorunlarından dolayı, türbede yatmaya gelen hastalar ve yanındaki ziyaretçiler, birkaç gün bu odalarda konaklama gereksinimlerini karşılayabilmektedirler. Türbelerin özellikle kompleks yapı sergileyenlerinde, önemli ölçüde bir hizmet yarışı verildiği göze çarpmaktadır. Hemen her türbenin bakıcısının gönlünde türbeyi daha kompleks bir hale getirmek yatmaktadır. Gösterilen misafirperverliğin temelinde de daha çok ziyaretçi çekebilmek telaşı ve isteği yatmaktadır. Bu, bir anlamda, gizli bir rekabetin varlığını göstermektedir. Ama türbelerdeki hizmetin ya da imkânların büyük oranda bu rekabet sayesinde daha kaliteli hale geldiği de bir başka gözlemdir.

"Basit" olarak adlandırılan türbeler ise sadece makam ziyareti yapılabilen, bunun dışında herhangi bir sosyal aktivite ve fazladan bir işlevsellik sergilemeyen türbelerdir. Bu türbelerde mutfak, misafirhane, ocak ve benzeri ek bölmeler yoktur ve bulundukları yer bakımından da piknik ve kurban adağı için uygun olmayan mekânlardır.

Nusayrî türbeleri bulundukları yerlere göre de çeşitlilik arz ederler. Buna göre türbelerden bazıları yerleşim alanlarındayken, bazıları yerleşim alanından uzakta, meselâ mezarlık yakınında bulunmaktadır. Yerleşim alanındaki türbeler sayıca daha fazladır. Bunlar ya köy meydanlarına yakın yerlerde ya da bazı evlerin bahçesinde yer almaktadır. Yerleşim alanlarından uzaktaki

türbeler, çevredeki merkezlere hâkim tepelerde ya da doğa manzaralı alanlardadır. Bu türbelere insanlar daha çok arabalarıyla giderler. Mezarlık yanında bulunan az sayıdaki türbe ise ya bir mezarlık alanının içine yapılmıştır ya da sevilen bir şeyhin ve onun sülalesinden kişilerin mezarlarıyla yan yanadır.

Yerleşim yeri dışındaki türbeler aynı zamanda piknik için uygun mekânlardır. Türbelerin manzaralı, yani piknik için uygun olması, onların "basit" ya da "kompleks" olmalarında da belirleyicidir. Doğa manzaralı ve piknik için uygun olan türbelerin büyük çoğunluğu, aynı zamanda kompleks türbe özelliğine sahiptir. Öte yandan yerleşim alanı içindeki türbelerin çoğunluğu ise aynı zamanda basit türbe özelliği göstermektedir. Doğa manzaralı veya piknik yeri için uygun olan türbelerin ziyaretçileri, uzak mesafelerden araba ile gelmekte, yanlarında piknik için hiçbir araç gereç getirmemektedirler. Çünkü kompleks yapıdaki bir türbenin mutfağında, piknik yapmak için gereksinim duyulan her şey (tüp, çay, şeker, tencere, çatal, bıçak, kaşık, mangal, odun, kömür vb.) bulunmaktadır.

Nusaybî türbelerindeki makamları incelerken makam şekillerinin de bazı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Bu türbelerin çoğunda makamlar sanduka şeklindeyken, bazılarında kubbeli, çok azında ise doğal kayaç şeklinde olduğu görülmüştür. Sanduka biçimli makamlara dair bir standart vermek pek mümkün olmamakla birlikte, tek makamlı Hızır türbelerindeki makamlar 1 x 2 m ebatlarında ve 70-80 cm yüksekliğinde veya kare şeklinde 2 x 2 yahut 4 x 4 m ebatlarında, 1.5-3 m yüksekliğinde olabilmektedir. Çok makamlı türbelerde ise Hızır'ın makamının boyu, diğer makamlara oranla daha uzunca veya yüksekliği diğerlerinden biraz daha fazladır. Kubbeli makamların büyüklüğü değişkenlik göstermektedir. 1 x 1 m veya 4 x 4 m ebatlarında olan makamlarda kubbeli forma rastlamak mümkündür. Makam üstündeki kubbeler genellikle yumurta şeklinde veya yarı küresel bir

görünüm sergilerken, tepe kısmı boğumlu veya konik biçimli, sivri tepeli farklı biçimlere de rastlanabilmektedir.

Araştırmalarda tarihî olduğu sonucuna varılan mekânların belki de tümünün yerinde, başlangıçta bir kaya parçası olduğu rivayet edilmektedir. İlk ortaya çıkışta kayaçlardan oluşan makamlar, sonradan ahşap, mermer ya da beton sandukalara dönüştürülmüştür. Bazı yerlerde bu doğal kaya parçalarını hâlâ görmek mümkündür. Örneğin Yeşilpınar beldesinde (önceki sayfalarda verilen listedeki 9 numaralı türbe), büyük bir kaya parçası, türbenin içini tamamıyla dolduran kütlesi ile ilginç bir görünüm sergilemektedir. Kayanın üstü beyaza boyanmış ve girinti yerleri hem bağlanan çaputları bırakmak için hem de mum yakmak için doğal bir işlev üstlenmiştir. Bu türbe hakkında "yol yapılırken greyderin bu kaya parçasını parçalayamadığı ve yerinden oynatamadığı, bu nedenle buranın kutsal bir mekân olduğuna karar verildiği ve yolun güzergâhı değiştirilerek sorunun halledildiği" rivayet edilmiştir. Ancak söz konusu kayaç makamdaki kayanın elle dokunulduğunda bile parçalandığı görülmüştür.

6.3. Türbelerin Yapılma Nedenleri

Nusayrî türbeleri; türbenin bulunduğu yere nur yağdığının, adına türbe yapılan evliya, ermiş veya velînin türbenin bulunduğu yerden geçtiğinin, orada konakladığının ya da bu yerde onun da içinde bulunduğu bir olay yaşandığının rivayet edilmesi; türbe yapılan yerin adının Kur'ân-ı Kerim'de geçtiğine inanılması; adına türbe yapılan kişinin rüyada görülmesi ve dileğin gerçekleşmesi karşılığında türbe yapılmasının adak olarak belirlenmesi gibi nedenlerle yapılmaktadır. Bunların dışında yaşamı süresince iyiliksever, dürüst olan ve sevilen din adamlarına ölümlerinden sonra çocukları, yakınları ya da halk tarafından türbe şeklinde mezar yapılarak ziyarete açılmasına da sıkça rastlanmaktadır. Bu türbelerden bazıları çıkar amaçlı olabilmektedir. Yakın zamanda

ölen şeyhler için özellikle mezarlık içinde türbe yapıldığına şahit olunmaktadır. Özellikle sağlıkla ilgili dileklerin adağı olarak yapılan türbeler de bulunmaktadır. Hakkında neden yapıldığıyla ilgili bilgi bulunmayan türbelerin çoğu, tarihî türbelerdir. Adına türbe yapılan kişinin rüyada görülmesinin ve insanları makamın varlığından ve yerinden haberdar etmesi sonucunda yapılan türbe sayısı oldukça fazladır. Bunlar arasında 42 numaralı Hızır türbesi oldukça ilginç bir örnek sergilemektedir. Bu türbe ailelerin gördüğü rüya sonucunda, mal sahibinin yeri bağışlaması ile yapılmıştır. Aile reisi, görülen rüyayı ve başlarından geçen olayları şöyle anlatmıştır:

"İşlerim ters gitmeye başlamıştı, oğlum askerden döndükten sonra iş bulamıyordu, bulduğu birkaç işte de tutunamadı. Şeyhe gittük, o da bize "Sizin evinizin yerinde kutsal bir mekân var, bu nedenle işiniz ters gidiyor, evinizi değiştirin." dedi. Evi terk etmedik, bir süre sonra ineklerimiz ve atımız öldü. Sonra oğlumun rüyasına, ayağına kadar beyaz sakalı olan birisi girdi, oğlum çok korktu, dışarı fırladı. Dışarıdan öyle bir tokat sesi geldi ki çıkıp baktığımızda oğlumun olduğu yerde küçük bir çukur açılmıştı. Bu çukur hâlâ duruyor." Aile reisinin anlattıklarına göre bu duruma iki ay ancak dayanabilmişler. Komşuları onlara arsa vermiş ve ev yapmaları için yardımda bulunmuş. Olayı anlatırlarken yeni evlerinin inşaatı devam ediyordu ve kendileri çadırda yaşıyorlardı. Eski evlerini terk ettikten sonra işlerinin yoluna girdiğine ve huzur bulduklarına inanıyorlar.

Nur yağması, Nusayrî türbelerinin yapılma nedenleri arasında ikinci sırada gelmektedir. Hatta bu, tüm Nusayrî türbelerinde görüldüğü söylenen bir olaydır. Nusayrîler arasında özellikle Cuma günleri türbelere nur yağdığına inanılmakta ve pek çok kişi, bu olayı gördüğünü söylemektedir. Ancak, nur yağdığını görmenin sadece inançlı kişilere kısmet olduğu ve inancı olmayanların bu nuru göremeyeceği özellikle vurgulanmaktadır. Nur yağdığı-

na inanılarak yapılan türbe sayısının yüksek olmasının temel nedeni, Nusayrîlikte nur inancının önemli olmasıdır. Çünkü Allah yerlerin ve göklerin aydınlatıcısıdır. Nur, Allah'ın gönderdiği, o yeri kutsal kılan bir işarettir.

Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan olaylara atfen yapılan Nusayrî türbeleri de vardır. Hatay'daki türbelerin en önemlisi sayılan Samandağ sahilindeki Hızır türbesi (listede 21 numara), bu gruba iyi bir örnek oluşturmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'deki Kehf suresinde anlatılan Hz. Mûsâ ile Hızır kıssasındaki buluşma yeri olarak tarif edilen "iki denizin birleştiği yer"in burası olduğuna inanılmaktadır. Ancak "iki deniz", Hz Mûsâ ile Hızır'ın ilim denizleri olarak yorumlanmaktadır. Aynı gruba giren bir başka türbe ise Harbiye'deki (Karye) türbedir. Hz. Mûsâ ile Hızır kıssasındaki duvarla ilgili olayın da burada geçtiğine inanılmaktadır. Son olarak Yukarı Döver köyünde bulunan Hızır türbesinin de yine Hızır ve Hz. Mûsâ'nın buluşma yeri olduğuna inanılmaktadır. Bu grubun dışındaki Hızır türbeleri, daha ziyade bulundukları köy, belde ve ilçelerde yaşayanlarca bilinmesine karşın, özellikle Samandağ sahiliyle Karye'deki iki türbe hemen hemen tüm Hatay'da tanınmakta ve her kesimden insan tarafından ziyaret edilmektedir.

Hatay Nusayrîleri arasında, Hz. Mûsâ ile Hızır'ın Samandağ sahilindeki türbenin olduğu yerde buluştuktan sonra Karye'ye (Harbiye) gittikleri ve buradan tüm Hatay'ı birlikte dolaştıklarına inanılmaktadır. Türbenin bulunduğu yerde önemli bir olay yaşandığına inanılması sonucunda yapılan türbelere örnek olarak, listede 283'üncü sırada yer alan Hızır makamının bulunduğu Meydan Köyü'nde yaşandığı rivayet edilen olay şöyledir: "30 Yıl kadar önce Samandağ Meydan Köyü sahilinde askerler devriye gezerken, denizin içindeki kayanın üzerinde oturan bir kişi görmüşler. "Dur! Ellerini kaldır!" diye bağırıp silahlarını doğrulttuklarında; elleri taş kesilmiş. Askerler adeta donup kalmış ve

kımıldayamamışlar. Yanlarındaki asteğmen askerlere, gördüklerinin ilahi birşey olduğunu söylemiş ve sakince silahlarını indirmelerini emretmiş. Bunun üzerine askerler, karşılarındaki adamın bir ışık topu halinde, denize doğru, büyük bir hızla uzaklaştığını görmüşler. (Yusuf Aslan, 56 yaşında, Meydan Köyü)" Işığın denizde kaybolduğuna inanılan yer, bugün "Hızır kayası" olarak bilinmekte ve ziyaret edilmektedir. Denizin içinde, kayanın hemen altından tatlı bir su çıktığı ve bu suyun şifalı olduğuna inanılmaktadır.

26 numaralı türbe ise bir babanın, Akdeniz anemisi olan kızının iyileşmesi için adadığı adağın yerine getirilmesi amacıyla yapılmıştır: "Suudi Arabistan'da işçi olarak çalışıyordum. Kızım Akdeniz anemisi oldu. Başka bir Hızır türbesinde kızımın iyileşmesi için dilek diledim ve buraya türbe yapmak için adakta bulundum. Kızım iyileştiği için bu türbeyi yaptım." (Gayas Şahutoğlu, 34 yaşında, Güzelburç)

Türbeleri ziyarete gelenlerin söyledikleri de, türbelerin yapılma nedenleri konusunda yukarıda sayılan nedenlerin hepsini örneklendirmektedir. Türbe ziyaretine katılan toplam 150 kişinin büyük kısmı (43 kişi), ziyaret ettiği türbenin kutsal sayılma nedeni hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Türbenin, o mevkiden "Hızır'ın geçmesi veya orada konaklaması" nedeniyle yapıldığına ve mekânın bu yüzden kutsal olduğuna inandıklarını belirtenler, öteki nedenleri öne sürenlere göre daha fazladır (28 kişi). Diğer ziyaretçilerden bir kısmı "nur inmesi" (21 kişi), bir kısmı "İnsanların burayı ziyaret etmesi" (12 kişi), bir kısmı (39 kişi) ise "burada dileklerin gerçekleşmesi" nedeniyle türbenin yapıldığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Söz konusu Hızır türbesinin bulunduğu mevkiden "Kur'ân-ı Kerim'de bahsedildiğini" öne sürenler ise oldukça az sayıdadır (7 kişi) (bkz. Tablo 9).

Tablo 9: Türbenin Kutsallık Nedeni						
	Kadın		Erkek		Genel	
Türbenin Kutsallık Nedeni	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Nur inmesi	11	14,6	10	13,3	21	14
İnsanların ziyaret etmesi	4	5,3	8	10,6	12	8
Hızır'ın geçmesi-konaklaması	11	14,6	17	22,6	28	18,6
Dileklerin gerçekleşmesi	17	22,6	22	29,3	39	26
(mucizeleri ve şifa dağıtması)		1,3	6	8	7	4,6
Kur'ân-ı Kerim'de bahsedilmesi	1					
Bilmiyorum	31	41,3	12	16	43	28,6
Toplam	75	100	75	100	150	100

6.4. Türbelerin Yerlerinin Belirlenmesi ve İsimlendirilmesi

Makamların yer ve kimin ya da kimlerin adına olacağı, şeyhler tarafından belirlenmektedir. Görülen rüyalar veya yaşanan olaylar şeyhe anlatılır ve rüyada görülenden veya yaşanılandan nasıl bir mana çıkartılması gerektiği hakkında fikir alınır. Şeyhin söz konusu yere makam yapılmasını uygun bulması üzerine, şeyh davet edilir. Makamın yapılacağı yer tam anlamı ile tespit edilip işaretlenir ve kimlere makam yapılacağı belirlenir. Bazen makamın etrafı çiçeklerle çevrilir. İsimlerinin açıklanmaması kaydıyla, makam isimlerinin belirlenmesi süreciyle ilgili görüşme yapılanlardan bazıları şu açıklamayı yapmışlardır: "Şıh bir kağıda Nusayrî inancına göre kutsal sayılan kişilerin isimlerini yazar ve bir çocuğa havaya atırır. Kağıdın düştüğü yere ve kağıtta yazan isme göre makamların yapılmasına karar verilir. Ancak gözlemlerimiz ve görüşmelerimizde elde edilen bilgilere göre, isimlerin rüyada ilgili kişilere söylenmesi de yaygın olarak görülen bir isim belirleme yoludur.

Weuleresse (1935: 56-57), türbe isimlerinin geçmişte de benzer şekilde belirlendiğini anlatmıştır: "Bazen ziyaretler bir

kutsal bir adamın tabutu üzerine kurulur. Bu kutsal adamın hayatı hep iyi şeylerle geçmiştir. Ölü bir Şıh, yaşayan bir Şıha görünür. O da ölü şıhın şerefine o yere gider ve o yerde bir türbe yapar. Böylece o yer de kutsal bir mekân olur."

Bir başka yerde ise şeyhin kağıtlara yedi isim yazdığı ve kağıtları havaya attığı, ardından yedi yaşında bir çocuk çağırarak kağıtları ona toplatturdığı söyleniyor. Bu vakada, çocuğun topladığı kağıtlarda yazan isimler Hz. Hızır, Hz. Yûnus, Hz. Miktad olduğu için, makamlara bu isimler verilmiştir.

6.5. İnanç ve Uygulamalar

Anadolu'nun her bir köşesinde varlığını sürdüren türbeler ve onlarla ilgili inanç ve uygulamaların, Şamanizm kalıntıları ve atalar kültünden kaynaklandığı daha önce de belirtilmişti (Köksal, 1987: 229-230; İnan, 1952: 19-30). Türbe sayısının çok fazla olduğu Hatay'da, Hızır ve Şıh türbeleri çoğunluğu teşkil etmektedir. Türbe ziyaretini bir ibadet olarak gören Nusayrîlerin bu konudaki inançları ve yerine getirdikleri uygulamalar şunlardır:

Makama Saygı

Kapının öpülmesi: Makama girmeden önce ayakkabılar çıkartılır. Girerken, kapı üç kez öpülür ve baş, öpülen yere konur. Bu, makama duyulan saygının ifadesidir. Ellerini önce makama sonra yüzüne sürenlere de rastlanmaktadır. Makamdan çıkarken yüz makama dönüktür, kapı öpülerek çıkılır.

Makam etrafında dönmek: Türbenin içine girildiğinde, Hızır makamı etrafında 3 kez dönülerek niyaz edilir. Makamın etrafında dönülürken aynı zamanda makam öpülür ve baş, öpülen yere koyulur. Bu uygulamaya Anadolu'daki diğer türbelerde de rastlanmaktadır. Bu, türbede yatan şahsiyete karşı saygı ve sevginin göstergesidir.

Türbe etrafında araba ile dönmek: Bu uygulamaya sadece Samandağ Deniz mahallesindeki Hz. Mûsâ ile Hızır'ın buluştuğu-

na inanılan Hızır türbesinde rastlanır. Çeşitli illerden ve çeşitli dinlerden buraya gelen ziyaretçilerin çoğunluğu, araba ile türbenin etrafında üç kez dolaşırlar. Bu uygulama türbenin içinde makamın etrafında dolaşamayanların, bu ritüeli dışarıda arabayla yerine getirmesi olarak açıklanabilir. Yeni araba alanlar kazadan ve nazardan korunmak için, yeni evliler de mutlu bir başlangıç için, türbenin etrafında arabayla üç kez dönmektedirler.

Çiçek sunmak: Makamın üzerine güzel kokulu çiçek bırakmak veya şifalı ve güzel kokulu bitkilerden serpmek de bir çeşit saygı ve sevgi ifadesidir. Makam üzerine en çok zeytin dalı, iğde çiçeği ve gül bırakılmaktadır. Bu uygulama aynı zamanda dileğin gerçekleşmesi karşılığında bir teşekkür veya minnettarlık ifadesidir.

Para kasasına bağış: İsteyen ziyaretçiler, bütün türbelerde bulunan para kasalarına bağışta bulunurlar. Bu para hem türbenin bakıcısının geçimi hem de türbenin onarımı için kullanılmaktadır.

Adak ve Dilek

Buhur yakmak: Buhur, daha çok kilise ve tapınaklarda dinsel törenlerde kullanılan ve yakıldığında etrafa hoş kokular verdiğine inanılan kokulu ağaç kabukları veya reçine türü maddelerdir. Buhur yakmak, daha çok İlk Çağ Uzak Doğu uygarlıklarında, Arap ve Hıristiyan kültürlerinde eski geleneklerdendir. Uygulama, Osmanlılarda da görülmüştür. Hıristiyanlarda ilk buhurdanlık kullanımı 6. yüzyıla rastlar. Eski Türklerde de kadınlar tütsü olarak ardıç dalını kullanırlardı. Bu dalın tütsüsüyle, kötü ruhları odalardan kaçırdıklarına inanırlardı (Ülkütaşır, 1963: 7). Hatay'da her türbede, buhur (bahur) ve buhurun içinde yakıldığı buhurdanlık bulunur. Ziyaretçiler ibadete başlamadan buhur yakarlar. Buhurun nazardan koruduğuna inanılmaktadır. Ayrıca, buhurun ruhani ve mistik bir koku verdiğine, insanı rahatlattığına, inanç gücünü arttırdığına inanılmaktadır.

Mum yakmak: En yaygın dilek tutma biçimi, mum yakmaktır. Mum yandıkça dileklerin gerçekleşeceğine ve günahların eriyip yok olacağına inanılır. Mum yakmak, Anadolu'daki türbelerin çoğunda sürdürülen bir dilek biçimidir. Mum yakmaya günümüzde daha çok Hıristiyanların kilise ayinlerinde rastlanmaktadır. Birdoğan'ın aktardığına göre (1995: 243, 264), mum, Alevî-Bektaşî ayinlerinin de vazgeçilmez bir öğesidir. Adak ya da kurban sahipleri ve yola giren "canlar", mum getirirler. Cem töreninde yakılan mum, canın ışığının yanması ve gözlerinin açılmasını simgelemektedir. Mum bazı kesimlerde "delil" olarak isimlendirilir. Delil, yol gösteren, kılavuz anlamına gelen Arapça kökenli bir sözcüktür. İnan (1986:110), mumun bazı büyüsel şaman ayinlerinde de kullanıldığını belirtmektedir.

Çaput bağlamak: Türbenin içinde, genellikle de makamın üstünde bulunan yeşil bezden bir parça yırtılarak; pencerenin demir parmaklarına, makamın baş ucundaki bayraklara veya avizelere bağlanır. Bu bez parçası, nazardan korunmak amacıyla ziyaretçinin koluna, arabasına veya eve bağlanmaktadır. Çaput, bir yere bağlanmadan sıkıca düğümlenerek makamın üzerine de bırakılabilir. Dilek dilendikten sonra, bu düğüm çözülmeyeceği için, dileğin gerçekleşeceğine inanılır. Bu uygulama "dilek ağacı"na çaput bağlamanın, halk tarafından genişletilmiş bir biçimi olarak görülebilir. Dilek ağacı olmayan türbelerde; türbe içine bağlanan çaput, ziyaretçinin kendisine ait bir nesneyi türbeye bırakarak onunla özdeşleşme isteğinin bir yansıması olarak da görülebilir. Bunun uğur ve şans getirdiğine inanılmaktadır.

Dilek ağacı: Nusayrî türbelerinin yanında veya yakınında ağaç varsa, makam üzerinden yırtılan veya evden getirilen bir parça bez, iplik, elbise parçası, mum, tespih veya başörtüsü bu ağacın dallarına bağlanır ve söz konusu ağaç, bir dilek ağacına dönüştürülür. Kalafat (1999: 29), dilek ağacına ve türbelerin içindeki çeşitli yerlere çaput ve ip gibi şeylerin bağlanmasının, o

türbeye sığınmak, onun koruyuculuğu altına girmek anlamına geldiğini belirtmektedir. İnan ise (1952: 25), mezarlara ve ağaçlara çaput bağlamanın en eski Şamanist geleneklerinden olduğunu ve Şamanistin bu adağı dağ, orman, ağaç, su ruhlarına, genellikle de "Yer-Su" denilen tanrıya bağışladığını belirtir. Ona göre, "Yer-Su" ruhları, merhametli ve koruyucudur; az şeye kanaat ederler.

Taş veya para yapıştırmak: Türbenin içindeki sütunlarda veya makamın duvarlarında, önceden mum sürülmüş yerlere küçük taşlar veya madeni paralar yapıştırılır. Bu, bir çeşit dilek dileme biçimidir. Taş veya para duvara yapışırsa, dileğin gerçekleşeceğine, yapışmazsa gerçekleşmeyeceğine inanılır. Kalbi temiz ve inançlı olanların taş ve paralarının yapışacağı, dolayısıyla dileklerinin de gerçekleşeceği beklentisi vardır.

Mektup bırakmak: Bir sorunu olan ziyaretçiler, derdini anlatan bir mektup yazarak kaç yaşındaysa o kadar sayıda çoğaltıp makamın üzerine bırakmaktadırlar. Bu mektubu alıp okuyanların da mektuplardan birini alıp aynı sayıda çoğaltarak dağıtmaları gerekmektedir. Eğer bunu yapmazlarsa işlerinin kötüye gideceğine ve başlarına bir felaket geleceğine; bunu yaparlarsa işlerinin kısa sürede yoluna gireceğine, bütün sıkıntılardan kurtulacaklarına inanmaktadırlar.

Kısmet açmak: Genç kızlar özenerek işledikleri dantel ve el işi örneklerini, çerçeveleyerek türbenin iç duvarlarına asarlar. Bunu yapan genç kızların kısmetlerinin açılacağına inanılmaktadır.

Adak adamak: Adak; sayrılıktan sağalma, çocuk sahibi olma, evlenme, zor bir durumdan kurtulma vb. gibi isteklerin yerine getirilmesi için yüce varlıklara, ermişlere, tapınaklara, yatırlara, ziyaretlere adanan oruç, kurban, yiyecek, eşya vb. (Örnek, 1973:11) şeylere verilen gelen isimdir. Bir hizmetin karşılığının ödenmesi temeline dayanır (Hançerlioğlu, 1994: 9-10). Bütün tarihsel süreç içerisinde Tanrı'dan veya inanılan güçten birşey is-

terken, karşılık olarak bir kurban sunma geleneği değişik şekillerde görülmektedir. İnan (1986:97-98), kutsal ruhlara bağışlanan adakların tümünün "kurban" olduğunu ve Eski Türklerde (Şamanist geleneğe göre), kurbansız ayin olmadığını belirtmektedir. Ona göre, doğaüstü güçlere sunulan kurbanlar iki ana grupta toplanmaktadır: Kansız ve kanlı kurban. Kansız kurbanla kastedilen, saç, ağaçlara ve şaman davuluna bağlanan paçavralar, ateşe yağ atma ve şarap serpme gibi şeylerdir. Kansız kurbanın en önemlisi, kutsal ruhlara bağışlanarak salıverilen "ıdık" ya da "ıduk" olarak isimlendirilen hayvanlardır. Kanlı kurban ise at, koyun, keçi, deve gibi hayvanların kesilerek sunulmasıdır.

Antakya'da, adakların bayramlar kadar önemi vardır. Hıristiyan, Alevî ve Sünnî grupların üçünde de adak önemli bir yere sahiptir. Kandil gibi kutsal gecelerde Alevîler adak keserler. Nusayrî türbelerinde, bu adak türlerinden yiyecek, eşya, saç ve kurban adaklarına sıkça rastlanmaktadır. Hızır türbelerinde oruç tutmak, eşya hediye etmek, yiyecek dağıtmak, fakirlere yardım etmek (doyurmak, giydirmek) gibi çeşitli adak biçimleri de görülmesine karşın, Nusayrîler arasında en yaygın olanı saç adağı ve kurban adağıdır.

Saç adağı: Erkek çocuğu olması için dilek dileyenler, saç adağında bulunurlar. Dilek gerçekleştiğinde, çocuğun saçı kesilmez. Yedi yaşına geldiğinde çocuğun saçı kesilerek tartılır, ağırlığınca kağıt para veya karşılığı olan kıymetli eşya, türbeye veya fakir fukaraya bağışlanır. Kesilen saç, türbenin makamı üzerine bırakılır ya da türbenin iç duvarına asılır.

Erginer (1997:147) çeşitli kaynaklara dayanarak buna benzer bir uygulama olan akika kurbanından bahsetmektedir. Bu ritüel, çocuğun doğumunu izleyen yedinci günde, çocuğun adının duyurularak başının traş edilmesi sırasında kurban kesilmesi biçiminde gerçekleşmektedir. Bunun dışında, çocuğun kesilen saçı ağırlığınca altın, gümüş ya da para sadaka olarak da-

gıtılmaktadır. Erginer, akika kurbanının Arap kökenli olduğunu belirtmektedir.

Adak kurbanı: Erginer'in (1997: 142) yedi grupta incelediği kurban türlerinden adak kurbanı, elde edilen şeye teşekkür için sunulan kurbanlardandır. Bu kurban türünün ötekilerden farkı, dilek gerçekleştiğinde yerine getirilmesidir. Adak kurbanına daha çok türbelerde rastlanmakta ve ziyaretçinin bir isteğinin gerçekleşmesiyle birlikte, sözü verilen adak yerine getirilmektedir.

Nusayrî türbelerinde de dileklerin gerçekleşmesi durumunda, sözü verilen adak kurbanı kesilmekte ve davet edilen misafirlere dağıtılmaktadır. Nusayrî türbelerinde adak kurbanı için özel ve topluca yapılan ziyaretlere çok sık rastlanmaktadır. Türbelerde, kurban kesmek ve yemek hazırlamak için gerekli her şey bulunmaktadır. Türbelerin mutfak ve ocak kısmı, adak kurbanları için özel olarak düzenlenmiştir. Hatta, bazı dinî bayramlar, bayramı tutanın (kutlayanın) evi müsait olmadığında, türbelerde yapılmaktadır. Türbelerde yapılan kurban kesme adağı ritüelleri evde yapılanlarla aynı aşamaları izler.

Bayramlarda uygulanan ritüellerle adaklarda uygulanan ritüeller de genellikle aynıdır. Ancak bayramların kutlandıkları günler belli iken gönüllü bir uygulama olan adakların kesin günü yoktur. Adaklar, adak sahibi tarafından gün belirlenmemişse istenildiği zaman yapılır. "Hasnî" de Alevîlerde görülen bir tür adaktır. Ancak hasnî'nin farkı, yapılacağı günün belli olmasıdır. "Toplanma" anlamına gelen hasnî'de kurban kesilir.

Adak, dileğin gerçekleşmesi halinde, nasıl adanmışsa o şekilde yerine getirilir. Adakların sık sık türbeler için adandığı ve türbelerde, özellikle de Hızır türbelerinde kesildiği görülür. Bunun yanında herhangi bir türbeye adansa bile o türbeye niyet edilerek evde adağın yerine getirilmesi de söz konusudur. Bâtınî bir inanç sistemine sahip Alevî Nusayrîlerde, bayramla ilgili uygulamalarda olduğu gibi, adakla ilgili uygulamaları da görüntülemek ve bu

konuyla ilgili katılımlı gözlem yapmak oldukça zordur. Adaklar özellikle eylül ve ekim aylarında yoğun bir şekilde kesilmektedir. Yaz mevsiminin bitmesi ve mevsimlik hasatların sona ermesi nedeniyle bu aylar en uygun zamanlardır. Bu aylarda hem kent merkezinde hem de köylerde her gün adak kesildiği görülmektedir. Alevilerde adaklar genellikle Hıdır (Hızır) için adanır[42].

"Adakta ete kadınlar dokunmazlar, erkekler eti yıkar ve hırisi'yi erkekler yapar. Âdetli kadınlar asla hırisi'ye yaklaşamaz. Eğer yaklaşırsa hırisi taşar, tadı kötü olur. Namaz kılanlara verilecek yiyeceklerin hiçbirine âdetli kadınlar, kırkı çıkmamış doğum yapan kadınlarç ve doğum yapan kadına dokunanlar dokunamaz."(Yıldız Şeten, 22, Antakya)

"Aybaşı olan bayan, bayram ve adaklarda kullanılacak tencere, tava gibi eşyaya dokunamaz. Mutlaka temiz bir insanın dokunması gerekir. Eğer bayram türbe yanında yapılıyorsa ve âdetli bayanlar buraya gelmişse, türbenin yanında bulunan su kaynağı kurur. Yemekler pişmez. Bir defasında biz Altınözü yolu üzerinde bir ziyarette adak yapmaya gitmiştik. Ziyaretin yanındaki kuyu kana dönüştü ve kurudu. Kullanılacak su kalmadı. Bunun üzerine adak yapan şahıs, 'Allah rızası için âdetli olan kimse buradan gitsin' dedi. Âdetli olan kadın gittikten sonra su tekrar geldi." (Nuran Sanson, 31, Antakya)

Ancak son yıllarda bu kuralın az da olsa değiştiği, âdetli olan bayanların hırisi dışındaki yemekleri yaptıkları söylenmektedir.

Adağı herkes kesemez. Kesecek olan kişi bilgili, güçlü, toplumca iyi tanınan kişilerden olmalıdır. Adak mutlaka erkekler tarafından kesilir. Adaklar ve bayramların ifa şekli Alevîlerde genellikle aynıdır ve konuyla ilgili ayrıntılı açıklamalar "Alevîlerde Bayramlar" bölümünde verilmiştir. Adaklar kesilmeden önce dolma içi, taze fasulye gibi yemekler hazırlanır. Adak kesildikten

[42] Nusayrîlerde Hızır inancı için bkz. Türk, 2002.

sonra adağın eti ile dolma ve sarma yapılır, taze fasulye pişirilir. Alkolü yasaklayan İslâm dininin Alevîlerin bu tür toplu yemeklerinde herhangi bir geçerliliğinin olmadığı görülmüştür. Çünkü içki içmek, aşırıya kaçmamak suretiyle Alevî toplumundaki çoğu, insan tarafından günah sayılmamaktadır. Gerçi bazıları, özellikle yaşlılar, adakta içki kullanmanın yanlış olduğunu dile getirmektedirler ancak, içki içmek yaşlılar arasında daha yaygın gibi görünmektedir.

Sünnîlerde adakların adanma amaçları benzerlik arz ederken, ifa şekli Alevîlerden farklıdır. Sünnîlerde, kesilen adaktan adak sahibi kesinlikle yemez. Yiyecekse bile, yediği kısmın değeri kadar parayı fakir birisine verir. Kesilen adağın hepsi fakirlere dağıtılır. En az yedi eve adak etinden verilmesi gerekmektedir. Evde yemek yapılmaz, çünkü bütün et dağıtılır.

Adağın Harbiye'de antik çağda da yaygın bir gelenek olduğu söylenmektedir: "antik çağda Harbiye'ye uzanan önemli bir yol vardır. Bu yol boyunda ziyaretçiler beyaz bir öküzü süslemişler, boynuzuna çiçek sepetleri takmışlar, sırtına adaklı bir çocuğu bindirmişler, Zeus ilahına kurban etmeye götürüyorlar. İki yavru keçiyi de Apollon'a kurban edeceklerdir." (Papaz, 1964: 6)

Yiyecek veya eşya adağı: Hızır makamlarına gelenler, isteklerinin gerçekleşmesi karşılığında veya dileklerinin adağı olarak çeşitli yiyecekleri (kuruyemiş, bisküvi veya yerel yiyecekler) öteki ziyaretçilere dağıtırlar veya makam için adadıkları, kilim, örtü, kazan gibi çeşitli eşyaları katkı olarak makama hediye ederler. Kurban kesmenin dışında Antakya ve çevre ilçelerinde görülen bir diğer adak şekli de mercimekli aş (mercimekli bulgur pilavı) adağıdır. Üst üste yedi cuma mercimekli aş yapılıp dağıtılırsa dileğin yerine geleceğine inanılır. Bazen de dilenen bir dileğin gerçekleşmesi sonucu yedi cuma mercimekli aş yapılır ve dağıtılır. "Yedi cuma mercimekli aş yapmanın uğurlu olduğuna inanılır." (Meydi Helvacı, 53, Antakya)

"Mercimekli aş adağında, dilek tutulur. Kırk gün cuma salâsında aş pişirilir. Böylece dileğin olacağına inanılır. İrmik helvası adağındaysa, dileği olan kişi, komşuları çağırır, duasını okuyarak irmik helvasını pişirir. Yasin de okunur. Herkese dağıtılır. Dileği gerçekleşirse tekrar irmik helvası yapılır ve dağıtılır."(Aslı Nogay, 28, Antakya)

İbadet ve Dini Eğitim

Namaz kılmak: Nusayrî türbelerinde, bir kenara çekilip namaz kılanlara da rastlanmaktadır. Adak kurbanları sırasında da toplu namaz (cem) kılınmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim okumak: Kimi ziyaretçilerin ziyaret nedenleri sadece Kur'ân-ı Kerim okumak ve dua etmektir. Bunun için her Nusayrî türbesinin makamının üzerinde veya kütüphanede çok sayıda Kur'ân-ı Kerim bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim öğretimi: Nusayrî türbelerindeki uygulamalardan biri de, isteyen çocuklara yaz aylarında dini bilgilerin ve Kur'ân-ı Kerim'in öğretildiği kurslardır.

Sağlıkla İlgili Sorunlarda Yapılanlar

Kur'ân-ı Kerim'i yüze kapatmak: Kimi ziyaretçiler, korkmuş, hastalanmış olan veya nazar değdiğine inandıkları çocuklarına Kur'ân-ı Kerim'den sureler okuyarak, Kur'ân-ı Kerim'i çocuğun yüzüne ani ve çok hızlı olarak 3 kez kapatırlar. Bu uygulamanın, çocuğun irkilerek kendine gelmesini sağladığına inanılır. Bir çeşit şok tedavisi gibidir.

Zeytinyağı sürmek: Bütün Nusayrî türbelerinde şişeler içerisinde zeytinyağı bulunur. Bu zeytinyağının hiçbir farklı özelliği yoktur. Vücudun ağrıyan veya hasta herhangi bir yerine bu zeytinyağından sürülmesi halinde, ağrıların azalacağına veya hastalığın iyileşeceğine inanılmaktadır. Zeytinyağı, daha çok cilt hastalıkları, siğil ve romatizma gibi sorunlar için kullanılan, geleneksel bir tevdavi yöntemidir.

Sağlık taşı: Yine bedenin ağrıyan yerlerine veya hasta kısımlarına, silindirik taşların sürülmesi de tüm Nusayrî türbelerinde rastlanan yaygın bir uygulamadır. Taşların sürüldüğü yerdeki ağrı ve sızıların geçeceğine inanılmaktadır. Bu taşların belirgin bir özelliği olmayıp, mermerden özel olarak imal edilmişlerdir.

Duvara sırtını sürmek: Bazı Nusayrî türbelerinde duvarda mihrap şeklinde bir girinti bulunmaktadır. Buraya gelen ziyaretçiler, sırt ağrıları için kollarını yan tarafa koyarak kendilerini yukarıya doğru çekmekte ve sırtlarını duvara sürtmektedir. Bunun sırt ağrılarını geçireceğine inanılmaktadır.

Delikten geçmek: Kutsal sayılan zeytin ağacının ortasında bulunan delikten geçmenin her türlü hastalığı sağaltacağına inanılır. Çoklu makamlardaki mezar başlığında bulunan deliğe başın sokulmasının işe solunum yolları ile ilgili hastalıkları iyileştireceğine inanılır. Nefes darlığı, öksürük, sinüzit gibi hastalıkları olanlar, bu boşluğa başlarını üç kez sokup çıkardıklarında iyileşeceklerine inanmaktadırlar.

Türbede yatmak: Nusayrî türbelerine kısa ziyaretlerin yanı sıra uzun süreli (üç günlük) ziyaretler de yapılmaktadır. Uzun süreli ziyaretler de genellikle sağlıkla ilgilidir. Hem bedensel hem de ruhsal sorunları olanlar, perşembe akşamından gelerek varsa dinlenme odasında yoksa türbenin içindeki minder ve yastıkları kullanarak üç gün kalırlar. Böylece inançlarını, iman güçlerini artırdıklarına ve dertlerinden kurtulacaklarına inanırlar.

Rüyada ameliyat: Hatay türbelerinin çoğunda yaygın bir şekilde anlatılan ortak bir motif de rüyada ameliyat edilmedir. Türbelerdeki dinlenme odalarında, makamın yanında veya evinde uyurken ameliyat edildiğine ve uyandığında hastalığından eser kalmadığına, felçli hastaların da aynı şekilde ayağa kalktıklarına inanılmaktadır.

Doğa Kültleri

Anadolu'da doğan bütün eski dinler bir tür "doğa dini" niteliğindeydi. İnsanlar doğayı; yer, su, ateş, kaya, taş, ağaç, gökyüzü gibi doğanın belirli öğelerini kutsal sayar, tanrısal niteliklerle donatır ve onlara taparlardı. Hititler, Hurriler, Likyalılar, Frigyalılar, Luviler, Yunanlılar ve daha başka Anadolu toplulukları doğa dini özellikleri taşıyan dinlere sahiptirler (Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 1, 1999: 101-103, 106).

Şamanizm öncesindeki Türk inançlarında da doğa kültleri önemli bir yer işgal ediyordu. Eski Türk topluluklarında doğa kültleri "yer" ve "gök" olmak üzere ikili bir görünüm sergilemekteydi. Bunlardan yer kültü, farklı öğelerden oluşmaktaydı. Eski Türkler, eski Anadolu toplulukları gibi, doğadaki hemen her varlıkta bazı gizli güçlerin bulunduğuna inanıyorlardı. Bu nedenle de dağ, tepe, kaya, taş, ağaç veya su gibi nesneleri canlı kabul ediyorlar, onların kutsal olduğuna inanıyorlar ve bunlar için kültlere özgü, çeşitli törenler düzenliyorlardı (bkz. Ocak, 2000: 47-48).

Farklı biçimlerde, hemen bütün dinlerde ağaca kutsallık verildiği bilinmektedir. İlk Çağ topluluklarında gösterişi, uzun yaşamı ve sürekli yenileşme yeteneği ile kutsallaşan ağaç, Urartuların mühürlerinde, anıtsal kaya kabartmalarında, saray ve tapınaklarıyla duvar resimlerinde ve çeşitli eşyalar üzerinde, ilginç "hayat ağacı" motifi şeklinde işlenmiştir. Verimliliğin ve bereketin simgesi olan hayat ağacına, dini ve koruyucu bir işlev yüklenmiş ve bu ağaç ölümsüzlüğün simgesi sayılarak onun için gizemli kült törenleri yapılmıştır (Anadolu Uygarlıkları, I. Cilt, 1982: 194).

İslâm öncesinde Türklerde de ağacın kutsal sayılması inancına dayanan, ağaç kültü ile ilgili birçok örneğe rastlanmaktadır. İslâm dininin ağaca tapınmayı yasaklamasına karşın, bu kült gerek biçim değiştirerek, gerekse İslâmî bir kılıfa büründürülerek

varlığını sürdürmüştür. Bugün de ağaç kültünün izlerine rastlanmaktadır (bkz. Er, 1996: 61-64; Ülkütaşır, 1963).

Eski Türk inancında su da kutsal sayılmaktaydı. Su, onların hayat kaynağı ve yaşam gücüdür. Türkler her suyun bir tanrısı olduğuna inanırlardı. Kurumuş ırmaklara şarap dökmek suretiyle Tanrı'yı memnun etmeye çalışırlardı (bkz. Kalafat, 1999: 50; İnan, 1986: 168).

Dağın kutsallığıyla ilgili inançlara da bütün toplumlarda rastlanmaktadır (bkz. Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Cilt I, 1999: 249). Dağ, eski Türklerin de saygı gösterdiği doğa öğelerindendir. Yüksekliği bakımından Tanrı'ya en yakın nokta olması nedeniyle dağın zirvesindeki insan, kendini Tanrı'ya daha yakın hisseder (Kalafat, 1999: 37). Bu, bir bakıma insanın kendini tanrısallaştırmasıyla da ilgilidir. Eski Anadolu toplumlarında mabet, tapınak ve manastırların, günümüzde de türbelerin, dağlara ya da yüksek tepelere inşa edilmesi, dağ kültüyle doğrudan ilgilidir.

Eski Anadolu toplumlarında taş ve kayanın kutsal sayılmasıyla ilgili inanç ve tapınmalar da söz konusudur. Taş ve kayalar eski Türklerin de kutsal saydığı doğal öğelerdendir. Türklerde yağmur yağdırmak için kullanılan "yada taşı" önemlidir. Türklerde kutsal sayılan taş ve kayalarla ilgili tapınmaların olduğu da bilinmektedir (bkz. Kalafat, 1999: 41).

Eski Türk dininde bu doğa kültlerinin yanı sıra atalar kültü ve "Gök Tanrı İnancı" da etkiliydi. Bu üç öğeden oluşan, eski Türklerin dini sistemi (Köksal, 1987: 228) İslâmiyet'in kabulüyle birlikte, bu eski inançların etkilerinden hemen kurtulamamış ve bugüne kadar da izlerini taşımıştır. Bugün Hatay Nusayrîleri arasında da türbe inançlarıyla doğrudan ilgili olan atalar kültünün yanı sıra, doğa kültlerinden kaya-taş kültü, su kültü ve ağaç kültünün izlerine, Hızır türbelerinde sık sık rastlanmaktadır.

Su kültü: Nusayrî türbelerinde, geçmişten bugüne Anadolu'da yaşayan topluluklardaki su kültü ile ilgili inanışların izleri-

ne sıkça rastlanmaktadır. Türbe yanında bulunan kuyudaki suların, türbenin yakınında akan suların kutsal olduğuna, bu nedenle de şifalı olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca, türbenin içinde makamın dibindeki döşemeden su çıktığına ilişkin çok sayıda olay anlatılmaktadır. Bu suyun çıkmasına sadece inançlı ve temiz kalpli insanlar tarafından tanık olunabileceğine, inançsız olanların ise bunu göremeyeceğine inanılmaktadır. Kutsal olduğuna inanılan sular, ziyaretçiler tarafından ağrıyan yerlere sürüldüğünde ağrının geçeceğine, içildiğinde ise her türlü ağrının geçeceğine inanılmaktadır. Yüze sürüldüğünde cilt hastalıklarına iyi geleceğine ve cildi güzelleştireceğine inanılmaktadır. Türbelerden, kutsal ve şifalı olduğuna inanılan sular, bir şişeye doldurulup yakın akrabalara ve komşulara da götürülmektedir. Bölgede Hızır inancıyla su inancının birlikte yorumlanması da söz konusudur. Bir yerden su fışkırması, Hızır'ın bir hikmeti olarak kabul edildiğinden, oraya Hızır türbesi yapılmaktadır.

Ağaç kültü: Nusayrî türbelerinin çoğunda bulunan dilek ağacının dışında, bir de türbenin yakınında ya da içinde bulunan ve kutsal olduğuna inanılan ağaçlar vardır. Bunların büyük çoğunluğu asırlık ağaçlardır ve kesilmesi, hatta bir dal koparılması yasaktır. Bazen kutsal ağaç ile kutsal su birliktedir. Daha önceki listede 257 numarada yer alan türbedeki kutsal ağacın dibinden su çıktığına ve bu suyun da şifalı ve kutsal olduğuna inanılmaktadır. Bazen türbe yanında bulunan çok sayıdaki ağacın kutsal olduğuna ve bunların kesilmesinin kötü olaylara yol açacağına inanılır. Kutsal ağacı kesmek isteyen kişilerin başına gelen kötü olaylar veya bu kişilerin rüyalarında Hızır'ı gördükleri, kutsal ağacı kesen bıçağın ikiye ayrıldığı sık sık anlatılmaktadır. Türbenin bahçesinde veya yakınında bulunan meyve ağaçlarının meyvelerinin de kutsal ve aynı zamanda şifalı olduğuna inanılmaktadır. 27 numaralı türbenin bahçesindeki nar ağacının meyvesinin her derde deva olduğuna ve 13 numaralı türbenin yanındaki in-

cir ağacının meyvesinin sütünün, sığillere sürüldüğünde bunları iyileştireceğine inanılmaktadır. Zeytin ağacının kutsallığının yanı sıra zeytinyağının da cilt hastalıklarını iyileştirdiğine inanılır. Bu nedenle zeytinyağı, bütün Nusayrî türbelerinde bulunur. 32 numaralı türbenin bahçesinde bulunan zeytin ağacının gövdesindeki delikten geçenler, her türlü hastalığa şifa bulduklarına inanmaktadırlar. Dut ağacının dilek ağacı olarak kullanıldığına da rastlanmaktadır. 273 ve 257 numaralı türbelerde, türbe içindeki ağaçlar kutsal oldukları için kesilmemiştir. Hatta bunlardan 273 numaralı türbede bulunan ağaç, oldukça yaşlı olup, türbe tavanından çatıyı delerek dışarıya çıkmaktadır. Dut, zeytin, incir ve çınar ağacı Hatay'da kutsal olarak kabul edilmektedir.

Dağ kültü: Hatay'da yerleşme yerinin uzağındaki türbelerin büyük çoğunluğu, kente hâkim tepelerde ve dağların yüksek kesimlerinde kurulmaktadır. Nusayrî türbelerinin dağlara ve yüksek tepelere kurulmasında, dağ kültünün izlerinin etkili olduğu görülmektedir. Hatay'da türbeler dışında, eski toplumlara ait mabet ve manastırlar da yüksek dağlara ve kente hâkim tepelere kurulmuştur. Bu seçimde, piknik yapmaya uygunluğun da etkili olduğu düşünülebilir.

Taş ve kaya kültü: Nusayrî türbelerinde taş ve kayanın kutsal sayılması ile ilgili örneklere de sıkça rastlanmıştır. Rüyada görülerek ya da nur yağmasıyla belirlenen bir kaya parçasının varlığı, türbelerin yerinin saptanmasında oldukça önemli bir işarettir. Nusayrî türbelerinde makamın olduğu yerde daha önce bir kayanın olduğu sıkça belirtilmektedir. İnanışa göre Samandağ'da Hızır makamının olduğu yerde bir kaya vardı ve Hz. Mûsâ ile Hızır'ın buluştukları yer orasıydı. Ayrıca 283 numaralı Hızır makamı, sadece denizin içinde bulunan bir kaya parçasıdır. Bu kayanın bulunduğu yere sürekli nur yağdığı söylenmektedir. Bu kültle ilgili en ilginç örneğe 9 numaralı Hızır türbesinde rastlanmıştır. Bu makamın olduğu yerde, beyaza boyanmış büyük bir kaya

vardır. Bu kayanın kutsal olduğuna inandıkları için, yerinden oynatılmayacağına ve kırılmayacağına inanılmasına karşın, küçük darbelerle bu kayadan kolayca küçük parçalar koparılabilmektedir. Yine türbelerde sağlık taşı olarak kullanılan silindir biçimli mermerden yapılma taşların, hemen hemen bütün Hızır türbelerinde bulunması da bu kültle ilgili olsa gerektir. Türbenin iç tarafında, duvardaki mihrap şeklindeki girinti de, sağlıkla ilgili olarak kullanılmaktadır. Bu girintiye sırtlarını sürtenlerin sırt ağrılarının geçeceğine inanılmaktadır.

Yasaklar

Nusayrî türbelerinde yapılması yasak olan davranışlar ise şunlardır:

Kirli Girmek: Ziyarette temiz olmak zorunludur. Temiz olmayanlar ancak abdest aldıktan sonra içeriye girebilir. Kirli girenlerin çarpılacağına inanılmaktadır.

Başı açık olmak: Bayan ziyaretçilerin başının örtülü olması gerekmektedir. Bu nedenle, girişte çok sayıda başörtüsü (eşarp) bulundurulmaktadır. Yanında başörtüsü getirmeyenler bunlardan kullanabilmektedir.

Makyajlı ve açık elbise: Bayan ziyaretçilerin aşırı makyajlı ve açık elbiselerle makama girmelerinin günah olduğuna inanılır.

Sigara ve içki: Makamın yakınında sigara ve içki içmek yasaktır. Ancak son zamanlarda bu kurala uymayan davranışlara rastlanılmaktadır. Piknik yapanlar arasında ve adak yemeğine katılanlar arasında içki içenlere rastlanmıştır.

Günahkâr olmak: Herhangi bir günah işleyen insanın, türbe ziyaretine katılmaması gerektiğine inanılır. Kötü yola düşen kadınlar, zina yapan kadınlar, aybaşı olan kadınlar ve doğumdan sonra kırk günü doldurmayan kadınlar ile onlara dokunanlarının da ziyarete katılmaması gerektiğine inanılmaktadır. "Bir yılanın kötü insanları türbeden uzaklaştıracağına veya so-

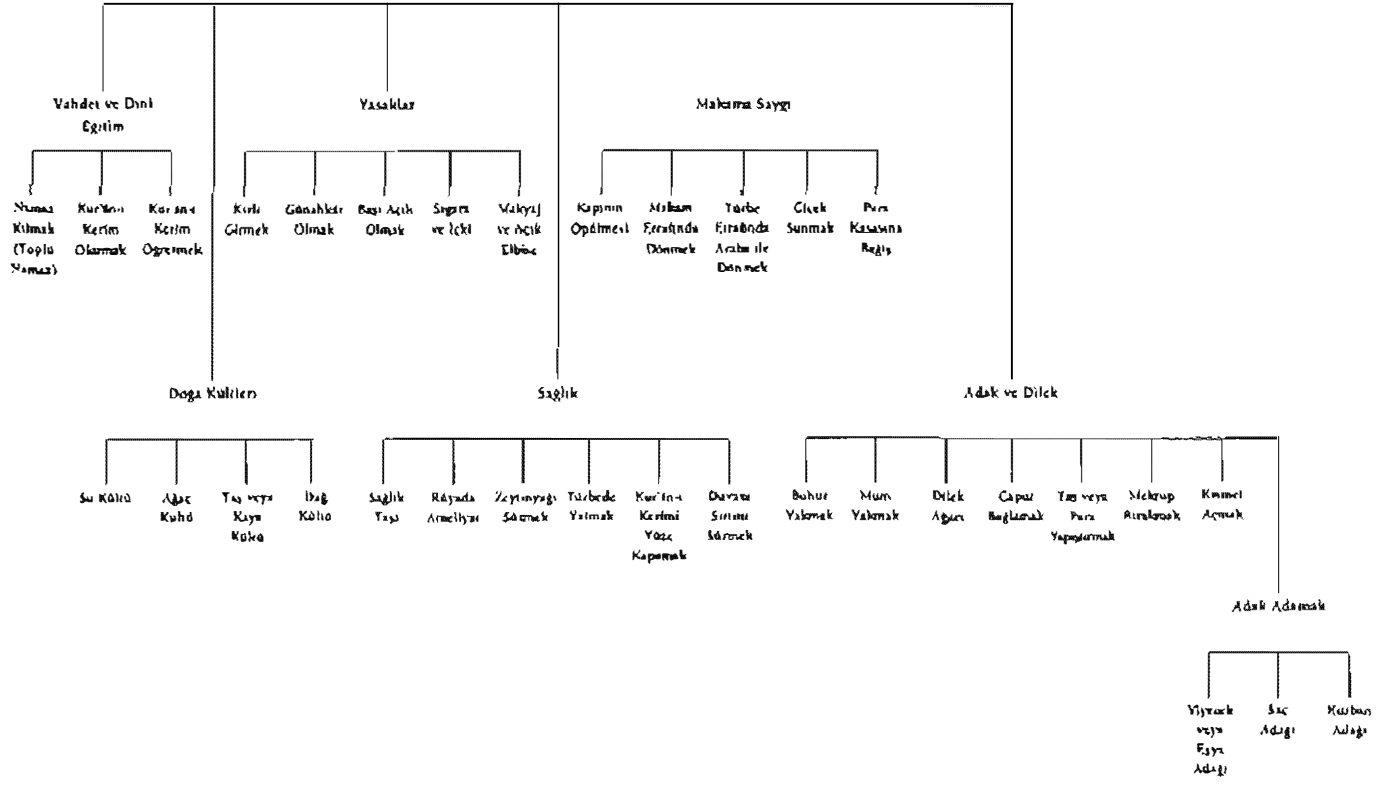
kacağına"inanılmaktadır (Salih Kalla, 75 yaşında, ilkokul mezunu, Samandağ).

6.6. Hızır Kültü ve Hıdrellez

Din adamları tarafından aktarılan, yani resmî olan din bilgileri ile halk tarafından uygulanmakta olan halk inançları çoğunlukla birbirinden farklıdır. Halk inançları içinde yer alan kültler kapsamındaki pek çok ritüel, kökenleri ve nedenleri irdelenmeksizin dogmatik olarak yerine getirilmektedir. Her gün ayrı bir yerde tanık olduğumuz bu ritüeller, bize yanlış, hatta saçma gelse bile, söz konusu toplumun kendini ifade etmesinde ve toplumsal bütünlüğün sağlanmasında önemli bir role sahiptir. Erginer de kültün eylem kısmını oluşturan ritüellerin, toplumsal işlevlerinin olduğunu belirtmektedir: "Toplumun birlikteliğinin sağlanması, pekiştirilmesi, birlik ve beraberlik duygularının kuşaktan kuşağa aktarılması, ritüellerin asal görevleri arasında yer almaktadır" (1997: 42, 47-48)

Din, yapısı ve işlerliği bakımından temelde iki yöne sahiptir. Bunlardan birisi fikir ve inançlar, diğeri ise bunlarla doğrudan ilişkili olan eylem ve yükümlülüklerdir. Bu ikisinin bütünleşmesi, çeşitli kültlerde kendini gösterir. Erginer, "Bütüncül olarak 'bir inanç sistemi'ne ya da 'bir inanç sistemi içinde yer alan, eylemle desteklenen ve kendi içinde bütünleşmiş bir kesit'e antropoloji terminolojisinde 'kült' adı verilmektedir" diyerek bu bütünlüğü vurgulamaktadır (1997: 41). Kültün kapsamı içerisinde kutsallık, tapınma, dua, kurban ve çeşitli ritüeller topluluğu bulunur. Örnek, bu içeriğine uygun olarak kültü şöyle tanımlamaktadır (1971: 147-148):

"Yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınış. Bu saygı ve tapınış duayı, kurbanı ve belli ritüelleri gerektirmektedir. Tapınaklar, toplantı evleri, kutsal olarak bilinen alanlar, tepeler, mağaralar, nehirler kült yeri olarak kul-

Vahdet ve Dini Eğitim
Namaz Kılmak (Toplu Namaz)
Kur'an-ı Kerim Okumak
Kur'an-ı Kerim Öğretmek
Yasaklar
Kirli Girmek
Günahkâr Olmak
Başı Açık Olmak
Sigara ve İçki
Vakıyaj ve Açık Elbise
Makama Saygı
Kapının Çalınması
Makam Esnasında Dönmek
Türbe Etrafında Arabalı Dönmek
Çiçek Sunmak
Para Kasasına Bağış
Doğa Kültleri
Su Kültü
Ağaç Kültü
Taş veya Kaya Kültü
Dağ Kültü
Sağlık
Sağlık Taşı
Rüyada Ameliyat
Yeryüzüyle Sürünmek
Türbede Yatmak
Kur'an-ı Kerimi Yüze Kapatmak
Dua'nın Sırtını Sürmek
Adak ve Dilek
Buhur Yakmak
Mum Yakmak
Dilek Ağacı
Çaput Bağlamak
Taş veya Para Yapıştırmak
Mektup Atmak
Kurbanı Açmak
Adak Adamak
Yiyecek veya Eşya Adağı
Saç Adağı
Kurban Adağı

lanılır; kült için bayram ve tören gibi belli zamanlar seçilir; kült araçları bulundurulur; en önemlisi de bu amaçla toplanmış bir cemaatı yöneten bir lider gereklidir."

Kültler, sosyo-kültürel yapı ile inanç sisteminin bütünleşmesini sağlarlar ve toplumlar için yaşamsal bir öneme sahiptirler. Bu nedenle bir toplumu anlamak için, o toplumun kültlerini ve kültün eylem kısmını oluşturan ritüelleri incelemek gereklidir. Geçmişten bugüne, yeryüzünde çok sayıda kült varlığını sürdürmektedir. Tammuz kültü, Adonis kültü, pirinç kültü, ayı kültü, su kültü, dağ kültü, taş-kaya kültü, ateş kültü, atalar kültü, Hızır kültü, bunlardan sadece bir kısmıdır.

"Hızır" kelimesi bir isim değil, bir lâkaptır. Bu kelime bazı kaynaklarda el-Hadr ya da el-Hıdır olarak kaydedilse de, doğrusu el-Hadır'dır. Bu sözcük Türklerde Hızır veya nadiren Hıdır, İranlılarda ise *Khezr* şeklinde kullanılmaktadır. el-Hadır kelimesi Arapçada *el-Ahdar* (yeşil, yeşil dal, yeşilliği çok olan yer) anlamına gelmektedir. "Yeşil" anlamına gelen bu lâkaptan dolayı Hızır, Şîîlikte üstün bir konuma sahiptir. Çünkü yeşil hem İslâm'ın dinsel rengi, hem de Hz. Ali sülalesinin ve Şîîliğin kutsal rengidir (Ocak, 1990: 60-61).

Hızır kültü, coğrafi dağılım alanının çok geniş olması ve çeşitli dinlerde geçmişten bu güne varlığını sürdürmesi bakımından oldukça önemlidir. Türkiye'de Hızır kültü, eskiden beri ilgi çeken konulardan biri olmuştur. Çünkü, tarih boyunca farklı kültürlerde benzer uygulamalarına rastlanan ve insanları bu denli kendisine bağlayan bir inanca rastlamak olanaksız gibidir. Hızır kültü, bazı bilimsel araştırmalarda ve amatör denemelerde ele alınmıştır. Türkiye'de ilk kez derli toplu biçimde ve belirli yönleriyle Boratav (1964) tarafından İslâm Ansiklopedisi'nde, "Türklerde Hızır" başlığı altında işlenmiştir. Bunun dışında, daha çok Anadolu'daki Hıdrellez törenlerinin ele alındığı hem derleme hem de araştırma niteliğinde bazı bilimsel çalışmalar da ya-

yımlanmıştır. Hıdrellez törenlerini anlatan, amatör nitelikli ve burada sayılamayacak kadar çok folklor derlemesi yapılmıştır. Bunlardan önemli görülen bir kısmından yararlanılmış ve kaynakçaya alınmıştır. Bunların içinde Güngör'ün (1956) makalesi anılmaya değerdir. Konuyla ilgili olarak Ülkütaşır'ın (1975) ve Acıpayamlı'nın (1978) makalelerinden de bahsetmek gereklidir. En son ve bizim de araştırmamızda temel aldığımız en önemli inceleme ise Ocak tarafından (1990) yapılmış olandır. Gerçekten de Ocak, bu çalışmasında Türk-İslâm inançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas kültünü, bilinen tüm boyutlarıyla, bir bilim adamı sorumluluğuyla ve eksiksiz olarak incelemiştir. Ocak (1990: 125, 132) tarafından da dikkat çekici bulunan "Hatay'da Hızır Kültü" konusu ise bu çalışmada incelenmiştir. Konuyla ilgili daha önce amatör nitelikli birkaç derleme yapılmıştır (bkz. Durarı, 1998; Tekin, 1990).

Hızır'ın Kimliği ve Özellikleri

Hızır, halk inancında, darda kalanların yardımına koşan, insanlara bereket ve iyilik getiren ölümsüz bir nebî veya bir veli olarak betimlenir. Zaman zaman ortaya çıkar, birdenbire gözden kaybolur (Barın, 1995: 22). İyileri ödüllendirip kötüleri cezalandırır, insanları bereket ve bolluğa kavuşturur, savaşlarda zor durumda kalan Müslüman askerlere yardım eder (Ocak, 1990: 113; Güngör, 1956). Hızır'ın halk inançlarındaki bu özellikleri, Güngör (1956: 68) tarafından derlenmiştir:

1- Darda kalanların, başı sıkışanların imdadına yetişir; onların dileklerini gerçekleştirir. Kalbi temiz ve iyiliksever insanlara yardım eder.

2- Bereket, bolluk, zenginlik bağışlar; dertlilere derman, hastalara şifa dağıtır. Mucize ve keramet sahibidir.

3- Bitki ve hayvanların üremesine, insanların kuvvet ve zindelik kazanmalarına yardımcı olur.

4- İnsanların şanslarının açılmasını sağlar. Uğur ve kısmet dağıtır.

Boz atlı, yeşil giysili, nur yüzlü, ak saçlı, ak sakallı, kırmızı çarıklı bir derviş veya dilenci kılığındadır (Barın, 1995: 22); elinde bastonu olan sevimli bir ihtiyardır (Erseven, 1995: 18) veya elinde mızrak ya da kamçı taşıyan bir süvaridir (Ocak, 1990: 117). Onu tanımak zordur; ancak, tanımak için bazı belirtiler de vardır. Mesela işaret parmağı orta parmağıyla aynı boydadır, bir parmağı kemiksizdir (Ocak, 1990: 65-66, 115-117). Cübbesi pembeli, allı, morlu, sarılı ve baharî çiçekleriyle donatılmıştır. Zümrüt yeşili, parıldayan bir sarığı ve bunu örten al renkli bir külâhı vardır (Yund, 1960: 2140). Her konuda her şeyi bilen biridir ve yeryüzünde Tanrı'nın bir vekilidir (Zelyut, 1995: 13). Hızır'ı bir peygamber veya bir melek olarak görenler de vardır (Ocak, 1990: 65-66). Bazıları ise ölümsüzlüğe erişmiş bir evliya olduğunu ileri sürerler. Hızır'ın kimliği konusundaki bu karışıklık da göstermektedir ki; Hızır, kimliği bilinen belirli bir kişi değildir.

Hıdrellez kelimesinin Hızır ve İlyas peygamberin isimlerinin birleşmesinden oluşması nedeniyle, Hızır ve İlyas iki ayrı kişi olarak görülür. Ancak ayetlerde İlyas iki kez ismen belirtilmesine karşın, Hızır adından hiç bahsedilmemesi dikkat çekicidir. Arapçadaki İlyas, Grekçedeki Eliyas, İbranicedeki Elijah, Batı dillerindeki Elie ve Süryanicedeki İliya veya İlya'nın aynı kelimenin farklı biçimleri oluşu ve Tevrat'taki İlya ve Elişa'nın hikâyelerinin Kur'ân-ı Kerim'dekine benzeyişi göz önünde bulundurulduğunda (bkz. Ocak, 1990: 80), aslında Hızır'ın İlyas yani İlya'dan başkası olmadığı sonucuna ulaşmak zorunlu gibi görünmektedir. Belki de Tevrat'taki İlya (İlyas) ile İslâmî inanıştaki Hızır aynı kişi olduklarından, Hızır-İlyas isimleri Hıdrellez şeklinde birleştirilmiştir.

Tasavvufta ve halk inançlarında Hızır'ın yanında İlyas'ın sönük kalması, Hızır ile ilgili çok sayıda söylence anlatılmasına

karşın, İlyas hakkında bilinenlerin çok az olması, yine Hızır ismi ile anılan çok sayıda makama karşılık İlyas adında pek az makam bulunması, bu iki şahsiyetin birbiriyle örtüşmesinden kaynaklanıyor gibi görünmektedir.

Alevî-Bektaşî inançlarında Hz. Ali ile Hızır ve İlya özdeşleştirilmektedir. Hızır bazen Hacı Bektaş, Hacım Sultan ve hatta Şah İsmail ile de bir tutulmaktadır (bkz. Ocak 1990: 106-109; Zelyut, 1995: 13-16). Hz.Muhammed ile Hz. Ali'nin bir tutulması nedeniyle, dolaylı olarak Hz. Muhammed ile Hızır'ın özdeşliğinden de bahsedilebilir. Hz. Ali'nin Tanrı ile bir tutulması nedeniyle, aslında Hızır, Tanrılık kavramıyla da özdeşleştirilmektedir. Hızır'ın Alevîlerdeki özel ve üstün yeri de bundan kaynaklanmaktadır. Aslında Hızır-Hz.Ali, Hz.Ali-İlya ve Hz.Ali-Hz. Muhammed aynılığı ve Hz.Ali'nin dolayısıyla da Hızır'ın Tanrı ile bir tutulması, Alevî ozanların şiirlerine de yansımıştır:

Kırkların cemine beraber gelen
Server Muhammed'in bâcını alan
Sancağını çekip Zülfikâr çalan
Yetiş Hızır Nebî sen imdat eyle
(Barın, 1995: 21)

Senin velayetin hürmetine de ey Ali ey İlya
Ey Hasan ve Hüseyin'in babası, ey Ebâ Türab
Müşküllerimi çöz ey veliler velisi
Ey Hârikulâdelikler mazharı, Ey Mürtazâ, Ey Ali
(Ocak, 1990: 107)

Pir Sultanım bu bir sırdır
Sırrını saklayan erdir
Ay da sırdır gün de sırdır
Allah bir Muhammed Ali
(Öztelli, 1971: 90)

Bin adı vardır, bir adı Hızır
Her nerde çağırsam orada hazır
Ali padişahtır, Muhammed vezir
Bu fermanı yazan Ali değil mi
(Öztelli, 1971: 94)

Ol Ali olup da Zülfikâr çalan
Sırr-ı Mustafâ'sın eylemem güman
Horasân'dan Hindistan'a kul salan
Yemen'de Veysel-i yâr Hacı Bektaş Veli
(Ergun, 1956: 92- cilt 3)

Akan dört ırmağın gözün sorarsan
Serçeşmeden gelir suyun durusu
Ali Muhammed'dir, Muhammed Ali
İkisi de bir elmanın yarısı
(Ergun, 1956: 368)

Muhammed cisminde karar eyledik
Hak buyurdu hak kelâmın söyledik
İndik aşkın deryâsını boyladık
İkrar verdik şâh-ı merdan'a geldik
(Ergun, 1956: 402)

Râh-ı şeriatte buldum kemâli
Dört kapıdan girdim aslan misali
Anda gördüm Muhammed'in cemali
Araya araya buldum ya Ali
(Ergun, 1956: 402)

Hızır Ali Sultan, yâ senden medet
Kara donlu sultan vallahi ahad

Cedd-i pâki sülale-i Muhammed
Pirim Hacı Bektaş Veli değil mi
(Ergun, 1956: 402)

Hızır, İlyas ile içti Hayat'ı
Yezid'e Zülfikâr zehirden katı
Yine pirden ola er kerameti
Bir ismi Muhammed, bir ismi Ali
(Öztelli, 1971: 91)

Ali söyler, Hızır yazar ayeti
Elinde Zülfikâr zehirden katı
Aşikâre Ali'nin kerameti
Birisi Muhammed, birisi Ali
(Öztelli, 1971: 92)

Arslan olup yol üstünde oturan
Selman'a destinde nergis getiren
Kendi cenazesin kendin götüren
Allah bir, Muhammed Ali'dir, Ali
(Öztelli, 1971: 93)

Zulmet deryasını nur edip gelen
Hızır-İlyas şâh-ı merdan Ali'dir
Garibin, mazlumun halini bilen
Hızır-İlyas şâh-ı merdan Ali'dir
(Zelyut, 1995: 14)

Bektaşîlikteki on iki posttan "Mihmandar" postunun Hızır'ı temsil ettiği (bkz. Erseven, 1995: 19; Sertoğlu, 1969: 255; Boratav 1964: 468) ileri sürülmektedir. Misafir için Alevîler "Ali" derler. Bunu da "Mihman Ali'dir" sözüyle dile getirirler. Mihman

(konuk) aynı zamanda Hızır olarak da görülür (bkz. Zelyut 1995: 14). Rivayete göre Hızır, Hz. Ali'nin vefatında cenaze törenine katılmış ve Ehl-i beyte baş sağlığı dilemiştir (Ocak 1990: 70,108). Hoca Ahmet Yesevi'yi Hızır'ın yetiştirip büyüttüğü de ileri sürülmektedir (Boratav, 1964: 467).

Anadolu'da yaşayan Alevîlerde Hızır'a olan saygı ve bundan kaynaklanan Hızır inancı, öteki Müslüman kesimlerdekinden çok daha fazla ve farklıdır. Bu nedenle Aleviler, her yıl Hızır için üç gün oruç tutarlar. Hicrî takvime göre 30 Ocak'ta başlayan bu oruç, günümüz takvimiyle 13 Şubat'ta başlamaktadır (bkz. Zelyut, 1995: 17). Ancak Hızır'la ilgili olan bu uygulamayı Hıdrellez törenleriyle karıştırmamak gerekir. Çünkü, bu ikisi arasında tarih farklılığı olduğu gibi, içerik farklılığı da bulunmaktadır. Alevî halkın inanışına göre bu oruç, Nûh'un gemisinden kurtulan insanların Allah'a şükretmeleri adına tutulmaktadır. İnanca göre, Nûh'un gemisi tufanda batmak üzereyken insanlar "Yetiş ey Hızır, kurtar bizi!" demişler ve Allah da bu insanlara acıyarak onları kurtarmışır. Anadolu Alevîleri oruçtan üç gün sonra hamama gider, yıkanır, temizlenirler ve beyaz elbiseler giyerler. Evlerindeki bir masanın üzerine beyaz bir örtü örterler ve üzerine un serperler. Ertesi sabah eğer un üzerinde bir nal izi görülürse bu, Hızır'ın o evi ziyaret ettiğinin işareti olarak algılanır. Ev sahibi bu unla "kömbe" adı verilen bir ekmek yapar ve dağıtır (bkz. Melikoff, 1994: 83; Erseven, 1995: 18-19; Zelyut, 1995: 17). Kurban kesip dağıtanlar da vardır. Sivas, Divriği'deki Alevî köylerinde de benzer bir Hızır inancı vardır.

Divriği'nin Güneyevler köyünde Hıdrellez, dini niteliğe bürünmüş bir ibadet özelliğindedir. Burada Hıdrellez sözü, günü değil, Hızır orucunun tutulduğu ayı tanımlamaktadır. Onların geçmişte kullandıkları halk takvimine göre Hızır orucu, Hıdrellez ayında tutulmaktadır. Hızır orucu genellikle 31 Ocak-2 Şubat tarihleri arasında üç gün tutulmaktadır. Hıdrellez kutlamalarının yapıldığı 6 Mayıs tarihi onlara hiçbir şey anımsatmamaktadır.

Hızır orucu ya da öteki adıyla Hıdrellez orucu, gençlerin çoğunluğu ve yaşlıların da hemen hemen hepsi tarafından tutulmaktadır. Bu oruç zor günlerde Hızır'ın imdada yetişmesi için bir tür ibadet ve Hızır'a yapılan bir niyazdır. İnanışa göre, Hıdrellez günleri olarak kabul edilen üç gün boyunca özellikle gençler hiç su içmezler, kömbe[43] ve kavurga[44] gibi susatıcı yiyecekler yerler. Orucun son gününün akşamı, kadınlar kömbe yaparak bütün evlere hızır adına "lokma"[45] veya adak olarak dağıtırlar. Aynı gün yatmadan önce genç kız ve erkekler, su içmeden uykuya dalarlar ve rüyalarında evlenecekleri kimsenin kendilerine su vereceğine inanırlar. Özellikle gençlerin üç gün boyunca tuzlu ve yağlı yiyecekler yemelerinin ve su içmemelerinin nedeni budur. Köyde gençler, evlenecekleri kişiyi çok merak ettikleri için bu orucu aksatmadan tutarlar.

Üç günlük orucun bittiği sabah, kadınlar haşıl[46] yaparak üzerine keş[47] dökerler ve köyün bütün erkeklerini yemeğe davet ederler. Bu yemeğe kadınların hiçbiri davet edilmez. Kadınların bir kısmı da aynı gün babuko[48] yaparak yine köyün erkeklerini yemeğe davet ederler. Bu davete de kadınlar katılmaz.

[43] Hamur ile patatesin karıştırılması ve arasına yağ sürülüp, sac üzerinde pişirilmesiyle yapılan yerel bir yiyecektir.

[44] Buğdayın temizlenerek sac üzerinde kavrulmasıyla yapılan, çerez türü bir yiyecektir.

[45] Ermiş biri adına herkese eşit olarak dağıtılan yiyecek ve içeceklerdir.

[46] Unun içine su katılarak pişirilip üzerine tereyağı ya da şerbet ilave edilerek yapılan yerel bir yemektir.

[47] Çökeleğin ağaç teknelerde ufalanarak kurutulmasından elde edilen bir yiyecektir.

[48] İki sac arasına kalın kömbe yapılıp üzerine keş ve tereyeği dökülerek yapılan bir yiyecektir.

Hıdrellezde, Hızır orucunun dışında, dilek dileme ve geleceği anlamaya ilişkin inanç ve uygulamalar da söz konusudur. Aşağıda bunlardan bir kısmı verilmektedir:

* Genç kız ve erkekler, evlenecekleri kimseyi önceden öğrenmek için küçük bir parça tuzlu hamuru kurutarak dama koyarlar ve kargaların alıp götürmesini beklerler. Kargalar bu hamur parçasını alıp hangi evin ya da köyün yönüne doğru uçarsa ya da nereye bırakırsa, o evden veya köyden biriyle evleneceklerine inanırlar.

* Bir tekne içine hamur yapılarak sabaha kadar bekletilir. Sabahleyin hamur ekşiyerek kabarmışsa, o yılın bereketli geçeceğine, kabarmamışsa bereketsiz geçeceğine inanılır.

* Köyün yakınında bulunan Dere Baba'ya veya diğer türbelere (Hüseyin Gazi, Karayağıb, Sultan Melek vb.) gidilerek niyaz edilip dilek dilenir; adakların karşılığı olarak kurban kesilir. Türbelerin yanında bulunan dilek ağacına çaput bağlayarak dilek dilenir.

* Evin damının başına yedi tane taş konularak yedi dilek dilenir. Ertesi sabah hangi taşın altında böcek varsa, o dileğin kabul edileceğine inanılır.

Hızır'ın Hıristiyan inancındaki ismi ise St. Georges'dir (ya da Aya Yorgi). Bu isim halk arasında "Aziz Corc" olarak da bilinir. Anadolu'da Hızır sadece St. Georges ile değil, aynı zamanda Baba İlyas Horasani, St. Theodore ve St. Sergios ile de özdeşleştirilmiştir (Ocak, 1990: 138-139). Hızır'la aynı kişi olduğuna inanılan St. Georges bazı Müslüman velileriyle de özdeşleştirilmiştir: St. Georges Teselya'da Torbalı Sultan, Câfer Baba, Mustafa Baba ve Üsküp'te ise Karaca Ahmet Sultan ile özdeşleştirilmiştir (Ocak, 1991: 670). Bunlar St. Georges ile Hızır'ın ve Hıdrellez kutlamaları ile St. Georges Günü kutlamalarının ne denli birbirine karıştığını ve Hıristiyan-Müslüman dini etkileşimini gözler önüne sermektedir.

Nusayrîlerde Hızır Kültü

Yaygın ve köklü bir inanç olan Hızır kültü, yıllardan beri sosyal bilimcilerin ilgisini çekmiştir. Konuyla ilgili yerli ve yabancı yayınların sayısının çokluğu da bunu açık bir şekilde göstermektedir.

Hatay'da yaşayan Nusayrîlerin ana dilleri olan Arapçada Hızır'ın karşılığı Hıdır'dır. Nusayrîlere ait toplam 283 türbeden 51'inin[49] Hızır adına yapılmış olması Nusayrîlerde Hızır inancının çok güçlü olduğunu açıkça göstermektedir. Hatay Hızır türbeleri kutsallaştırılmış birer tapınma mekânı olarak kullanılmaktadır. Nusayrîler arasında Hızır inancı çok güçlüdür. Çok sayıda Hızır türbesinin[50] varlığı, bu mekânlarda çeşitli ritüeller eşliğinde törenlerin yapılması ve Hızır hakkında çok sayıda söylencenin anlatılması, Hızır inancının bir külte dönüştüğünü göstermektedir (bkz. Türk, 2002).

Anadolu'da türbeler her gün halk tarafından ziyaret edilmekte, dilekler dilenmekte, adaklar adanmaktadır. Hatay türbeleri arasında Nusayrîlerce en önemli türbeler olarak görülen Hızır türbeleri de yoğun bir ziyaretçi akınına uğramaktadır. Hızır türbelerinde çeşitli inançların sonucu olan uygulama ve tabuları yerine getiren bu ziyaretçilerle görüşmeler yapılması da Hızır inancının anlaşılmasında ve anlatılmasında önemli kolaylıklar sağlayacaktır. Hızır türbelerine ziyarete gelenlerin büyük bir çoğunluğunun Hızır'a inandıklarını (141 kişi) belirtmeleri, inancın ne

[49] Hızır türbesi sadece Hızır'ın adına yapılanlara ek olarak Hızır'ın da isminin bulunduğu çok makamlı nebî veya enbiya türbelerini de kapsamaktadır.

[50] Hızır türbeleri, içinde gerçek anlamda mezar olmaması ve makamın Hızır'ı temsil etmesi nedeniyle, türbenin bütünü "Hızır Makamı" olarak isimlendirilmektedir. Ancak bu çalışmada makam ve türbe ayrımında bir kavram kargaşasına yol açmamak için, "Hızır Türbesi" ismi tercih edilmiştir.

Tablo 10: Hızır'a İnanma Durumu

	Kadın		Erkek		Genel	
Hızır'a İnanma	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İnanıyorum	72	96	69	92	141	94
İnanmıyorum	3	4	6	8	9	6
Toplam	75	100	75	100	150	100

denli güçlü olduğunun kanıtıdır (bkz. Tablo 10). Hızır'a inanan ziyaretçiler bu güçlü inançlarının nedenlerini aşağıdaki sözlerle ifade etmişlerdir:

"Allah'ın makam yeridir", "Bu kültürde büyüdük", "Aileden gelen bir gelenektir", "Küçükten beri hep inanır, biliriz", "Mucizelerine tanık oldum", "Dualarımız onun vasıtasıyla kabul oluyor", "Şifa bulduğunu söyleyen çok insan var", "Hızır her derde devadır", "Allah'a inandığım için Hızır'a inanırım", "Sıkıntılarımızı rahatlatıyor" v.b. İnanmayan 6 kişinin açıklaması ise genelde "Batıl inanç olduğu için inanmıyorum" şeklindedir.

Nusayrî inancında Hızır'ın kimliği konusunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bunun nedeni,Nusarîlik inancının önemli ilkelerinden biri olan "sır saklama" ve "gizlilik" olabilir. Öyle ki, bu konuda veya Nusayrîlik konusunda bilgi verenlerin çoğu, isimlerinin açıklanmaması konusunda güvence isteyerek görüşlerini belirtmiştir. Bölgedeki Nusayrî şeyhlerinden Eskiocak, Hızır'ın kimliği konusundaki sorumuza, "Hızır, çeşitli bedenlerle farklı zamanlarda yeryüzüne gelir. Kimliği bilinmez. Soru işaretiyle bırakmak daha akıllıca" diyerek bu konudaki gizliliği teyit etmiştir (Nasreddin Eskiocak, 61 yaşında, Harbiye).

Genel inanca göre Hızır, Hz. Âdem'den itibaren çeşitli bedenlerde ortaya çıkarak yaşama dönen, insanların istemlerine anında cevap veren ve insanları her yerde, her zaman koruyan ölümsüz bir güçtür. Ancak, Hızır'ın kimliği konusunda elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda, dört görüş ortaya çıkmıştır:

1- Hızır, bir velîdir. Peygamberlere yardım eden, yol gösteren peygamberlere vâsi olan kutsal bir kişidir (Ali Nur, 45 yaşında, üniversite mezunu, Serinyol). Yahudi olduğu ve esas adının İlya olduğu bilinir. Ayrıca Hıristiyanlıkta, Mar Corcus adını alır (Yusuf Beyazıt, 75 yaşında, Samandağ).

2- Hızır, Cebrâil Aleyhisselâm'dır. Hızır, Tanrı'nın insanlara yardım için gönderdiği bir melektir. Hızır, nurdur. Yani Allah'ın kendisinin yansımasıdır. Bu nedenle, her zaman her yerde vardır. Makamı da her yerde vardır (Nizam Kahil, 35 yaşında, lise mezunu, Samandağ). Hızır, nerede anarsak orada hazır olan, peygamberlerin velîsi ve öğretmeni (eğitmeni) konumundaki en üstün melektir. Cebrâil, Mikâil, Azrâil, İsrafil ve Hızır, Allah'ın melekleridir (Mithat Azazi, 40 yaşında, lise mezunu, Aknehir). Âdem'in yaratılışından itibaren, çeşitli bedenlerde ortaya çıkarak yaşama dönmüş bir melektir. Her peygamberin yanında bir Hızır vardır (Bereket Uçak, 56 yaşında, İskenderun).

3- Hızır, Hz. Muhammed'dir. Hızır, Hz. Muhammed ile aynı nurdandır. Hz. Muhammed: "Allah'ın nuru ikiye bölündü, bir kısmı bana, bir kısmı Ali'ye gitti" demiştir. Hızır, Hz. Muhammed ile aynı nuru paylaşmaktadır. Peygamberler arasında tek ölümsüz olan Hz. Hızır'dır. Hızır'ın nuru, Hz. Muhammed'den aldığı ilk nurdur. Hızır, Allah'ın yarattığı ilk nurdandır (Mehmet Mullaoğlu, 56 yaşında, Antakya).

4- Hızır, Hz. Ali'dir. O, danışman olarak bütün peygamberlerin yanında bulunmuş ve onları yönlendirmiştir. Bu son görüş birçok kişi tarafından söylenmiştir. Bu görüş Hz. Ali'nin tanrılığını ispatlamak için Nusayrîler tarafından delil olarak gösterilen kaynaklarda da dolaylı olarak belirtilmiştir. Mevlâna'nın *Dîvân-ı Kebîr*'indeki (1989: 4) "Na't-ı Ali" bölümünde yer alan "... İmran'ın oğlu Mûsâ, onun nurunu gördü de, uzun geceler hayran kaldı. Kırk gece kendinden geçti, konuşma ve görüşme zevkine daldı. Sonra dedi ki: 'Yarabbi! Bana bu lütfundan bir alâmet ver.'

Hak ona, 'İşte, sana yed-i beyza (nurlu eli) verdim.' dedi." şeklindeki sözlerden ve Kefh suresinde anlatılan öyküden, Hz. Mûsâ'nın buluştuğu kişinin Hz. Ali olduğu çıkarılmalıdır. Yine, Hz. Ali'nin hutbesinden alınan şu sözler de, Hz. Mûsâ'nın buluştuğu kişinin Hz. Ali olduğu görüşünü doğrulamaktadır: "Benim o nur ki, Mûsâ ondan iktibas eyledi... benim, Mûsâ'ya konuşanın sırrı; benim, gayb âleminde ruhlarla konuşan; benim, daim ve bâkî olan emir; benim, Hakk'ın velîsi olan..... Benim, Mûsâ'yı denizden geçiren" (bkz. Uluçay, 1997a: 34-35'ten E. Emir, 1995). Nusayrîlik hakkında Suriye'de araştırma yapan Olsson da Hızır konusunda yaptığı değerlendirmesiyle Hızır'la Hz. Ali'nin aynı kişi olduğu görüşünü güçlendirmektedir (1999: 233-234): "...Hızır, Suriye kiliselerinde çok önemli bir aziz olan ejderha avcısı St. George ve Ali ibn Ebû Tâlib ile bazı önemli ortak özellikleri paylaşmaktadır. Hızır, Ali ibn Ebû Tâlib gibi kılıç kuşanmıştır ve onun gibi Alevîlerin şiirlerine girmiştir; bu şiirlerde Mar Cercis (St. George) diye anılır. Bu kişilerin her ikisi de zaman kavramıyla ilişkilidir ve düzenli aralıklarla insanlara görünürler... Hızır, yola giriş ritüelleri yapılmamış kişiler için, Ali'nin yola kabul edilmiş kişiler için oynadığı rolün aynısını oynamaktadır; yani, Allah'ın cismani bir tecellisidir."

Aslında, yukarıda nakledilen görüşler birbirinden çok farklı ya da birbirine zıt görüşler değildir. Aksine bunlar Nusayrî inanç sisteminin birbirini tamamlayan özellikleridir. Bu dört görüşte dikkat çekilen cümleler bir araya getirildiğinde, Hz. Ali ile Hızır'ın aynı kişi olduğu sonucuna kendiliğinden ulaşılmaktadır. Çünkü, Hızır'ın asıl adı İlya olarak bilinmekteyse, önceden belirtildiği gibi, İlya ile Hz. Ali de aynı kişidir. Hz. Muhammed ve Hz. Ali, Allah'ın nurunu paylaşıyorlarsa ve bütün peygamberler aynı nurdan yaratıldıysa ve melekler de Hz. Ali'nin nurundan yaratılmışsa, o zaman Hızır'la Hz. Muhammed, Hz. Ali ve hatta melekler arasında bir özdeşleşme vardır. Öyleyse Hz. Ali ile Hızır'ın aynı ki-

şi olduğu söylenebilir. Halk arasında zor durumda kalanların "Ya Ali! Ya Hıdır!" diye dua okumaları da bu görüşü doğrulamaktadır.

Hızır türbelerine ziyaret için gelenlerin söyledikleri de yukarıdaki görüşü desteklemektedir. Hızır'ın kim olduğu (kimliği) sorusuna ziyaretçilerin çoğu (50 kişi) "Bilmiyorum" yanıtını vermiştir. Bu konuda kadınların erkeklere göre daha az bilgili oldukları görülmektedir. Diğer ziyaretçiler ise neredeyse birbirine yakın oranlarda "melektir" ve "Tanrı'dır" yanıtları vermişlerdir. Bunların içinde Hızır'ın peygamber olduğunu söyleyenlerin sayısı, daha fazladır. Sadece iki kişi, Hızır'ın Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yle aynı kişi olduğunu söylemiştir. Oldukça yüksek oranda ziyaretçi ise "Söyleyemem" yanıtını tercih etmiştir (bkz. Tablo 11). Hızır'ın kimliği konusundaki çelişkili bilgilerin temel nedeni, Nusayrîlerdeki dini bilgilerin herkese açık olmaması, şeyhlerin din kardeşleriyle (ahvad) gizlilik arz eden dini bilgileri paylaşmamaları ve takiyye yapmalarıdır. Ziyaretçilerin % 11.3'ü "Söyleyemem" diyerek bunu açıkça ifade etmiştir. Buna göre Nusayrîlikte, Hızır'ın gerçek kimliğinin saklandığı söylenebilir. Söyleyemem yanıtını seçenler "Allah'la aramdaki bir şeydir, söyleyemem." diyerek bu gerçeği doğrulamıştır. Hızır'ın "Tanrı" olduğunu söyleyen bir ziyaretçi, bu inancını isminin gizli tutulması kaydıyla şöyle ifade etmiştir: "Mûsâ'yla ve İskender'le birlikte görünen Allah'tır. O'nun adını söylediğimizde yardımını görür ve onu hissederiz." Hızır'ın peygamber (nebî) olduğunu söyleyen bir ziyaretçi ise "Dünyaya yüz yirmi dört bin nebî gelmiştir. Hızır da onlardan biridir. Üç yüz altmış altı gün dünyayı gezmiştir ve her konakladığı yere makamı yapılmıştır" (Alaeddin Demirci, 49 yaşında, Antakya) diyerek bu inancını açıklamıştır. Hızır'ın "Tanrı olduğunu" ve "Hz. Muhammed ve Hz. Ali ile aynı kişi olduğunu" açıkça söyleyenlerin oranının % 14.6 olması, Hızır'ın Hz. Ali ile aynı kişi olduğu savını güçlendirmiştir. Ayrıca, Hızır, Hz. Ali, Hz. Muhammed, bütün peygamberler ve meleklerin aynı nurdan gel-

diği şeklindeki Nusayrî inancına uygun olarak, Hızır'ın peygamber ve melek olduğunu söyleyenlerin yanıtları, "Hızır'la Hz. Ali'nin aynı kişi olduğu" savıyla çelişmemektedir.

Tablo 11: Hızır'ın Kimliği

	Kadın		Erkek		Genel	
Hızır'ın Kimliği	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Peygamberdir	14	18,6	13	17,3	27	18
Bilgili ve sahih bir kuldur	1	1,3	4	5,3	5	3,3
Kutsal bir evliyadır	6	8	5	6,6	11	7,3
Hz. Muhammed ve Hz. Ali ile aynı kişidir	0	0	2	2,6	2	1,3
Tanrı'dır	9	12	11	14,6	20	13,3
Melektir (Cebrâil Aleyhüsselam)	8	10,6	10	13,3	18	12
Bilmiyorum	32	42,6	18	24	50	33,3
Söyleyemem	5	6,6	12	16	17	11,3
Toplam	75	100	75	100	150	100

6.6.1. Hızır Söylenceleri

İslâm halk inanışlarındaki Hızır inancı, Kur'ân-ı Kerim'deki Kefh suresine dayanır. Kefh suresi toplam 110 ayetten oluşur. Halk inanışlarındaki Hızır efsaneleri hakkında fikir edinmek ve onları değerlendirebilmek için öncelikle bu surenin 60-82. ayetlerinde yer alan Hz. Mûsâ-Hızır öyküsünü özetleyerek aktarmak gereklidir.[51]

[51] Kur'ân-ı Kerim'de Kefh suresinde geçen Hz. Mûsâ ve Hızır öyküsünün kökeninde başka söylencelerin yer aldığı, çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir. Hz. Mûsâ-Hızır öyküsünün başlıca dört kaynağı olabileceği belirlenmiştir (bkz. Ocak, 1990: 53; Karadağ, 1978: 82; Wensinck, 1964: 458; Walker-Uysal, 1973: 287 ; Friedlander, 1951)

1- Gılgamış Söylencesi, 2-İskender Söylencesi, 3-Yahudi Söylencesi, 4-Glaukos Söylencesi. Bu söylenceler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Türk, 2002: 30-35.

"Hz. Mûsâ, bir gün kendisinin yakını olan bir gençle birlikte, kendisine buluşması emredilen bilgili kişiyi bulmak üzere yola çıkar. Buluşma yeri 'iki denizin birleştiği yer'dir (*Mecmau'l bahreyn*). Buluşma yerinin belirlenmesinde, yanına azık olarak aldığı balıktan yararlanacaktır. Balığın canlanıp denize kaçtığı yer, buluşma yeri olarak belirlenmiştir. Yolculuk sırasında balık, sahildeki bir kayanın yanında canlanarak denize kaçtığı halde, Hz. Mûsâ'nın yakını olan genç, ona haber vermeyi unutmuştur. Yolculukta acıkıp balığı yemek istediklerinde genç bu olayı Hz. Mûsâ'ya anlatır. Bunun üzerine Hz. Mûsâ, hemen o kayanın olduğu yere geri döner ve aradığı kişinin orada olduğunu görür. Bu kişi kendisine Allah tarafından rahmet (vahiy ve peygamberlik) ve gizli ilim verilen bir 'kul'dur. Hz. Mûsâ, ondan, kendisini yanına alarak bildiklerini öğretmesini ister. Kul bunu hemen kabul etmez. Hz. Mûsâ'nın ısrarı üzerine kul, 'Sana bilgi verinceye kadar bana soru sormayacaksın' der. Hz. Mûsâ'nın sabırlı olacağına söz vermesi üzerine, birlikte yolculuğa başlarlar. Nihayet gemiye bindiklerinde bu kul, gemiyi deler. Hz. Mûsâ bu olayı kavrayamadığı için 'Halkını boğmak için mi gemiyi deldin?' der. Kul, 'Ben sana "Benimle beraberliğe sabredemezsin." demedim mi?' der. Hz. Mûsâ, sabırlı olacağına söz verir ve yolculuğa devam ederler. Nihayet bir erkek çocuğa rastladıklarında, kul hemen onu öldürür. Mûsâ yine sabredemez 'Tertemiz bir çocuğu neden katlettin?' diye itiraz eder. Kul, sabırlı olması gerektiğini hatırlatınca, Hz. Mûsâ tekrar özür diler ve kendisiyle gelmek istediğini söyler. Tekrar yürümeye başlarlar ve bir köy halkından yiyecek isterler. Ancak köy halkı onları misafir etmek istemez. Derken orada yıkılmak üzere olan bir duvarla karşılaşırlar. Kul hemen bu duvarı tamir eder. Hz. Mûsâ, 'Dileseydin, bu iş karşılığında bir ücret alabilirdin' diyerek yine itiraz eder. Bunun üzerine kul, 'Seninle ayrılmamızın vakti geldi' diyerek, olayların iç yüzünü anlatmaya başlar: 'Gemi, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu

deldim, çünkü onların arkasında her sağlam gemiyi gasp eden bir kral vardı. Erkek çocuğa gelince onun ana babası, mümin kimselerdi. Bunun için çocuğun onları azgınlık ve nankörlüğe boğmasından korktuk. Duvara gelince, iki yetim çocuğa aitti, altında onlara ait bir define vardı. Babaları iyi bir kimseydi. Rabbim istedi ki büyüdüklerinde definelerini kendileri çıkartsınlar. Ben bunların hiçbirini kendi irademle yapmadım. İşte sabredemediğin olayların iç yüzü budur." (Kur'ân-ı Kerim, Türkçe Meâli, Medine: Kral Fehd Mushaf Basım Kurumu, 1992: 299-301)

Hz. Mûsâ-Hızır hikâyesinde en çok dikkati çeken konu, ayet metinlerinde Hızır veya başka bir isme rastlanmamasına karşın, ayetlerde "kullardan bir kul" veya "o kul" diye nitelendirilen kişinin bütün tefsir kitaplarında ve hadislerde "Hızır" olarak adlandırılmasıdır.[52] Bu hadis ve tefsirlerde Hz. Mûsâ'nın Hızır'la buluşmaya gittiği hakkında da ek bilgi verilmektedir. Buna göre, bir gün Hz. Mûsâ, İsrailoğullarına dünyadaki en bilgin kişinin kendisi olduğunu ilan etmiş. Bunun üzerine Allah, Hz. Mûsâ'ya kendisinden daha âlim olan kulunun bulunduğunu, onunla görüşmesi gerektiğini ve onu nerede bulacağını vahyetmiş. Hz. Mûsâ da bu yüzden Hızır'ı aramak için yolculuğa çıkmıştır (bkz. Boratav, 1964: 459; Ocak, 1990: 47). Bu metinlerdeki başka bir ayrıntı da şudur: Hz. Mûsâ ve Hızır gemiye bindiklerinde, bir kuş geminin yanına tutunmuş ve gagasıyla denizden yudumlar almaktadır. Hızır, Hz. Mûsâ'ya bunu örnek vererek şu açıklamayı yapar: "Şu kuşun ne demek istediğini anlayabiliyor musun? O, aslında senin ve benim bilgimizin Allah'ın ilmi yanında denizden gagasıyla aldığı su kadar olduğunu söylüyor." (Ocak, 1990: 48)

Hızır kültünün çok güçlü olduğu Hatay'da, çok sayıda Hızır söylencesi anlatılmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı, Kur'ân-ı Kerim'deki Hz. Mûsâ-Hızır öyküsünün Hatay'da anlatılan biçimidir:

[52] Bu konudaki hadis ve tefsirlerin kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.(Ocak, 1990:47-49).

"Günün birinde Mûsâ peygamber Tanrı'ya 'Evrenin en akıllı adamı kimdir?' diye sormuş. Tanrı, 'Hıdır Bey'dir.' demiş. Bunun üzerine Hz. Mûsâ onu nasıl bulabileceğini sormuş. Tanrı, 'Nerede yere sapladığın değneğin büyür, ağaç olursa; torbandaki ölü balıklar canlanır, gökyüzü açıkken birden yağmur yağarsa ve nerede iki deniz kavuşuyorsa, işte orası Hızır'ın ülkesidir.' demiş.

Hz. Mûsâ istenenleri yapmış. Torbasına balık doldurmuş, değneğini alıp yola çıkmış. Aradığı yeri bulmak için çok dolaşmışsa da bir türlü o yeri bulamamış. Sonunda Samandağ açıklarında bir kayaya oturmuş ve yorgunluktan uyuyakalmış. Uyandığında yere sapladığı değneğin ulu bir ağaç olduğunu, torbasındaki balıkların canlanarak denize kaçtığını görmüş. Hatta, gökte bulut olmadığı halde, sağanak yağmurda sırılsıklam olmuş. Hz. Mûsâ aradığı ülkeyi bulduğuna çok sevinmiş, bu arada yanına ihtiyar bir balıkçı gelmiş. Hz. Mûsâ ile hizmetlisi, balıkçının yanına oturup sohbet etmişler. Bu arada bir kuş görmüşler. Kuş, deniz suyuna başını daldırıyor, gövdesine ve kanatlarına su serpip duruyormuş. Uçmadan önce de gagasını suya daldırıp bir damla su almış. Balıkçı, Hz. Mûsâ'ya Allah tarafından gönderilen bu kuşun 'kendilerinin bildiklerinin, bu büyük denizden alınmış bir su damlası kadar az olduğunu' anlatmak istediğini söylemiş. Bunun üzerine Hz. Mûsâ, balıkçıya Hıdır Bey'i nasıl bulacağını sormuş. Balıkçı da işine karışmamak koşuluyla, onu Hıdır Bey'e götüreceğine söz vermiş. Birlikte yola koyulmuşlar. Biraz yol alınca balıkçı, kıyıdaki kayıkları delmeye başlamış. Hz. Mûsâ bunu neden yaptığını sormuş. Balıkçı yanıtlamamış. Bir süre denizde yol aldıktan sonra sahilde oynayan çocukları görmüşler. Balıkçı hemen onlardan birini öldürmüş. Hz. Mûsâ, karşı çıkıp nedenini öğrenmek istemişse de balıkçı anlatmamış. Asi ırmağını izleyerek yollarına devam ederlerken konakladıkları her yere bir ziyaret yapmışlar. Sonunda Karye (Harbiye) köyünde konaklamaya karar vermişler. Tandırda ekmek pişiren kadınlara rastlamışlar. Karın-

larını doyurmak için ekmek istemişler, kadınlar ekmek vermemiş. Bütün köyü dolaşmışlar, kimse onlara yiyecek vermemiş. Sonra yıkılmış bir duvarın üzerine oturmuşlar. Balıkçı, bu duvarı onarmış. Mûsâ gene dayanamamış ve bunun nedenini sormuş. Balıkçı sinirlenmiş ve anlaşmanın bozulduğunu bildirerek yaptıklarını açıklamış: 'Kayıkları deldim, çünkü hükümdar bütün sağlam kayıklara el koyuyordu. Çocuğu öldürdüm, çünkü büyüyünce çok kötü bir insan olacaktı. Bu duvarı onardımı çünkü iki yetim çocuğun anne ve babaları, çocukları büyüyünce bulsunlar diye ölmeden önce bu duvarın altına bir küp altın saklamışlardı. Duvar yıkılırsa altınlar görünecek ve başkaları gelip alacaklardı. Bütün bunları sana anlattım, ama artık beni göremeyeceksin. Aradığın Hıdır Bey bendim." (Yusuf Günay, 37 yaşında, Antakya)

Bu söylenceye uygun olarak Hz. Mûsâ ile Hızır'ın buluştuğu yer olduğuna inanılan Samandağ'da ve duvarı onardıklarına inanılan Karye (Harbiye)'de, iki önemli Hızır makamı vardır. Ayrıca, bu iki makamın dışında, Hatay'ın çeşitli ilçelerinde, çok sayıda Hızır makamı bulunmaktadır.

Hz. Mûsâ-Hızır öyküsünün bu versiyonu dışında, Nusayriler arasında çok sayıda Hızır söylencesi ve öyküsü anlatılmaktadır:

"Hz. Mûsâ ile Hıdır, Büyükcat köyünde bir genç kızla karşılaşmışlar. Kızdan bir bardak su istemişler. Kız su vermemiş ve Hıdır'ı terslemiş. Hıdır 'İnşallah helâl süt emmiş bir erkekle evlenirsin' demiş. Biraz ileride başka bir kızdan su istemişler. Kız suyu vermiş. Hıdır, bu sefer de 'İnşallah helâl süt emmemiş bir erkekle evlenirsin' demiş. Bunun üzerine, Hz. Mûsâ dayanamamış ve sormuş. Hıdır, bu olayı şu şekilde açıklamış: 'İyi bir kız, helâl süt emmemiş bir erkeği yola getirebilir; helâl süt emmemiş bir kızla da helâl süt emmiş bir erkek başa çıkabilir." (Mithat Azazi, 40 yaşında, Aknehir Beldesi)

Hatay'da "Ejderhanın Öldürülmesi"[53] söylencesi, Hıdır Bey'e mal edilerek anlatıldığı gibi, Hıdır'la aynı kişi olduğuna inanılan St. Georges'e mal edilerek ve mekânda değişiklik yapılarak da anlatılmaktadır. St. Georges, çoğu zaman at üstünde, bazen de yaya, mızrağı ve kılıcıyla bir ejderha öldürürken betimlenmiştir. Avrupa'da, Türkiye'nin çeşitli müzelerinde ve Hatay'da, bu sahneyle ilgili resimlere rastlanmaktadır (Ocak, 1991: 665). Bu nedenle ejderha söylencesinin esasen St. Georges'a ait olduğu bilinmektedir. Ocak (1991: 666), St. Georges ile ilgili söylencelerin 9. yüzyıldan önce Müslüman halk inançlarını etkilediğini söylemektedir. Aşağıdaki söylence, bu etkileşime iyi bir örnektir:

"Beyrut'ta bir ejderha, nehrin sularını kesiyor ve kente su vermiyormuş. Her suyu kestiğinde de ya bir koyunu ya da bir genç kızı kurban olarak alıyormuş. Bir yıl, ejderhaya kız verilmesi gerektiği halde, kralın kızından başka kız kalmamış. Kız bu durumdan çok korkmuş ve St.Georges sığınmış. St.Georges da kıza, kendisini koruyacağına ve ejderhayı öldüreceğine söz vermiş. Sözünü tu-

53 "Ejderha öldürme" motifi her halkın ve her devrin söylencelerinde bulunmaktadır. Özellikle Yunanlılarda bu motif çok kullanılmaktadır. Yunanlıların en çok tanınmış "ejderha öldüren kahramanları" Herakles ile Perseus'tur. Hıristiyanlığın başlaması ile ejderha öldürme görevi Saint'lere ve kutsal şahıslara geçti. St. Georges ve ejderha söylencesi, farklı isimler ve ayrıntılardaki bazı farklılıklarla birlikte günümüze kadar anlatılagelmiştir. Ancak bu motifin ilk kaynağı M.Ö. üçüncü binde Sümerlere kadar uzanmaktadır. Çığ'a göre (1998: 147, 152, 161), bugün Sümerlere ait, en az üç tür "ejderha öldürmeyle" ilgili öldürme söylencesi vardır. Bunlardan ikisinin kahramanları, Su Tanrısı Enki ile Güney Rüzgarı Tanrısı Ninurta'dır. Üçüncüsü ise St. Georges'un aslı olduğu düşünülen kahraman Gılgamış'a aittir. Bu söylencede "Gılgamış ünlü birisi olmak için uzaklardaki yaşam ülkesine gitmeyi ve oradaki sedir ağaçlarını kesip Uruk'a gitmeyi amaçlar. Ancak sedir ormanlarının koruyucusu korkunç canavar ejderha Huvava'dır. Gılgamış uzun mücadelelerden sonra canavarı öldürerek ülkesine geri döner."

tarak kralın kızını kurtarmış. Bu söylenceyle ilgili olarak Altınözü'nün Sarılar köyünde çok sayıda mani söylenmektedir:

Ey kız yerinde dur
Korkma yerinde dur
Ejderhanın öldürülmesinden vazgeçmem
Ben Georges Nisranîyim (Hannur Kar, 73 yaşında, Sarılar Köyü)"

"Tüm ülkelere dehşet saçan bir ejderha, kendisine yaklaşan herkesi nefesiyle zehirliyormuş. Sakinleşmesi için, her gün kendisine iki koyun sunulmakta, koyun bulunamadığında ise kura ile seçilmiş bir insan gönderilmekteymiş. Günün birinde kura kralın kız kardeşine isabet etmiş. Prenses, gelinliğini giyerek ejderhanın yanına gelmiş. Ancak ejderha prensese saldırmadan St. Georges ejderhayı yaralamış. Yaraladıktan sonra onu prensesin kuşağıyla bağlayıp evcil bir hayvan gibi zapt etmiş. Halka korkmamalarını, eğer Hz. İsâ'ya inanırlarsa onları bu canavardan kurtaracağını söylemiş. Halk bunu kabul etmiş ve St. Georges da ejderhayı öldürmüş. Bugün Hıristiyanlar tıpkı Hızır gibi St. Georges'un da kendilerini kötülüklerden koruyacağına ve zor durumda imdada yetişeceğine inanmaktadırlar. St. George adına Antakya'da 6. yüzyıldan kalma bir kilise bulunmaktadır."(bkz. Karasu, 1999: 41)

"Hz. Mûsâ ile Hızır haftanın belirli günlerinde Samandağ'daki Hızır Aleyhisselâm makamında buluşup sohbet eder, toplumsal ve dinsel sorunları tartışırlarmış. Buluştukları günlerden birinde önlerinden bir konvoy geçmiş. Konvoyda ağlayan insanlar varmış. Konvoyun önünde bakire, güzel bir kız, arkasında da köy halkı varmış. Hızır ve Mûsâ yaklaşıp sormuşlar; 'Neden ağlıyorsunuz?' Köylüler, 'Aman işimize karışmayın. Biz senede bir defa köyümüzün en güzel kızını denizden çıkan ejderhaya kurban olarak veriyoruz ve ejderha bu kurban karşılığında bir yıl bize

dokunmuyor, böylece rahat ediyoruz' demişler. Hızır 'Olmaz öyle şey, sakın böyle bir şey yapmayın. Ben de sizinle beraber geleceğim' demiş. Birlikte deniz kenarına gitmişler. Deniz yükselmiş ve bir süre sonra bekledikleri ejderha gelmiş. Ejderha kızı almak üzereyken, *Hızır kılıcıyla ejderhanın bir kolunu vücudundan koparmış.* Kol o hızla Lübnan'ın Bahalbek dağlarına kadar uçmuş, dağlara vurunca o dağlardan su fışkırmış. İşte o su, *Asi* adı verilen nehri oluşturmuş. Bu sefer canavar, Hızır Aleyhisselâm'a yalvararak 'Bir daha vur ki öleyim' demiş. Aslında, Hızır bir kez daha vursa, kol yerine gelecek ve canavar daha da güçlenip saldırganlaşacakmış. Hızır bunu bildiği için canavara tekrar vurmamış. Böylece canavar olduğu yere yığılmış ve ölmüş. Bu su (Asi'nin suyu), o dönemlerde 'Ab-ı Hayat' suyuymuş. Hızır o sudan içmiş ve ölümsüzleşmiş. O günden sonra da Allah tarafından dara düşenlere ve zor durumda olanlara yardım etmesi için görevlendirilmiş..." (Zübeyir Amberli, 52 yaşında, Antakya)

Hatay'da Hızır kültü çerçevesinde anlatılan söylencelerden belki de en ilginci, İskender ve Hızır'la ilgili olanıdır:

"İskender'in oğlu yedi yaşına gelince öğrenimine başlamış. Okula giderken yolda bir kulübe görmüş ve içeri girmiş. Akşama kadar orada kalıp yaşlı bir adamla konuşmuş. Akşam eve dönmüş, sabah yine okul yerine ihtiyarın yanına gitmiş. Yaşlı adamın konuşmasını o kadar sevmiş ki, yıllarca yaşlı adamın yanına gidip ondan çeşitli bilgiler öğrenmiş. Bundan babasının hiç haberi olmamış. Bir süre sonra ihtiyardan tüm bilgileri öğrenmiş. On iki-on üç yaşına geldiğinde babası, 'Oğlum, artık evlen de beni torun sahibi yap, hilafet devam etsin' demiş. Çocuk, 'Ben istemem' demiş. Ertesi yıl, padişah yine ısrar edince, vezirin kızıyla evlenmek zorunda kalmış. Zifaf gecesinde kıza 'Ben Hızır'ım, ben evlenmem, sırrımı gizli tutarsan Allah seni korur, cennete gidersin' demiş. Kız, bu teklifi kabul etmiş. Padişah kıza neden çocukları olmadığını defalarca sormuş, ama tatmin edici bir yanıt ala-

mamış. Bunun üzerine başka bir kız getirerek oğlunu ikinci kez evlendirmiş. Hızır, ikinci karısına yine gerçeği anlatmış. Padişah, oğlunun ikinci karısına da neden çocuğu olmadığını sorunca kadın, 'Yanıma gelmiyor' demiş. Bunun üzerine padişah, Hızır'ı öldürmeye karar vermiş. Ancak, bunu öğrenen Hızır, evden kaçmış. Askerler her tarafı aramış, sonunda on asker Hızır'ı bir adada bulmuş ve Hızır'a 'Baban seni bulmamız için bizi gönderdi' demişler. Hızır, askerlere 'Beni görmediğinizi söylerseniz Allah sizi her yerde korur; beni gördüğünüzü söylerseniz cehenneme gidersiniz' demiş. On askerden dokuzu İskender'e Hızır'ı gördüklerini söylemiş, bir tanesi 'Görmedik' demiş. İskender, gidip Hızır'ı getirmelerini emretmiş. Askerler adada Hızır'ı bulamadıkları için, İskender, onların başını kestirmiş. Görmedim diyen askere bir şey olmamış, ama o da korktuğu için kaçmış. Gezerken bir kulübe görmüş. Kulübede bir kadın varmış. Kadın, Hızır'ın ilk karısıymış; o da korktuğu için kaçıp bu kulübeye sığınmış. Asker, 'Ben de korktuğum için kaçtım ve buraya geldim' demiş. Kadınla asker evlenmişler ve o kulübede mutluluk içinde yaşamışlar. Hızır, seyahatine devam etmiş." (Ali Özalp, 80 yaşında, ilkokul mezunu, Harbiye)

"İskender'in melâikeden bir dostu varmış. Bir gün ona 'Bana meleklerin ibadetlerini gösterir misin?' demiş. Melekler ibadetlerini göstermişler ve İskender onların ibadetine âşık olmuş. Melek, 'Eğer bizim gibi ibadet yapmak istiyorsan, dünyanın bir yeri vardır ki orada hiç güneş çıkmaz, oraya gideceksin' demiş. O zaman Hızır'la birlikte, yanlarına iki bin atlı almışlar ve başlamışlar aramaya. Melek, aradıkları yeri bulmada onlara yardımcı olması için boncuğa benzeyen bir cam küre vermiş ve 'Bu cam küreyi yere koyduğunuzda hem ses hem de aydınlık verirse aradığınız yer orasıdır. Orada bir hayat suyu var, onu içerseniz siz istemediğiniz sürece Allah sizi öldürmeyecek' demiş. Hızır, İskender'e 'Karanlıkta kaybolursak ne yapacağız?' diye sormuş. İskender 'O za-

man cam küreyi sen yanına al. Yere koyarsan hem ışık hem de ses verir, ben de seni bulurum' demiş. İskender gittiği yerde yarı insan yarı yaratık bir canlı görmüş. Bu yaratık İskender'e bir taş vermiş ve 'Bu taşı teraziye koy, karşısına da toprak koy; ne zaman eşit gelirlerse o zaman aradığın suyu bulursun' demiş. O sırada Hızır kaybolduğunu sanarak cam küreyi yere koymuş, onun aydınlığıyla orada bir su görmüş. Atı ve kendisi bu sudan içmiş ve ölümsüz olmuşlar. İçtikten sonra bu su kaybolmuş. İskender, başından geçenleri Hızır'a anlatmış. Hz. Hızır, 'Boşuna yorulma, bu taşla toprak eşit olmaz. O yaratık sana "Sen bütün dünyaya sahip oldun, yine gözün doymadı. Bu küçük toprak gözünü doyursun." demek istemiş. Ben o suyu buldum ve içtim' demiş" (Mehmet Mullaoğlu, 56 yaşında, Antakya)

Hatay'da Hızır'ın zor duruma düşen insanlara yardım etmesi ve insanları zor durumlardan kurtarması ile ilgili de çeşitli rivayetler anlatılmaktadır:

"Samandağ'daki Hızır Aleyhisselâm makamının bulunduğu yerdeki askerî birlikte bir nöbetçi, kulübede nöbet tutuyormuş. Birden denizin dağın seviyesine kadar kabardığını görmüş. İçerdeki arkadaşlarına haber vermek için koşmuş. Döndüğünde dağ gibi kabaran denizin önünde, Hızır olduğuna inanılan bir adam görmüş. Adam ellerini açmış, denize adeta dur diyormuş. Ardından adam ellerini yere doğru indirmeye başlamış ve deniz yavaş yavaş çekilmiş, sakinleşmiş. Deniz yola, hatta karakola kadar ilerlemiş ama kimseye zarar vermemiş. Dalga o kadar büyükmüş ki eğer o adam olmazsa herkes boğulabilir ve her şey yerle bir olabilirmiş. Samandağ'da Hızır makamı sayesinde, yılın belli zamanlarında yükselen denizin kimseye zarar vermediğine inanılmaktadır." (Yusuf Aslan, 55 yaşında, Meydan Köyü)

"Kore savaşında, Türk tugayına hizmet eden Arsuzlu bir Türk askeri dört Çinli askerle karşılaşmış. Ona, kollarını açıp teslim olmasını, yoksa onu öldüreceklerini söylemişler. Genç as-

ker 'Ya Hızır!' diye bağırmış ve Hızır, Çinli askerlerin gözüne yüz asker gibi görünmüş. Çinliler çok korkmuşlar ve Türk askeri onların dördünü birden esir almış. Amerikalılar kahramanlığından dolayı ona ödül vermişler ve bu asker, Hızır sayesinde köyüne kırk bin lira göndermiş. Bu parayla köye büyük bir köprü yapılmış." (Walker-Uysal, 1973: 286)

6.6.2. Hızır Türbelerinde Bulunan Eşyalar

Hızır türbelerinde genellikle seccade, başörtüsü, Kur'ân-ı Kerim, halı, yastık, minder, kumaş, zeytinyağı, mum, buhur, kap kacak, kazan gibi eşyalar bulunmaktadır. Ancak, bazı eşyalar daha vardır ki, Nusayrîlerin bakış açılarını yansıtması bakımından önemlidir. Bunlar Anadolu geleneğinde türbelerde pek rastlanmayan, Türk bayrağı, Atatürk resmi, Hz. Ali resmi, yeşil bayrak ve para kasasıdır.

Bu eşyalardan Türk bayrağının on sekiz Hızır türbesinde, Atatürk resminin üç türbede, Hz. Ali resminin on türbede, yeşil bayrağın on sekiz türbede ve para kasasının tüm Hızır türbelerinde bulunduğu saptanmıştır. Bunlardan Türk bayrağı ve Atatürk resmi, Alevî Nusayrîlerin Türkiye Cumhuriyeti'ne ve onun kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'e karşı saygılı olduklarını belirtmektedir. Bazı Nusayrîler, Atatürk hakkında "O bizim için ikinci Hz. Ali'dir" demeleri de bu değerlendirmenin doğruluğunu göstermektedir. Hz. Ali'nin resminin Hızır türbelerinde çok sayıda bulunması ise Nusayrî inancında Hz. Ali'ye verilen önemi göstermesinin yanında, Hz. Ali-Hızır inancındaki paralelliği sergileyen bir veridir. Yeşil bayrak, bilindiği gibi İslâm'ın simgesidir, yeşil renk ise Hızır'ı temsil eden bir renktir. Arapça'da Hıdır, yeşil anlamına gelmektedir ve Hıdır'ın gittiği her yerin yeşilleneceğine inanılır. Hızır türbelerinin tümünde para kasasının bulunması, ziyaretçilerin türbelere yardım etmeleri gerektiği beklentisinin bir göstergesidir. Para kasasında toplanan paralar, türbenin

bakıcısının geçimini sağladığı gibi, türbenin bakımı ve ihtiyaçlarının karşılanmasında da kullanılmaktadır.

6.7. Hıdrellez

Geçmişten beri insanların, baharın gelişini kutlamak için bazı törenler yaptıkları bilinmektedir. Eski çağlarda Anadolu'da yaşayan halklarda bütün tapınmalar, adaklar ve saçılar belirli törenlerle yapılmaktaydı. Açık havada ya da tapınaklarda yapılan bu törenlerde kurbanlar kesiliyordu. Açık havadaki törenler, kendilerince kutsal sayılan kaya yanlarında, dağların tepelerinde, su başlarında, ırmak kıyılarında ya da ağaç altlarında düzenlenirdi. Bu törenlerin en önemlileri ise, hakkında söylenceler anlatılan bereket ve bolluk tanrıları adına düzenlenen ilkbahar törenleriydi. Bunlardan biri de Tammuz (ya da Dumuzi) adına yapılan şenliklerdi.

Fırat ve Dicle'nin canlandırıcı gücünü temsil eden Tammuz (ya da Dumuzi), öldükten sonra ilkbaharda yeniden dirilen "bitkiler dünyası tanrıları"nın ilk örneğidir. Tammuz'un her sene ilkbaharda buğdaylarla birlikte doğup büyüdükten sonra hasat zamanında olgunlaştığına ve buğdayların un haline getirildiği sırada karanlıklar dünyasına tekrar döndüğüne inanılırdı. İlkbaharda doğanın ve tüm canlıların uyanmasıyla, onun da yeniden canlılar dünyasına dönmesi, Hızır'ın ölümsüzlük özelliğine benzemektedir (bkz. Güngör, 1956: 68).

Çığ (1998: 133-146), Tammuz'u Çoban Tanrısı olarak nitelendirmiş ve onun, karısı aşk tanrıçası İnanna ile olan söylencesini, ilk ölümden dirilme hikâyesi olarak nakletmiştir. Bu söylencede Tammuz'un İnanna'yı Çiftlik Tanrısı Enkimdu'dan almak için girişti̇ği rekabet, İnanna'yı Tammuz'un elde etmesi, ancak İnanna'yla beraberliğinin kısa sürmesi anlatılmaktadır. Tanrı Tammuz adına yapılan Sümerlerin Tammuz törenleri de söylencenin bir tür oyunsal anlatımına benzemektedir (bkz. Hooke, 1995: 23).

Ancak törenin asıl yapılma nedeni, ilkbaharın gelmesi ve doğanın tekrar canlanmasıyla ilgilidir. Tammuz'un yer altında kalmasıyla yeryüzünde aşk ve bereket kalmamıştır. İnsanların ve hayvanların üremesi durmuş, bitkiler tohum vermez olmuştur. Tammuz'un canlılar arasına dönmesiyle birlikte (ilkbaharda) doğa yeniden canlanmaktadır (bkz. Hançerlioğlu, 1993: 500). Asurlular ve Bâbilliler de her yıl doğanın yeniden canlanmasını kutlamak için Tammuz adına törenler düzenlerdi. Bu törenlerde Tammuz'un resmi, bir sandala konularak ırmağa bırakılırdı. Böylece tanrı, dalgalar arasında giderdi (Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 1, 1999: 91).

Mısırlıların Osiris adını verdikleri tanrı da aynı şekilde doğanın canlanmasını simgeleyen bitkiler dünyası tanrısıdır. O da tıpkı Tammuz gibi, bitkiler dünyasıyla birlikte ölen ve bu dünya ile yaşama yeniden dönen bir tanrıdır. Onunla ilgili olarak da çeşitli söylenceler anlatılmaktadır (Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 1, 1999: 66).

Boğazköy'den çıkarılan ve halen Louvre müzesinde bulunan Hitit tabletlerinde, Bitki ve Yeşillik Tanrısı Telepinus adına yapılan bahar törenlerinden bahsedilmektedir. Telepinus, Fırtına Tanrısı Teşup'un oğludur. O da Osiris ve Tammuz gibi ortadan kaybolan ve geri dönen bir tanrıdır. Geri dönüşlerinde doğanın canlandığına inanılmaktadır. Onun adına düzenlenen bu törenlerde özel mihraplar hazırlanır, ateşler yakılır, mabetlere yeşil ağaçlar dikilip kesilen kurbanların postları asılır ve ona buğday, şarap ve koç eti sunulur. Bu Bahar Bayramı'nın Etilerde de kutlandığı ileri sürülmektedir (bkz. Ocak, 1990: 143).

Bâbilliler de ilkbaharın gelişini kutlamak için, Tanrılar Dünyasının Tanrısı olan düzen getirici Marduk adına tören düzenlerlerdi. Marduk'a düzenlenen törenlerin en ünlüsü Zugmuku'dur. İlkbahar Bayramı olan Zugmuku, nisan ayının başında kutlanırdı. Bâbil söylencesine göre, o gün tanrılar tapınağın en kutsal ye-

rinde toplanırlar, gelecek yılın nasıl geçeceğini belirleyerek gökyüzüne yazarlardı. Bâbil kralının da katıldığı bu törende, Marduk'a yıldızlarla süslenmiş bir giysi giydirilirdi. Elinde bir asa ve bir pala tutardı. Yanında domuz burunlu, çatal dilli, ünlü yılanı da bulunurdu (Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 1, 1999: 92).

Hitit tanrılarının en güçlüsü olan Kupapa da bir bolluk ve bereket tanrıçasıydı. Ekinlerin gelişmesini sağlayarak insanlara besin sağlayan, onların geçimini düzenleyen bir gücü ve insanları koruyucu bir işlevi vardı. Kadınların, evin, ocağın ve çocukların koruyucusuydu. Bir gök tanrıçası olan Kupapa, insan biçiminde tasvir edilirdi ve çok sayıdaki memesinden evrene bolluk ve bereket saçardı. Kupapa için de çeşitli yerlerde sunaklar, tapınaklar yapılmış ve yılın belirli günlerinde onun için de törenler düzenlenmiş, şölenler yapılmıştır (Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 1, 1999: 97).

Bahar törenlerinin en önemlilerinden biri de Adonis adına yapılan törenlerdir. Bunlar da tıpkı ötekiler gibi, mevsimsel bir söylence ve bu söylenceyle ilgili olarak kutlanan Bahar Bayramı'dır (Hançerlioğlu, 1993: 12; Erhat, 1999: 11).

Adonis, eski Suriye'de yaşamın kısalığını simgeleyen, çabuk açan ve çabuk solan bitkiler anlamına gelmektedir. Bu anlamda Adonis, ilkbaharda filizlenip yaz sıcağında ölen ve kışın yer altında saklanarak ilkbaharda tekrar doğayı canlandıran bir yaşam döngüsünü simgeler. Adonis'e Suriye'de özellikle kadınlar taparlardı. Her yıl kadınlar tarafından kutlanan Adonis Bahar Bayramı'nda, sepet ve saksılara tohum dikilir ve bu tohumlar sıcak sularla sularlardı. Sıcak suyla sulanan bitkiler çabuk gelişir ve çabuk solarlar. Kadınlar yaşamın kısalığını simgeleyen ve Adonis bahçeleri de denen bu çiçeklerin karşısında yas tutarlar ve çığlıklarla dövünürlerdi (bkz. Hançerlioğlu, 1993: 13; Erhat, 1999: 12). Erhat'a göre (1999: 12), Aslında Adonis söylencesi, Sümer ve Hitit kaynaklarından gelmedir. Adonis, İbranice Tammuz adının Yunanca karşılığıdır.

Mevsimsel söylenceler ve bunlarla ilgili olarak kutlanan bahar bayramlarına, Frigyalıların ilkbaharda uyanan ve kışın ölen tanrısı Atis'e dair söylencesi ile Kuzey Avrupa'nın (İskandinavya) ilkbahar ve bitki tanrısı Frey'e dair söylencesi de eklenebilir (bkz. Güngör, 1946: 70-71).

Bayladi (1996:76-77), Mezopotamya'nın Damuzi ya da Tammuz'unun Anadolu'da Attis olarak karşımıza çıktığını ve söylencenin de Kibele-Attis öyküsü biçimine dönüştüğünü ileri sürmektedir. Bayladi'ye göre (1996: 77), bu öykünün Yunan mitolojisindeki anlatımında, çıldıran Attis, erkeklik organını keserek kendisini öldürür. Kesilen organdan dökülen kanlardan menekşeler açar. Bu öykü Ana Tanrıça ile simgelenen toprağın döllenmesini temsil eder. Attis'in organından akan kanın, toprağın bağrına süzülmesi ve topraktan menekşelerin (kimi anlatımlara göre de badem ağaçları) filizlenmesi, döllenme sonucunda Toprak Ana'nın ürün vermesi olarak yorumlanır. Baharın başlangıcı demek olan bu döllenme, Kibele'nin kutsal kenti Pessinus'ta her mart ayı yapılan törenlerle kutlanırdı. Bayladi (1996: 133), her yıl mart ayının yirmi ikisinde Kibele adına şenlikler düzenlendiğini söylemektedir.

Aynı şekilde Hıristiyanların İsâ'nın dirildiği günü kutladıkları St. Georges (ya da Aya Yorgi) Bayramı da Hıdrellez ile aynı gün (6 Mayıs) kutlanan bir Bahar Bayramı'dır. Circis, Curcis yahut Cercis Aleyhisselâm olarak isimlendirilen St. Georges, aslında Hz. İsâ'nın havarilerinden kimileriyle görüşebilen Hıristiyanlığın yayılması için çalışan, temiz ahlâklı ve adalete düşkün bir tüccardı. O sırada Musul'da, puta tapan, zalim bir hükümdar vardı. St. Georges, bu hükümdara Hıristiyan olması için çağrıda bulunduysa da, hükümdar reddetti. Ona çeşitli işkenceler yaptırıp, pek çok defalar öldürttüyse de St. Georges her defasında yeniden dirildi ve görevine devam etti; ölüleri diriltti, hastaları iyileştirdi. Sonunda Allah, hükümdara ve taraftarlarına azap indirdi. Onlar

St. Georges'i yine öldürdüler. Allah da onları yeryüzünden sildi (bkz. Ocak, 1990: 136).

St. Georges, hakkında anlatılan söylencelerde, tıpkı Hızır gibi, uğradığı eve bereket ve bolluk getiren, hastalara şifa dağıtan ve çeşitli mucizeler gerçekleştiren biridir. St. Georges, Anadolu'da asırlar boyu saygı duyulmuş, kutsanmış biridir. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde benzer yönlerinden dolayı, St. Georges'u Hızır'la özdeşleştirmişler, her ikisi hakkında anlatılan söylenceleri birbirleriyle kaynaştırarak anlatmışlardır. Bu nedenle Suriye, Anadolu, Balkanlar ve Kırım'da St. Georges'e ait makamlar, kilise ve manastırlar da Hızır'a mal edilmiştir (Ocak, 1990: 136-137).

St. Georges hakkında anlatılan, Hıristiyan ikonografisindeki en ünlü söylence, onun ejderha ile savaşıdır (Ocak, 1991: 615):

"St. Georges, Kapadokya'da putperest bir kral olan Selbios'un kızını kaçırarak şehrin suyunu kesen bir ejderha ile zorlu bir mücadeleye girişir. Sonunda onu yenip öldürerek, hem kızı kurtarır, hem de suyu akıtır. Bu kerameti gören kral ve tebaası, şükran ifadesi olarak Hıristiyanlığı kabul etmiş ve St. Georges'e tâbi olmuşlardır."

Aslında bu yapısıyla St. Georges inancı tıpkı Hızır gibi, bir kült niteliğine bürünmüştür. Söylencelerin yanısıra St. Georges (Aya Yorgi) Bayramı da bu açıdan önemlidir. Rûmî takvime göre 23 Nisan (6 Mayıs) günü kutlanan bu bayramda, genç delikanlılar çiçek ve çelenklerle ağaçları süslerler, eğlenirlerdi (bkz. Güngör, 1956: 71). Bugün Anadolu'da yaşayan Hıristiyan toplulukların kutladıkları bu bayram, nitelik ve içerik olarak Hıdrellez'e çok benzemektedir.

Özetleyecek olursak, günümüzde Anadolu'da Hıdrellez veya St. Georges (Aya Yorgi) olarak bilinen ve kutlanan Bahar Bayramı törenlerinin ilk örneği, bilinen kaynaklara göre Tammuz (Dumuzi) kültüdür. Tammuz ve sonrasında bilinen Osiris, Telepinus, Marduk, Kupapa ve Adonis söylencelerinde ortak pek çok

motif olduğu göze çarpmaktadır. Bu motifler arasında, söz konusu tanrı yeryüzünden ayrıldığında kışın gelmesi, doğanın ölmesi; geri dönmesiyle birlikte de baharın gelmesi, doğanın canlanması motifi ve geri dönüşle birlikte yapılan Bahar Bayramı kutlamaları özellikle göze çarpmaktadır. Ortak motiflerin varlığı,[54] Bereket Tanrısı ve onun adına yapılan Bahar Bayramı kutlaması geleneğinde, geçmişten bugüne bir süreklilik olduğunu ortaya koymaktadır. Sadece tanrılar ve tanrıçaların isimleri değişmiş, öykü temelde devam etmiştir. Bahar bayramlarının kutlanması geleneği de bugün Hıdrellez adıyla sürdürülmektedir.

Ocak'ın belirttiği gibi (1990: 142), İslâmî literatürde Hızır hakkında çok ve zengin kaynağa rastlanırken, Hıdrellez günü ve törenlerine ilişkin hiçbir şeye rastlanmayışı, Hıdrellezin İslâmî olmayan kaynaklardan geldiğinin bir göstergesidir. Anadolu'da Bahar Bayramı ve Bereket Tanrıları konusunda belirlenen süreklilik ve çeşitlilik de bu görüşü doğrulamaktadır.

Bu durumda, Hıdrellezin kökeni konusunda Ocak'ın aşağıdaki tespitlerine katılmamak olanaksız gibi görünmektedir (1990: 142-143).

"Hızır meselesinde olduğu gibi, Hıdrellezin menşei ve mahiyeti konusunda da tek bir menşe veya kaynağın değil, zaman ve mekân içerisinde pek çok menşe ve kaynağın, pek çok kültürün katkısını kabul etmek, daha gerçekçi bir yaklaşım tarzı olacaktır."

6.7.1. Nusayrîlerde Hıdrellez

İslâmî literatürde Hızır ve İlyas hakkında pak çok kaynak bulunmaktadır. Ancak baharın gelmesinin kutlandığı Hıdrellez törenleri ile ilgili hiçbir İslâmî kaynağa rastlanmamaktadır. Bu du-

[54] Erhat da (1999: 12), Tammuz, Telepinus ve Adonis arasında bağlantı ve benzerlik kurmaktadır.

rum baharın gelmesinin kutlandığı Hıdrellez törenlerinin dini değil, geleneksel olduğunu ve İslâmî olmayan kaynaklardan geldiğini göstermektedir. Buna uygun olarak, Nusayrîlerin şeyhleri de, Kur'ân-ı Kerim'de "Hıdrellez törenleriyle ilgili hiçbir belirtinin bulunmadığını, bu kutlamaların kesinlikle İslâmî olmadığını" savunmaktadır. Onlara göre, "Hızır inancı ile Bahar Bayramı olan Hıdrellez arasında da hiçbir ilişki yoktur (Mehmet Mullaoğlu, 56 yaşında, Antakya; Nasrettin Eskiocak, 61 Yaşında, Harbiye).

Gerçekten de Nusayrîlerde Hızır inancı çok güçlü olmasına karşın, "Hıdrellez" adı altında hiçbir kutlamaya rastlanmamaktadır. Ancak, baharın gelişinin kutlandığı, Hıdrellezi andıran bayramlar vardır. Bunlar Nusayrîlerin çok sayıdaki dinî bayramlarının dışındaki geleneksel olarak nitelendirilebilecek bayramlardandır. Bu bayramlar İslâmî kökenli olmayan, etkileşim sonunda başka kültürlerden alınan ve geleneksel olarak kutlanagelen bayramlardır. Asıl "kutlama" içeren bayramlar bu gruptakilerdir. Anadolu'daki yaygın biçimiyle "Hıdrellez" ismini taşımasa da, Hatay Nusayrîleri arasında da Bahar Bayramı'nı andıran kutlamalar yapılmaktadır. Ayrıca, dini otorite tarafından desteklenmese de, Nusayrî inancındaki halk, öteki dini grupların Hıdrellez kutlamalarından etkilenmekte veya onların uygulamalarına katılmaktadır.

6.7.1.1 Evvel Temmuz Bayramı (1 Temmuz)

Hatay Nusayrîlerinin Hızır makamlarında kutladıkları en geniş katılımlı ve en önemli bayram, hicrî takvimde 1 Temmuz'da, milâdî takvimde ise 14 Temmuz'da kutlanan "Evvel Temmuz" denilen bayramdır. Hızır makamında yapılması ve "Hıdrellez" kutlaması şeklinde yapılması nedeniyle bu kutlamalar bir tür Bahar Bayramı olarak algılanabilirse de, aslında bu kutlamaların "Hasat Bayramı" olarak isimlendirilmesi daha doğrudur. Bu bayramın Fransızlar zamanından kaldığı ve Fransızların cumhuriye-

ti kutladıkları bir bayram olduğu bilinmektedir. Fransızlar zamanında kutlanan bu bayram, daha sonra buradaki halk tarafından da benimsenmiş ve kutlanagelmiştir. Bu bayram çerçevesinde Harbiye, Samandağ ve Arsuz'da üç gün boyunca pikniğe gidilir ve müzik eşliğinde halaylar çekilir. Bayrama hazırlık olarak evler temizlenir, en güzel kıyafetler giyilerek Samandağ'daki Hızır ve Mûsâ'nın buluştuğuna inanılan yerde (Hızır türbesinin olduğu yerde) denize girilir.

Harbiye'de 1960'lı yıllarda bu bayramın şelaleler bölgesinde kutlandığı anlatılmaktadır. "Rengârenk elbiseler giyilir, özel yiyecekler hazırlanır, evlerin temizliği yapılır, içki içilip oyunlar oynanarak eğlenilir ve Hızır makamı ziyaret edilirdi. Bu, bir tür panayır kutlamasına benzerdi" (Mithat Zan, 52 yaşında, üniversite mezunu, Antakya).

Harbiye'deki kutlamalar ise Karasu tarafından şöyle nakledilmektedir (1997: 61-62): "14 Temmuz bir panayır havasında geçer. Antakya Samandağ'ın merkez ve köylerinden (Alevî köyleri) on binlerce kişi, gruplar halinde Harbiye'ye akın eder. İnsanlar o gün gönüllerince eğlenirler. İddiaya göre, Fransızlar döneminde yönetici durumda bulunan kişi, birkaç gün öncesinden halka haberciler gönderir, 14 Temmuz günü Harbiye'de dolaşacağını ve en güzel giyinen genç kızlarla erkeklere hediyeler dağıtacağını duyururdu. Bunun üzerine halk (özellikle genç kız ve erkekler), en güzel elbiselerini giyinir, güzel kokular sürünür ve Harbiye'nin mesire yerlerinde (ziyaretler, şelaleler bölgesi) dolaşmaya çıkardı. Yönetici o gün gerçekten beğendiği kişilere değişik hediyeler sunar, onlara iltifatlarda bulunurdu. Zamanla bu durum gelenek haline gelmiş ve Fransızlar gittikten sonra bile, bu bayram aynı coşkuyla kutlanmaya devam etmiştir. O günün Fransızlarla ilgili yönünü kimse kabul etmez. Tamamen bizim olduğu iddia edilir. Nereden gelirse gelsin iyice bizim olmuş, kültürümüze mal edilmiş böyle bir sevgi ve dayanışma gününü, her zamanki

coşku ile kutlamak güzel bir olaydır. Yaklaşık 25 yıl önce bölgenin ileri gelenlerinin imzalarıyla bu gelenek bıraktırılmak istendi. Hatta ilk yıl katılım epey azaldı. Fakat ikinci yılda eskisinden daha görkemli bir katılım oldu. Yaklaşık 20 yıldan beri bu güne dini bir hüviyet kazandırılmıştır. Böylece hem dini törenler hem de eğlenceler bir arada yürütülmektedir."

Bu günde, yazın başlangıcının ve ürünün hasat edilmesinin kutlandığına ilişkin görüşler de vardır (Ali Nur, 45 yaşında, Serinyol). Bu görüşe göre, çiftçilikle yoğun olarak uğraşan halk, hasatın kaldırılmasının yanı sıra, daha çok hayvancılıktan elde ettikleri ürünün bir kısmıyla kendisine ziyafet çekerdi. 1970'li yıllarda, Walker ve Uysal tarafından Hatay ilinde yapılan alan araştırmasında, Hızır makamlarında yapılan Evvel Temmuz Bayramı, Bereket Bayramı ve Hızır'ın suyla ilişkilendirilmesi bağlamında şu sonuçlar göze çarpmaktadır (1973: 287): "Bu türbelere yıl boyunca ziyaretçi akını vardır. En yoğun ziyaretçi akını ise 1 Temmuz tarihindedir. Çiftçiler, denizde vaftiz edilmek üzere sürülerini bugün getiririler. Arsuz'da (İskenderun ile Antakya arasında) 20.000-30.000 insan bugün boyunca yapılan seremonilere katılır. Bu mevsimde tuzlu su, taze tatlı suya dönüşür ve herkes yaklaşık çeyrek milyon hayvanın eşliğinde denize girip yıkanır. Bu, yüksek dini arzular içinde yapılan bir bereket ayinidir. Bu seremoniye Arsuz'da katılanlardan biri, yemin ederek bir mucizeyi açıkladı: 'Allah'ın huzurunda deniz suyu içtim, şerbet kadar tatlı oldu.' (Sırası gelmişken, böyle bir ayin hakkında bilgi toplamanın genellikle zor ve tehlikeli olduğu söylenebilir. Ortodoksluk ve İslâm [Sünnî İslâm], Hızır'ın bir aziz rolünden Tanrı rolüne yüceltilmesine şiddetle karşıdır. Bu nedenle, kültün ritüellerinden çoğu, gizli olarak yürütülür. 1 Temmuz'da silahlı korumalar Hıristiyanların ve öteki Müslümanların bu bereket seremonisine tanık olmalarını önlemek için, kıyı şeridi boyunca görevlendirilmişti.)"

6.7.1.2. Sabataj Bayramı (17 Mart)

Ritüellerinden dolayı, yaygın olarak "Yumurta Bayramı" adıyla anılan bu bayram, hicrî takvimle 17 Mart'ta kutlanmasına karşın, bugün kullanılan milâdî takvime göre 30 Mart'ta gerçekleşmektedir. İskenderun'un bir ilçesi olan Arsuz'un Akçalı beldesinde her yıl geleneksel olarak kutlanmaktadır. Akçalı, 3600-4000 arası bir nüfusa sahip, Fransızlar zamanında Hıristiyanların yoğun olarak yaşadıkları bir beldedir. Fransızların gitmesi, göç ve dışarıdan yerleşmelerle birlikte, beldenin demografik yapısında değişmeler olmuştur. Bugün Alevî Nusayrîlerin yoğun olarak yaşadıkları Akçalı'da eski demografik yapının bir yansıması olarak, Hıristiyanların Paskalya Bayramı'ndan etkilenmeyi gözler önüne seren Yumurta Bayramı, her yıl bir panayır biçiminde kutlanmaktadır.

Eskiden Akçalı'da bu bayram, kahvehanelerde dört beş gün önceden, bahis şeklinde yumurta tokuşturulmasıyla başlardı. Boyanmış yumurtalar evlerde aile içinde, aileler arasında tokuşturulur; yenen kişiler, yenilenlerden yumurtalarını alıp yerlerdi. Sabahın erken saatlerinde başlayan bu kutlamalar, gençlerin bayram alanındaki güreş meydanında toplanmaları ve güreş müsabakalarıyla devam ederdi. Bayram günü bir daire çizilir, bu dairenin etrafına izleyiciler, içine ise güreşçiler otururdu. Rakiplerin belirlenmesiyle başlayan güreş müsabakaları saatlerce sürerdi. Güreş müsabakaları, Akçalı ve çevre beldelerden gelen gençlerin arasından, birinci seçilene kadar devam ederdi. Bu gelenek zamanla, yaralanmalara ve ölümlere neden olan kavgaların baş göstermesi yüzünden kaldırılmıştır (Ahmet Reyhanoğlu, 48 Yaşında, Akçalı).

Bugün Yumurta Bayramı daha çok, bir şenlik veya panayır havasında kutlanmaktadır. Artık evlerde hazırlık ve kutlamalara rastlanmamaktadır. Eskiden güreş yapılan, yumurta tokuşturulan bayram alanında, bugün panayır kurulup satışlar yapılmaktadır. Yöresel tatlılar, kebap çeşitleri, hediyelik eşyalar (giyim, ta-

cı, süs eşyası) ve ev eşyalarının satıldığı panayırda, bir bahar canlılığı gözlemlenir. Akçalı sakinlerinin Yumurta Bayramı o kadar ünlenmiştir ki, her yıl 30 Mart'ta buraya Sivas, Mardin, Kayseri ve Maraş gibi uzak illerden satıcılar gelmektedir. Satışların yanı sıra bayram alanında çekiliş, halka atma, çark döndürme ve bunun gibi oyunlara sıkça rastlanmaktadır. Ayrıca bayram alanının etrafındaki yeşillik alanlarda piknik yapılmakta, içki içilerek müzik eşliğinde oyunlar oynanmaktadır. Bayramın en eğlenceli tarafı ise yapılma nedenine uygun olarak, boyanmış yumurta satan tezgâhların önünde yapılan yumurta tokuşturma yarışıdır.

Bayramda nişanlılardan erkek tarafının, kız tarafına bir sepet içinde rengârenk boyanmış yumurta ve çiçekler getirmesi geleneği bugün de sürdürülmektedir. Bayram ertesinde düğün sayısının artmakta olduğu, herkes tarafından dile getirilen yaygın gözlemlerdendir. Bu yüzden bu bayramı "Kız Bayramı" olarak isimlendirenler bile vardır. Bayramın bugün de sürdürülmesinde asıl güdeleyici olan genç kuşaktır. Öyle ki, Akçalı ve çevre beldelerden gelen genç erkekler, en güzel elbiselerini giyerek süslenen genç kızları beğenirler. Bayramın bir amacı da genç kız ve erkeklerin birbirleriyle tanışmalarıdır.

Yumurtaların rengârenk boyanması ve tokuşturulması motifleri Hıristiyanların Paskalya Bayramı'yla ilgilidir. İsâ'nın dirildiği gün olarak bilinen Paskalya Bayramı da mart ayının on dördüncü gününü izleyen ilk pazar günü yapılmaktadır. Bu bayramın Sümerlerin her yıl sonbaharda ölüp ilkbaharda dirilen Tammuz adlı tanrısına ve Yunanlıların Adonis'ine adanan şenliklerinden köken aldığı söylenebilir (Hançerlioğlu, 1993: 363-399). Paskalya Bayramı'nda boyanmış yumurtalar, doğanın canlı renklerinin yanı sıra, ölümden sonraki dirilişi ve bereketi simgeler. Öte yandan eski Türk ve İran takvimlerinin yılbaşı tarihi olarak bilinen ve 21 Mart'ta kutlanan Nevruz'da da doğanın yeniden canlandığına inanılmaktadır.

Bölgedeki şeyhlerin ısrarla "Bu bayramın Hıristiyanların bayramı ile ilgisi yoktur, Nevruz Bayramı'dır" demelerine karşın, 21 Mart'ta Nusayrîlerin dini bayramları kapsamına giren ayrı bir Nevruz Bayramı'nın varlığı, bu görüşü doğrulamamaktadır. Hz. Ali'nin doğum günü olduğuna inanılan Nevruz Bayramı (21 Mart), kutlamaları şenlik şeklinde değil, kurban kesilmesi ve toplu namaz içeren ibadet biçiminde yapılmaktadır. Yumurta Bayramı'nın Nevruz Bayramı olduğunun savunulmasında takiyyenin varlığının yanı sıra, yerel basının ve son dönemlerdeki devlet politikalarının da etkili olduğu düşünülebilir.

6.7.1.3. St. Georges Günü (6 Mayıs)

Anadolu'ya Türklerin yerleşmesiyle birlikte başlayan İslâmlaşma ve Türkleşme sürecinde, Müslüman Türklerle yerli Hıristiyan halk arasındaki karşılıklı etkileşimlerin en önemli örneklerinden biri de St. Georges (Aya Yorgi) kültüdür. Ocak'a göre (1991: 662), "Bu kültün önemi, İslâmiyetin Mısır, Suriye ve Irak bölgelerine yerleşmeye başladığı ilk dönemlerden beri Müslüman halklar arasında yer bulan, belki de en eski İslâmîleştirilmiş Hıristiyan kültlerinden biri olmasından ileri gelmektedir."

Bu kültle ilgili kutlamalar, St. Georges'un ölüm tarihi olduğuna inanılan 6 Mayıs (23 Nisan) günü yapılmaktadır. Bu tarihin Hıdrellez kültünün kutlama tarihiyle aynı olması, St. Georges'un beyaz atlı, savaşçı ve ejderha öldüren bir aziz olması nedeniyle, eski Türk kahramanlarına benzemesi ve Türk velileri ile özdeşleştirilmesi, ejderha söylencesinin Hızır'a ve Sarı Saltuk'a mal edilmesi (bkz. Ocak, 1991) gibi bulgular, bu iki kült arasındaki bezerlikleri ve Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki etkileşimi açıkça ortaya koymaktadır. Melikoff (1994: 43) da, Alevî-Bektaşîlerin bazı Hıristiyan azizleri ve kültlerini kendilerine mal ettiklerini ve Rumeli'de de Hıdrellez adı altında St. Georges'un kutlandığını belirtmektedir. Husluck (1928 ve 1929), bu konuda ay-

rıntılı, ilginç ve yerinde saptamalar yapmıştır. Ona göre, Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden sonraki Müslümanlaşma sürecinde Türklerle yerli Hıristiyan halk arasında özellikle aziz kültleri konusunda karşılıklı etkileşimler söz konusudur.

St. Georges, 13. yüzyılda daha Danişmentliler zamanında benimsenmiş ve ejderha öldüren St. Georges resmi, hükümdar Melik Muhammed tarafından basılan sikkenin arka yüzünde yer almıştır. Türkler St. Georges'u o kadar benimsemişlerdir ki, onu "Boz Atlı Hızır" olarak kabullenmişler ve ele geçirdikleri kiliselerde, öteki azizlerin resimlerini yırttıkları halde, St. Georges'unkine dokunmamışlardır (bkz. Ocak, 1991: 671).

Bugün Müslüman ve Hıristiyanların birlikte yaşadığı bölgelerde bu etkileşim sonucunda St. Georges ve Hızır kültlerinin ne denli birbirlerine karıştıklarını gözlemlemek mümkündür. Öyle ki, bu özdeşleştirmede aynı türbelerin veya kilisenin ortaklaşa kullanıldığına da sıkça rastlanmaktadır. Hızır, Hıristiyan dünyasında St. Georges olarak geçmektedir. St. Georges'un putperestlere karşı yapılan bir savaşta üç yüz yıl önce öldürüldüğüne inanılmaktadır. Bu güne Hıristiyanlar "St. Georges Günü" ya da halk arasında "Aziz Corc Günü", Müslümanlar ise "Hıdrellez Günü" demektedir. St. Georges'un öteki ismi olan Aya Yorgi ise kullanılmamaktadır. Hıristiyan din adamları (papazlar) bu günün "St. Georges' un ölümüyle ilgili olduğunu" söylese de, aslında her iki dinden halk, bu günü "Hıdrellez" (Bahar Bayramı) olarak kutlamakta, benzer inanç ve uygulamaları sergilemektedirler.

St. Georges Günü, İskenderun'da Hıristiyanların "St. Georges", Müslümanların ise "Hıdrellez" olarak isimlendirdikleri kilisede kutlanmaktadır. St.Georges'un veya Hızır'ın 5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gecede bu kiliseye uğradığına inanılmaktadır (Dimitri Yıldırım, 51 yaşında, İskenderun). Bu gün, zamanla halk arasında Hıdrellez ismiyle anılmaya başlanmıştır. Bu gecede iste

nilen dileklerin gerçekleşeceğine, hastaların şifa bulacağına, uğursuzlukların sona ereceğine, kısmetlerin açılacağına, bereketin artacağına inanılmaktadır. Hıdrellez günü için önceden hazırlık yapılır. Evler ve bahçeler temizlenir, çocuklara yeni giysiler alınır, kadınlar tarafından düzenlenecek kermes hazırlanır, müzikli eğlenceler düzenlenir, gençlik komisyonları tarafından çeşitli yemekler hazırlanır.

St. Georges kutlamaları çerçevesinde, Hıristiyanlar, biri gece (5 Mayıs) biri de sabah (6 Mayıs) olmak üzere iki ayin yaparlar. Bu ayinlerde buhur yakılarak St. Georges'un kimliği ve hizmetlerini anlatan dualar, ilâhî biçiminde okunur. Gece ayininden sonra, kilisenin bahçesinde ateş yakılır ve etrafında halaylar çekilir. Hıristiyanların ayinlerinin dışında kalan geleneksel etkinliklere Arap Sünnî, Arap Alevî (Nusayrî), Türk Sünnî ve Arap Hıristiyanlar olmak üzere her dinden insan katılmaktadır. Geleneksel uygulamalar o denli birbirine karışmıştır ki, onları hangi dinden insanın yaptığını belirlemek oldukça güçtür.

St. Georges Günü'ne katılan her dinden insanın yaptığı uygulamalar şunlardır:

* Kendi inançlarına göre dua okunur, buhur yakılarak dilek dilenir. Her dilek için bir mum yakılır. Madenî para, dilek taşına sürülerek de dilek dilenir. Para, dilek taşına yapışırsa dileğin gerçekleşeceğine, yapışmazsa gerçekleşmeyeceğine inanılır.

* Tutulan dilekler bir kağıda yazılarak veya bir şekille ifade edilerek Meryem Ana'nın tablosunun önüne ya da tabloya yakın bir köşeye bırakılır.

* Maketler yapılarak da dilek dilenir. Kibrit çöplerinden, küçük taşlardan veya hamurdan, tutulan dileğin bir maketi yapılır. Çocuk sahibi olmak isteyenler, hamurdan veya kibrit çöpünden bebek yaparak kiliseye bırakırlar. Evlenmek isteyen gençler, gelin-damat maketi yaparak kiliseye bırakırlar. Bu maketler ve kağıda yazılan dilekler, gece on ikiden sonra bir kilise görevlisi ta-

rafından alınıp denize bırakılır. Böylece dileklerin gerçekleşeceğine inanılmaktadır.

* Her birine bir dua okunup kese içinde kiliseye bırakılan kırk bir tane madenî para, sabahleyin diğer ziyaretçilere dağıtılır. Paraları alanlar, bu paraların bereket getireceğine inanarak, cüzdanlarının bir köşesinde saklarlar.

* Kırk bir ayrı karınca yuvasından toprak alınıp bez bir torbaya konularak kiliseye bırakılır. Ertesi sabah, erkenden geri alınıp eve götürülür. Aynı uygulama kırk bir taş toplanması ve kiliseye bırakılması biçiminde de yapılmaktadır. Böylece kırk bir günde ev sahibi olunacağına inanılmaktadır.

* Kısmetin açılması için başlarında kilit açtıranlar da vardır. Bazıları ise kilisenin bahçesindeki zeytin ağacının dallarından koparıp evlerinin giriş kapısına takarlar. Böylece evin bereketinin açılacağına ve huzurlu bir ortam oluşacağına inanılmaktadır.

* Farklı bir uygulama da sabah erkenden (saat 04.00-05.00'te) sahile gidilerek araba farlarının denize çevrilmesidir. Bu uygulamanın nedeni bilinmemektedir. Bu arada, bir miktar deniz kumu alınarak eve getirilir. Böylece ev sahibi olmanın ilk adımının atıldığına ve evin kumunun sağlanmış olduğuna inanılmaktadır.

Ayrıca, Hatay'da Hıdrellez kutlamaları belediye ve İl Kültür Müdürlüğü tarafından her yıl 6 Mayıs'ta düzenlenmektedir. Bunun amacı Bahar Bayramı kutlamalarının özendirme yoluyla yaygınlaştırılmasıdır. Bu kutlamalara katılım oldukça zayıftır. Hızır kültünün bu denli güçlü olduğu Hatay Nusayrîlerinde bu kültün törensel yanını oluşturan Hıdrellezin olmaması, oldukça ilginç bir durumdur. Bunda, bölgede baharın Hıdrellezin, kutlandığı 6 Mayıs'tan daha erken başlamasının etkili olduğu da düşünülebilir. Ayrıca, Hızır kültünün törensel ve geleneksel boyutunun önemsenmediği, dini-inançsal yönünün ise aşırı önemsendiğini belirtmek gerekir.

BÖLÜM 7:
Ölüm ve Reenkarnasyon

İnsanoğlu için çözümlenmeyen bir sorun olmayı sürdüregelen ölüm, insan yaşamının son bulduğu, geride kalanları büyük yasa boğan, biyolojik ve aynı zamanda da toplumsal bir olaydır. Ölüm karşısında çaresizliğe düşen insan, inançlarına sıkı sıkıya sarılmıştır. İnanma ihtiyacı en eski toplumlardan günümüze kadar gelmektedir. Tarihten günümüze kadar ölümle ilgili çeşitli inançlar, yapılan sayısız törenler, kalıplaşmış gelenek, örf ve âdetler bulunmaktadır. Bütün bunlar, öteki dünya inancından kaynaklanmaktadır. Ölüm konusunda, toplumsal geleneklere ve dinsel inançlara göre değişen birçok gelenek bulunmaktadır.

7.1. Nusayrîlerde Ölümle İlgili Gelenekler

Nusayrîlerde ölümle ilgili gelenekler, öteki Müslüman gruplarınkinden çok farklı değildir. Cenaze, İslâmî geleneklere uygun olarak gömülür. Ölüm, bütün toplumlarda olduğu gibi üzücü bir olaydır. Ölüm olayı meydana geldikten sonra, camide salâ okunarak tanıdıklara haber verilir. Cami yoksa muhtarlığın bekçisi

bağırarak cenazenin kalkacağı saati haber verir. Hemen bir kefen bezi temin edilerek bu işi yapan kadınlara diktirilir. Ölen kişi erkekse, cenaze şeyh tarafından, kadın ise, gerekli duaları bilen bir kadın tarafından yıkanır. Cenaze teneşir denilen masaya yatırılarak arka arkaya üç kere yıkanır. Yıkama sırasında vücuttaki bütün kılların tıraş edilmesi, tırnaklarının kesilmesi gereklidir. Cenazenin yıkandığı suyun bir çukur açılarak oraya akıtıldıktan sonra üzerinin toprakla örtülmesi gerektiğine inanılmaktadır. Cenaze yıkanırken, bedenin her parçası için ayrı ayrı okunan abdest duası okunur. Yıkandıktan sonra cenaze havlu ile kurulanır, üzerine kefen giydirilir. Kefenin üzerine de açık renkli, desenli bir elbise giydirildikten sonra cenaze tabuta konur.

Yaşlılar kefenlerini ve üzerine giyecekleri elbiseleri önceden kendileri hazırlarlar. Kişinin vasiyeti üzerine, giyeceği elbise sayısı değişebilir. Bazı durumlarda gelin olmamış genç kızın ya da evlenmemiş genç erkeğin eline kına yakılır, tabutun üzerine geçici olarak gelinlik ya da damatlık elbise konur, cenaze defnedildikten sonra geri getirilir. Cenazenin, üzerine damatlık veya gelinlik giydirilmiş olarak defnedildiği de olur[55]. Bekâr olarak ölenlerin mezar taşına kırmızı kurdele veya yazma bağlandığına rastlanmaktadır. Bazen yatak ya da yastık gibi şahsi eşyalardan bazıları mezara koyulur. Ölünün başının altına rahat etmesi için yastık koyulması yaygın bir uygulamadır. Tüm bunlar, ölümle yaşamın son bulmadığına ve ölümden sonra yaşamın devam edeceğine inanıldığına ilişkin bulgular olarak yorumlanabilir. Benzer şekilde ön tarihte Anadolu'da yaşayan çeşitli topluluklarda ölünün

[55] Nusayrîlerin ölümle ilgili geleneklerinde ölen kişinin giyimi konusunda bazı farklı söylemler dikkati çekmektedir. Ölen kişiye iç çamaşırı ve beyaz patiskadan bol ve lastikli pijama giydirildikten sonra, kafasından ortası delik bir beyaz kumaş geçirildiği ve en son da kefen giydirildiği söylenmektedir. Hatta ölen kişiye yedi kat elbise giydirildiği de iddia edilmektedir.

mezarına günlük işlerde kullanılan şahsi eşyalarının, süs eşyalarının, veya çeşitli kültlerle ilgili hediyelerin konulduğu bilinmektedir (bkz. Özgüç, 1984).

Antakya merkezinde, cenaze evden veya camiden alınarak mezarlığa götürülürken cenazeye katılanlar ana caddeden yürürler, bu sırada trafikteki araçlar durup beklerler. Ayrıca cenazeye katılan araçlar, konvoy oluşturarak mezarlığa giderler. Cenaze konvoyuna yol vermek, toplumsal bir görev ve geleneksel bir davranıştır. Cenaze defnedilmeden önce şeyh önderliğinde mezarlıkta cenaze namazı kılınır, daha sonra Kur'ân'dan dualar okunur. Cenaze namazı normal günlük namazdaki beş vakti temsil eden beş tekbirden oluşmaktadır.

Cenaze, kabrin içinde yana yatmış ve yüzü kıbleye dönmüş vaziyette defnedilir. Defin sonrasında şeyh, mezarın başına eğilir, kıbleye dönük olarak cemaati cenaze telkini için davet eder. Cemaat çömelerek dikkatli bir şekilde hocayı dinler ve telkine katılır (Uluçay, 2003: 237). Defin sonrasında ölen kişinin akrabaları, mezarın yanına sırayla dizilirler ve cenazeye katılanlar baş sağlığı diler. Bazı ailelerin, ölen kişinin vasiyetine uygun olarak, camide veya evde toplu namaz kıldırdıkları da söylenmektedir. Cenaze evine dönüldüğünde, herkes elini yıkadıktan sonra eve girer. Elini yıkamayan eve giremez. Evde yas tutulduğu için yemek pişmez, komşular üç gün süresince ölü evine yemek götürürler. Ayrıca sabah erkenden mezara gidilerek, buhur yakılır ve dua edilir. Yedi gün süresince ölü evinde ya şeyh ya da dua bilenler dua okurlar. Ölü evinde yeni elbise giyilmez, fazla konuşulmaz ve sigara içilmez. Cenaze evinde uzun süre yas tutulur.

Genellikle her toplumda görülen ve "ölü aşı (yemeği)" olarak bilinen bir gelenek vardır. Ölü aşı ya da ölü yemeği, ölen kimsenin ardından belirli bir zaman diliminde yapılan büyük anma törenleridir. Nusayrîlerde de yedinci günde kurban kesilerek ölü aşı yapılır. Ölü yemeği, kesilen kurbanın etinden yapılan hirisi'-

dir. Hirisi'nin pişirilmesine gece başlanır. Öğlen vaktine kadar pişirilir. Ancak son zamanlarda hirisi yerine kağıt kebabı yaptırılarak yanında içecek birşey vermek daha yaygın hale gelmiştir. Ölü yemeği yenmeden önce, erkekler toplu namaza girerler. Kadınlar ise mezarlığa gider, buhur yakıp dua okurlar. Mezarlık ziyaretlerinde "hambelez" denilen bitki, mezara dikilir. Erkekler namazdan çıktığında, yemek sofrası kadınlar tarafından hazırlanmış olur. Ölü evinde yedi gün süresince dua okuyan şeyhe ve fakir ailelere bir miktar para verilir. Şeyhler maddi durumları iyi olmayan ailelerden para almazlar. İsteğe bağlı olarak "ölünün kırkı" denilen kırkıncı günde de yemek verilerek dua okutulur (bkz. Şahin, 2003: 103).

Ölümün yıl dönümünde ise mezar ziyaret edilerek tütsü yakılır, dua okunur ve mezarın üzerine hambelez bitkisi dikilerek bolca su dökülür. Aslında mezarlıktaki tüm bu uygulamalar bir tür "saçı" olarak görülebilir. İnan'a göre (1986: 100), ruhlara saçı yapma âdeti, bütün dünya kavimlerinde belirli dönemlerde görülmüş olan, evrensel bir inançtır. Aslında saçı (libasyon), bir tür kansız kurbandır. Bu terim, çok eski dönemlerin bir mirası olarak bütün Türk boylarında kullanılmaktadır.

Ölü aşı, Antakya merkezinde bile uygulanan köklü bir gelenektir: "İlk yedi gün, cenaze evinde yemek yapılmaz. Komşular yemek getirir. Yedinci gün kurban kesilir ve yemek hazırlanır. Etli yemekler ve hirisi yapılır. Yine kırkıncı günde de kurban kesilir ve yemekler hazırlanır. Yemek olarak hirisi, etli bulgur pilavı, etli çorba, haşlanmış et yapılır ve dağıtılır." (Ratibe Altunay, 72, Antakya)

Türklerde Şamanizmin geçerli olduğu dönemlerde ölü aşı veya yuğ aşı denilen tören ve ayin, doğrudan doğruya ölüyü doyurmak ve memnun etmek için yapılmıştır. Kaşgarlı Mahmud, "Yuğ, ölüyü gömdükten sonra dönenlere üç veya yedi gün boyunca verilen taamdır" der. Ancak yuğ, Şamanist Türklerde,

"ölüler kültü" ile bağlantılı, en büyük törenlerden biridir. Bu törende taamın yalnız dirilere değil, ölülere de ikram edildiğine inanılır. Aş töreni, Kazak ve Kırgız Türkleri arasında ihtişamlı bir şekilde yapılmaktadır. Kazaklar ve Kırgızlar, bu Şamanist kalıntısı olan törene İslâmî bir renk vermişlerdir. Çok sayıdaki çadırlardan birinde hoca hafızlar Kur'ân-ı Kerim okurlar, hatim indirirler. Ölünün mezarına kımız saçılır, et parçaları atılır, kesilen hayvanların yağlarından parçalar alınıp "tiyebersin" yani ölüye değsin diye ateşe atılır (İnan, 1952: 19-30). Orta Asya Türklerinde köklü bir geçmişi olan ölü aşı, genel olarak Anadolu'da olduğu gibi, simgelediği anlam ve yapım şeklinde değişmeler olsa da Hatay'da da günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir. Hatay'da ölenin arkasından ölümünün 7., 40., 50., ve 52. günlerinde yapılan yemekler ve toplantılar, ölü aşını simgelemektedir.

7.2. Reenkarnasyon (Tenasüh)

Latince "reincarnatio" kelimesinden gelen reenkarnasyon, en genel tanımıyla "insanın ölümden sonra yeni bir bedenle tekrar dünyaya gelmesi ve bu sürecin ruh kemale erene kadar devam etmesi" demektir. "Enkarne olmak" veya "tenasüh" de denilen reenkarnasyon inancı, tarihin her döneminde farklı toplumların inanç sistemlerinde farklı anlamlar yüklenerek yer almıştır ve günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Bazı inanç sistemlerinde, tekamül (olgunlaşma, ilerleme) düşüncesi temelinde, ruh göçünün sadece insan bedenleri arasında mümkün olabileceğine inanılırken, başka bazı inançlarda, ceza ve ödül kavramı temel alınarak, ruh göçünün insan dışında kalan bitki ve hayvan bedenlerini de kapsayabileceğine inanılmaktadır (Emiroğlu-Aydın, 2003: 714).

İnsan evriminde Neanderthaller öncesindeki insanların, ölülerini gömdüklerine ilişkin herhangi bir bulgu yoktur. Reenkarnasyon inancının kökeni Neanderthal insanın yaşadığı paleolitik

döneme kadar geriye götürülebilir. Neanderthal buluntuları arasında yer alan Irak'taki Shanidar mağarası, ölüm sonrası ve öte dünya inancı konusunda oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. "Çiçek gömü" olarak da isimlendirilen bu buluntu, ilginç olduğu kadar önemlidir de. Neanderthal insanın bir çukura, "hoker" pozisyonunda gömüldüğü, yanına çeşitli hediyeler bırakıldığı, başının altına yastık işlevi gören bir çakmaktaşı yığını koyulduğu, etrafının taşlarla çevrildiği veya boynuzlardan daire oluşturulduğu ve iskeletin kırmızı renkli aşı boyasıyla boyandığı bilinmektedir. Ölünün etrafının taşlarla veya boynuzlarla çevrilmesi ve "hoker" pozisyonunda gömülmesi, çocuğun ana rahmindeki pozisyonunu, gömüldüğü çukur ise ana rahmini simgelemektedir. Öte yandan, kırmızı aşı boyası, canlılığın ve yaşamın simgesi olarak görülebilir. Bunların tümü ölümden sonra yaşamın sürdüğüne ve öte dünyaya inanıldığına ilişkin ipuçlarıdır. Ayrıca ölünün yanına, savunmasız kalmaması için çeşitli aletlerin konulması, iyileşebilir umuduyla da çeşitli şifalı bitki ve çiçeklerin konulması gibi buluntular ise Neanderthallerin yeniden dirilme veya ölümden sonra yaşamın sürdüğü inancına sahip olduklarına ilişkin kanıtlar olarak görülebilir (Türk, 1997: 10-13).

Reenkarnasyon inancı, eski Mısır ve Hint inançlarında da görülmektedir. Eski Mısırlılara göre kötü ruhlar, çeşitli hayvan bedenlerinde yeniden doğarak iyi ruha dönüşüp dönüşmeyecekleri hususunda denenirler. İyi ruhlar ise üç bin yıllık bir cennet yaşamı sonrasında yeniden dünyaya dönerler. Ölü bedenlerin mumyalanması, bu kişilerin yaşama geri döndüklerinde kendi bedenlerini hazır bulup oraya girebilmelerini sağlamak içindir. Bu "öldükten sonra yeniden dirilme" sonsuza kadar sürmektedir (Hançerlioğlu, 1994: 638-639). Mısırlılara göre, insan ölünce ya gökte uzun zaman bolluk içinde yaşar ya da bir beden içinde acı çeker. Bolluk içinde yaşaması ya da acı çekmesi, ruhun iyilik ya da kötülüğüne bağlıdır. Bu nedenle Mısırlılar, ellerinde terazilerle

ölünün kalbini ve geleceklerini tartan kırk iki hâkim olduğuna inanmışlardır. Bu tartıda iyilikleri fazla çıkan, sonraki yaşamında iyilik görür (Ateş, 1999: 105).

Reenkarnasyon, eski Hint inanç sisteminde de önemli bir yere sahiptir ve toplumsal yapının şekillendiricisi olan "karma" öğretisini tamamlayıcı bir rol üstlenir. Samsara inancı olarak bilinen reenkarnasyon inancı, dünyevi yaşamdaki "doğum-ölüm-yeniden doğuş" döngüsünü ifade eder. Karma ise, ruhun bu fasit dairedeki hareketini düzenleyen prensibin adıdır. Reenkarnasyon ve onun düzenleyicisi olan karma inancı, Hinduizmin temel özelliklerindendir. Karma; geçmiş, şimdi ve geleceği birbirine bağlayan bir bağ olarak düşünülebilir. Sahip olduğumuz statü, geçmiş yaşamlarımızdaki karmalarımız sonucunda belirlenmektedir. Karma inancı Hinduların tamamı tarafından, insanın elini kolunu bağlayan, onu içinde bulunduğu koşullar bağlamında yaşamını sürdürmeye zorunlu kılan bir inanç olarak anlaşılmaya devam etmektedir. Bu bakımdan hem determinist hem de kaderci bir inanç olarak görülebilir (bkz. Yitik, 1996: 36, 37, 57).

Her yeni yaşamda biraz daha yetkinleşmeyi sağlamak amacıyla, ruh göçü sonsuza kadar sürmektedir. Bu nedenle ölüm bir yok oluş değil, bir halden diğerine geçiştir. İnsan doğarken bir önceki yaşamının artı ve eksilerini beraberinde taşır; yani bu yaşantı bir öncekinin sonucu, sonraki yaşamın ise nedenidir. Bu yüzden her insan bitki veya hayvan olarak dünyaya gelmemek ve gelecekteki yaşamını garantiye almak için günahlardan uzak durmalı, yaşamını iyi insan olarak sürdürmelidir. Çeşitli aşamalardan geçen her insan, sonunda "kemale erer" ve insanlığa kurtarıcı bilgiler veren rehber varlıklara dönüşür. Ayrıca, Hint toplumsal yaşamının temelini oluşturan "kast" sisteminin adaletli olduğu da, reenkarnasyon inancıyla desteklenir. Kast sisteminin yarattığı adaletsizlik ve eşitsizliğin giderilmesi ve ruhların eşit ve

adil seviyelere ulaşmaları için reenkarnasyon bir gereksinimdir. Bu anlayışa göre, mevcut düzene isyan etmeden itaat eden Hindu, daha sonraki yaşamda üst tabakalara yükselme imkânına sahip olacak, aksi takdirde bitki ya da hayvan olarak yeniden dünyaya gelecektir (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 715).

Reenkarnasyon, Hinduizmdekinden biraz farklı olarak Budizmde de varlığını sürdürmektedir. Budizmdeki reenkarnasyon, kötülükleri terk edip nirvanaya ulaşıncaya kadar, kişinin çeşitli varlık şekillerine yükselip alçalarak ölüm ötesindeki yaşama ulaşması biçimindedir. Buna göre kişinin zihni ve bedeni ihtiraslardan kurtulduktan sonra, onun için artık reenkarnasyon yoktur (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 715). Budizmin, ortaya çıkarken, eski Hint inançlarından bir kısmını kendi bünyesine aldığı bilinmektedir. Ancak Budizm bu inancı daha da geliştirip sistemleştirmiştir. Budizmdeki reenkarnasyon inancında, ruhun ölümden sonra başka bir bedene girmesi kaçınılmazdır. O halde iyilik yapanların ölümden korkmasına gerek yoktur. Ancak kötülük yapanlar kalıp değiştirirken insan bedenine değil, her seferinde bir öncekinden daha kötü bir hayvanın kalıbına girerek cezalandırılacaklardır (Ocak, 2000: 175).

Cermenler, Keltler ve Yunanlılar gibi antik toplumlarda da ruh göçü inancına rastlanmaktadır. Yunan filozoflarından Pythagoras ve Platon bile ruh göçüne inanmaktaydı. Platon, ruh göçünü, "bilgi"nin eski yaşamlardan kalma bir anımsama olduğunu kanıtlamak için de savunmaktadır (Hançerlioğlu, 1994: 639). Reenkarnasyon, eski Türk inançlarında da yer alır. Bu görüşü savunanlardan Melikoff'a göre (1999: 50), Türk-Moğol topluluklar ruhun, bedenden bedene geçtiğine inanıyorlardı. Türkler yeniden bedenleşmeyi Manicilik, Budizm gibi Orta Asya'nın büyük dinleri ile karşılaşmalarından beri bilmektedirler. Yeniden bedenleşme, şamanın inançlarına girmese bile, şaman için öte dünya yaşamının gizemi yoktur. Ölümün bilinmeyen dünyası şama-

na yakın bir dünyadır ve ölüme ruhlar dünyasına doğru dinsel bir geçiş töreni gibi bakmaya alışkındır. Şamanizmde cehennem kavramı yoktur. Eski Türk inançları konusunda çalışan Roux da (1999: 184-185), Moğol ve Altay Türklerinde yeniden doğuşun bulunduğunu düşünmektedir. Ancak yukarıda söylenenler tenasüh inancının eski Türk boylarında bulunduğuna ilişkin kanıt sunmamaktadır. Bunlar daha çok Şamanizmde önemli bir yer tutan "ruhun ölümsüzlüğü ve ayrı bir ruhlar âleminin varlığı" inançlarıyla ilgilidir.

Günümüzde yaşayan ilkellerden bazıları, doğan çocukların yeniden dünyaya gelen atalar olduğuna inanırlar. Bazı ilkellerde doğum için cinsel ilişki gerekmediği inancı da vardır. Bu inanca göre atalar, çocuk tohumları halinde kadınların kaba etlerine girerler ve onları gebe bırakırlar (Hançerlioğlu, 1994: 639). Malinowski'nin Trobrianad adalarında yaptığı araştırmalarda (1990: 207), yerli halkın reenkarnasyon inancının bulunduğu belirlenmiştir. Bu inanışa göre, insan genç ölmüşse *baloma*'sı (ruhu) da gençtir. Ama zamanla yaşlanır ve sonunda Tuma'daki yaşamı da sona erer. İnsan, öldüğünde yaşlıysa, *baloma*'sı da yaşlıdır; bir süre sonra da Tuma'daki yaşamı son bulur. Her durumda, *baloma*'nın Tuma'daki yaşamının sonu, onun yaşam dolaşımında önemli bir dönüm noktasıdır. Yerlilere göre insan öldükten sonra beden değiştirir. *Baloma* yaşlanınca dişleri dökülür, cildi pörsüyüp buruşur; sahile gidip tuzlu suda yıkanır. Böylece tıpkı yılanların yaptığı gibi deri değiştirip küçük bir çocuğa dönüşür, daha doğrusu bir embriyoya (*waiwaia*) dönüşür. Bir "*baloma* kadın" bu *waia*'yı görür ve yerden alır. Bir sepete ya da katlanmış bir hindistan cevizi yaprağına koyar ve vajina yoluyla bir kadının karnına sokar. Böylece kadın gebe kalır. Başka bir inanca göre ise *baloma* çoğu kere annenin rüyasına girer ve kadın kocasına "Rüyamda annemi (veya teyzemi, ablamı, anneannemi) gördüm, içime bir çocuk soktu, göğüsle-

rim şişiyor" der. Rüyaya girip embriyoyu getiren baloma, çoğunlukla dişidir ve kadının akrabasıdır.

Reenkarnasyon inancı tek tanrılı dinlerde reddedilmesine karşın, bu dinlerin bazı tarikatları veya mezhepleri tarafından benimsenmiştir. Müslümanlıkta özellikle aşırı Şiî tarikatlar arasında yaygındır. Kimi Yahûdî ve Hıristiyan tarikatlarda da bu inanca rastlanmaktadır. Müslimiye Bâtınîliğinin kurucusu olan Ebû Müslim Horasânî de reenkarnasyona inanmaktaydı (Hançerlioğlu, 1994: 639). Tek tanrılı dinlerde reenkarnasyonun reddedilmesi, cennet ve cehennem inancıyla bağlantılıdır. Çünkü reenkarnasyon inancına göre, ödül ve ceza bu dünyada farklı yaşamlarla verilmektedir ve cennet-cehennem bu dünyadadır. Oysa tek tanrılı dinlerde günah ve sevapların ödeneceği âhiret inancı oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu anlamda reenkarnasyon bu inanç sistemleri için açık bir tehdit oluşturmaktadır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 715-716).

Reenkarnasyon inancı ortodoks İslâm'da kabul görmemiş olmasına karşın, Türkiye'de yaşayan heterodoks mezhep ve tarikatlarda geniş çapta yer bulmuştur. Alevîlik konusunda araştırma yapanların çoğu, tenasüh inancının Alevîlikte önemli bir yere sahip olduğunu söylemektedirler. Günümüze kadar ulaşabilen kimi Bektaşî menâkıbnâmelerinde bu inancı örnekleriyle gösteren Ocak'a göre (1982: 398-408; 2000: 165-176), reenkarnasyon inancı eski dünyanın çeşitli yerlerinde değişik biçim ve anlayışlarda görülmüş, çok eski bir inanıştır. Eski Türklere bu inanç Budizm ve ondan etkilenen Maniheizmin etkisiyle nüfuz etmiş ve İslâmiyet sonrasında da terk edilemeyerek yeni dine uydurulmaya çalışılmıştır. Bu inancın Anadolu'da yazılı kaynaklara ilk yansıdığı yerlerden biri de Bektaşî menâkıbnâmeleri olmuştur. Bu eserlerde Ali'nin ve Alevîlik ile Bektaşîliğin tanınan evliyalarının başka bedenlerde yeniden yaşama geldiğine ilişkin birçok örnek bulunmaktadır. Bunlar arasında Hz. Ali'nin Hacı Bektaş'ın bede-

ninde yaşaması, Hacı Bektaş'ın öldükten sonra Abdal Mûsâ olarak tekrar dünyaya gelmesi, Otman Baba'nın yine Hz. Ali olduğu, Hz. Ali'nin Pir Sultan Abdal veya Balım Sultan vücuduyla görünmesi, önemli örnekler olarak sayılabilir. Bunların dışında Muhlis Paşa'nın Âşık Paşa olarak, Seyyid Battal Gâzî'nin Sultan Şucâuddin olarak, Sarı Saltık'ın Otman Baba olarak yeniden dünyaya geldiğine inanılır. Bu tip tenasüh inancının bir benzeri olarak "dedenin veya babanın ruhunun torunda yahut evlatta zuhur etmesi"ne de rastlanmaktadır. Şeyh Bedreddin'in dedesinin ve babasının ruhlarının Şeyh Bedreddin'in bedeninde zuhur etmesi buna örnek olarak verilmektedir.

Melikoff (1999: 50-51, 243), reenkarnasyon inancı ile Tanrı'nın insan biçiminde tecellisi inancının, Alevî-Bektaşîlerin başlıca inançları arasında olduğunu söylemektedir. Ona göre (1994: 54, 109), Bektaşîlik öğretilerinin ayırıcı nitelikleri arasında "ruhun çeşitli görünüş evrelerinden geçmesi ve ruhun bedenden bedene göçü" inanışları bulunmaktadır. Alevî-Bektaşî inanışlarında Hz. Ali'nin değişik suretlerde Allah'ın tecellisi olarak yeniden yaşama döndüğüne ve güvercin ya da turna kılığına girdiğine inanılmaktadır. Bu inancın örneklerine Alevî-Bektaşî şiirlerinde sıkça rastlanmaktadır. Melikoff, bu inancın Anadolu Alevîlerinde görülmesinde Safevî propagandasının ve Şah İsmail'in de etkisi olabileceğini düşünmektedir. 15. yüzyılda kendilerini "kızılbaş" olarak adlandıran Safevîler, Allah'ın beşer suretinde Ali'de tecelli ettiğine ve Ali'nin Şah İsmail'in kimliğinde bedene döndüğüne (enkarne olduğuna) inanıyorlardı. Ocak (2000: 172) da, Melikoff'un görüşüne katılmaktadır. Hatâyî mahlasını kullanan Şah İsmail'in *Divan*'ı incelendiğinde, tenasühün çok önemli bir yer tuttuğu ve ustaca işlendiği görülecektir.

Yukarıda söylenenlere göre, Alevî-Bektaşîlerde reenkarnasyon olarak nitelendirilen örneklerde, Allah'ın çeşitli bedenlerde tecellisi söz konusudur ve bu da daha çok Ali odaklıdır. Allah'ın

kendisi olduğuna inandıkları Ali'nin, bazı Alevî dervişlerinin bedenlerinde tecelli ettiğine veya turna veya güvercin gibi kutsal sayılan kuşlara dönüştüğüne inanılmaktadır. Çoğunlukla Alevî-Bektaşîlerin şiirlerinde yansıtılan, Ali odaklı bir tecelli olarak kabul edilebilecek bu inanç, reenkarnasyon inancından oldukça farklıdır. Alevî-Bektaşîlerdeki bu reenkarnasyon biçimi, Hz. Ali'nin bir evliyada veya ünlü bir dervişte zuhur etmesi ya da bir evliyanın başka bir ünlü evliyanın vücudunda zuhur etmesidir ve belli özelliklerden oluşan, dinsel bir elit kimliğe sahip insanlar arasında yaygındır. Sıradan halk arasında reenkarnasyondan bahsedilmemektedir.

Alevî-Bektaşî inançlarında yer alan yukarıdaki tenasüh örneklerinde aslında gizli bir tecelli inancının olduğunu Ocak da (2000: 170) kabul etmektedir:

"Bu tenasüh örneklerinde "aslında gizli bir hulûl (tecelli) inancı da mevcuttur. Eğer dikkat edilirse, nakledilen nefeslerde bu gizli hulûl, yani Allah'ın insan vücuduna girmesi telakkisi rahatlıkla sezilebilir. Allah'ın, Hz. Âdem'in yahut Hz. Ali'nin bedenine hulûl ettiği düşüncesinden hareketle, Hz. Ali'nin zuhur ettiği her kalıpta gerçekte Allah'ın bulunduğu inancı telkin olunmak istenmektedir. Zaten Muhyiddîn Abdal'ın manzumesindeki

Yedi iklim dört köşeye
Arş'a Kürs'e dolusun sen.

Mısraları bunun açık bir ifadesinden başka bir şey değildir".

Anadolu Alevîlerinden Tahtacılar ve Kızılbaş Kürtlerde ruhun insandan insana geçişinin yanı sıra, insan ruhunun hayvana veya bitkiye geçmesi inancı da söz konusudur. Ocak'a göre (2000: 173), "Tahtacılarda, iyi bir insanın ruhunun, öldükten sonra başka bir insan bedeninde yaşayacağına, kötü bir insanın ruhunun ise kötülüğünün derecesine göre bir hayvan bedeninde, cezasını tamamlayıncaya kadar hayatını devam ettireceğine inanılmaktadır. Kızılbaş Kürtlerde de, Hak-Muhammed-Ali'ye iman edip de

mürşide ikrar vermeyenler, dünyaya meyledip insanlara kötülük yapanlar, öldüklerinde hayvan donuna girip azap görürler."

Melikoff'a göre (1999: 50-51), tecelli ve tenasüh inançları, Manici ve Budacı inançlardan etkilenme sonucunda eski Türk inançlarına ve Alevîliğe girmiştir. Alevî-Bektaşî inanç senkretizmi içinde reenkarnasyon ve hulûl (tecelli) inançlarını Uzak Doğu ve İran dinlerinden kaynaklanan motifler olarak inceleyen Ocak da (2000: 174-175) aynı görüşü paylaşmaktadır:

"Söz konusu inancın özellikle heterodoks kesimdeki Türklerde bu derece kuvvetle yerleşmesi, dedenin veya babanın ruhunun torun veya evlatta zuhuruna ait misallere dikkat edilirse, atalar kültü ile yakından ilgili görünüyor. Bu itibarla daha İslâm öncesi devirde Budizm kanalıyla Türklere giren tenasüh inancının atalar kültü ile kolayca bağdaşan bir nitelik taşıması sebebiyle tutunduğunu söylemek herhalde mümkündür... Bu itibarla büyük bir çoğunluğun da kabul ettiği gibi, Türklerdeki tenasüh inancının kaynağı Budizmdir... Üstelik dünya üzerinde tenasüh inancını, doktrininin temeli yapmış ikinci bir din bulunmadığını da hatırdan uzak tutmamalıdır... 6. yüzyıldan itibaren Göktürkler ve daha sonra da Uygurlar arasında uzun zaman Budizmin mevcudiyeti de düşünülürse, Türklerdeki tenasüh inancına başka bir kaynak aramak fuzulidir. ... Budizm üzerinde yapılan çalışmalar, gerçekte bu inancın Buda'nın yaşadığı devirden çok eski zamanlarda Hindistan'da mevcut olduğunu ortaya çıkartmıştır."

Ocak (2000: 175-176), Budizm aracılığıyla Türklere, oradan da Alevîlik ve Bektaşîliğe giren tenasüh inancının aynı zamanda İran'da ve Maniheizmin oluşmasında da önemli etkisinin olduğunu, dolayısıyla da Alevîlik ve Bektaşîlikteki tenasüh inancı için Maniheizmin de başka bir kaynak olabileceğini ileri sürmektedir:

"Budizm'deki bu inancın, sadece Türklerde ve onların yaşadığı yerlerde değil, İran'da ve bu arada Maniheizm'in de teşekkülünde önemli ölçüde payının bulunduğu, yapılan araştırmalarla

ortaya çıkmaktadır. Ancak bu gerçek bilindikten sonradır ki Mezopotamya ve İran'da Maniheizmin eskiden hâkim olduğu bölgelerde İslâmî devirde ortaya çıkan bazı aşırı Şiî fırkalarda mevcut tenasüh inancının mahiyetini anlamak mümkün olabilir. Bu inancın Arap Şiîliğine yabancı oluşu ve sadece belirtilen sahalarda, eski İran kültürü etkisiyle teşekkül eden aşırı Şiî fırkalarda bulunuşu da bu görüşü doğrular... Bu itibarla, Bektaşî menkıbelerindeki, dolayısıyla Bektaşîlikteki tenasüh telakkisinde, vaktiyle Orta Asya'daki Budist tesiri dikkate almak gerektiği kadar Maniheist etkileri de hesaba katmak yerinde olacaktır sanıyoruz."

Reenkarnasyon inancının eskiden İran'da Maniheizmin hâkim olduğu bölgelerde İslâmî dönemde ortaya çıkan bazı aşırı Şiî tarikatlarda var olduğu bilinmektedir. Sebeiyye, Hâbitiyye ve Râvendiyye tarikatlarının temel doktrini tenasühe dayanmaktadır. Bu üç tarikattan başka Hâşimiyye, Rizâmiyye ve Kâmilliyye tarikatları da aynı şekilde reenkarnasyon inancına sahiptir. Bugün İran'da yaşayan "Ehl-i Hak"larda reenkarnasyon inancının, belirtilen aşırı Şiî grupların mirası olarak kuvvetle yaşadığı bilinmektedir. Bunlara göre insan ruhu sürekli olarak don (beden) değiştirir, yani ruh sürekli olarak "don-be-don" dolaşır. Ayrıca İsmâilîler, Yezîdîler ve Nusayrîler arasında da bu inancın varlığı birçok örnekleriyle bilinmektedir (Ocak, 2000:176).

7.3. Nusayrîlerde Reenkarnasyon

Türkiye'de yaşayan Alevî inanç biçimleri içerisinde reenkarnasyon inancının en canlı ve yoğun olarak yaşatıldığı grup Nusayrîlerdir. Akdeniz şeridinde özellikle Adana, Mersin ve Hatay üçgeninde bazı kişiler, öldükten sonra yeniden başka bir bedende dünyaya geldiklerini söylemektedirler. Enkarne olduğunu iddia eden bu insanların istisnasız hepsi Nusayrîdir. Sünnî İslâmî inanca mensup insanlar, reenkarnasyonun olamayacağını savunurken, bu topluluktan insanlar başlarına gelen olaylar nedeniy-

le bu durumun gerçek olduğunu savunmuşlardır. Ancak reenkarnasyonun sadece sözü edilen bölgede ve Nusayrîler arasında görülmesi oldukça düşündürücüdür. Bunda, bölgede yaşayan insanların inançları izin verdiği için kendilerini rahatlıkla ifade edebiliyor olmalarının yanında, reenkarnasyona karşı çıkılan öteki inanç biçimlerindeki sınırlandırmalar ve yasaklar da etkili olabilir. İnancın ifade edilebilir olması, örnek olayların daha çok bu bölgede yaşanıyor olduğu izlenimi yaratmış olabilir. Nitekim Nusayrîler bu durumu, enkarnasyon örneklerine tüm kültürel yapılarda ve inanç sistemlerinde rastlanmasına rağmen, bu tür olayları anlatan yetişkinlerin ya da geçmiş yaşamını anımsayan çocukların susturulduğunu söyleyerek açıklamaktadırlar. Adana ve çevresindeki reenkarnasyon örneklerini araştıran Bayer de aynı görüşü paylaşmaktadır (1965: 14-15). Ona göre reenkarnasyon inancına sahip olmayan ve bu inancı hiç duymamış bir toplumda, genellikle çocuklarda görülen bu iddialar sönüp kaybolmaya mahkumdur. Eğer anne ve baba reenkarnasyonu hiç bilmiyor ise çocuğun eski yaşamıyla ilgili sözlerini dikkate almaz. Böylece önceki yaşamın izlerini taşıyan bu anılar unutulmaya yüz tutacaktır. Halbuki bu inanca sahip toplumlarda, çocuk tarafından anlatılan bu tür anılar, hemen değerlendirilecek ve araştırılacaktır.

Reenkarnasyon (tenasüh), Nusayrîlerin karakteristik özelliklerinden biridir. Ancak Nusayrîlerdeki reenkarnasyon inancı Alevî-Bektaşîlerde görülenden oldukça farklıdır. Nusayrîlerde hem Ali odaklı güçlü bir tecelli inancı hem de sayısız canlı örneklerine rastlanan güçlü bir reenkarnasyon inancı vardır. Nusayrîler öteki gruplara göre ölüm sonrasında daha az yas tutarlar. Bunun nedeni reenkarnasyona inanmalarıdır. Her köyde ve her mahallede en az iki üç reenkarnasyon olayına rastlanmaktadır. Nusayrî inancına göre, her insanın ruhu ölümden sonra başka bir bedende yaşamını sürdürmektedir. Ölümden sonra ruh başka bedenlerde insan olarak, bitki olarak veya hayvan olarak dünyaya

gelir. Günahkâr olanlar bitki ya da hayvan biçimine dönüşürler. Bu nedenle yeryüzünde canlı olan her şey, Nusayrîler için insan gibi değerlidir. İnsan en az yetmiş kere hayata gelmektedir (bkz. Eskiocak, 1998). Bunun nedeni, bir insanın bir defada sınanmasının adaletsiz olacağına inanılmasıdır. Allah'ın kullarına iyi bir insan olmak için birden fazla yaşam sunarak doğruyu bulmaları konusunda şans tanıdığına inanılmaktadır

Reenkarnasyon inancından dolayı, Nusayrîlerin cennet-cehennem anlayışları da farklıdır. Onlara göre "Cennet, cehennem insanın kendi içindedir. İnsan iyiyse, iyi bir yaşam sürer; kötüyse, kötü bir yaşam sürer. Ruh bedenden bedene girip süresini (sınavını) tamamladıktan sonra Tanrı tarafından cennete ya da cehenneme gönderilir. Burada cennet, kemale ermiş insanlar için 'nur ehline karışma' ya da 'nur haline dönüşme', cehennem ise bitki ya da hayvan haline dönüşmedir." (Salih İflazoğlu, 54 yaşında, Küçük Karaçay)

Aslında Nusayrîler, evren yaratılırken kendilerinin birer yıldız olarak yaratıldığına, fakat günah işlemelerinden dolayı Tanrı'nın kendilerini yeryüzüne sürdüğüne inanırlar (Uluçay, 2002: 318). Nusayrîler bu dünyadaki yaşamlarının gerçekte cehennemin kendisi olduğuna inanmaktadırlar. Bu nedenle cennet ve cehennemin başka bir âlemde olduğu inancından farklı bir görüşe sahip olan Nusayrîler, maddi bedenler içinde yaşamaya mahkum edilmenin bir "düşme" sonucunda gerçekleştiğine ve tanrısal emirlere uygun, iyi bir yaşam sürdürmeleri halinde bu maddi bedenlerden kurtularak "yükseleceklerine" ve nur haline dönüşüp nurani varlıkların mekânına yerleşerek tekrar yıldız haline geleceklerine inanırlar (Keser, 2002: 52-54).

Nusayrîler, Anadolu Alevîliğindeki "İnsan, aynı zamanda Tanrı'dır" inancına (Enelhak) sahip olmamalarına karşın, "kemale ermiş insanların nur haline dönüşmesi" şeklindeki cennet anlayışları bir bakıma, bu inancı çağrıştırmaktadır ya da bu anla-

yış, "İnsan Tanrı'dır" inancının bir başka yorumu olabilir. Çünkü Nusayrîler için "nur" tanrısaldır. Ayrıca Tanrı'nın dünyada insan bedeninde varlıklaşması ve görünmesi olan "ilahi tecellinin" gerçekleştiğini kabul etmeleri de "İnsan Tanrı'dır" inancına benzetilebilir.

Nusayrîlere göre bedensel hayatta yapılanlar, ruhun daha sonraki yaşamının ne şekilde olacağını belirler. Yaşamını doğru ve inançlı olarak tamamlayanların ruhu cennete girer ve bir daha bu yaşama dönmez. Ancak olgunlaşmayan ruhlar ölümden sonra sorguya çekilirler, belki bir süre cezalandırılmanın ardından Allah'ın dilediği zaman, yer ve toplumda tekrar dünyaya getirilirler ki olgunlaşabilsinler. Reenkarnasyon inancı, aynı zamanda eşitliği sağlayıcı bir düzenlemedir. Zenginlik-fakirlik, bilginlik-cahillik vb. gibi eşitsizlikler, tenasüh aracılığıyla eşitlik haline dönüşür. Önceki yaşamda cahil veya fakir olan kişi, sonraki yaşamda bilgin veya zengin olabilir. Bugün Hatay'da yaşayan her Nusayrî aile, bir tenasüh olayı yaşadığını veya buna tanık olduğunu söyler. Onlar için bu inanış, eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin düzeltilmesini sağlayan, tanrısal bir mekanizmadır. Nusayrîlere göre, tenasüh olmadan, doğuştan gelen anormalliklerin açıklaması yapılamaz. "Dünyaya sakat, muhtaç, hasta, fakir, çirkin gelen çocukların işledikleri suçlar acaba nedir?" sorusunu yanıtlayan ünlü Nusayrî şeyhlerinden Eskiocak'a göre (1998: 43-44), "Yüce Allah mutlak adalete sahip olduğundan, suçsuz hiç kimseyi cezalandırmayacağı kesindir. Bu durumda doğan çocukların bu hayattan önce başka bir hayat yaşamadan bu gibi musibetlere maruz kalmalarının, yüce Allah'ın adaletine uygun gelmesi mümkün değildir. Ayrıca erken ölen çocukların akıbetleri ne olabilir? Bunlara hayat fırsatı verilerek imtihandan geçmemişlerdir. İyi ameli olmayan kimseler dışında hiç kimse cehenneme girmez. Yüce Allah hiç kimseye zulüm etmez. Bazı çocuklar saygılı, varlıklı ve soylu ailelerin yanında doğarken diğer çocuklar fakir,

varlıksız veya soysuz ailelerin yanında doğmaktadırlar. Acaba sebebi nedir? Elbette bunun bir sebebi olması gerekir... Buna dair akıl ve mantık hükmü ile bu gibi bir insanın elbette bir ceza neticesi bu duruma gelmiş olması lazımdır. Hayatta birçok insan böyle cezaları hak etmiştir. Allah'ın gözünden hiçbir şey kaçmaz ve O her şeyi gözetmektedir."

Nusayrîlerdeki reenkarnasyon, içerik ve anlam bakımından eski Hint inançlarındakine oldukça benzer görünse de, Nusayrîler Uzak Doğu dinlerinin bu inanca kaynak olarak gösterilmesinden rahatsız olmakta ve bu inancın asıl kaynağının Kur'ân-ı Kerim olduğunu savunmaktadırlar. Reenkarnasyon, Nusayrîlerin tevil özelliklerinden kaynaklanan bâtınî bir yorumdur. Nusayrîler, Kur'ân-ı Kerim'de bu inançla ilgili ayetler bulunduğunu ileri sürmektedirler. Nusayrîlerin Kur'ân-ı Kerim'de reenkarnasyonun delili olarak gördükleri sureler ve ayetler şunlardır: Rûm suresinin 11. ve 27.; Yûnus suresinin 4., 6. ve 34.; Neml suresinin 11. ve 27.; Ankebût suresinin 19.; Burûc suresinin 13.; Bakara suresinin 28.; Necm suresinin 42-43.; Vâkıa suresinin 60-62., Kâf suresinin 15.; Gafir suresinin 11. ayeti (bkz.Mullaoğlu, 2000: 125-130; Eskiocak, 1998: 60-66). Bunlardan Bakara suresinin 28. ayetinde "Nasıl Allah'ı inkâr ediyorsunuz ki siz ölü iken sizi diriltti, ondan sonra O sizi öldürecek, tekrar O sizi diriltecek ve tekrar O'na döndürüleceksiniz" denmektedir (bkz. Eskiocak, 1998: 60). Nusayrîler bu ve yukarıda sayılan ayetleri, beden değiştirme olayının bir kanıtı olarak görmekte iken, İslâmî düşünürler bu ayeti, tekrar dirilmenin âhirette olacağının habercisi olarak görmektedirler. Ayetin farklı yorumlara açık olması, her iki düşünceyi de yanıtsız bırakmaktadır. Bazıları ise, bu iki görüşten farklı olarak, kıyametten sonra insanın bir kez daha yaşama döndürülmesinin, inanca aykırı olmadığını söylemektedir. Ayrıca ünlü İslâm düşünürlerinden Süleyman Ateş (1999) ve Yaşar Nûri Öztürk (1995) de Kur'ân-ı Kerim'de reenkarnasyon olayının işaretleri ve delilleri olduğunu söylemektedirler.

Tenasüh inancının güçlülüğü ile ölümsüzlüğün simgesi Hızır'a olan inancın güçlülüğü arasında bir paralellik olduğu da söylenebilir. Hatay Nusayrîleri arasında, Hızır inancının ve tenasüh inancının çok güçlü olması, bu iki inancın birbiriyle ilişkili olduğunu ve birbirini destekleyici özellik taşıdığını düşündürmektedir. Hızır'ın ölümsüzlüğü ya da ölümden sonra beden değiştirerek yeniden yaşama dönmesi ile ruhun ölümsüzlüğü inancı arasında güçlü bir paralellik vardır. Nusayrîlerin önde gelen din adamlarından biri de (şeyh), bu görüşü doğrulamaktadır: "Hızır çeşitli bedenlerde çeşitli zamanlarda yeryüzüne gelmiştir. İnancımızda Hızır'ın değişik yüzlerle gelmesi, tenasüh inancını doğrulayan bir olaydır" (Nasreddin Eskiocak, 61 yaşında, Harbiye).

Türbe ziyaretine katılan ziyaretçilerin büyük çoğunluğu da (127 kişi), Hatay bölgesindeki Nusayrîler arasında tıpkı Hızır inancı gibi çok güçlü bir inanç olan tenasühe inandıklarını ifade etmişlerdir. Az sayıdaki ziyaretçi ise (23 kişi), tenasühe inanmadıklarını söylemişlerdir (bkz. Tablo 12).

Tablo 12: Reenkarnasyona (Tenasüh) İnanma Durumu

	Kadın		Erkek		Genel	
Reenkarnasyona İnanma	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İnanıyorum	63	84	64	85.3	127	84.7
İnanmıyorum	12	16	11	14.7	23	15.3
Toplam	75	100	75	100	150	100

Tenasühe inananlar, bu inançlarının nedenini kendi yaşamlarını örnek göstererek ya da böyle bir olaya tanık olduklarını anlatarak açıklamışlardır:

"Ben iki defa yeniden dünyaya geldim", "Oğlum, ilk iki ömrünü hatırlıyor", "Komşularımdan tanık oldum", "Başkalarından duydum", "16 yaşında bir kız kurşunlanarak öldü. Ertesi gün üzerinde kurşun izi olan bir bebek doğdu ve büyüyünce aynı kız olduğunu anlattı", "Anlatılan örnekler var", "Kayınpederim 20

yıl önce silahla öldürüldü. 20 gün sonra da görümcemden tekrar doğdu. Kanı ve kurşun iziyle", "Ölen kız kardeşim, komşum olarak tekrar doğdu ve geçmiş hayatını anlattı", "Ailede çok örnek olay var", "Kardeşim daha önce başkasının oğluymuş. Trafik kazasında ölmüş. Doğduğunda vücudunda kaza izleri ve morartılar vardı", "Kur'ân-ı Kerim'de var", "Zamanında on beş-on altı yaşında bir kız vardı. Tifoya yakalandı ve öldü. Arsuz'da yeniden doğmuş. Kırk beş gün sonra tekrar ölmüş. Şimdi o kız hayatta. Şarkonak'ta yeniden doğdu. Beş altı yaşlarında babasını görmüş ve tanımış. Hocayı çağırıp 'Bu benim babam, annem, teyzem' diye tanıtmış ve hâlâ buralara gelip bu kişileri ziyaret eder. Şimdi de yetişkin bir insan. Kur'ân'da bununla ilgili ayetler vardır. Kennedy de Antakya'da yeniden doğmuş ve kim olduğunu, mermi yediği yerleri ve kendini vuranları söylemiştir."

Tenasühe inanmayanlar ise bunu aşağıdaki sözleriyle açıklamışlardır: "Mantıklı değil", "Mantık ve bilime aykırı", "Çünkü nasıl gerçekleştiği tam olarak açıklanamıyor", "Böyle bir olay yaşamadım ve tanık olmadım."

Alanda belirlenen reenkarnasyon örneklerindeki ölümlerin büyük bir çoğunluğunun aniden, genç yaşta ve ecelle değil kaza, cinayet gibi nedenlerle olması oldukça düşündürücüdür. Bu durum, bu yaşamda tamamlanmayan yaşamların öteki yaşamda telâfi edilmesi şeklinde açıklanmaktadır. Sadece katledilerek yaşamları yarım kalan insanların tekrar dünyaya geldiğine ve böylece yarım kalan ömürlerinin tamamlandığına inanılmaktadır. Bayer de (1965: 16, 18), belirlediği örneklerde, bir iki istisna dışında önceki yaşamların hep öldürülme ile son bulduğunu söylemektedir. Bunun açıklaması şöyle yapılabilir: "Herkes dünyaya tekrar gelir. Ancak öldürülmüş olanlar eski yaşamlarını hatırlarlar. Doğal bir şekilde ölenler hatırlayamaz."

Bu inanç o kadar güçlüdür ki, genç bir insan öldüğünde yakın çevrede yeni doğum yapanların araştırıldığı, hatta hastaneler-

de aynı anda doğanların belirlenmeye çalışıldığına tanık olunması, aslında bu olayın dinsel değil, geleneksel ve bu nedenle de kültürel bir olay haline geldiğini anlatmaktadır. Ayrıca örnek olayların tümünde, ruhun hangi bedende doğacağının önceden rüyalar aracılığıyla haber verildiği ve ölümdeki yaralanmaların doğum izleri olarak yeniden ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Çoğunlukla önceki yaşamdan öldürülme sonucunda ayrılan kişiler, öldürülme sırasında aldıkları bıçak, sopa veya kurşun yarası gibi izlerin bedenlerinin aynı kısımlarında bulunduğunu iddia etmekte ve bu izleri göstermektedirler. Bu tür olaylara sıklıkla tanık olduğunu anlatan Bayer (1965: 24), Hindistan'da belirlenen örnek olayların kahramanlarında da bu tür darbe işaretlerinin (doğum izlerinin) yaygın olduğunu söylemekte ve bunun açıklamasını ise şöyle yapmaktadır:

"Bizce katledilme keyfiyeti nasıl ruh üzerinde unutulmaz tesirler bırakıyor ve bu tesirler dolayısıyla yeni hayatlarda eskilerin hatırlanması mümkün oluyorsa, ölüme sebep olan darbelerin de aynı şekilde ruh üzerinde büyük dehşet ve tepki bırakacağı muhakkaktır. Uzun müddet bu tesir ve dehşeti muhafaza eden ruhun, henüz bunlardan kurtulma fırsat ve zamanını bulamadan tekrar dünyaya gelmesi icap edince, kendini birinci derecede işgal eden ve âdeta konsantre olduğu öldürülme vakasının bütün izlerini, gayriihtiyari yeni bedenine naklettiği söylenebilir."

Tüm örnek olaylarda, aileler önceki yaşamları hakkında konuşmaya başlayan çocuklarına aynı araç gereçlerle yemek yedirmeye dikkat etmektedirler. Yemek yediği araçların değiştirilmesinin çocuğun önceki yaşamla ilgili birçok anıyı unutmasına neden olacağına inanılmaktadır. Yine genellikle her iki yaşam arasında geçen sürenin çok kısa hatta yok denecek kadar az olduğu söylenmektedir. Bu da ruhların, ölüme sebep olan darbelerin dehşet ve etkisinden kurtulmalarına zaman kalmadan tekrar dünyaya dönmesine neden olmaktadır (bkz. Bayer, 1965: 25).

Nusayriler arasında reenkarnasyonla ilgili birçok olay yaşanmakta ve bu olaylar kuşaktan kuşağa, dilden dile dolaşırken birçok değişikliğe uğramaktadır. Nusayrilerin reenkarnasyona inanmalarının temel nedeni, anlatılan bu olaylardır.

Reenkarnasyonu bilimsel olarak açıklamak mümkün görünmemektedir. Günümüzde parapsikolojinin bir dalı olan "deneysel spiritüalizm", reenkarnasyonu bilimsel bir temele oturtmaya çalışmaktaysa da bunda pek de başarılı olunduğu söylenemez. Hipnoz sırasında geçmiş yaşama ilişkin olarak anlatılan anılar, reenkarnasyonun en genel ve en yaygın kanıtları olarak sunulmaktadır. Oysa psikiyatristlere göre hipnoz, onu yapan kişinin telkinleri sayesinde gerçekleşmektedir. Hipnoz altındayken ya da uyanıkken ortaya çıkan kimlik değişiklikleri, yani kişinin kendini farklı biri olarak göstermesi, "dissosiyetif bozukluk" adı verilen rahatsızlığın belirtisi olarak görülmektedir. Psikiyatristlere göre kişinin farklı kimliklerle ortaya çıkması, reenkarnasyona kanıt oluşturmaktan çok, patolojik durumları göstermektedir (bkz. Emiroğlu ve Aydın, 2003: 716). Ancak bilimsel bir yaklaşım her türlü olasılığı dikkate almayı ve değerlendirmeyi gerektirdiğinden, sorunu etraflıca ele almak ve bazı örnekleri aktarmak aydınlatıcı olacaktır:

Örnek olay 1

Adı, soyadı: M.G.

Bugünkü yaşı: 29

Olay: İlk yaşamını Değirmenbaşı'nda (Samandağ) geçiren M.G., 21 yaşındayken Aknehir'de uçurum kenarındaki tarlayı sürmeye gider. Kullandığı motosikletin uçurumdan düşmesi sonucu yaşamını kaybeder. Şu anda 29 yaşında olan M.G., Harbiye'de tekrar doğduktan sonra, iki üç yaşlarında ilk yaşamından bahsetmeye başlar ve Değirmenbaşı'nda yaşamakta olan önceki ailesini bulur. Önceki yaşamıyla ilgili verdiği bilgilere dayanarak

onları kendilerinin çocukları olduğuna ikna eder. Önceki yaşamında bekâr olan M.G., şimdi evlidir. *Sık* sık önceki ailesini ziyarete gitmektedir.

Doğum izleri: Yok.

Kaynak kişi: Aylin Özkaya

Örnek olay 2

Adı, soyadı: H.Y.

Bugünkü yaşı: 9

Öldüğü yer: Küçük Karaçay

Doğduğu yer: Küçük Karaçay

Olay: Önceki yaşamında şeyh olduğunu ve Küçük Karaçay'da yaşadığını söyleyen H.Y., yine Küçük Karaçay'da komşusunun çocuğu olarak doğduktan sonra dört yaşına geldiğinde, önceki yaşamında başından geçenleri anlatır. Altmış beş yaşında türbede namaz kılarken, kendisini sevmeyen üç kişinin saldırısına uğradığını ve boğazına aldığı darbe nedeniyle yaşamını yitirdiğini söylemektedir. Önceki yaşamında evli ve çocuk sahibi olan H.Y., şimdiki yaşamında bir gün kaybolduğunda ailesinin onu mezarlıkta, eski yaşamındaki eşinin ve kızının mezarının başında dua okurken bulduğu söylenmektedir.

Doğum izi: Yok.

Kaynak Kişi: Aylin Özkaya

Örnek olay 3

Adı Soyadı: M.D.

Bugünkü yaşı: 5

Öldüğü yer: Tavuklu (Samandağ)

Doğduğu yer: Tavuklu (Samandağ)

Olay: Önceki yaşamında, 1966 yılında kamyon satmak için Ankara'ya gitmek üzere yola çıktığını ve Ankara karayolunda kaza yaparak yaşamını kaybettiğini söyleyen M.D., 1998 yılında

ağabeyinin oğlu olarak yeniden doğduğunu söylemektedir. 3 yaşındayken konuşmaya başlayan M. D., önceki yaşamından özellikle kaza anıyla ilgili olayları, ölüm esnasındaki anılarını ve gömülmesi sırasında herkesin ağladığını anlatmıştır. Ayrıca önceki yaşamındaki ağabeyinin şu andaki babası ve önceki annesinin ise şimdiki babaannesi olduğunu söylemiştir.

Doğum izi: Yok.

Kaynak kişi: Aylin Özkaya

Örnek olay 4

Adı soyadı: N. A.

Öldüğü yer: Halep

Doğduğu yer: Adana

Olay: Önceki yaşamında Halep'te Arap emirinin kızı olduğunu, kocasının çok zengin olduğunu, kendisine ait hizmetçilerinin bulunduğunu söyleyen N.A., bir gün kocası ve kayınvalidesiyle çarşıya gittiğini ve eve dönerken kendisini sevmeyen kayınvalidesiyle tartıştıklarını, kayın validesinin kendisini Asi nehrine iterek öldürdüğünü anlatmaktadır. Kocasının da kendisini kurtarmak için Asi nehrine atlamış olduğu ve şu andaki annesinin kendisini sudan çıkarttığı hatırladığı en son şeydir. İki yaşında konuşmaya başlayan N.A.'nın ilk söylediği şeyler, çocuklarının ismi olmuştur. Sonraki yaşamında N.A., Hıristiyanlara karşı bilmediği bir nedenle aşırı ilgi duymaktadır. Önceki yaşamındaki kaza anıyla ilgili şeyler anlatmakta ve çocuklarını çok özlediğini söylemektedir.

Doğum izi: Doğduğunda memelerinin şiş olduğu ve onlardan süt geldiği, saçının uzun olduğu ve kulaklarının kapalı olduğu anlatılmaktadır.

Rüya veya fal: Annesi, kızı doğmadan önce bir falcıya gittiğini, tesbih falına bakan falcı kadının "Bir kız doğuracaksın, bu kız Haleplidir, zengin ve tanınmış bir ailenin kızıdır" dediğini söyle-

miştir. Ayrıca N.A., ikinci yaşamında 13-14 yaşındayken eski yaşamındaki kayın validesini rüyasında gördüğünü ve onun kendisinden özür dilediğini, oğlunu da kaybetmiş olduğunu söylediğini anlatmıştır.

Kaynak kişi: Cevdet Rende

Örnek olay 5
Adı soyadı: S. Ö.
Bugünkü yaşı: 26
Öldüğü yaş : 28
Öldüğü yer: Antakya
Doğduğu yer: Antakya

Olay: Önceki yaşamında öğrenci olan S.Ö., eğitim enstitüsünde sınava gitmek için yüz elli-iki yüz kişilik bir solcu grupla yola çıktıklarını, Antakya parkının önüne geldiklerinde karşıdan gelen sağcı grupla çatışma çıktığını ve kendisinin E.A. adındaki bir sağcının attığı kurşunla yaşamını yitirdiğini söylemektedir. Halasının gördüğü düşten dolayı, S.Ö.nün öldüğü gün, ölümünden 16 saat sonra yeniden doğduğuna inanılmaktadır. Doğduğunda önceki yaşamındaki ismi konulan S.Ö., iki yaşındayken eski yaşamını anlatmaya başlamış, kendisini silahla vurduklarını söylemiş ve önceki ailesinin evini annesine göstermiştir. İki buçuk-üç yaşlarındayken kendiliğinden önceki ailesinin evine gidip onları ziyaret ettiği anlatılmaktadır.

Fal veya rüya: S.Ö.'nün şimdiki halası, doğumdan önce rüyasında "öldürülen kızın, erkek kardeşinin evine gittiğini söylediğini" anlatmıştır. Bu olay üzerine doğan çocuğa, öldürülen kızın adı verilmiştir.

Doğum izi: Kurşun yediği yerde bir yara olduğu ve buradan kan geldiği anlatılmıştır.

Kaynak kişi: Cevdet Rende

Örnek olay 6
Adı soyadı: T.Ç.
Bugünkü yaşı: 42
Öldüğü yaş : 39
Öldüğü yer: Hüseyinli (Samandağ)
Doğduğu yer: Hancağız (Samandağ)

Olay: T.Ç., bir Sünnî Türk köyü olan Hüseyinlide babasına çatı tamirinde yardım ederken aşağı düşerek yaşamını kaybettiğini söylemektedir. T.Ç., Arap Alevî köyü olan Hancağız'da yeniden doğduktan sonra, dört yaşında şimdiki ailesine, asıl ailesinin Hüseyinli köyünde oturduğunu ve orada kardeşlerinin olduğunu söylemiştir. Bu sözler ailesinin hoşuna gitmediği için, onu önceki ailesinin oturduğu eve götürmemişler; ancak T.Ç. kendi kendine çıplak ayakla yürüyerek 6 km. ötedeki Hüseyinli'ye gitmiş, ailesini görmüş ve onlara kendisinin, onların oğlu olduğunu söylemiştir. Önceki anne babası sordukları sorulara doğru yanıtlar aldıktan sonra T.Ç.' yi kabullenmişlerdir. O da onlara mezarının yerini göstermiş, arkadaşlarından bahsetmiş ve kayıp olan tabancasını bulmuştur. T.Ç., sık sık eski ailesini ziyarete gitmekte, onlarla özlem gidermektedir. T.Ç., zamanının çoğunu eski köyünde geçirmektedir ve oradan arkadaşlar edinmiştir. Arapçayı iyi bilmediği için önceki köyünden arkadaşlarıyla daha iyi anlaştığını belirtmektedir. Önceki yaşamındaki ve şimdiki aileleri hiçbir şekilde bir araya gelmemiş ve görüşmemiştir.

Doğum izi: Önceki yaşamında erkeklik organından olduğu ameliyatın yerinden, şimdiki yaşamında kan geldiğini söylemektedir.

Kaynak kişi: Cevdet Rende

Örnek olay 7
Adı soyadı: S. M.
Bugünkü yaşı: 9
Öldüğü yaş : 18

Öldüğü yer: Harbiye

Doğduğu yer: Antakya

Olay: Antakya'da bir kadın, kocası tarafından başı kesilerek öldürüldür. Sonra, öldürülen kadının annesi rüyasında kızının Antakya'da bir ailede tekrar doğacağını görür. Aynı günün sabahı iki kilometre ötede bir kadın doğum yapmıştır. Doğumdan önce görümcesi, S.M.'nin annesine "ölen kadını kendisinin doğuracağını" rüyasında gördüğünü söyler. Doğumdan sonra ise S.M.'nin annesi "Kırk gün sonra ölen kızın ailesinin, doğan bebeği görmek için kendisini ziyaret edeceğini" rüyasında gördüğünü söylemiştir. Gerçekten de ölen V.B.'nin ailesi, kızı görmek için ziyarete gelir. O günden itibaren iki aile arasında sık sık karşılıklı ziyaretler olmuştur. S.M. ilk kez üç yaşında konuştuğunda "kocasının kendisini bıçakla öldürdüğünü ve boynunu kesip attığını" söylemiştir. Ayrıca ölüm anında çektiği acıları ve kendisi için kimlerin ağladığını anlatmışsur.

Doğum izi: Doğumdan sonra, çocuğun boğazından kan geldiği, boynunda kırmızı bir leke ve başının arkasında bir şişkinlik bulunduğu söylenmiştir.

Rüya veya fal: Hem ölen kızın ailesi hem de S.M.'nin annesi ve halası yeniden doğumu teyit eden rüyalar görmüşlerdir.

Kaynak kişi: Cevdet Rende

Örnek olay 8

Adı soyadı: İsmail Altınkılıç

Öldüğü yaş : 50

Öldüğü yer: Adana

Doğduğu yer: Adana

Olay: Adana'nın Mıdık semtinde bakkal İsmail Altınkılıç'ın dört-beş yaşlarındaki oğlu İsmail Altınkılıç, yine aynı semtte dört-beş sene evvel karılarından biri ve iki çocuğu ile katledilen Abit Süzülmüş adındaki kişi olduğunu iddia etmiştir. Başına bal-

ta vurularak öldürülmüş olan Abit'in üç çocuğu daha vardır. İsmail Altınkılıç, sürekli Abit olduğunu ve çocuklarını görmek istediğini söylüyormuş. Evine götürüldüğünde çocuklarına çeşitli hediyeler verdiği, öldürüldüğü ahıra yaklaşınca heyecanlandığı söyleniyor. Hatta bir gün arkasına kalabalığı takarak, bilmediği Abit'in mezarını tek başına bulduğu ve "İşte beni buraya gömdüler" dediği anlatılmaktadır.

İsmail Altınkılıç'ın ailesinin konuyla ilgilenen araştırmacıların hepsinden para talep ettiği, parayı almadan olayı anlatmadığı ve çocuğu göstermediği, ayrıca bu ailenin, Abit'in alacaklı olduğu kişilerden alacaklarını istediği söylenmektedir. Bütün bunlar ve araştırmacının olayı takibi sırasında elde ettiği bulgular, olayın pek gerçekçi olmadığını göstermektedir.

Rüya veya Fal: İsmail Altınkılıç'ın komşusu olan bir kadın, doğumdan bir ay önce bir rüya görmüştür. Abit'in ailesine giderek bu rüyayı anlatmış ve Abit'in İsmail olarak yeniden doğacağını gördüğünü ve bu çocuğun Abit'in ruhunu taşıyacağını söylemiştir.

Doğum izi: Doğumda başı yumuşak ve kemiksizmiş ve hiç saçı yokmuş. Bu nedenle başını altmış gün pamuklar içinde saklamak zorunda kalmışlar.

Kaynak : (Bayer, 1965: 141-165)

Örnek olay 9

Adı soyadı: Necip Ünlütaşkıran

Öldüğü yaş : -

Öldüğü yer: Mersin

Doğduğu yer: Adana

Olay: Farklı kentlerde ve birbirini hiç tanımayan iki aile arasında meydana gelmiş bir olay olması nedeniyle ötekilerden farklıdır. Necip Ünlütaşkıran, konuşma yaşına geldiğinde, önceki yaşamında Mersin'de içki içtikten sonra arkadaşı tarafından dahra

ile katledilen Necip Budak olduğunu söylemiştir. Ailesi, Mersin'de katledilen kişiden ve olaydan hiç haberdar değildir. Zamanla Necip, Mersin'de oturan karısını ve çocuklarını özlediğini ve onları görmek istediğini söyler. Ancak ailesi çocuğun bu isteğini dikkate almaz. Mersin'de oturan bir tanıdıkları, bir gün Necip'i de yanında götürür ve onun ısrarı üzerine ailesini bulurlar. Necip, bu aileyi kendisinin öldürülen oğulları olduğuna ikna eder. Necip'in, Mersin'de önceden tanıdığı birçok kişiyi de, kendisinin öldürülen kişi olduğu konusunda ikna ettiği söylenmektedir. Necip çalışmaya başladıktan sonra sık sık Mersin'e gidip ailesini görür. Hatta şimdiki ailesinin her seferinde Mersin'e gidip çocuğu geri getirmelerinin sorun haline geldiği söylenmektedir.

Rüya veya fal: Necip daha bir iki günlük bebek iken annesi bebeği rüyasında görmüş, bebek kendisine Necip isminin verilmesi için ısrar etmiş ancak bunun nedenini açıklamamıştır.

Doğum izi: Dahranın vurulduğu yerlerde saçsız boşluklar ve yara izleri vardır.

Kaynak kişi: (Bayer, 1965: 172-186)

Örnek olay 10

Adı soyadı: Mürvet Dişsiz

Öldüğü yer: İstanbul

Doğduğu yer: Adana

Olay: Adana'da doğan Mürvet Dişsiz'in iki-iki buçuk yaşlarına geldiğinde konuşmaya başlamıştır. Uygun kelimeleri bulamadığından, eliyle tabanca şekli yaparak karnını gösterdiği, konuşması ilerlediğindeyse, önceki yaşamında İstanbul'da yaşadığını, elinde tabanca olan biriyle babasının arasına girdiği sırada vurularak öldürüldüğünü anlattığı söylenmiştir. Katilin kim olduğu ve neden babasını öldürmek istediği hakkında bilgisi olmadığı bilinmektedir. İstanbul'da büyük, bahçeli ve deniz kenarında bir evde yaşadıklarını anlatmıştır. Arap kökenli olmalarına karşın

Arapçadan önce Türkçe konuşmaya başladığı anlatılmıştır. Olayın ötekilerden farklı olan tarafı, çocuk ya da ailesinin İstanbul'a giderek olayı araştırmamalarıdır. Araştırmacı, çocuğun anlattığı ayrıntılara bakarak İstanbul'daki olayı ve aileyi araştırdığı halde hiçbir sonuca ulaşamamıştır.

Doğum izi: Karnında, vurulduğunu söylediği yerde, ceviz büyüklüğünde bir fıtık şişi bulunduğu ve bunun doğumdan beri var olduğu söylenmektedir.

Kaynak kişi: (Bayer, 1965: 187-192)

Örnek olay 11

Adı Soyadı: A.T.

Öldüğü yer: Samandağ

Doğduğu yer: Samandağ

Şimdiki yaşı: 12

Ölüm yaşı: 64

Olay: Bir şeyh ilken öldüğünü, evli ve yedi çocuklu olduğunu söyleyen A.T., kurban keserken öküzün tekme atması sonucu öldüğünü anlatmıştır. Ölümünden yedi gün sonra tekrar doğan A.T.'nin şu andaki babası, rüyasında oğlunun ölen şeyhin yerine doğacağını görmüş. Şimdiki ailesiyle önceki ailesinin tarlaları yan yanaymış. A.T., sürekli karşı tarlaya gidip bir dut ağacının altına oturur, babası orada ne yaptığını sorduğunda, "Bu tarla benim, bu ağacı ben diktim" dermiş. Konuşmaya yeni başladığında, önceki yaşamındaki eşini ve çocuklarını gördüğünde onlara isimleriyle seslenmiş. İlk yaşantısındaki büyük kızıyla yapılan görüşmede, kadının verdiği bilgilerle A.T.'nin verdiği bilgilerin çeliştiği görülmüştür.

Rüya veya fal: Babası rüyasında, oğlunun ölen şeyhin yerine doğacağını görmüş.

Doğum izi: Doğumdan on gün sonra alnının sol tarafında bir iz oluştuğu söylenmektedir.

Kaynak kişi: Sevil Şahin

Örnek olay: 12
Adı Soyadı: D.N.Ö.
Şimdiki yaşı: 7
Ölüm yaşı: 18
Doğduğu yer: Samandağ
Öldüğü yer: Çekmece (Antakya)
Olay: Önceki yaşamında trafik kazasında yaşamını kaybeden D.N.Ö.'nün, ölümünden yedi gün sonra tekrar doğduğu anlatılmıştır. İlk yaşamındaki babası, D.N.Ö.'nün ölümünün altıncı günü rüya görmüş ve rüyasında ermiş bir kişi, ölen oğlunun Samandağ'da tekrar doğacağını söylemiştir. Bu rüya sonrasında ilk yaşamındaki annesinin dayısı, Samandağ'a giderek yeniden doğan çocuğu bulmuş. Çocuğu bulan dayı, ilk önce çocuğun başına bakmış. Çünkü kazada başının arkasından büyük bir darbe aldığı bilinmekteymiş. İlk aile ile şimdiki aile bu olay öncesinde tanışmadıkları halde, bu olaydan sonra sık sık görüşmeye başlamışlar. D.N.Ö., konuşmaya başladığında geçmiş yaşamından bazı olayları anlatmaya başlamış. Ancak ilk yaşamındaki olayları anlattığında, ilk yaşantısındaki annesinin üzülmesi üzerine son bir yıldır eski yaşamından bahsetmediği söylenmiştir. Hatta ilk yaşamında, tavuklarını çalmaya çalışan köpeği nasıl vurduğunu anlatırken annesinin bayıldığı söylenmektedir.
Doğum izi: Doğduğunda başının arkasında büyük bir darbe gibi görünen bir ezik varmış.
Kaynak kişi: Sevil Şahin

Örnek olay 13
Adı Soyadı: Y.T.
Şimdiki yaşı: 17
Ölüm yaşı: 18
Öldüğü yer: Samandağ
Doğduğu yer: Samandağ

Olay: Ölmeden önce yatılı okulda okuyan Y. T., üniversite sınavına hazırlandığını, kazanması için babasının aşırı baskı yaptığını, birkaç kez başına silah dayayarak "Kazanmazsan öldürürüm" diye tehdit ettiğini söylüyor. Sınavı kazanamadığında odaya kapanıp ilaç içerek intihar etmiştir. İlk yaşamındaki annesi, rüyasında Y.T.'nin şu andaki ailesinde doğduğunu görmüş. Konuşmaya başladığı andan itibaren, ilk yaşamındaki annesini tanımış ve onunla konuşmuştur. İlk yaşamındaki evinde biriktirip sakladığı paraların yerini söylediği anlatılmaktadır.

Doğum izi: İntihar girişimi sonrasında midesinin yıkanması için karnı yarılmış. Doğduğunda el tırnakları mosmor ve karnının üzerinde boydan boya bir dikiş iziyle doğduğu söylenmektedir.

Kaynak kişi: Şevil Şahin

Yukarıdaki olaylar incelendiğinde; sonraki yaşamda cinsiyet değişikliğinin olmaması, yatağında uyurken ya da hastalıktan ölen yaşlı insanlarla ilgili reenkarnasyon olayına rastlanmaması, sonraki yaşamda din değiştirmenin söz konusu olması, ölümle yeniden yaşama dönme arasındaki sürenin çok kısa olması, ölüm ve yaşamın gerçekleştiği yerlerin genellikle birbirine yakın olması ve ölen kişinin ailesinin rüya görmek veya fal baktırmak yoluyla şartlandırılması gibi reenkarnasyonla ilgili bir takım kuralların ve gelenekselleşmiş davranışların varlığı hemen dikkati çekmektedir. Genç ölümlerinde, yeni doğan birini aramak ve onun ölen kişi olabileceğine inanmak da gelenekselleşmiş bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle reenkarnasyonun inanç boyutunun yanı sıra kültürel boyutunun da önemli olduğu söylenebilir.

Nusayrîlerde reenkarnasyon inancının ne kadar güçlü olduğu, yukarıda verilen örnek olaylardan anlaşılmaktadır. Nusayrîlerde yaygın olan bu inanç nedeniyle bölge, yerli yabancı birçok araştırmacının ve basın mensubunun dikkatini çekmiş, bu ko-

nuda araştırmalar ve televizyon programları yapılmıştır. Bunlardan Bayer, Adana ve çevresindeki reenkarnasyon inançlarını araştırmıştır (1965). Nusayrî şeyhlerinden Nasreddin Eskiocak da reenkarnasyonun Kur'ân-ı Kerim'deki delillerini sunmaya çalışmıştır (1998). Ayrıca Alman ve Avusturyalı bilim adamları, bölgedeki reenkarnasyon örneklerini belirleyerek araştırmışlardır. Konu, çeşitli televizyon programlarında ve gazetelerde ilginç örneklerle işlenmiştir. 4-6 Ekim 2001 tarihli Milliyet gazetesinde Hatay, "yeniden doğanların buluşma merkezi" olarak gösterilmiştir. Gazeteye göre, bu konuyla ilgilenen pek çok bilim adamı soluğu Hatay'da almıştı. Çünkü tekrar doğduğunu iddia eden birçok kişi bu ilde yaşıyordu. Avusturyalı bilim adamı Dr. Yurgen Kail, Hatay'a gelmişti ve reenkarnasyona uğrayanların öykülerini toplamaktaydı.

Reenkarnasyonun Türkiye'de oldukça ilgi çeken bir konu olduğu gözlenmektedir. Dr Bedri Ruhselman'ın Metapsişik Tetkikler ve İlimler Derneği'ni kurmasından sonra konu, daha popüler bir hale gelmiştir. Ayrıca, İnsanlığı Birleştiren Bilgiyi Yayma Vakfı, Türkiye UFO ve Paraanormal Olayları Araştırma Derneği, Gizemciler Araştırma Grubu, Ruhsal Evrim Araştırma Grubu gibi birçok topluluk da, Türkiye'de reenkarnasyonla ciddi anlamda ilgilenen gruplardan bazılarıdır.

Reenkarnasyon, yurt dışında da yayın organlarının ve bilim adamlarının ilgisini çeken bir konudur. Bu konuda belgesel programlar hazırlanmakta ve bu programlar insanların çok ilgisini çekmektedir. Bunlardan birinden özellikle bahsetmek gerekir. Çünkü, yukarıda söylenenlere benzeyen bulguların elde edildiği ve açıklayıcı bazı düşüncelerin dile getirildiği bu belgeselin, Nusayrîlerde reenkarnasyonu araştıranlara oldukça yardımcı olacağı düşünülmektedir. Beyrut'ta yaşayan "Durular" arasında yapılan araştırma, hem sonuçları açısından hem de izlenen yöntem

açısından oldukça yeterli ve yol göstericidir.[56] Öncelikle araştırmanın yöntemi hakkında bilgi vermek gerekirse, enkarne olduğunu söyleyen 100 çocuk, araştırmacılar tarafından bir okulda toplandıktan sonra, bunların arasından sözde önceki yaşamlarındaki aileleriyle henüz yüzleşmemiş olan üç çocuk seçilmiş bu çocukların verdikleri ipuçları temel alınarak araştırmaya başlanmıştır. Araştırmayı yürütenler, biri reenkarnasyon olayının doğru, diğeri ise yanlış olduğunu kanıtlamayı çalışan iki bilim adamıdır. Üç örnek olay üzerinden bir dedektif gibi iz sürülerek yapılan bu araştırmada elde edilen genel sonuçlar ise şunlardır:

* İslâm'dan ayrılmış, savaşçı bir topluluk olan Durular'ın % 80'i reenkarnasyona inanmaktadır. Reenkarnasyona inanmak onların, ölümden korkmayan, daha gözü kara savaşçılar olmalarını sağlamaktadır.

* Ölümün şiddeti, geçmiş yaşamı hatırlamakta önemli bir etkendir. Uyurken ölenler geçmiş yaşamlarıyla ilgili herhangi bir anı taşımazlar. Geçmiş yaşamı hatırlayanlar savaş, kaza vb. şiddet içeren olaylar sonucunda ve yaşı gençken ölenlerdir. Bu tür ölümler vuku bulduğunda, yeni bebekleri olan aileler araştırılır. Bazen bu araştırma günlerce sürmektedir.

* İlk yaşamdaki aile zenginse ve yoksul muhitte doğan bir çocuğun kendilerinin ölen çocukları olduğuna inanırlarsa, onun bu yeni yaşamındaki yoksul ailesine yardım ederler. Çünkü çocuklarının kötü koşullarda hayat sürmesini istemezler.

* Bir örnek olayda, yeni ve eski aile arasında uzun bir mesafe olmasına karşın, çocuğun bu kadar gizli bilgileri nasıl öğrendiği araştırıldığında, iki ailenin yakınlarının birbirine yakın oturduklarını belirlenmiş ve bilgi alınan kanalın bu olduğu düşünülmüştür.

56 Bu belgesel program Cine 5 televizyon kanalında 25.1.2000 tarihinde, saat 23.10'da gösterilmiştir.

* Bazen bir çocuk kaybeden aileye, o ailenin ölen çocuğu olduğunu iddia eden çok sayıda çocuğun başvurduğu belirlenmiştir. Enkarne olduğu düşünülen çocukların sanki daha önce neler söyleyeceği konusunda yetiştirilmiş gibi, düşünüp konuştukları görülmüştür.

* Bu inancın işlevsel olması topluluk açısından daha önemlidir. Birbirine kenetlenmiş savaşçı bir topluluk olan Durular'da reenkarnasyon hem bu bağı güçlendirmekte hem de onların daha cesur savaşçılar olmasını sağlamaktadır.

* Ruhun ölümsüz olduğuna inanmak isteği ve eğilimi reenkarnasyonun ortaya çıkış nedeni olarak görülebilir. Reenkarnasyon aynı zamanda sevdiklerine yeniden kavuşmanın bir yoludur.

* Araştırılan olaylar arasında tam anlamıyla ikna edici bir olaya rastlanmamış ve bu nedenle karşı tezleri savunan iki bilim adamının görüşlerinde bir değişme olmamıştır. Bu da göstermektedir ki reenkarnasyon olayı bilimsel olarak açıklanamaz ve kanıtlanamaz niteliktedir.

Sonsöz

Nusayrîlik konusunda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, sonuç olarak, bu inanç biçiminin her biri bir ya da birkaç işlevi yerine getiren fonksiyonel bağlar içeren, dışa kapalı bir sosyo-kültürel sistem olduğu anlaşılmaktadır.

1- Nusayrîlik; Hz. Ali'nin tanrılaştırılması, Hızır ve türbe inancının güçlü oluşu, tenasüh inancı, tevil ve takiyye ile belirginleşen; bütün dinlerin, bütün peygamberlerin ve hatta bilgi üretenlerin kutsal sayıldığı; kapalı cemaat örgütlenmesi ve gizlilik esasına dayanan, bâtınî İslâmî bir mezheptir. Fonksiyonel olarak birbirine bağlı olan bu özelliklerin tümü, Nusayrî inanç sistemini oluşturmaktadır. Nusayrî yaşam biçiminde de bu inanç sisteminin güçlü etkisi görülmektedir. Bu etkide tarihsel dinamiklerin ve Nusayrî toplumunun kendi iç dinamiklerinin önemli bir rolü vardır.

Nusayrîler, inançlarının hem Sünnî İslâm'dan hem de Şiîliğin genel kabul gören biçimlerinden farklı oluşu ve etnik kimlikle-

rinden dolayı tarihte çeşitli toplumların baskı ve zulümleriyle karşılaşmışlar, karşılaştıkları bu yaşamsal güçlükler sırasında etnik kimliklerini ve inançlarını saklayarak korunma zemini oluşturan "bâtınîlik" ilmini geliştirmişler ve buna paralel olarak "gizlilik" esasına dayanan inanç sistemlerini kapalı cemaat örgütlenmesiyle zenginleştirmişlerdir. Geleneklerini ve inançlarını korumanın, yaşamlarını sürdürmenin bir yolu olarak gördükleri "gizliliği" ve kapalı cemaat yaşamını, tamamıyla bir korunma ve savunma mekanizması olarak bugüne kadar sürdürmüşlerdir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, daha özgür bir yaşam biçimine geçiş yapılmışsa da, geçmişin izlerini tamamen üzerlerinden atamamışlardır. Kapalı cemaat yaşamının bugün de sürdürülmesinde geçmişten bugüne gelen tarihsel faktörlerin yanı sıra, kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan engelleyici faktörlerin de etkisi vardır. Nusayrîliğin güçlü bir inanç sistemi olması, bu sistemin içinde yer alan önderlerin de sosyal konumlarının güçlü ve birincil olmasını birlikte getirmiştir. Esasen, yaşam gelirlerini ve toplumsal statülerini sürdürmek isteyen bazı önderlerin kapalı cemaat yaşamının ve "gizliliğin" sürdürülmesi yönünde tercihte bulunmaları, sosyal bir beklentidir. Aslında Nusayrîliğin dışa açılması gerektiğini söyleyerek kendi kültürel kimliklerini ve inanç sistemlerini özgürce tanıtmaktan yana olanların sayısı da az değildir. Özellikle genç kuşaklarda ve aydın kesimde bu beklenti oldukça güçlüdür. Nusayrîlerin geçmişten bu yana baskı gördükleri ve horlandıkları yadsınamaz bir gerçektir. Gördükleri baskılar, ibadetlerini de gizli yapmalarına neden olmuştur. Bu da onların dışa kapalı olmalarına ve gizli örgütlenmeyi temel almalarına yol açmıştır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in bâtınî bir yorumunun olduğuna ve bazı bilgilerin gizli kalması gerektiğine inanmaları, bu bilgilerin kuşaklar boyunca gizli olarak aktarılmasına neden olmuştur. Nusayrîliğe özgü iki özellik olan tevil ve takiyye ise bu gizli bilgilerle ve bunların açıklanmamasıyla doğru-

dan ilgilidir. Amcalık geleneği ise bu gizli bilgilerin aktarılması ve başkalarından gizlenmesinin Nusayrîlere özgü çözüm yoludur. Nusayrîlerin bugün bile kapalı bir cemaat olarak varlıklarını sürdürmelerinde, amcalık geleneğinin önemli bir işlevi vardır. Ancak cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte baskıların azalmasının ve rahatlamanın sonucu olarak, bu gelenekteki bazı değişmeler ve çözülmeler Nusayrîlerin gizli ve kapalı cemaat yapısına da yansımıştır. Amcalık geleneğinin günümüzdeki uygulamasında, amcanın çocuk tarafından da belirlenebilmesi, şeyh dışındaki kişilerin de amca olabilmesi, kurban kesmenin azalması, toplu namaz ritüeli hiç yapılmadan çocuğun doğrudan amcanın evine gönderilmesi, genç kuşağın çoğunlukla zorlamayla bu geleneğe dahil olması ya da hiç dahil olmaması, eğitim sürecinin kısalması gibi ekonomik ve sosyal faktörlerden kaynaklanan değişimler, Nusayrîliğin katı ve kapalı cemaat yapısında da çözülmeye neden olmaktadır.

2- Kan bağı, iç evlilik (endogamik) ve akraba evliliği yoluyla aile ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde gerçekleşen dayanışma örüntüsü, amcalık geleneği gibi sanal akrabalıklar yoluyla neredeyse içinde yaşanılan bütün topluluğu içine alacak şekilde genişletilmiştir. Amcalık geleneğinde aday olan genç erkeğe bilgileri aktaran "amca"lar, babanın gerçek kardeşi olan amcayla aynı derecede aileye yakın kabul edilmektedir. Dayanışma-yardımlaşma kapsamının genişletilme yollarından biri de Nusayrîlerin karakteristik özelliklerinden olan reenkarnasyon inancıdır. Bu inancın gereği olarak, enkarne olduğuna inanılan kişiyle bu kişinin ruhunu taşıdığına inanılan kişinin akrabaları arasında yakın ilişkiler ile dayanışma ve yardımlaşma ortaya çıkmaktadır.

Nusayrîler arasında dayanışma ve yardımlaşmanın yaygın olmasında bayram ve adaklar ile türbe inancının da önemli bir katkısı vardır. En yoksul kişi bile, kazancının bir kısmını bayramlar

ve adaklarda harcar. Her Nusayrînin tuttuğu (kutladığı) veya babasından miras kalan bir bayramı vardır. Bu törenlerde kurban kesilir, toplu namaza gelenlere ziyafet verilir ve şeyhler ile çevredeki yoksul kişilere zekât dağıtılır.

Öte yandan Nusayrîler tarafından uygulaması türbelerde yapılan inançlar ile ritüellerin toplumsal birlikteliğin sağlanmasında ve pekiştirilmesinde önemli işlevleri vardır. Bayram ve adak uygulamaları çoğunlukla türbelerde yapılır. Bayramlarda, adaklarda ve hayırlardaki kurban ritüelinin büyük çoğunluğu türbelerde yerine getirilmektedir. Buraya gelen insanlar ibadet etmenin yanı sıra birlik, beraberlik ve dayanışma, yardımlaşma duygularını geliştirip pekiştirmekte, ayrıca bu gibi duyguları gelecek kuşaklara da aktarmaktadırlar. Özellikle hafta sonlarında önemli Nusayrî türbelerinde adak olarak kurban kesilir, kurban etinden yapılan hirisi ve öteki yemekler, türbeye gelen herkese dağıtılır. Bu sayede yiyeceğe ihtiyacı olan herkes, türbelerde karnını doyurur. Hatta bu yemeklerden ailesine de götürebilir. Bu anlamda türbelerde uygulanan ritüellerin hem hem de sosyal bir boyutu vardır. Bu nedenle, Nusayrîlerde atalar kültü ve Hızır kültü kapsamına giren türbe inancının, sosyo-kültürel yapı ile inanç sisteminin bütünleşmesinde önemli bir rolü vardır.

Nusayrî türbelerini ziyaret edenlerin çoğunluğunun 21-30 yaş arasında, yaşamdan beklentisi olan, eğitim durumu düşük ve evli kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bu kişilerin çoğu, türbede makamı bulunan şahsiyete inanmasına, söz konusu türbeyi çok sık ziyaret etmesine ve bu türbelerde tuttukları dileklerin gerçekleşeceğine inanmasına karşın, türbede yatan şahsiyetin kimliği ve türbenin kutsallık nedeni hakkında bilgi sahibi değildir. Üstelik türbenin kendisi hakkında da bilgi sahibi olmayanların sayısı oldukça yüksektir. Bu durum, türbelerdeki ritüellerin Nusayrî halk tarafından dogmatik olarak, kökeni ve nedenleri araştırılmaksızın yerine getirildiğini göstermektedir.

Hatay'da Hızır inancı çok güçlü ve yaygındır. Bu, Hızır'la ilgili söylencelerin ve türbelerin çok sayıda olmasından hemen anlaşılmaktadır. Ancak, Alevî Nusayrîlerde Hızır inancı öteki etnik gruplara göre daha güçlüdür. Hatay'da tespit edilen Hızır türbelerinin tamamı Nusayrîler tarafından yapılmıştır ve daha çok onlar tarafından ziyaret edilmektedir. Bununla birlikte, Hızır inancının törensel boyutu olan Hıdrellez kutlamaları, Anadolu genelinde olduğundan farklı ve sönük geçmektedir. Bunun nedeni Nusayrî kültüründe Arap etkisinin daha fazla görülmesi olabilir. Ancak, Nusayrîlerde doğrudan Hıdrellez biçiminde olmasa da Bahar Bayramı'nı andıran çeşitli kutlamalar yapılmaktadır. Nusayrîler, Hıristiyanların St. George Günü kutlamalarına katılarak bu günü Hıdrellez biçiminde kutlamakta ve böylece Hızır kültünün törensel boyutunda hissedilen eksikliği gidermektedirler. Bu da Nusayrîlerin, Hıristiyan kültüründen etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Nusayrîlerde Hızır inancının güçlü olması, Nusayrîliğin en belirgin özelliği olan Ali inancının güçlü olmasıyla bağlantılıdır. Hızır'ın kimliği konusunda dört farklı görüş olmasına karşın, yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilerle alandan elde edilen bulgulara dayanarak, bunların içinde en güçlüsünün "Hızır'la Hz. Ali'nin aynılığı" inancı olduğu söylenebilir. Nusayrî türbeleri arasında Hızır türbelerinin sayıca fazla olması, bunların öteki türbeleri temsil niteliği taşıması, yani diğerlerinden daha önemli görülmesi; Hızır'la ilgili söylence ve anlatıların çok sayıda olması; ev dışında yapıldığında bayramların genellikle Hızır türbelerinde kutlanması ve buna bağlı olarak da kurban ritüellerinin çoğunun Hızır türbelerinde yerine getirilmesi; Nusayrîlerin her sorunun çözümü için Hızır türbelerine akın etmeleri, Hızır'dan yardım isteyerek adaklarda bulunmaları gibi hususlar, halk arasında Hızır'ın Tanrı olarak görüldüğünü göstermektedir. Hızır'ın tanrılığı, Hz. Ali'nin tanrılığının halk arasında isim değiştirmiş ve

gizlenen görünümüdür. Bu ise Hz. Ali'nin tanrılığının açıklanmasının baskıya yol açabileceği kaygı ve korkusundan kaynaklanmaktadır. Gerçekte Hızır, gizli bilgiye sahip olmayan kişiler (ahvad) arasında, bilgiye sahip kişiler (Şıhlar) için Hz. Ali'nin oynadığı Tanrı rolünün aynısını oynamaktadır. O, tıpkı Ali gibi, Allah'ın cismanî bir tecellisidir. Çok sayıda Hızır türbesinde Hz. Ali'nin resminin bulunması da, Hz. Ali ile Hızır'ın aynı kişi olduğunu doğrulayan bulgulardandır. Ziyaretçilerden elde edilen bulgular arasında yer alan "Hızır'ın kim olduğu" konusundaki yanıtlar, kendi içinde çeşitlilik göstermekle birlikte, "Hızır'ın Tanrı olduğu"nu ve "Hz. Muhammed ve Hz. Ali ile aynı kişi olduğunu" açıkça söyleyenlerin bulunması, Hızır'ın Hz. Ali ile aynı kişi olduğu savımızı güçlendirmiştir.

Bayramların çok olması ve bunların bir kısmının başka dinlerden alınması, Nusayrîlerin öteki dinlere karşı saygılı olduklarını ve onlardan etkilendiklerini göstermektedir. Ayrıca bayramlar bir savunma ve korunma mekanizması olarak da algılanabilir. Çünkü, bayramlarda inanç boyutundan daha çok dayanışma ve yardımlaşmaya dayalı gelenek boyutu ön plana çıkmaktadır. Böylece, ekonomik durumu iyi olan Nusayrîlerin, kazançlarının fazlasını zor durumda olan yoksul ailelere aktarması sağlanmaktadır. Bu, onların kendi toplumlarının dışındakilere muhtaç olmasını önleyerek kapalı cemaat yapısının sürekliliğine katkıda bulunmaktadır. Bütün bayramlarda, hayırlarda ve adaklarda kurban kesilmesi, bu sayede yoksullara yiyeceğin yanı sıra kumanya ve para yardımı yapılması, Nusayrîlerin ekonomik sorunlarını çözmede kullandıkları bir yoldur. Yine bayram, hayır ve adaklardaki toplu namazın (cem) sorgulama, ödül ve yardımlaşmayı içermesi ise, Nusayrîlerin sosyal sorunlar için kullandıkları bir çözüm yolu olarak görülebilir. Bu anlamda toplu namaz sadece bir etkinlik değil, aslında onların iç sorunlarını çözüme kavuşturdukları sosyal bir kurumdur. Ancak, son yıllarda ekonomik

ıkarların ön plana çıkartılması nedeniyle, bu dayanışma-yarlımlaşma biçiminin zayıfladığı da dikkati çekmektedir.

Nusayrîlerin en önemli bayramı "Gadir Bayramı" dır. Bu gün Nusayrîler için yaşam durur; cehennem ateşinin bile söndüğüne inanılır. Çünkü Gadir Humm denilen yerde gerçekleşen bu olayın, Ali konusunda kendi inanç ve savlarını doğruladığına inanmaktadırlar. Ayrıca, öteki bayramlara göre Gadir Bayramı'na daha fazla önem vermeleri ve toplu namazın içinde Ali ile ilgili anlatımların ve duaların çokluğu da Nusayrîlerin Ali'yi tanrılaştırdıkları savını geçerli kılmaktadır. Ramazan Bayramı (Fatır), Mübâhale, Firaş, Aşura vb. bayramlar da kutlanmaktadır. İkinci grup bayramlar ise, İran etkisi taşıyan Nevruzî bayramlardır. Hıristiyanlığın etkisiyle kutlanan çok sayıdaki bayram ise onların Hıristiyanlardan çok fazla etkilendiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu etkilenmenin nedeni bir yandan Fransızlar döneminde Nusayrîlerin Hıristiyanlarla iç içe yaşamaları, baskı dönemlerinde onların evlerinde hizmetçilik yapmaları ve korunmak için onların evlerinde saklanmaları, onlardan yardım görmeleri, öbür yandan da her dine, her inanca saygılı olmaları ve aynı tanrısal nurdan ortaya çıkan bütün peygamberlere inanmalarıdır.

Reenkarnasyon; eşitlik, barış ve adaletin sağlanamadığı bir dünyada, Nusayrîler için bunları sağlamanın bir yolu olarak işlev görmektedir. Bu inanç sayesinde birey, mevcut yaşamda kendisi için var olan kötülüklerin ve eşitsizliğin öteki yaşamda son bulacağına inanmaktadır. Bu da onların mutlu ve umutlu bireyler olmalarını sağlamakta, ölüm korkularını en aza indirgemektedir. Reenkarnasyon, bilinmeyen ve korku veren bir yok oluşa karşı bir çözüm yolu olarak değerlendirilebilir. Ölüm gerçekliğine karşı bir çözüm yolu olarak önerilen reenkarnasyon inancı, ilk toplumlardan günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Reenkarnasyonun, ölümden korkmama, ölümü sükûnetle karşılama, ölüm karşısında huzurlu olma, ilahi adalete olan güveni sağlama ve

kadere boyun eğdirmede önemli işlevleri vardır. Reenkarnasyonla ilgili örnek olaylarda bazı gelenekselleşmiş davranışların varlığı, olayın dinsel inanç yönü dışında bir de kültürel yönünün bulunduğunu göstermektedir. Reenkarnasyonun gelenekselleşmiş bir yönü de karşılıklı yardımlaşmadır. Reenkarnasyon olayıyla ilgili olan iki aileden biri zenginse, öteki fakir aileye yardım edilir. Reenkarnasyon inancı, Ali inancı ve Hızır inancı onların nur inancı, ve kutsallık anlayışlarıyla örtüşmektedir. Tüm peygamberlerin tek nurdan geldiğine inanmalarıyla tenasüh inancı arasında bir paralellik vardır.

3- Nusayrî inanç sistemini oluşturan kültürel öğelerin büyük bir çoğunluğu ya başka kültür yahut inançlarla benzerlik göstermektedir ya da doğrudan başka kültür yahut inançlardan etkilenme sonucunda alınmışur. Bu da Nusayrîliğin senkretik bir inanç biçimi olduğunu göstermektedir.

Nusayrîlikte Tanrı olarak görülen Ali'nin Ay'da, Güneş'te ya da bu ikisini kapsayan gökyüzünde yerleştiği inancı, eski Türk inançlarındaki Gökyüzü Tanrısı inancına büyük bir benzerlik göstermektedir. Nusayrîliğin temelini oluşturan Ayn-Mim-Sin (Mana-İsim-Kapı: Ali-Muhammed-Selmân-ı Fârisî) inancı, Anadolu Alevîliğindeki Hakk-Muhammed-Ali üçlemesine ve Hıristiyanlıktaki Baba-Oğul-Kutsal Ruh biçimindeki teslis inancına benzemektedir. Şamanlarla şeyhler arasında yetiştirilme süreçleri ve toplumda yerine getirdikleri görevleri bakımından benzerlik vardır. Toplu namaz (cem) töreni, kırklar ceminden köken almaktadır. Bu nedenle İslâmî bir kökeni olduğu söylenebilir. Ancak bu törenin eski Türklerin Şamanist geleneklerinde bulunan törenlere de benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bütün törenlerde kurban kesilmesi ve kurbanın erkekler tarafından kesilmesi, eski Türk inançlarında da olmakla birlikte, gerçekte kurbanın Anadolu'nun antik toplumlarında da önemli bir ritüel olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde adak ve adak yerleriyle ilgili inançla-

ra da eski Türklerde rastlanmaktadır, ancak bu, antik çağda Harbiye'de sıkça rastlanan bir gelenektir. Adak yerlerinden özellikle türbelerde görülen çeşitli inanç ve uygulamalara (dilek ağacı, çaput bağlama ve türbe etrafında dönme, doğa kültleri), eski Türklerin Şamanist geleneklerinde de rastlanmaktadır. Adakla ilgili inançlardan mum yakmak, daha çok Hıristiyanların kiliselerde yaptıkları ayinlerde önemli bir yere sahiptir. Ancak mumun şaman ayinlerinde de kullanıldığı bilinmektedir. Buhur ise daha çok Uzak Doğu kültürlerinde yaygın olmakla birlikte, Arap kültüründe de sıkça rastlanmaktadır. Tütsü yakmak eski Türk inançlarında da vardır. Saç adağının ise Arap kültürüne özgü bir gelenek olduğu belirtilmektedir. Hızır inancı, İslâmî kökenli olarak bilinmekle birlikte, Hıristiyanlarda da St. Georges inancı olarak varlığını sürdürmektedir. Eski Türk inançlarında da Hızır'ın varlığı bilinmektedir. Hıdrellez olarak bilinen Bahar Bayramı kutlamaları ise evrensel bir inançtır. Ancak eski Anadolu toplumlarında da var olan ve isim değiştirerek günümüze kadar ulaşan köklü bir gelenek olduğu söylenebilir. Ölü aşı, eski Türklerde "yoğ aşı" olarak bilinmektedir ve ölüler kültü ile birlikte atalar kültüyle bağlantılı en büyük törenlerden biridir. Tanrı'nın (Ali'nin) insan bedeninde tecellisi inancı, Budizm ve Zerdüşlükte de vardır. Buda'nın ve Zerdüşt'ün kendini bildirmek için insan kılığında doğduğuna inanılmaktadır. Reenkarnasyon ya da tenasüh, eski Mısır, Hint ve Maniheizm'de yaygın olarak rastlanan bir inançtır. Ayrıca antik Yunan ve eski Türk toplumlarında da yer alan bir inanıştır. Bunun, Manici ve Budacı inançlardan etkilenme sonucunda eski Türk inançlarına ve oradan da Alevîliğe girdiği söylenmektedir. Ancak Nusayrîler Kur'ân-ı Kerim'de bu inanışın yer aldığını ve bu nedenle de asıl kökenin İslâmiyet olduğunu savunmaktadırlar.

Hemen hemen bütün toplumlarda, eski Türk toplumlarında ve eski Anadolu toplumlarında görülen yağmur duası, Nusayrî-

lerde de varlığını sürdürmektedir. Amca kızı evliliği Orta Doğu Müslüman toplumları arasında, özellikle de Araplarda yaygın olarak görülen bir evlilik biçimidir. Hz. Muhammed'in amca kızıyla evlenmesi, bu evliliğin İslâmî kökenini belirginleştirmektedir. Bu nedenle, Nusayrîlerde bu evlilik biçiminin oldukça yaygın olmasında Müslüman Arap geleneklerinin ve Orta Doğu kültürünün etkisi olduğu söylenebilir. Nusayrîlerin evlenme gelenekleri, eski Anadolu toplumlarında geçmişten beri varlığını sürdüren geleneklerdir. Saçı geleneği eski Türklerde de yaygın bir gelenekti. Bayram ve adak gibi önemli günlerde yapılan Nusayrîlerin törensel yemeği olan hirisi, eski Anadolu toplumlarında et ve tahıldan yapılan törensel yemeğe benzerlik göstermektedir. Ermenilerin de geleneksel yemeği olan hirisi, ayrıca çok farklı toplumlarda farklı isimlerle anılan törensel bir yemektir. Ancak hirisi'nin Orta Doğu mutfak kültüründen etkilenme sonucunda Nusayrîlerin yemek kültürüne girdiği söylenebilir.

Nusayrîlik özünde İslâmî bir mezhep olmakla birlikte, yukarıda verilen bütün bulgular Nusayrîliğin inanç sistemini oluşturan inanç ve uygulamaların geçmişte yaşamış çeşitli kültür veya inanç biçimlerinden etkilenme sonucu alınarak bir bütün içinde sentez edildiğini söylemektedir. Bu da Nusayrîliğin çeşitli inançların bir sentezi, bir inançlar karışımı veya senkretik bir inanç biçimi olduğunu göstermektedir. Aslında Nusayrîliğin bu senkretik yapısıyla kapalı cemaat yaşamı ve inanç öğelerinin gizlenmesi arasında ilişki vardır. Nusayrîliğin çeşitli ve farklı inanç biçimlerinden öğeleri içinde barındırıyor olmasının açığa vurulması, ortodoks İslâmî kesimden tepki almalarına ve baskı görmelerine neden olabilir.

Nusayrîliğin Uzak Doğu kültürleri, Orta Doğu kültürü, Hıristiyanlık, eski Türk toplumlarının Şamanist inançları ve Arap kültürü gibi unsurlardan etkilendiği görülmekle birlikte, bu bulgulara dayanarak Nusayrîlerin etnik kökenleri hakkında belirgin

bir saptama yapmak olanaksızdır. Çünkü kültür ve ırk arasında güçlü ve belirgin bir ilişki bulunmadığı gibi, söz konusu kültürel öğelerden çoğunun, gerçekte hangi kültürden köken aldığını bilmek de olanaksız görünmektedir. Nusayrîlik, Anadolu Alevîliği gibi çoğunlukla eski Türklerin Şamanist geleneklerinin bugüne taşınarak İslâmî boyadan geçirilmesi sonucunda oluşturulan bir senkretizm değildir. Ancak Nusayrî tarihinden de anlaşılacağı gibi Nusayrîlerin, başka kültürel gruplarla olduğu gibi, Türklerle de zaman içinde etkileşime girdikleri söylenebilir.

Kaynakça

Acıpayamlı, Orhan, "Türkiye'de Bahar Bayramı", *Antropoloji*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1978.

Altuntek, Serpil, *Van Yöresinde Akraba Evliliği*, Kültür Bak. Yayınları, Ankara, 1993.

Andrews, P.A., *Türkiye'de Etnik Gruplar*, (Çev. Mustafa Köpüşoğlu), Ant Yayınları, İstanbul, 1992.

Arslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989.

Aringberg – Laanatza, M., "Türkiye Alevîleri – Suriye Alevîleri: Benzerlikler ve Farklılıklar", *Alevî Kimliği*, (Ed. T.Olsson ve ark.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1999.

Arseven, Veysel, "Aşık Paşa Türbesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, 4/ 85, 1956.

Atabek, Fevzi, "Hızır İlyas Günü Efsanesi", *19 Mayıs*, Sayı 74, Cilt 7, Samsun, 1946.

Atay, Tayfun, *Batı'da Bir Nakşi Cemaati, Şeyh Nazım Kıbrisi Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul,1996.

Ateş, Süleyman, "Reenkarnasyon (Yeniden Bedenlenme)", *Kur'ân Mesajı, İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı 3, s. 81-108, 1999.

Aubaile-Sallenave, F., "el-Kişk: Geçmişiyle, Bugünüyle Karmaşık Bir Yemek", *Orta Doğu Mutfak Kültürleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

Avcıoğlu, Doğan, *Türklerin Tarihi*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1981.

Aydın, Suavi, *Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998.

Bal, H, *Alevî-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar*, Anı Yayınları, İstanbul, 1997.

Balaman, Ali Rıza, *Akrabalık, Evlilik ve Türleri*, Karınca Matbaası, İzmir,1982.

Balaman, Ali Rıza, *Gelenekler Töre ve Törenler*, Betim Yayınları, İzmir,1983.

Başar, Zeki, *İçtimai Âdetlerimiz-İnançlarımız ve Erzurum İlindeki Ziyaret Yerlerimiz*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

Barın, Nasuh, "Hızır Kültü Üzerine", *Nefes*, Yıl 2, Sayı 16, İstanbul, 1995.

Bayer, Reşat, *Parapsikoloji Yönünden Reenkarnasyon Etüdleri*, Özgü Yayınevi, 1965.

Bayladi, Derman, *Uygarlıklar Kavşağı Anadolu*, Say Yayınları, İstanbul, 1996.

Birdoğan, N., *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevîlik*, Berfin Yayınları, İstanbul, 1995.

Boran, Aşiret, *Değişim ve Etkileşim Boyutuyla Hatay'da Hıristiyan Bayramları*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), M.K.Ü. Sosyal Bilimler Ens. Antropoloji Anabilim Dalı, Hatay, 2003.

Boratav, Pertev Nail, "Türklerde Hızır", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 5, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1964.

Boratav, Pertev Nail, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1999.

Bozkurt, F., *Alevîliğin Toplumsal Boyutları*, İstanbul, 1990.

Bozkurt, F., *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevîlik*, Doğan Kitap, İstanbul, 2000.

Budak, S., "Antakya ve Türk Mutfağında Herise", *Güney Rüzgarı*, Yıl 5, Sayı 37-38, Antakya, 2001

Bulut, Faik, *Orta Doğu'nun Solan Renkleri*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2002.

Burhan, Oğuz, "Anadolu Alevîliğinin Kökenleri", *Alevîlik Üstüne Ne Dediler*, (Ed. Cemal Şener), Ant Yayınları, İstanbul, 1990.

Bursalı, Mustafa Necati, *İstanbul ve Anadolu Evliyaları*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1986.

Cezar, Mustafa, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1977.

Çağatay, Neşet, İbrahim Ağah Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayını, Ankara, 1985.

Çay, Abdulhaluk, *Hıdrellez "Kültür ve Bahar Bayramı"*, Kültür Bakanlığı H.A.K.A.D. Yayınları, Ankara, 1990.

Çetin, C., "Antik Çağda Evlilik Törenleri", *Evrensel Kültür*, Sayı 114, 2001.

Childe, Gordon, *Tarihte Neler Oldu?*, (Çev. Mete Tuncay-Alaeddin Şenel), Sevinç Matbaası, Ankara, 1974.

Çığ, Muazzez İlmiye, *Tarih Sümer'de Başlar*, T.T.K.Yayınları. Ankara, 1998.

Çığ, Muazzez İlmiye, *Hititler ve Hattuşa*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000.

Cinlioğlu, Halis, "Tokat'ta Ziyaret Yerleri ve Usulleri", *Türk Folklor Araştırmaları*. 12/235, 1969.

Çölaşan, Ü., *Türkiye İklim Kılavuzu*, Ankara, 1970.

Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin ABC'si*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

Demir, Ataman, *Çağlar İçinde Antakya*, Akbank Yayını, İstanbul, 1996.

Downey, G., *Ancient Antioch*, Princeton University Press, Princeton, 1963.

Duran, N., *Hıdrellez*, İkra Kırtasiyecilik, Antakya, 1998.

Dussaud, R., *Histoire et Religion des Nosairis*, Paris, 1900.

Ebû Zehra, Muhammed, *İslâm'da Fıkhî Mezhepler Tarihi II*, (Çev. Abdülkadir Şener), Fan Matbaası, Ankara, 1973.

Eliade, Mircea, *Şamanizm*, (Çev. İsmet Birkan), İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

Emiroğlu, Kand Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.

Ener, K., *Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış*, Hakan Ofset, Adana, 1993.

Er, Piri, "Türkiye'deki Ağaç Kültü ve Bunun Anadolu Alevî İnancındaki İzleri", *Türk Halk Kültürü Araştırmaları*, Kültür Bakanlığı H.A.G.E.M. Yayınları, Ankara, 1996.

Eren, İsmail, "Manastır Türklerinin Bazı Hıdrellez Âdetleri", *Türk Kültürü*, Yıl 6, Sayı 68, 1968.

Eren, İsmail, "Üsküp'te Hıdrellez Âdetleri ve Kiril Harfleriyle Yayımlanmış Üsküp Manileri", *Halk Kültürü*, 1984.

Erginer, Gürbüz, *Uşak Halk Takvimi Halk Meteorolojisi*, M.İ.F.A.D. Yayınları, Ankara, 1984.

Erginer, Gürbüz, *Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Ergun, Nuzhet, *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*, Marif Kitaphanesi, İstanbul, 1956.

Erhat, Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi. İstanbul, 1999.

Erk, Hasan Basri, *İslâmî Mezhepler-Tarikatlar*, Varol Matbaası, İstanbul, 1954.

Eröz, M., *Eski Türk Dini ve Alevîlik, Bektaşîlik*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayını, İstanbul, 1992.

Erseven, İsmail Cem, "Hızır Kültü", *Nefes*, Yıl 2, Sayı 16, 1995.

Eskiocak, Nasireddin, *İlk Alevî Kimdir*, Kayhan Matbaacılık, İstanbul, 1997.

Eskiocak, Nasireddin, *Yaratıcının Azameti ve Kur'ân'daki Reenkarnasyon*, Kayhan Matbaacılık, İstanbul, 1998.

es-Semevi, M.E., *Kur'ân'daki Sünnet Ehl-i Beyte Gönül Verenlerin Yoludur*, (Çev. Zeki Özkaya), Kayhan Matbaacılık, İstanbul, 1998.

es-Semevi, M.E., *...Ve Hidayete Erdim*, (Çev. Zeki Özkaya), Kayhan Matbaacılık, İstanbul, 1998.

et-Tavil, Muhammed Emin Galib, *Arap Alevîlerinin Tarihi, Nusayrîler*, (Çev: İsmail Özdemir), Çivi Yazıları, İstanbul, 2000.

Evans-Pritchard, E., *İlkellerde Din*, Öteki Yayınevi, Ankara.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar ve Mezhepler Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1997.

Fığlalı, E. Ruhi, *Türkiye'de Alevîlik, Bektaşîlik*, Selçuk Yayınevi, İstanbul, 1990.

Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikatî İslâm Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, Ankara, 1980.

Firro, Kais, "Nusayrîliğin Milliyetçilik ve Milli Devlete Adaptasyonu", *Tarih ve Kültür Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler*, İ.S.A.V. Yayınları, İstanbul, 1999.

Frazer, J. G., *Altın Dal, Dinin ve Folklorun Kökenleri I*, (Çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınları. İstanbul, 1991.

Friedlaender, Israel, "Khıdr", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, Charles Scribner's Sons, New York, 1951.

Gaster, H. T., *Thespis, Eski Yakın Doğu'da Ritüel, Mit ve Drama*, (Çev. Mehmet H. Doğan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.

Gölpınarlı, Abdulbaki, *100 Soruda Tasavvuf*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1985.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şîîlik*, Der Yayınları, İstanbul,1987.

Gölpınarlı, Abdulbaki, *Menakıb-ı Hünkar Hacı Bektaş Veli*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1990.

Gölpınarlı,Abdulbaki, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İnkılap Kitabevi, 1997, İstanbul.

Güler, İbrahim, "Türkiyeli Arap Alevîleri", *Kervan Dergisi*, Sayı 42, 1994.

Gülşehri, A., R. Tosun, *Nusayrîlik ve Suriye'de Nusayrî Zulmü*, Nizam Yayınları, İstanbul, 1982.

Güngör, Kemal, "Anadolu'da Hızır Geleneği ve Hıdrellez Törenlerine Dair Bir İnceleme", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, Sayı 1, Ankara, 1956.

Güvenç, Bozkurt, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.

Halikarnas Balıkçısı, *Anadolu Tanrıları*, Bilge Yayınevi, Ankara, 1998.

Hançerlioğlu, Orhan, *Dünya İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

Hançerlioğlu, Orhan, *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.

Harris, Marvin, *Yamyamlar ve Krallar, Kültürlerin Kökenleri*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

Harris, Marvin, *İnekler, Domuzlar, Savaşlar ve Cadılar*, (Çev. M. Fatih Gümüş), İmge Kitabevi, Ankara, 1995.

Hartner, W., T.D. Boer, "Nur", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 9, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1946.

Hasluck, F. W., *Bektaşilik Tedkikleri*, (Osmanlıcaya Çev. Ragıp Hulusi), İstanbul, 1928.

Hasluck, F. W., *Chiristianity and Islam Under The Sultans*, Cilt 2, Oxford, 1929.

Hasol, D., *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1990.

Hooke, Samuel H., *Orta Doğu Mitolojisi*, (Çev. Aleaddin Şenel), İmge Kitabevi, Ankara, 1995.

Haurani, A., *Arap Halkları Tarihi*, (Çev. Yavuz Alogan), İletişim yayını, İstanbul, 2000.

Havilland, W., *Kültürel Antropoloji*, (Çev.: Hüsamettin İnaç), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

İbrahim, A.Y., *Hz. Ali ve Nusayriler*, 1992.

İmer, Ali, "Halkalı'da Hıdrellez", *T.F.A*, Cilt 4, Sayı 96, 1957.

İnan, Abdulkadir, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV.Cilt, Ankara, 1952.

İnan, Abdulkadir, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, T.T.K. Yayını, Ankara, 1986.

İstanbullu, Mehmet, *Kur'ân ve Ehl-i beyt Pınarı*, İmam Aliy-yel Murtaza Vakfı Yayını, Denhaag, 2001.

İşciler, Salim Sami, "Tekirdağ'da Hıdrellez", *T.F.A.*, Cilt 2, Sayı 47, 1953.

Kalaycıoğlu, Mithat, *Hatay Halk Bilimi*, İhsan Ofset, Hatay, 1998.

Kalafat, Yaşar, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Karadağ, Nurhan, Köy Seyirlik Oyunları, Ankara, 1978.

Karasu, Mehmet, *Harbiye*, Antakya, 1997.

Karasu, Mehmet, *Pembe Yapraklı Utanç Şafak, Daphne (Defne)*, Karşı Yayınları, Ankara, 1999.

Karasu, Mehmet, "Alevi Nusayriler", *Yol*, Sayı 21, s.5-13, 2003.

Kehl-Bodragi, Kristina, "Alevilik Üzerine", *Cem*, 6. Sayı. s.21-24, 1991.

Keser, İnan, *Gelenek, Aile, Etnik Köken, Tarih ve Din Açısından Nusayriler*, Çiviyazıları, İstanbul, 2002.

Kızıldağlı, Edip, "Hatay'da Hıdır İlyas Efsaneleri", *T.F.A.*, Cilt 13, Sayı 263, 1971.

Korkmaz, E. (Yayına hazırlayan), *İmam Cafer Buyruğu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1997.

Korkmaz, E., *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2000.

Kottak, C. Philip, *Antropoloji*, Ütopya Yayınları, Ankara, 2001.

Koç, Mustafa, "Bolayır'da Bahtiyar Oyunu", T.F.A., Sayı 101, 1957.

Köksal, Hasan, "İzmir ve Çevresindeki Yatırlar ile Bunlara Bağlı Olarak Yaşayan İnançlar", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV.Cilt, Gelenek, Görenek ve İnançlar*, Başbakanlık M.İ.F.A.D. Yayını, Ankara, 1987.

Kramer, Martin, "Suriye Alevileri ve Şiîlik-I", (Çev. Kazım Güleç), *Nefes*, Sayı 1, Yıl 1, 1993.

Malinowsi, B., *Büyü, Bilim ve Din*, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1990.

Malinowski, B., *İlkel Toplum*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998.

Massignon, Louis, "Nusayriler", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, M.E.B. Yayını, İstanbul, 1964.

Melikoff, Irene, *Uyur İdik Uyardılar, Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*, Cem Yayınevi, İstanbul,
1994.

Melikoff, Irene, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, (Çev. Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul, 1999.

Mevlâna, *Şark İslâm Klasikleri-Divan-ı Kebirden Seçmeler I*, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1989.

Morris, Brian, *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

Mullaoğlu, Mehmet, *Alevîliğin Gerçeği*, Özyurt Matbaası, Antakya, 1995.

Mullaoğlu, Mehmet, *Nusayrîlik Hakkındaki İddia, İsnat ve İftiralar ile Cevapları*, Antakya Kültür Bilişim Hizmetleri Ltd. Şti., Antakya, 1998.

Mullaoğlu, Mehmet, *Kutsal Kitaplarda Beşlerin Sırrı ve Ehli Beyt*, Antakya Kültür ve Bilişim Hizmetleri, Antakya, 1999.

Mullaoğlu, Mehmet, *Alevîler Sünnî, Sünniler de Alevîdir*, Onur Ofset Matbaacılık, Antakya, 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevî-Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Bektaşî Menakıbnamelerinde Tenasûh (Reincarnation-Metempsycose) İnancı", *II. Milli Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Cilt IV, s. 397-408,1982.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Alevîlik Bektaşîlik Hakkındaki Son Yayınlar Üzerinde Genel Bir Bakış ve Bazı Gerçekler", *Tarih ve Toplum*, Cilt XVI, Sayı 91, s. 20-25, 1990.

Ocak, Ahmet Yaşar, *İslâm Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Türk Kültürünü Araştırma Enst. Yayını. Ankara, 1990.

Ocak, Ahmet Yaşar, "13– 15. yüzyıllarda Anadolu'da Türk-Hıristiyan Dini Etkileşimleri ve Aya Yorgi (Saint Georges) Kültü", *Belleten*, Sayı 214, T.T.K. Yayını, Ankara, 1991.

Olsson, Tord, "Dağlıların ve Şehirlilerin 'İrfan'ı, Suriyeli Alevîlerin ya da Nusayrîlerin Mezhebi", *Alevî Kimliği*, (Ed. T.Olsson ve Ark.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1999.

Olsson, Tord, "Sonsöz: Ali Odaklı Mezheplerde Yazıya Geçirme", *Alevî Kimliği*, (Ed. T. Olsson ve ark.), Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1999.

Orta, Nedim, "Yapıldakta Hıdrellez, Eğlenceler, Düğünler", *T.F.A.*, Cilt 6, Sayı 142, 1961.

Öksüzcü, M., "Yazın Başlangıcı", *Sümerbank*, Sayı 11, 1962.

Önder, Ali Rıza, "Göle'de Haftamal Şenliği", *Kars*, Sayı 75, 1951.

Önder, A.T., *Türkiye'nin Etnik Yapısı-Halkımızın Kökenleri ve Gerçekler*, Önderler Yayıncılık Pazarlama, Ankara, 1999.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araşurmaları, İstanbul, 1988.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi I*, M.E.B. Basımevi. İstanbul, 1993.

Önder, Mehmet, *Şehirden Şehire Anadolu*, T.C. İş Bankası Yayınları, Ankara, 1995.

Örnek, Sedat Veyis, *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, T.D.K. Yayını, Ankara, 1973.

Örnek, Sedat Veyis, *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Sahfhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, A.Ü. D.T.C. Fak. Yayını, Ankara, 1966.

Örnek, Sedat Veyis, a: *Etnoloji Sözlüğü*, A.Ü. D.T.C. Fak Yayını, Ankara, 1971.

Örnek, Sedat Veyis, b: *Anadolu Folklorunda Ölüm*, A.Ü. D.T.C. Fak. Yayını, Ankara, 1971.

Örnek, Sedat Veyis, *İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988.

Öz, Mustafa, *"Nusayriyye" Tarih ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, I.S.A.V. Yayınları, İstanbul, 1999.

Özalp, Cemil, "Derlemelerden: Hızır İlyas", *Diranaz*, Sayı 20, Sinop, 1937.

Özbaş, Hasan, "Yozgat'ta Eğrice (Hıdrellez) Hazırlığı", *T.F.A.*, Cilt 8, Sayı 170, 1963.

Özbudun, Sibel, *Ayinden Törene, Siyasi İktidarın Kurulma ve Kurumlaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1997.

Özbudun, Sibel, *Hermes'ten İdris'e, Bir Dinsel Geleneğin Dönüşüm Dinamikleri*, Ütopya Yayınları, Ankara, 2004.

Özergin, Kemal, "İstanbul Yatırlarına Dair", *Türk Folklor Araştırmaları*, 12, 237, 1967.

Özezen, M. T., *Basında Diyanet Olayı ve Aleviler*, Öz Akdeniz Ofset, Adana, 1992.

Özgüç, Tahsin, *Ön Tarihte Anadolu'da Ölü Gömme Âdetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984.

Özkaya, Aylin, *Antakya ve Çevresinde Akraba Evliliği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), M.K.Ü. Sosyal Bilimler Ens. Antropoloji Anabilim Dalı, Hatay, 2003.

Öztelli, Cahit, *Pir Sultan Abdal*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'ân'daki İslâm*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1995.

Papaz, Z., "Ben Hur ve Dafne'nin Güzelliği", *Antakya Kapılarında*, (Derleyen: Edip Kızıldağlı), İstanbul, 1964.

Rende,Cevdet, "Türkiyeli Arap Alevileri", *Kervan Dergisi*, Sayı 42, 1994.

Reyhani, Mahmut, *Gölgesiz Işıklar I, Alevilik ve Öncesi*, Can Yayınları, İstanbul, 1995.

Reyhani, Mahmut, a: *Gölgesiz Işıklar II, Tarihte Aleviler*, Can Yayınları, İstanbul, 1997.

Reyhani, Mahmut, b: *Gölgesiz Işıklar III, Mezhepte Aleviler*, Can Yayınları, İstanbul,1997.

Roux, Jean Paul, *Altay Türklerinde Ölüm*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1999.

Sadi, Ruhi, "Hıdrellez Merasimi", *Halk Bilgisi Haberleri*, Sayı 11, Yıl 1, İstanbul, 1930.

Sahillioğlu, H., "Antakya", *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayını, İstanbul, 1991.

Selçuk, İ. ve ark., "Günümüzde Alevîlik", Türkiye'de Alevîlik ve Bektâşîlik, Hasat Yayınları, İstanbul, 1991.

Serin, Şerafettin, *Alevîler, Nusayrîler ve Şîîler Kimlerdir?*, Koza Ofset, Adana, 1995.

Serin, Şerafettin, *Ehl-i Beyt İzinde Alevî Nusayrîler*, Cihan Ofset, Adana, 1999.

Sertoğlu, M., *Bektaşîlik Nedir?*, İstanbul,1969.

Sılay, Mehmet, *Hatay Evliyaları*, Kültür Ofset Basımevi, İskenderun, 1989.

Sinanoğlu, Abdulhamit, *Nusayrîlerin İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, Esra Yayınları, Konya, 1997.

Sönmez, S., "Türkiyeli Arap Alevîleri", *Kervan*, Sayı 42, s. 17-19, 1994.

Sözen, Metin, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, Türkiye İş Bankası Yayını, İstanbul, 1975.

Sözen, Metin, U. Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1992.

Şahin, Kadriye, *Antakya Geleneksel Yemek Kültürünün Beslenme Antropolojisi Açısından İncelenmesi*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), M.K.Ü. Sosyal Bilimler Ens. Antropoloji Anabilim Dalı, Hatay, 2003.

Şapolyo, Enver B., *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1964.

Şener, Cemal, *Şaha Doğru Giden Kervan, Alevîlik Nedir?*, Ant Yayınları, İstanbul, 1997.

Tankut, Hasan R., *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında*, Ulus Matbaası, Ankara, 1938.

Tanyu, Hikmet, *Ankara ve çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yayını, Ankara, 1967.

Tekin, Mehmet, *Hıdrellez ve Hatay'da Hızır İnancı*, Kültür Ofset Basımev, Antakya, 1990.

Tekin, Mehmet, *Hatay Tarihi*, Zirem Basımevi, Antakya, 1999.

Temiz, Mine, *19. Yüzyıl ve Sonrasında Antakya'nın Kentsel Mekân Oluşumunda Meydana Gelen Değişiklikler ve Kurtuluş Caddesi*, (yayınlanmamış doktora tezi), Yüzüncü Yıl Üni. Sosyal Bilimler Ens. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Van, 2002.

Tunçbilek, E. ve M. Ulusoy, "Türkiye'de Akraba Evlilikleri ve Çocuk Ölümlerine Etkisi", *Nüfus Bilim Dergisi*, Sayı 9, s. 7-26, 1987.

Turan, A., *Les Nusayrîs de Turquuie dans la Region de Hatay (Antioch)* (Doktora tezi), Sorbon Üniversitesi, Paris,1973.

Turan, A., "Kitabu'l-Mecmu'nun Tercümesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı 8, Samsun, 1996.

Türk, Hüseyin, "Neanderthal İnsanda Törensel Ölü Gömme", *Bilim ve Ütopya*, Sayı 36, s.10-13, 1997.

Türk, H., "Yağmur Duaşı Törenleri: Motif Bakımından Karşılaşurmalı Bir İnceleme", *Folklor/Edebiyat*, Sayı 31 (2002/3), 2002.

Türk, Hüseyin, "Hatay'da Sadir Bayramı", *Folklor/Edebiyat*, Sayı 26, Ürün Yayınları, Ankara, 2001.

Türk, Hüseyin, "Nusayrilik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri", *Folklor/Edebiyat*, Sayı 28, Ürün Yayınları, Ankara, 2001.

Türk, Hüseyin, *Nusayrîlik (Arap Alevîliği) ve Nusayrîlerde Hızır İnancı*, Ütopya Yayınları, Ankara, 2002.

Türkmen, A. Faik, *Mufassal Hatay Tarihi*, İstanbul, 1939.

Tylor, Edward Burnet, *Primitive Culture, Researches into the Development of Mythology, Religion, Language, Art and Custom*, John Murray, London, (1871) 1920.

Uluçay, Ömer, *Dilde ve Gönülde Hz.Ali I*, Gözde Yayınları, Adana, 1997.

Uluçay, Ömer, *Alevîlikte Cem Nefesleri*, Gözde Yayınevi, Adana, 1996.

Uluçay, Ömer, *Dilde ve Gönülde Hz.Ali I*, Gözde Yayınevi, Adana, 1997.

Uluçay, Ömer, *Arap Alevîliği Nusayrîlik*, Gözde Yayıncılık, Adana, 1999.

Uluçay, Ömer, "Nusayrîlik Kaynakları ve İnsaf", *Arap Alevîliği Nusayrîlik*, Gözde Yayıncılık, Adana, 1999.

Uluçay, Ömer, *Nusayrîlik İnanç Esasları-Tenasûh*, Karahan Yayınları, Adana, 2003.

Ulus, S.M., "Ruz-u Hızır", *T.F.A.*, Cilt 1, Sayı 23, 1951.

Ülkütaşır, M. Şakir, *Türkiye Etnoğrafya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi*, İstanbul, 1937.

Ülkütaşır, M.Şakir, "Yakın Zamanlara Kadar Sinop ve Muhitinde Hıdrellez Gününe Ait Âdetler Nasıldı?", *T.F.A.*, Cilt 2, No: 44, 1953.

Ülkütaşır, M. Şakir, *Türk İslâm Geleneğinde Ağaç*, Türk Etnografya ve Folklor Derneği Yayınları, Ankara, 1963.

Ülkütaşır, M. Şakir, "Hıdrellez Hakkında Bir Araştırma", *T.F.A.Y*, Ankara, 1975.

Ünal, A., *Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları*, Etibank Yayınları, İstanbul, 1999.

Üzüm, İlyas, "Sırlar Açıklanıyor mu? Türkiye'de Alevî Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım", *Yol*, Sayı 21, s.38-51, 2003.

Walker, Warren ve A. Uysal, "An Ancient God in Modern Turkey: Some Aspects of the Cult Of Hizir", *Journal of American Folklore*, Vol. 86, Number 339-342, 1973.

Wensinck, A. J., "Hızır", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, M.E.B. Basımevi, İstanbul, 1964.

Werfel, F., *Mûsâ Dağında Kırk Gün*, (Çev. Saliha N. Kaya), Belge Yayınları, İstanbul, 1997.

Weulerresse, S., "Antioche Essai de Geographie Urbaine, Français de damas", *Bulletine D'Etudes Oriantales (IV)*, Kahire, 1935.

Yavuz, Edip, *Tarih Boyunca Türk Kavimleri*, Kurtuluş Matbaası, Ankara, 1968.

Yetik, Z., *İslâm Düşünce Tarihinde Mezhepler*, Beyan Yayınlar, İstanbul, 1990.

Yetişen, Rıza, "Naldöken Tahtacıları Nevruz ve Hıdrellez", *T.F.A.*, Cilt 1, Sayı 23, 1951.

Yıldırım, O.N., "Anadolu'da Anaerkil Aile Kurumundan Kalan İzler", *Folklor-Edebiyat Dergisi, Sayı 25*, Ürün Yayınları, Ankara, 2001.

Yitik, Ali İhsan, *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*, Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1996.

Yurtsever, Mehmet, "Hıdrellez, Tepreş", *Emel*, Yıl 13, Sayı 77, 1973.

Yüce, Şener, "Bucakta Hıdrellez ve Bahtıvar", *T.F.A.*, Cilt 9, Sayı 190, 1965.

Yücel, Erdem, "Muhacir Kadıköy'de Hıdrellez ve Manileri", *T.F.A.*, Cilt 12, Sayı 237, 1969.

Yükmen, Bakiye, *Türkiye'de Megalit Sorunu: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Megalitleri* (yayınlanmamış doktora tezi), H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1997.

Yund, Kerim, "Türkiye'de Hıdrellez", *T.F.A.*, Cilt 6, Sayı 140, İstanbul, 1960.

Zelyut, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevîlik*. Ana. Kül. Yayınları, İstanbul, 1990.

Zelyut, Rıza, "Hızır İnancı", *Nefes*, Yıl 2, Sayı 16, 1995.

Zubari, İsmail, *Samandağ*, Samandağ 21. Yüzyıl Derneği Yayınları, Antakya, 1998.

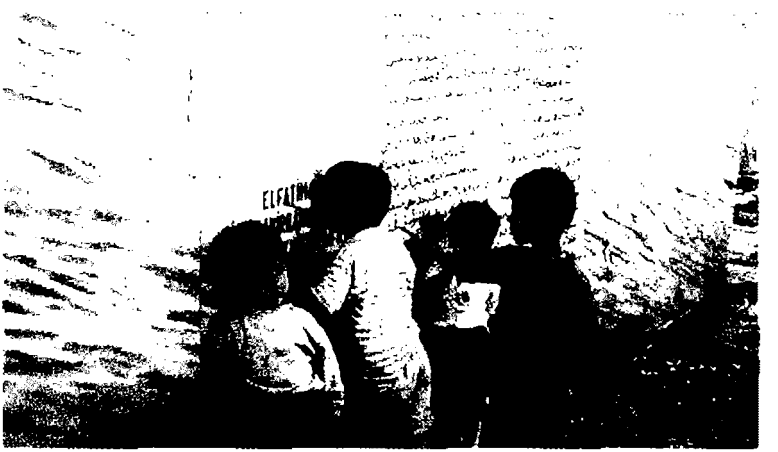
ANSİKLOPEDİLER

A'dan Z'ye Hatay Rehberi, Sayı 50/835, 2004, Tempo Dergisi Eki.
Dinler Tarihi Ansiklopedisi, 2. Cilt, 1999, İstanbul: Ansiklopedi Yayınları.
Türk Ansiklopedisi, Cilt 19, 1977, Ankara: M.E.B. Yayınları.
Anadolu Uygarlıkları, 4. Cilt, 1982, İstanbul: Görsel Yayınları.
Dinler Tarihi Ansiklopedisi, 1.Cilt, 1999, Ansiklopedi Yayınları.
Anadolu Uygarlıkları, 3.Cilt, 1982, İstanbul: Görsel Yayınları.

FOTOĞRAFLAR

Günlük yaşamda at arabası

Türbe ziyaretinde çocuklar

Buhur yakarak makamın etrafında dönen kadınlar

Türbede kadınlar

Düğünden bir görünüm (Aylin Özkaya)

Türbenin mutfağında bulunan kap-kacaklar

Çarşıdan bir görünüm (Kadriye şahin)

Dilek ağacı

Türbenin içindeki kutsal olduğuna inanılan ağaç

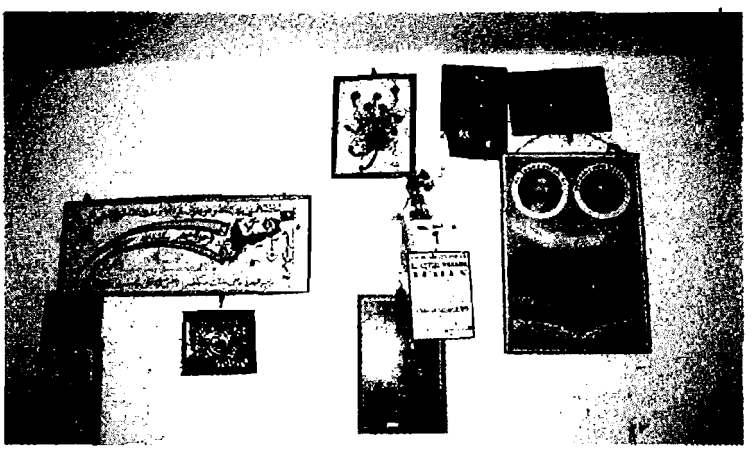
Türbede Türk bayrağı ve Atatürk resmi

Çok makamlı bir türbe

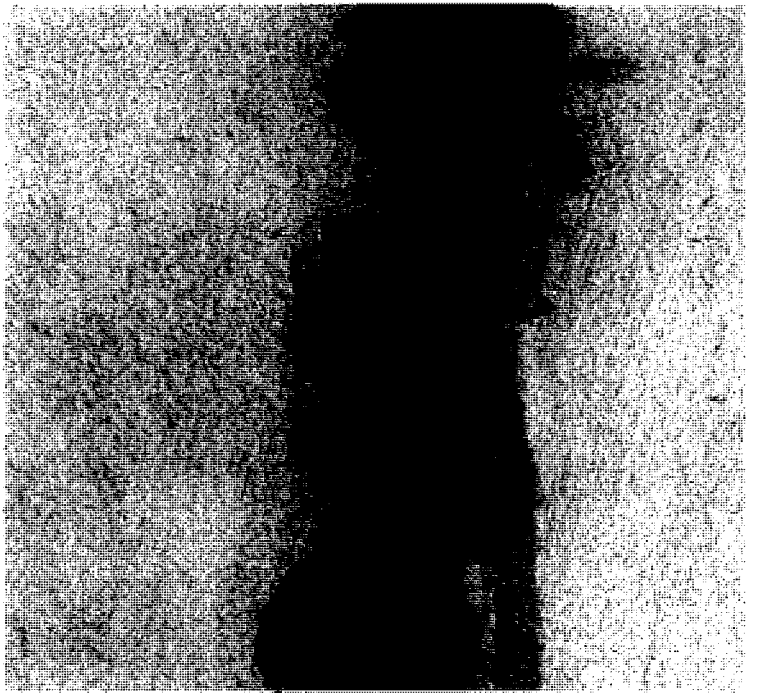

Üzerinde Türk bayrağı ve Kur'ân-ı Kerim bulunan makam

Kız elişi örnekleri ve dini resimler

(Hz. Ali, Hacı Bektaş-ı Veli, On iki İmamlar ve Zülfikâr)

Türbede saç adağı

Türbe avizesine çaput bağlama

Şifa bulmak için dilek ağacının içinden geçen çocuklar

Dugun sofrası (Kadriye Şahin)

Kur'an-ı Kerim öğrenen çocuklar

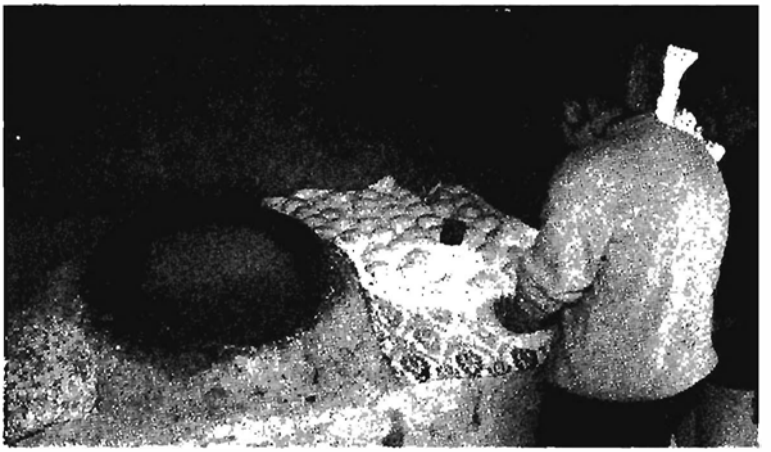
Türbenin etrafında arabayla dönmek

Buhur yakan kadın

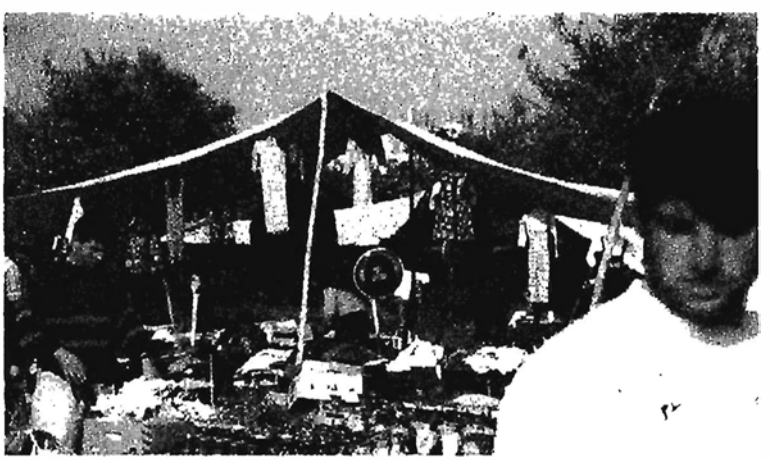
Türbede bulunan şifalı suya giren kadın ve çocuklar

Bayram için tandırda ekmek pişiren kadınlar

Yumurta Bayramı

Yumurta Bayramı'nda Hz. Ali'nin resmi

Yumurta Bayramı'nda piknik yapanlar

Alan çalışmasında öğrenciler

Yumurta tokuşturan kadınlar

Hırisi'nin pişirilmesi

Hırisi'nin dağıtılması

Bayramda çalışan kadınlar

Hırisi almak için bekleyen çocuklar

Toplu namaz öncesinde sohbet edenler

Hırisi sonrası

Gadir Bayramı'nda Serinyol sokakları

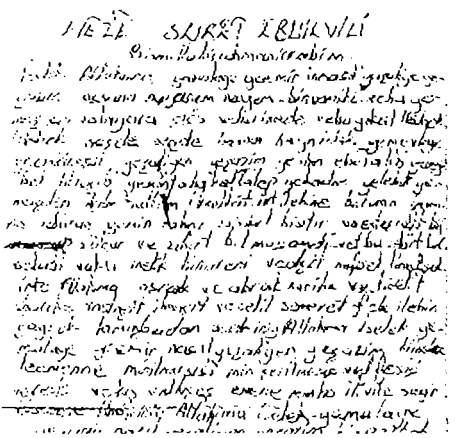
Ejderha öldüren St. George motifi

St. George Günü'nde kibrit çöpleriyle dilek dileyenler ve dilek mektupları

St. George Günü'nde mum yakarak dilek dileyen genç kızlar

Amcalık eğitimi gören bir çocuğun defterinden bir sure örneği

Arapça el yazması Nusayrî sure örneği

Akraba evliliği yapmış bir çift ve çocukları (Aylin Özkaya)

Kaynana, akraba gelinler ve çocukları (Aylin Özkaya)

Birlikte oyun oynayarak büyüyen kuzenler (Aylin Özkaya)

NUSAYRÎLİK

İNANÇ SİSTEMLERİ VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

Yaygın ve köklü bir inanç sistemi olan Nusayrîlik (Arap Aleviliği), yıllardan beri sosyal bilimcilerin ilgisini çekmiş olmasına karşın konuyla ilgili yerli ve yabancı yayınlar yetersizdir, yazılanlar da Nusayrîlik inancını aşağılayan, spekülatif ve yanlı yazılardır.

Bu çalışma türbe inancı, Hızır kültü ve Nusayrîlik hakkında bilimsel araştırmaya dayalı ayrıntılı bilgi vermektedir. Nusayrîliği oluşturan Nusayrî bayramları, reenkarnasyon (tenasüh) inancı, Hz. Ali'nin ilâhî yönü ve Nusayrîliğin kutsal metinleri, kültürel antropolojik bir yaklaşımla ele alınmıştır. Çalışma ayrıca, dışa kapalı bir toplum olan Nusayrîlilerin yaşam tarzları, gelenekleri ve halk arasında dolaşan Hızır efsaneleriyle zenginleştirilmiştir. Eser genel olarak "Nusayrîlik, Anadolu Aleviliğinden, eski Türk inançlarından ve Hıristiyanlıktan bazı öğeleri bünyesinde barındıran senkretik bir inanç sistemi midir?" sorusunun cevabını araştırıyor.

ISBN 975-256-034-2